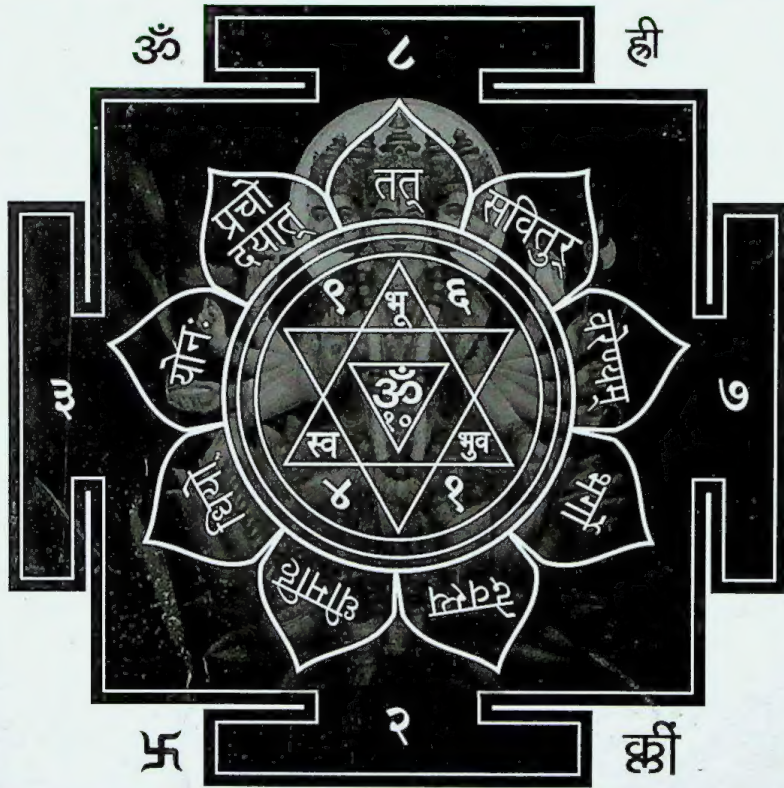

(असली)

पूजा-कर्म-प्रभाकरः नित्यनैमित्तिक काम्य कर्म सहितः

पूजा कर्म प्रभाकरः

नित्यनैमित्तिककाम्यकर्मापयोगिमुद्राचक्रकुण्डगौरीतिलदुर्गार्चनादिभिर्युतः

सम्पादक :

आचार्य श्याम बिहारी त्रिपाठी
प्राचार्य

म.म. कृष्णानन्द संस्कृत कॉलेज, कलकत्ता - ७०० ००७

प्रकाशक :

सनातन धर्म प्रचार परिषद्

११, काशीपुर रोड (गोविन्द बाजार)

कलकत्ता - ७०० ००२

शुद्ध संस्करण

मूल्य ₹

वितरक

श्री सत्येन्द्र त्रिपाठी

वी.कॉम. (आनर्स) काव्यतीर्थ, साहित्यरत्न

११, काशीपुर रोड (गोविन्द बाजार)

कलकत्ता - ७०० ००२

आचार्य श्याम बिहारी त्रिपाठी, प्राचार्य

म.म. कृष्णानन्द संस्कृत कॉलेज

२४, दर्पनारायण टैगोर स्ट्रीट, कलकत्ता - ७०० ००७

श्री सिद्धेश्वर त्रिपाठी

एम.कॉम. एल.एल.बी.

आनन्द भवन, राजडीहा

पो. कसिया, भाया कोरान - सराय, जिला वक्सर (बिहार)

श्री श्याम संस्कृत विद्यापीठ

कडवी, लालगंज स्टेशन रोड,

हुमराँव वक्सर (बिहार)

प्रथम संस्करण से पञ्चम संस्करण तक तीस हजार प्रति वितरित

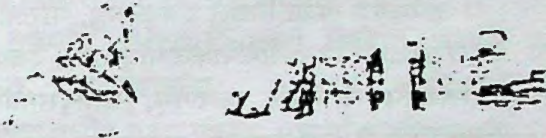
छठ संस्करण विजय दशमी संवत् २०५५/५००० प्रतियाँ

मुद्रक :

भारती ग्राफिक्स

२६३, रवीन्द्र सरणी, कलकत्ता - ७०० ००७

दूरभाष - २३१-००१०

पुरोवाक्

अस्मिन् भारतवर्षेऽनेकजातीनां मानवाः निवसन्ति । तेषां वर्णवेषाचारविचार भाषा भूषा भजनभोजनेष्ट देवतारीतिनीतिदर्शनारथाश्रद्धा विश्वासा अपि पृथक् पृथक् सन्ति । अनेक सभ्यता संस्कृतीनां समवायोऽत्र दृश्यते । इदं साधूयते यत् देशोऽयं संस्कृतेः महासमुद्रः । अत्र न कोऽप्येतादृशो धर्मो यस्य मन्तारो नोपलभ्यन्ते । सत्यप्येयं प्रधानता तु हिन्दुजातेरेव विद्यते । इयं च जातिः संस्कारानुरोधेन द्विधा विभक्ता । द्विजजातिः हीनजातिश्च द्विजजाती ब्राह्मणक्षत्रियवैश्याः संस्कारार्हाः गण्यन्ते, हीनजातौ च तु संस्कारेण हीनाः शूद्रभीलकिरातादयः आख्यायन्ते । “द्वाभ्यां जन्मसंस्काराभ्यां जायत इति द्विजः” एतस्माद् व्युत्पच्यनुशीलनोपलब्धार्थानुरोधात् संस्कारावधारणैव विशेषाग्रहो दृश्यते । संस्कारं बिना ब्रह्मक्षत्रविशां यथार्थतस्तत्त्व, निजत्वं स्व रूपसिद्धिरेव न भवति । अतो निजत्वप्राप्तये कर्मकाण्डाश्रयणमेकान्ततोऽनिवार्यतयावश्यकम् ।

अनेकभवभ्रमज्जीवानां कृते सुदुर्लभनरत्वोपलब्धिः केनापि सुकृतेन सर्वेशानुग्रहाद्वा भवति । तत्राप्यतिशयसौभाग्येनैव देवप्रार्थितपरमपावनावन्यन्तर्गतभारतभूर्जनय उपलभ्यते । अत्र पुण्यभूमौ पुरुषविग्रहमवाप्याप्यृषिजनप्रणीतेषु मानवजीवन सार्थकविधायकेषु सच्छा स्त्रेषु स्वर्गापवर्गपथप्रदर्शकेषु सद्ग्रन्थेषु च यो न श्रद्धयाति, स्वधर्मोपदिष्टरीत्या

दिनचर्या मातिरवाह्यति स व्यर्थमेद कदर्मवत्यात्मनोऽवासमनुजत्वम् ।

स्वर्णस्थाल्यां क्षिपति स रजः, पादशौचं विधत्ते

पीयूषेण, प्रवरकरिणा वाहयत्यैन्धभारम् ।

चिन्तारत्नं विकिरति करात् वायसोड्डायनार्थम्

यो दुष्प्रापं गमयति मुग्धा मर्त्यजन्म प्रमत्तः ॥

नास्त्यविदितमेतद् भवतां यदद्यतनानां पाश्चात्यशिक्षादीक्षितानां
फुल्लत्फलतां शिक्षितमन्यमानानां तेषां सम्पर्कादन्येषामपि बहुसंख्यकानाम्
जनानां न तादृशी अपेक्षिता श्रद्धा विद्यते धर्मकृत्येषु; पारलौकिकसद्गतौ,
भुक्तौ, स्वर्गे, देवेश्वरसत्तायां नित्यनैमित्तिककर्मानुष्ठाने, देवाचने वा यद्यपि
युगप्रभाव एवैषस्तथापि नैतदेवैकं कारणम्, एतादृसनास्तिकवादप्रचा-
रेऽधार्मिकवातावरणनिर्मितौ स्वयं ब्राह्मणाः ब्राह्मणतनया अपि कारणीभूताः
सन्ति । बहुशः याचकाः अर्थलोभात् देवार्चनादिविपिमजानन्तोऽपि याजयन्ति ।
तादृशस्य कर्मणः फलवैपरीत्येन यजमानेषु अश्रद्धा जनयन्ति ते । न हि
असमयेऽविधिनोप्तानि बीजानि प्ररोहन्ति । दिनानुदिनं विज्ञानां संस्कृतज्ञानां
भवन्तं हासमवलोक्य नातिदूरे उज्ज्वल प्रशस्तभविष्यत्काल एष
हासकालोऽपवर्तिष्यते, दूरे याल्यति चेयं दुरवस्था, एतादृशीमाशामप्यनववार्य
भृशमनुतप्यते चेतः । अस्यामवस्थायां क्लिष्टसंस्कृत निष्ठग्रन्थान् शुद्धानपि
दुर्बोधान् तच्चा बहून् अत्यधिकदोषसमन्वितान् अपर्याप्ताशुद्धमन्त्रयुक्तान्
अकार्यकरान् नित्यकर्मपूजापद्धतिप्रदर्शकान् बहुलघुदीर्घकलेवरान् ग्रन्थान्
दीक्ष्य सर्ववावश्यकशुद्धमन्त्रान्वितः सरलभाषया प्रयोगरीति प्रदशकः सचित्रः
पूजाकर्मप्रदीपः प्रकाश्यते मया ।

अस्य हि प्रथमे नित्यकर्मप्रकरणे उषस्युत्थानात् नैशशयनं यावत्
करणीयनित्यकर्मणां यथाविधिवर्णनपुरस्सरं नित्यकर्मापयुक्तानि
प्रवाणीभूतवचनानि लिखितानि, येन साधारणसंस्कृतपरिचयवतां
सज्जनानामपि कर्मानुष्ठाने सौविध्यं स्यात् । असंस्कृतज्ञानामपि सुविधां
ध्यानीकृत्यावश्यकानां मन्त्राणां प्रयोगः सम्यक् याथातथ्येन स्यादेतदर्थं
हिन्दीभाषया मन्त्रप्रयोगविधिः वर्णितः ।

अथ च कार्यवहेलभ्य ये सन्ध्यातर्पणादिषु नाधिकं कालं व्येतुं सक्षमाः
सन्ति तदर्थमापवनत्यहनन्दिनकार्याणां कृते संक्षिप्तोऽपि शास्त्रानुमोदितमार्गः
विकल्पेन प्रदर्शितः । येन सर्वेऽपि मार्मिका जनाः सवनुष्ठातुं शक्नुवन्ति ।

स्वल्पेनैव कालेन विहितानि सर्वाणि कार्याणि सम्पाद्यात्मानं पावयितुं पारयिष्यन्ति । एवमावश्यकप्रयोगाः काल लोपात् घोरैः दोषैः विविताः न भविष्यन्ति ।

ग्रन्थोऽयं सविधिनिर्दोषञ्च सकलानि कर्मकाणअडीयकमार्गायाकेघून् धार्मिकान् ससज्जनान् सन्तोषयिष्यति, शिशिक्षूणां वदूनां कृतेऽपि महान्तमुपकारं विधास्यतीति दृष्टा में प्रतीतिः ।

यद्यपि सर्वथात्र परिशुद्धये यत्नो विहितः तथापि दृष्टिदोषात्, चित्तानवधानात् मुद्रणदोषाद्वा कुत्रचित् त्रुटिरशुद्धिर्वा विज्ञैः सहृदयविद्वदिभरुपलभ्येत तत्र “गच्छतः स्वबलनं क्वापि भवत्वेव” इत्यनुध्याय सज्जना अवश्यमेव समाधास्यन्तीति प्रत्ययपूर्वकं तेऽनुरुध्यन्ते यदा वश्यकपरामर्शदानेन मामनुगृह्यन्त्विति ।

विदुषां वशंवदेन
आचार्य श्याम बिहारि त्रिपाठिना

अल्पीयसैव कालेन निःशेष गतं प्रथम संस्करणम् । एतावतैव स्वप्रयत्नसाफल्यमन्वभवम् । विदुषां साधुसम्मत्या द्वितीयं संस्करणं श्री गणेशशिवदेव्यथर्वशीर्षः श्री पुरुषसूक्ताभ्यां नवप्रहरतोश्रेण चालङ्कृत्य प्रकाश्यते ।

अचिरादेव द्वितीयसंस्करणस्यापि निःशेषतां गते दूरान्तिकनानादिगुदेशेभ्यः संस्तुतिं भूयसीं याञ्चाममिलक्ष्य प्रकाशयमान् एतत्संस्करणसम्बन्धे एतावदेव वच्मि यदत्र सुधियामनुरोधेन देव्यर्चनविधौ विशेषः प्रयत्नो विहितः । मशर्तीयन्त्रगौरीतिलकमण्डलावरणपूजनेन सह सविधि देव्यर्चनं तथा समशक्त्याः कस्य मन्त्रस्य किं हवनीय ब्रव्यम् ? एतन्निर्दिष्टम् । अध्यायान्ते च मन्त्रैः सह आहवनीय ब्रव्याणामपि संकेतो विहितः । प्रयत्नेऽस्मिन् कियति सफलत्वा मया सम्पादितेति तज्ज्ञाः युवा एव निर्णयन्ति । मम परितोषस्तु एतावतैव यन्मया सुदृढामनुरोधः पालितः ।

सम्पादकः

विषयानुक्रमिका

6

क्र. विषया	पत्राण
१. मंगलाचरणम्	१
२. प्रातः जागृत - कर्त्तव्यम्	२
३. प्रातः स्मरणीयश्लोकाः	३
४. दैनिक-कृत्यम्	५
५. संकल्पः तीर्थप्रार्थना च	६
६. दशविधस्नानम्	७
७. गौणस्नानानि स्नानाङ्गतर्पणम् च	१०
८. यज्ञोपवीतधारणम्	११
९. सन्ध्या-प्रयोगः	१३-३४
१०. देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणम्	३४-४०
११. देवपूजनेषु कानिचिद्विचारणीयानि तथ्यानि	४१
१२. देवपूजनम्-पवित्रधारणम्, मंगलतिलकम्, कर्मपात्रपूजनम् भूतापसारणम्, आधारशक्तिपूजनम्, दीपस्थापनम् च	४२-४४
१३. स्वस्तिवाचनम्, संकल्पः, न्यासश्च	४५-४८
१४. श्रीगणेशाम्बिकापूजनम्	४८-६०
१५. कलशपूजनम्	६१-६६
१६. पुण्याहवाचनम्	६७-७६
१७. षोडशमातृकापूजनम्	७७-८२
१८. सप्तधृतमातृकापूजनम्	८३-८५
१९. नवग्रहादिदेवानां पूजनम्	८६-८८
२०. अधिदेवतानां स्थापनम्	८९-९१
२१. प्रत्यधिदेवतानां स्थापनम्	९१-९४
२२. पञ्चलोकपालपूजनम्	९४-९५
२३. वास्तोष्पतेः क्षेत्राधिपतेर्दशदिक्पालानाम् च पूजनम्	९५-१००
२४. रक्षाविद्यानम्	१०१-१०२
२५. आभ्युदयिक-नान्दीमुखश्राद्धम्	१०२-१०७
२६. आचार्यादिवरणम्	१०७-१०८

क्र. विषया	पत्राण
२७. विष्णु-पूजनम् १०९-११६
२८. शिवपूजनम् ११७-१३८
२९. श्रीमहालक्ष्मीपूजनम् १३९-१४८
३०. मण्डपविधानम् १४९-१५०
३१. यज्ञमण्डपस्व रूपम्, सर्वतोभद्रमण्डलम्, चतुःपष्टियोगिनी, क्षेत्रपालमण्डलम् अष्टकुण्ड्रीयमण्डपस्व रूपम्, वास्तुमण्डलम्, चतुर्लिङ्गतोभद्रचक्रम्. एकलिङ्गतोभद्रमण्डलम् च १५१-१५६
३२. वास्तुमण्डलदेवतापूजनम् १५७-१६२
३३. मण्डपपूजनम् १६३-१६५
३४. सतोरणद्वारपालदिक्पालपूजनम् १६५-१६६
३५. चतुःपष्टियोगिनीपूजनम् १६६-१६८
३६. एकोनपञ्चाशत्क्षेत्रपालदेवतापूजनम् १६९-१७१
३७. सर्वतोभद्रमण्डलदेवतापूजनम् १७१-१७६
३८. लिङ्गतोभद्रमण्डलदेवतापूजनम् १७६-१७९
३९. नाममन्त्रेण देवानाम् पूजनम् १७९-१८५
४०. कुण्डस्थदेवतापूजनपूर्वकाग्निस्थापनम् १८६-१८९
४१. होमः १९०-१९१
४२. वलिदानम् १९२-१९४
४३. पूर्णाहुतिमन्त्राः, वसोर्धारामन्त्राः, पुष्पाञ्जलिः, अभिषेकमन्त्राश्च १९४-१९९
४४. अवभृथस्नानविधिः १९९-२०२
४५. जलयात्राविधिः २०२-२०४
४६. वलिवैश्वदेवविधिः २०५-२०८
४७. सप्तशतीपूजनयन्त्रम्, गौरीतिलकमण्डलम् च २०९-२१०
४८. श्रीगणेशायर्वशीर्षम्, चतुष्पष्टियोगिनीचक्रम् च २११-२१२
४९. गौरीतिलकमण्डलस्थदेवानां पूजनम् २१३-२२५
५०. पीठपूजा, यन्त्रस्थदेवानां पूजनम् च २२६-२२८
५१. प्रधानकलशस्थापनं प्राणप्रतिष्ठा च २२८-२३०

क. विषय	पत्राण
५२. सविशेषदुर्गार्चनविधिः २३१-२४०
५३. चतुःषष्टिकोष्ठात्मकं वास्तुमण्डलम् आवरणपूजा च २४१-२४८
५४. नवदुर्गापूजनम् वटुककुमारिकापूजनम् २४८-२५१
५५. देव्या विशेषवह्नविधानम् २५२-२५७
५६. नवग्रहचक्रम् २५७
५७. वास्तुमण्डलदेवतानां होमः २५८
५८. चतुषष्टियोगिनीनां होमः २५९
५९. अष्टौपञ्चाशत्कोशलदेवतानां होमः २६०
६०. सर्वतोभद्रमण्डलदेवतानां होमः २६१
६१. गौरीतिलकमण्डलस्यदेवानां होमः २६२-२६७
६२. श्रीदेव्ययर्थकीर्त्यम् २६८-२७०
६३. देवी-नीराजनम् २७१
६४. देवी-नीराजनम् २७२
पुरुषश्रीसूर्यस्नानविधानम् २७३-२८०

“यज्ञो वै श्रेष्ठतमं कर्म”.

(शतपथब्राह्मण १/७/१/५/)

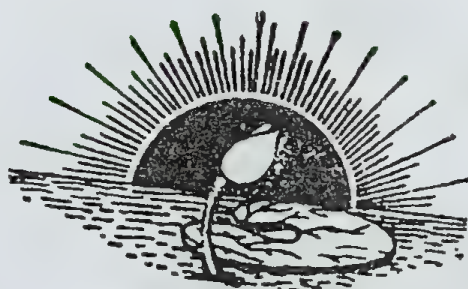
॥ श्री गणेशाय नमः ॥

“पूजा-कर्म-प्रदीप”

“मंगलाचरणम्”

विनायकं प्रणम्यादौ विष्णुं वाणीं शिवं रविम् ।
पूजाकर्मप्रदीपाख्यो ग्रन्थोऽयं लिख्यते मया ॥
प्रातरुत्थानतो रात्रौ शयनावधि कर्म यन् ।
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं धर्म्यं तल्लिख्यते मया ॥
सन्ध्यायाः ब्रह्मयज्ञस्य तर्पणस्य तथैव च ।
पंचयज्ञस्य विधिवत् प्रयोगो वर्ण्यते मया ॥
प्रक्रियामिष्टसिद्ध्यर्थां देवदेवीसमर्चनम् ।
शास्त्रोक्तविधिमालोक्य वर्णयामि प्रयत्नतः ॥
पौत्रो नन्दकुमारस्य विद्वद्वर्यस्य धीमतः ।
सुनुः परशुरामस्य सद्भिप्रस्य त्रिपाठिनः ॥
श्यामपूर्वा विहारीति ज्ञेयो विज्ञजनानुगः ।
सोऽहं द्विजन्मनां कर्म रक्षायै कृतवान्मतिम् ॥
अलसान् कर्मविमुखान् हताशान् विप्रबालकान् ।
संवीक्ष्य सुगमं शास्त्रं निर्मितं सदयं मया ॥

प्रातः जागृत-कर्तव्य

सूर्योदय से एक घण्टा पूर्व मनुष्य शय्या का परित्याग करे । ब्राह्म-मुहूर्त की निद्रा मनुष्य के लिए पुण्यक्षयकारिणी होती है अतः प्रयत्नतः इसे छोड़ना चाहिए । ब्राह्म-मुहूर्त में उठकर अधोलिखित मंत्र को बोलते हुए अपने हाथ का अवलोकन करें ।

कराग्रे वसते लक्ष्मीः करमध्ये सरस्वती ।

करमूले स्थितो ब्रह्मा प्रभाते करदर्शनम् ॥

हाथ के अग्रभाग में लक्ष्मी, हाथ के मध्य भाग में सरस्वती और हाथ के मूल भाग में ब्रह्माजी निवास करते हैं । अतः प्रातःकाल दोनों हाथों का अवलोकन करना चाहिए । (आचार प्रदीप) ।

इसके बाद नीचे लिखी प्रार्थना कर पृथ्वी पर पैर रखें ।

समुद्रवसने देवि ! पर्वतस्तनमण्डले ।

विष्णुपत्नि ! नमस्तुभ्यं पादस्पर्श क्षमस्व मे ॥

हे विष्णुपत्नि ! हे समुद्ररूपी वस्त्रों को धारण करने वाली तथा पर्वत रूप स्तनों से युक्त पृथ्वी देवि ! तुम्हें नमस्कार है । मेरे पाद-स्पर्श को क्षमा करो ।

इसके बाद मूल-शुद्धि के लिए तीन बार कुल्लाकर, जल के छींटे से आँखों को धोकर, साफ बर्तन में रखे हुए ढके वासी म्बच्छ जल को पी ले । इससे अनेक व्याधियाँ दूर होती हैं । अपने इष्ट देवता का स्मरण कर अपनी मनोरथ-सिद्धि को ध्यान में रखकर नीचे लिखे मंत्रों से गणेशादि देवों का स्मरण करें ।

प्रातः स्मरणीयश्लोकाः

गणेशस्मरणम् : --

प्रातः स्मरामि गणनाथमनाथबन्धुं

सिन्दूरपूरपरिशोभितगण्डयुग्मम् ।

उदण्डविघ्नपरिखण्डनचण्डदण्ड

माखण्डलादिसुरनायकवृन्दवंधम् ॥

अनाथों के बन्धु, सिन्दूर से शोभायमान दोनों कपोलवाले, प्रबल विघ्न को नाश करने में समर्थ एवं इन्द्रादि देवों से नमस्कृत श्री गणेश का मैं स्मरण करता हूँ ।

विष्णुस्मरणम् : --

प्रातः स्मरामि भवभीतिमहा त्रिनाशं-

नारायणं गरुड़वाहनमब्जनाभम् ।

ग्राहाभिभूतवरवारणमुक्तिहेतुं

चक्रयुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रम् ।

संसार के भयरूपी महान् दुःख को नाश करने वाले, ग्राह से गजराज को मुक्त करने वाले चक्रधारी पद्मनाभ एवं कमलदल के समान नेत्रवाले, गरुड़वाहन भगवान् श्रीनारायण का मैं स्मरण करता हूँ ।

शिवस्मरणम् : --

प्रातः स्मरामि भवभीतिहरं सुरेशं

गंगाधरं वृषभवाहनमम्बिकेशम् ।

खट्वाङ्गशूलवरदाभयहस्तमीशं

संसाररोगहरमौषधमद्वितीयम् ॥

संसार के भय को नाश करने वाले देवेश, गङ्गाधर, वृषभवाहन पार्वतीपति हाथ में खट्वाङ्ग एवं त्रिशूल लिए और संसार रूपी रोग को नाश करने के लिए अद्वितीय औषध स्वरूप भगवान् शिव का मैं स्मरण करता हूँ ।

देवीस्मरणम् : --

प्रातः स्मरामि शरदिन्दुकरोज्ज्वलाभाम्

सद्गन्धर्वन्मकरकुण्डलहारशोभाम् ।

दिव्यायुधार्जितसुनीलसहस्रहस्ताम्

रक्तोत्पलाभचरणां भवतीं परेशाम् ॥

शब्द कालीन चन्द्र समान उज्ज्वल आभावाली उत्तम रत्ना में जटित मकर कुण्डल हागों से सुशोभित, दिव्यायुधों से युक्त, सुन्दर नीले हजार हाथों वाली, लाल कमल की आभा युक्त चरणों वाली भगवती दुर्गा देवी का मैं स्मरण करता हूँ ।

सूर्यस्मरणम् : --

प्रातः स्मरामि खलु तत्सवितुर्वरेण्यम्

रूपं हि मण्डलमृचोऽथ तनुर्यजूंषि ।

सामानि यस्य किरणाः प्रभयादिहेतुं

ब्रह्माहरात्मकमलक्ष्यमचिन्त्यरूपम् ॥

सूर्य का वह प्रशस्त जिसका मण्डल ऋग्वेद कलेवर यजुर्वेद तथा किरणें सामवेद हैं । जो सृष्टि के उत्पत्ति आदि के कारण हैं, ब्रह्मा, शिव स्वरूप हैं तथा जिनका स्वरूप अचिन्त्य और अलक्ष्य है प्रातःकाल उनका स्मरण करता हूँ ।

नवग्रहस्मरणम् : --

ब्रह्मामुरारिस्त्रिपुरान्तकारी

भानुःशशी भूमिसुतो बुधश्च ।

गुरुश्च शुक्रः शनिराहुकेतवः

कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥

ब्रह्मा, विष्णु, शिव, सूर्य, चन्द्रमा, मंगल, बुध, वृहस्पति, शुक्र, शनि, राहु और केतु ये सभी मेरे प्रातःकाल को मंगलमय करें ।

ऋषिस्मरणम् : --

भृगुर्वशिष्ठः क्रतुरंगिराश्च

मनुः पुलस्त्यः पुलहश्च गौतमः ।

रैभ्यो मरीचिश्च्यवनश्च दक्षः

कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥

भृगु, वशिष्ठ, क्रतु, अंगिरा, मनु, पुलस्त्य, पुलह, गौतम, रैभ्य, मरीचि, च्यवन और दक्ष ये समस्त मुनिगण मेरे प्रातःकाल को मंगलमय करें ।

प्रकृतिस्मरणम् : --

पृथ्वी सगन्धा सरसास्तथापः

स्पर्शी च वायुर्ज्वलितं च तेजः ।

नमः सशब्दं महसा सहैव

कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥

गन्धयुक्त पृथ्वी, रसयुक्त जल, स्पर्शयुक्त वायु, प्रज्ज्वलित तेज, शब्दयुक्त आकाश ये सभी मेरे प्रातःकाल को मंगलमय करें ।

पुनः विष्णुस्मरणम् :

सुप्तः प्रबोधितो विष्णो हृषीकेशेन यत्त्वया ।

यद्यत्कारयसे कर्म तत् करोमि तवाज्ञया ॥

हे भगवान विष्णो ! आप ने मुझे सोने से जगाया, अतः आप मुझ से जो भी कर्म करायेंगे, वही मैं करूँगा ।

मलोत्सर्ग

शौच के पूर्व दाहिने कान पर जनेऊ लपेट कर मौनी वस्त्र से सिर ढककर, ग्रामवासी गाँव से दूर जलपात्र लेकर तथा नगरवासी ग्रह के शौचालय में सुविधानुसार मूत्र पुरीष का उत्सर्ग करें । इस क्रिया में बल का प्रयोग हानिकारक सिद्ध होता है । शौचकर पदार्थ (मिट्टी सावुन आदि) सहित शीतल जल से पायूपस्थ शुद्ध कर लें । इसके बाद शुद्ध जल से हाथ पैर धोकर तीन से आठ बार अपने वाम भाग में कुल्ला करें ।

दन्तधावन की आवश्यकता

दुर्गन्धयुक्त मुख से उच्चारित मन्त्र निष्फल होता है तथा मन अप्रसन्न रहता है । अतएव मुखशुद्धि आवश्यक है । अपनी सुविधा एवं अभ्यास के अनुसार तित्त रसयुक्त निम्ब आदि के द्वादश अंगुल लम्बे एवं कनिष्ठो अंगुल के अग्रभाग तुल्य मोटे छिलकेदार काष्ठ को धोकर उससे अथवा उपलब्ध दंतमंजन आदि द्रव्यों से मुखशुद्धि कर लें । दन्त धावन के फाड़े हुए भाग एवं सिङ्गुला से जिह्वा को स्वच्छ कर लें ।

तैलाभ्यंग

शुद्ध सरसों के तेल से नित्य स्नान से पूर्व मालिश करना पुष्टिदायक होता है । विशेषकर सिर, नाक, कान एवं पैरों में तैलशीलन स्वास्थ्यजनक होता है । ज्वर एवं अजीर्ण रोगग्रस्त मनुष्य को तैलमर्दन नहीं करना चाहिए । इसके बाद यथास्थाय कुछ न कुछ व्यायाम या आसन शरीर की सुदृढ़ता के लिए करणीय है ।

प्रातः स्नान का महत्त्व

प्रातःकाल स्नान करने के पश्चात् ही मनुष्य जप, पूजा-पाठ आदि कार्यों में प्रवृत्त होता है । अतएव शरीर शुद्ध्यर्थ किये जाने वाले इस स्नान की शास्त्रों में बड़ी महिमा बतलाई गयी है ।

गुणा दश स्नान परम्य साधो रूपञ्च तेजश्च बलं च शौचम् ।

आयुष्यमारोग्यमनोलुपत्वं दुःस्वप्ननाशश्च यशश्च मेधाः ॥

रूप, तेज, बल, पवित्रता, आयु, आरोग्य, निर्लोभता, दुःस्वप्न का नाश, यश, मेधा ये दश गुण स्नान करने वालों को प्राप्त होते हैं ।

भगवान का स्मरण करते हुए पत्थर अथवा काष्ठ के आमन पर बैठकर पहले हाथ पौर धो लें और तीन चार कुल्ला कर लें । फिर आचमन कर शिखा बाँधकर हाथ में जल लेकर संकल्प करें ।

संकल्पस्यः : --

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्धे श्रीश्चेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्यन्तरे अष्टाविंशतितमे युगे कलियुगे कलिप्रथमचरणे भारतवर्षे जम्बूद्वीपे आर्यावर्तान्तर्गतना ब्रह्मावर्तैकदेशे अमुकनामसंवत्सरे तथा च अमुके श्रीविक्रमवर्षे अमुकायने, अमुक ऋतौ, अमुक मासे, अमुकपक्षे अमुकतथितौ अमुकवासरे अमुक मासे, अमुक नक्षत्रे योगे अमुकयोने अमुककरणे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथं राशिस्थानस्थितेषु सत्सु एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्य-तथौ ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त-पुण्यफलप्राप्त्यर्थम् इह जन्ममि कायिक-बाह्यिकमानसिकसांसारिकजाताज्ञातः -- स्पर्शास्पर्शासनभोजनशयनगमनादि कृत सकलपातक-क्षयद्वारा श्रीपरमेश्वर-प्रीत्यर्थं शीतोदकेन उष्णोदकेन वा (गृहे तडागे, कूपे, सरसि, महानद्याम् अमुक तीर्थेन्वा) प्रातःस्नानं अहं करिष्ये ॥ जल में तीर्थागत भावना के सम्पादन हेतु तीर्थों की प्रार्थना करें --

तीर्थप्रार्थना : --

नमामि गंगे तव पादपंकजं सुरासुरैर्वन्दितदिव्यरूपे !

भुक्तिश्च मुक्तिं च ददासि नित्यं भावानुसारेण सदा नराणाम् ॥

पुष्कराद्यानि तीर्थानि गंगाद्याः सरितस्तथा ।
 आगच्छन्तु पवित्राणि स्नानकाले सदा मम ॥
 गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।
 कावेरि नर्मदे सिन्धो जलेऽस्मिन्सत्रिंशं कुरु ॥
 त्वं राजा सर्वतीर्थानां त्वमेव जगतः पिता ।
 याचितं देहि मे तोयं सर्वपापापनुत्तये ॥
 नन्दिनी नलिनी सीता मालती च मलापहा ।
 विष्णुपादाब्जसम्भूता गंगा त्रिपथगामिनी ॥
 भागीरथी भोगवती जाह्नवी त्रिदशेश्वरी ।
 द्वादशैतानि नामानि यत्र यत्र जलाशये ॥
 स्नानोद्यतः पठेद्यस्तु तत्र तत्र बसाम्यहम् ।
 एतान्मन्त्रान्यठित्वान्ते सर्वांगे स्नानमाचरेत् ॥
 गोदावरि नमस्तुभ्यं नमस्ते पापहारिणि ।
 अनुज्ञां देहि मे मातः शुद्ध्यै स्नानं करोम्यहम् ॥
 गंगा गंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि ।
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥

इस प्रकार तीर्थों का स्मरण कर शरीर को मलशोधक सर्वोषधि द्रव्यों
 से शुद्ध कर विशुद्ध जल से स्नान करें ।

दशपिघस्नानान्यम्

तीर्थं पर्वण्यनुष्ठाने सर्वपातकनाशनम् ।
 भस्मादि विविधैर्द्रव्यैः स्नानं दशविधं चरेत् ॥
 अस्मिन् कस्मिन्ननुष्ठाने वाह्यान्तरविशुद्ध्यै ।
 समग्रफलप्राप्त्यर्थं स्नानं दशविधं स्मृतम् ॥

संकल्प : -- अद्येत्यादि अस्मिन् अमुक तीर्थे स्नाने वा मम देहशुद्ध्यर्थं
 मनोदेहाश्रित सर्वविधदोष शुद्ध्यर्थं दशविधस्नानमन्यहं करिष्ये ।

प्रथमं भस्मस्नानम् : --

ॐ अग्निरिति भस्म, वायुरिति भस्म, जलमिति भस्म, स्थलमिति भस्म, ज्योमेति भस्म, सर्वं ७ ह वा इदं भस्म, मम एतानि चक्षु ७ पि भस्मानि ।
ॐ नमस्ते रुद्रमन्त्र्यवऽउतोतइपवे नमः । बाहुभ्यामुत ते नमः ॥

यथाग्निर्दहते भस्म तृणकाष्ठादिवञ्चयम् ।

तथा मे दह्यतां पापं कुरु भस्म शुचे शुचिम् ॥

द्वितीयं मृत्तिकास्नानम् : --

ॐ इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधानिदधेपदम् ।

समूढमस्यपा ७ सुरे स्वाहा ॥

अथक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरे ।

शिरसा धारयिष्यामि रक्ष मां त्वं पदे पदे ॥

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ।

मृत्तिके हर मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम् ॥

मृत्तिके ब्रह्मपूतासि काश्यपेनाभिवन्दिता ।

मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयं सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥

तृतीयं गोमयस्नानम् : --

ॐ मानस्तोके तनये मानऽआयुषिमानो गोपमानोऽअश्वेपुरीरिषः ।
मानोऽवीरान् रुद्रभामिनो व्वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वाहवामहे ।

गोमये बसते लक्ष्मीः पवित्रा सर्वमंगला ।

स्नानार्थं संस्कृता देवी पापं मे हर गोमय ॥

अग्रमग्रं चरन्तीनामोषधीनां वने वने ।

तासामृषभपत्नीनां पवित्रं कायशोधनम् ॥

यन्मे रोगं च शोकं च तन्मे दहतु गोमयम् ।

चतुर्थं पञ्चगव्यस्नानम् : --

महस्रशीर्षापुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

सभूमि ७ सर्वतस्पृत्वात्पतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥

गौमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः समञ्चितम् ।

सर्वपापविशुद्ध्यर्थं पञ्चगव्यं पुनातु माम् ॥

पञ्चमं गोरजस्नानम् :-

आयंगौः पृश्निरकक्रमीदसदभ्रातरम्पुरः । पितरञ्चण्पयस्त्वः ।

गवां खुरेण निर्द्धूतं यद्रेणुर्गगने गतम् ।

शिरसा तेन संल्लेपो महापातकनाशनम् ॥

षष्ठं धान्यस्नानम् :-

ॐ धान्यमसिद्धिनुहिदेवान्प्राणायत्त्वोदानायत्त्वाव्यानायत्त्वा ।

दीर्गधामनुप्रसितिमायुपेधान्देवोवः सविताहरिण्यपाणिः प्रतिगृध्मणात्त्व-
च्छिद्रेमपाणिनाचक्षुपेत्त्वामहनाम्पयोसि ।

धान्यौषधिर्मनुष्याणां जीवनं परमं स्मृतम् ।

तेन स्नानेन देवेश मम पापं व्यपोहतु ॥

सप्तमं फलस्नानम् :-

ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पायाश्च पुष्पिणीः ।

वृहस्पतिप्रसूतास्तानो मुञ्चन्त्य २४ हसः ॥

वनस्पतिरसो दिव्यः फलपुष्पवृतः सदा ।

तेन स्नानेन मे देव फलं लब्धमनन्तकम् ॥

अष्टमं सर्वौषधिस्नानम् :-

ॐ औषधयः समदन्तसोमेनसहराज्ञा । यस्मैकृणोतिब्राह्मणस्त २४

राज-भारयामसि ।

औषधयः सर्ववृक्षाणां तृणगुल्मलतास्तु याः ।

द्वर्वासर्पसंयुक्ताः सर्वौषधयः पुनन्तु माम् ॥

नवमं कुशोदकस्नानम् :-

ॐ देवस्यत्त्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुब्याम्पूष्णोहस्ताब्ध्याम् ।

कुशमूले स्थितो ब्रह्मा कुशमध्ये जनार्दनः ।

कुशाग्रे शंकरो देवस्तेन नश्यतु पातकम् ॥

दशम् हिरण्यस्नानम् : --

ॐ आकृष्णेनरजसावर्तमानोनिवेशयन्नमृतम्पर्त्यञ्च । हिरण्येन सविता-
रथेनादेवोयाति भुवनानि पश्यन् ।

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

उपादेयता -

देवपूजा, यज्ञ, श्रीमद्भागवत सप्ताह ज्ञान-यज्ञ, ग्रहयाग, रुद्रयाग, विष्णुयाग, शतचण्डी, सहस्रचण्डी, वास्तु-शान्ति, देवप्रतिष्ठा आदि विशिष्ट आयोजनों के पूर्व दशविध स्नान का विधान है । इससे पूर्णतः बाह्यगात्र की शुद्धि होती है । दैनिक संध्या आदि में इसकी आवश्यकता नहीं है ।

गौणस्नानानि

अतिशय बाल्य, वार्धक-भाव तथा अस्वस्थ रहने के कारण गम जल से भी स्नान करने में अशक्त रहने पर नीचे लिखे चारों में से कोई एक गौणस्नान कर लेना चाहिए ।

आचमन कर ॐ अघेत्यादि देशकालौ संकीर्त्य सन्ध्याद्यधिकारार्थम् अमुकस्नानमहं करिष्ये । यथा निमित्त संकल्प कर स्नान करे ।

मन्त्रस्नान - आपो हिष्टेति..... तीन मंत्रों से अंग का प्रोक्षण कर ले ।

गायत्रस्नान : - गायत्री मंत्र से दशबार जल को अभिमंत्रित कर उस जल से सर्वांग का प्रोक्षण गायत्र स्नान है ।

कापिलस्नान : - गीले कपड़े से शरीर का परिमार्जन कर लेना कापिल स्नान है ।

यौगिकस्नान : -- विष्णु का स्मरण करते हुए दाहिने हाथ से अङ्गों का स्पर्श कर लेना यौगिक स्नान है ।

इन चार स्नानों में यथासम्भव कोई भी स्नान, जप, संध्या आदि के लिए शुद्धि कारक है । इन गौण स्नानों का श्राद्ध, देवार्चन आदि में विधान नहीं है ।

स्नानांगतर्पण (घर में न करें)

पूर्वाभिमुख होकर सव्य हो (जनेऊ को बाँए कन्धे पर रख कर) देवतीर्थ (अंगुलियों के अग्रभाग) से नीचे लिखे मंत्रों द्वारा एक एक अंजलि जल, जल में ही दें ।

ॐ बृह्मादयो देवास्तुप्यन्ताम् १ । ॐ भूर्देवास्तुप्यन्ताम् १ । ॐ

भुवदैवास्तृप्यन्ताम् १ । ॐ स्वदैवास्तृप्यन्ताम् १ । ॐ भूर्भुवः स्वदैवास्तृप्यन्ताम् १ । ॐ गौतमादयः ऋपयस्तृप्यन्ताम् १ ।

इसके बाद जनेऊ को कण्ठी की तरह धारण कर उत्तराभिमुख हो प्रजापति तीर्थ से दो अंजलि जल देवें । ॐ सनकादयो मनुष्यास्तृप्यन्ताम् २ ।

दक्षिणाभिमुख होकर (अपसव्य हो) पितृतीर्थ से नीचे लिखे मंत्रों से तीन-तीन अंजलि जल देवें ।

ॐ कव्यवाडादयः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ चतुर्दश यमास्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ भूः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ भुवः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ । ॐ स्वः पितरस्तृप्यन्ताम् । ॐ भूर्भुवः स्वः पितरस्तृप्यन्ताम् ३ ।

ॐ अमुकगोत्रा अस्मत्पितृ-पितामह-प्रपितामहास्तृप्यन्ताम् । ॐ अमुक गोत्रा अस्मन्मातृपितामही-प्रपितामह्यस्तृप्यन्ताम् । ॐ अमुकगोत्रा अस्मन्माता महप्रमातामहवृद्ध प्रमातामहः सपत्नीकास्तृप्यन्ताम् । ॐ ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं अगघृष्टताम् ।

नीचे लिखे मंत्र से जल के बाहर एक अञ्जलि जल देवें ।

अनिदग्धाश्च ये जीवा येप्यदग्धाः कुले मम ।

भूमौ दत्तेन तृप्यन्तु तृप्ता यान्तु परां गतिम् ॥

जल से बाहर अधोलिखित मंत्र पढ़ते हुए अपनी शिखा दाहिनी ओर निचोड़ देवें ।

लतागुल्मेपु वृक्षेषु पितरो ये व्यवस्थिताः ।

ते सर्वे तृप्तिमायान्तु मया दत्तैः शिखोदकैः ॥

यज्ञोपवीतधारणम् --

संकल्प कर दो यज्ञोपवीत धारण करें । यदि मलमूत्र त्यागते समय यज्ञोपवीत कान पर लपेटना भूल जाँय तो नवीन यज्ञोपवीत धारण कर लें ।

श्रावणी-कर्म में पूजन किया हुआ यज्ञोपवीत न हो तो नूतन ही जल से शुद्धकर दशबार गायत्री मंत्र से अभिमंत्रित कर नीचे लिखे मंत्रों से प्रत्येक सूत्र एवं ग्रंथि में देवताओं का आवाहन करें ।

प्रथम तन्तौ ॐ कारमावाहयामि । द्वितीयतन्तौ ॐ अग्निमावाहयामि । तृतीयतन्तौ ॐ सर्पानावाहयामि । चतुर्थतन्तौ ॐ सोममावाहयामि । पञ्चमतन्तौ ॐ पितृनावाहयामि । षष्ठतन्तौ ॐ प्रजापतिमावाहयामि ।

सप्तमतन्तौ ॐ अनिलमावाहयामि । अष्टमतन्तौ ॐ सूर्यमावाहयामि ।
नवमतन्तौ ॐ विश्वान् देवानावाहयामि ।

ग्रन्थि मध्ये : -- ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ ब्रह्माणमावाहयामि । ॐ विष्णवे
नमः ॐ विष्णुमावाहयामि । ॐ रुद्राय नमः ॐ रुद्रमावाहयामि ।

यज्ञोपवीतधारणे विनियोगः --

ॐ यज्ञोपवीतमिति मन्त्रस्य परमेष्ठी ऋषिः लिंगोक्ता देवता त्रिष्टुप् छन्दः
यज्ञोपवीतधारणे विनियोगः ।

मन्त्रः --

ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ।

आयुष्यमग्रयं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं लभस्तु तेजः ॥

पुराने जनेऊ को निम्नोक्त मन्त्र से निकाल दें)

एतावद्दिनपर्यन्तं ब्रह्म त्वं धारितं मया ।

जीर्णत्वात्त्वत्परित्यागो गच्छ सुत्र यथासुखम् ॥

(माला का पूजन कर तथा प्रार्थना कर जप करने से विशेष फल होता
है । माला की प्रार्थना नीचे लिखे मंत्र से करें ।)

मन्त्रः --

ॐ महामाये ! महामाले ! सर्वशक्तिस्वस्वपिणि ।

घतुर्यर्गस्त्वयि न्यस्तस्तस्मान्मे सिद्धिदा भव ॥

अविघ्नं कुरु माले त्वं गृह्णामि दक्षिणे करे ।

जपकाले घ सिद्ध्यर्थं प्रसीद मम सिद्ध्ये ॥

“अहरहः सन्ध्यामुपासीत”

सन्ध्या येन न विज्ञाता सन्ध्या येनानुपासिता ।

जीवमानो भवेद्यद्गो मृतश्च श्वाऽभिजायते ॥

(मरीचिः)

उत्तमा तारकोपेता मध्यमा लुप्ततारका ।

अधमा सूर्यसहिता प्रातः सन्ध्या त्रिधा स्मृता ॥

उत्तमा सूर्यसहिता मध्यमा लुप्तभारकरा ।

अधमा तारकोपेता सायं सन्ध्या त्रिधा मता ॥

(आचारमयूखे)

(१) अग्नितीर्थ -- दाहिनी हथेली के मध्य भाग में ।

(२) ब्रह्मतीर्थ -- अंगूठे के मूल भाग में ।

(३) देवतीर्थ -- अंगुलियों के अग्रभाग में ।

(४) कायतीर्थ -- कनिष्ठा के मूल भाग में ।

(५) पितृतीर्थ -- तर्जनी के मूल भाग में ।

रुद्राक्ष-माहात्म्यम्

रुद्राक्षा यन्य गात्रेषु ललाटे च त्रिपुण्ड्रकम् ।

स चाण्डालोऽपि सम्पूज्यः सर्ववर्णोत्तमो भवेत् ॥

अभक्तो वा विमक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा ।

रुद्राक्षं धारयन्मुच्यते सर्वपातकैः ॥

सन्ध्या प्रयोग

यथाक्त स्नान करने के पश्चात् श्वेत विना सिला हुआ, जो धोयी का थोया हुआ न हो, उस वस्त्र को पहन कर उपवस्त्र लेकर कुशा आदि विहित आसन पर पूर्व दिशा की ओर अपना मुखकर बैठ जाय । हाथ में कुश अथवा सुवर्ण तथा चाँदी की अंगूठी धारण कर सन्ध्या करें ।

सर्व-प्रथम यज्ञीय भस्म को बाँयें हाथ में लेकर जल मिलाते हुए अधोलिखित मंत्र से अभिमन्त्रित करें ॐ अग्निरिति भस्म । ॐ वायुरिति भस्म । ॐ जलमिति भस्म । ॐ स्थलमिति भस्म । ॐ व्योमेति भस्म । ॐ सर्वं हवा इदं भस्म । ॐ मन एतांसि चक्षुषि भस्मानीति ।

भस्म-धारण मन्त्रः --

ॐ त्र्यायुषं जमदग्नेः (ललाट में) ॐ कश्यपस्य त्र्यायुषं (कण्ठ में) ॐ
यद्वेषु त्र्यायुषम् (दोनों भुजाओं में) तन्नो अस्तु त्र्यायुषम् (हृदय में) ।

चन्दन-धारण मन्त्रः --

चन्दनस्य महत्पुण्यं पवित्रं पापनाशनम् ।

आपदं हरते नित्यं लक्ष्मीस्तिष्ठति सर्वदा ॥

चन्दन करना पुण्यजनक है । पापनाशक आपत्ति मंजक तथा लक्ष्मी
बासकारक तथा पापनकारी होता है ।

आलोक : -- यज्ञीय भस्म, चन्दन, तीर्थमृत्तिका अथवा केवल जल
से ही अपने कुलाचार के अनुसार त्रिपुण्ड्र अथवा ऊर्ध्वपुण्ड्र तिलक अवश्य
कर लें । बिना तिलक का सन्ध्यादि-कर्म निष्फल होता है ।

ललाटे तिलकं कृत्वा सन्ध्याकर्म समाचरेत् ।

अकृत्वा भालतिलकं तस्य कर्म निरर्थकम् ॥

शिखाबन्धनम् : --

ॐ मानस्तोक० इत्यस्य कुत्स ऋषिः । जगतीच्छन्दः । एको रुद्रो देवता ।
शिखा बन्धने विनियोगः ।

मन्त्रः --

ॐ मानस्तोके तनये मानऽआयुषिमानो गोषु मानोऽअश्वेषुरीरिषः ।
मानोवीरान् रुद्रभामिनो वधीर्हविष्मन्तः सदमित्वा हवामहे ।

चिद्वपिणि महामाये दिव्यतेजःसमन्विते ।

तिष्ठ देवि शिखाबन्धे तेजोवृद्धिं कुरुष्व मे ॥

इस मन्त्र से शिखा बन्धन करें ।

पवित्रचारणम् : --

ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौ सवितुर्व्यः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण
सूर्यस्वरश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुनेतच्छकेवम् ॥

इस मन्त्र से पवित्री धारण कर लें ।

आचमनम् --

ॐ केशवाय नमः स्वाहा । ॐ माधवाय नमः स्वाहा । ॐ नारायणाय नमः स्वाहा । (तीन बार आचमन करें) ॐ हृषीकेशाय नमः (इस मन्त्र से हाथ धो लें) ।

बाह्यगात्रस्पर्शनम् :-

ॐ विष्णवे नमः । ॐ मधुसूदनाय नमः । ॐ त्रिविक्रमाय नमः । ॐ वामनाय नमः । ॐ श्रीधराय नमः । ॐ हृषीकेशाय नमः । ॐ पद्मनाभाय नमः । ॐ दामोदराय नमः । ॐ संकर्षणाय नमः । ॐ वासुदेवाय नमः । ॐ प्रद्युम्नाय नमः । ॐ अनिरुद्धाय नमः । ॐ पुरुषोत्तमाय नमः ॐ अधोक्षजाय नमः । ॐ नरसिंहाय नमः । ॐ अच्युताय नमः । ॐ जनार्दनाय नमः । ॐ उपेन्द्राय नमः । ॐ हरये नमः । ॐ श्री कृष्णाय नमः ।

(उपर्युक्त मन्त्रों द्वारा दाहिने हाथ के अँगूठे से शिर से पैर तक के सभी अंगों का स्पर्श करें ।)

हृदि पवित्रकारणार्थ न्यास --

ॐ वाक् वाक् (अञ्जलियों से मुख का स्पर्श)
 ॐ प्राणः प्राणः (तर्जनी और अँगूठे से नाक का स्पर्श)
 ॐ चक्षुश्चक्षुः (अनामिका और अँगूठे से दोनों आँख)
 ॐ श्रोत्रं श्रोत्रम् (मध्यमा और अँगूठे से दोनों कान)
 ॐ नाभिः नाभिः (अंगुष्ठ एवं कनिष्ठका से नाभि)
 ॐ हृदयम् (दक्षिण करतल से हृदय)
 ॐ कण्ठः (दाहिने हाथ की अंगुलियों के अग्र भाग से कण्ठ)
 ॐ मुखम् (दाहिने हाथ के अगले भाग से मुख)
 ॐ शिरः (अंगुलियों से शिर)
 ॐ शिखाम् (अंगुलियों से चोटी का स्पर्श)
 ॐ बाहुभ्यां यशोवल् (दाहिने हाथ से दोनों भुजाओं का स्पर्श)
 इसके बाद दोनों हाथों से शिर से पैर तक स्पर्श करें ।

पवित्रीकरणम् -

हाथ में जल लेकर :- अपवित्रः पवित्रो वेत्यस्य वामदेव ऋषिः ।
विष्णुर्देवता । गायत्री छन्दः हृदयपवित्रकरणे विनियोगः ।

मन्त्रः -

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थांगतोऽपि वा ।

यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स वास्याभ्यन्तरः शुचिः ॥

आसनोपवेशनम् :-

ॐ पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषि । कूर्मो देवता । सुतलं छन्दः ।
आसनोपवेशने विनियोगः ।

मन्त्रः -

ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।

त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

(इस मंत्र से आसन पर जल छिड़के ।)

भूतशुद्धिः

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिता ।

ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

बायें पैर एवं बायें हाथ से तीन बार पृथ्वी पर ठोककर भूतोपसारण
करें । पुनः नेत्रों को जल से प्रोक्षण करें ।

श्री भैरवनमस्कारः

ॐ तीक्ष्णदंष्ट्र महाकाय कल्पान्तदहनोपम ।

भैरवाय नमस्तुभ्यमनुज्ञां दातुमर्हसि ॥

संकल्पः

दाहिने हाथ में जल लेकर :-

ॐ तत्सदद्यैतस्य ब्रह्मणोऽस्मि द्वितीयपराद्धं श्रीश्वेतवाराहकल्पे
वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतिस्मि युगे कलियुगे कलि-प्रथमचरणे अनन्तकोटि
ब्रह्माण्डमन्वन्तरे अस्मिन् ब्रह्माण्डे जम्बूद्वीपे भारतखण्डे आर्यावर्तक-देशान्तर्गते

पुनस्तोत्रे अमुकदेशे अमुकसंवत्सरे अमुकऋतो अमुकमासे अमुकपक्षे
अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकगोत्रोत्पन्नोऽमुकशर्माहं ममोपात्तदुरितक्षयपूर्वक-
ब्रह्मवर्चस्कामार्थं श्रीपरमेश्वरप्रीतये प्रातः सन्ध्योपासनं करिष्ये ।

ऐसा संकल्प कर हाथ का जल पृथ्वी पर छोड़ दें ।

मार्जनम् :-

बाँधें हाथ में जल लेकर दाहिने हाथ से मार्जन करें ।

ॐ भूः पुनातु (शिर पर)	ॐ जनः पुनातु (नाभि)
ॐ भुवः पुनातु (दोनों नेत्र)	ॐ तपः पुनातु (दोनों पैर)
ॐ स्वः पुनातु (कण्ठ)	ॐ सत्यं पुनातु (शिर पर)
ॐ महः पुनातु (हृदय)	ॐ खं ब्रह्म पुनातु (सर्वांग)

पुनराचमनम् -

ॐ अघमर्पणमुक्तस्याघमर्पणऋषिरनुष्टुप छन्दां भाववृत्तां देवता
अधमेधावमृत्यं विनियोगः ।

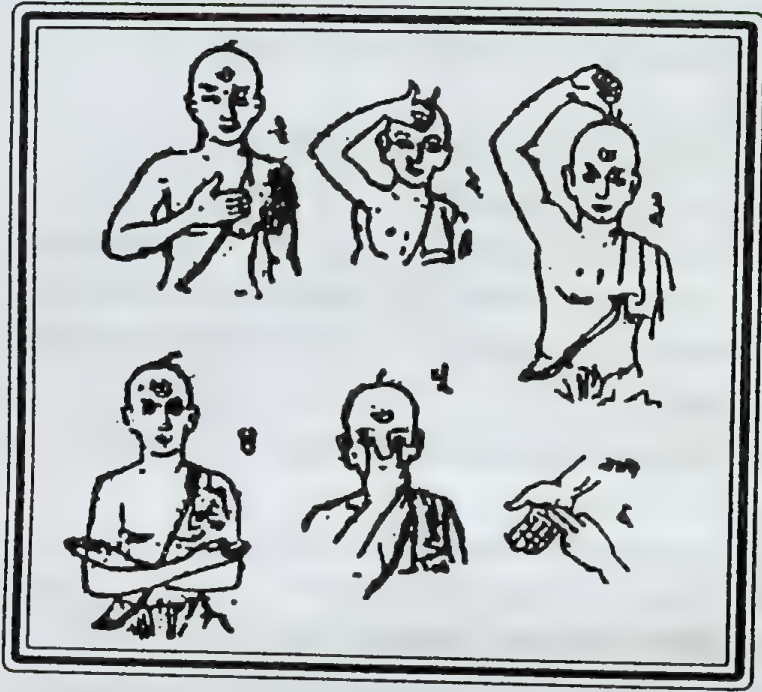
ॐ ऋतञ्च मृत्यञ्चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत । ततां गत्र्यजायत ततः
समुद्रो धर्णवः । समुद्रादर्णवादधिसंवत्सरो अजायत । अहारात्राणि
विदधद्विद्यस्य पिपतो वशी । सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत् । दिवञ्च
पृथिवीञ्चान्तरिक्षमथो स्वः ।

(तीन बार आचमन करें ।)

अन्न करन्यासः -

ॐ भूः अंगुष्ठाभ्यां नमः ।
ॐ भुवः तर्जनीभ्यां नमः ।
ॐ स्वः मध्यमाभ्यां नमः ।
ॐ तन्मवितुर्वरेण्यम् अनामिकाभ्यां नमः ।
ॐ भर्गो देवस्य धीमहि कनिष्ठिकाभ्यां नमः ।
ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

न्यासप्रारूपः

अथषडंगन्यासः --

ॐ भूः हृदयाम नमः । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं कवचाय हुम् ।
 ॐ भुवः शिरसे स्वाहा । ॐ भर्गो देवस्य धीमहि नेत्रत्रयाय बौपट् ।
 ॐ स्वः शिखायै वषट् । ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् अस्त्राय फट् ।

अथ प्रणवन्यासः --

ॐ 'अ' कारं नाभौ ।
 ॐ 'उ' कारं हृदये ।
 ॐ 'म' कारं मूर्धनि ।

(अपनी रक्षा के लिए दाहिने हाथ में जल लेकर बाएँ हाथ से ढकने के बाद प्रणव सहित तीन बार गायत्री मंत्र उच्चारण करके हाथ के जल से अपने शरीर के चारों ओर घुमाकर मण्डल करें अर्थात् चारों ओर छोड़ दें ।)

सन्ध्याध्यानमावाहनञ्च :-

प्रातः सन्ध्यायाम् -- (पूर्वाभिमुखः) ॐ गायत्रीं त्र्यक्षरां बालां
साक्षसुत्रकमण्डलुम् । रक्तवस्त्रां चतुर्वक्त्रां हंसवाहनसंस्थिताम् ।
ऋग्वेदकृतोत्संगा रक्तमाल्यानुलेपनाम् । वृहमाणीं ब्रह्मदैवत्यां
ब्रह्मलोकनिवासिनीम् । आवाहयाम्यहं देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् । आगच्छ
वरदे देवि त्र्यक्षरे ब्रह्मवादिनि । गायत्रिच्छन्दसां मातर्ब्रह्मयोने नमोऽस्तुते ।

मध्याह्नसन्ध्यायाम् -- (उदङ्मुखः) ॐ सावित्रीं युवतीं शुक्लां
शुक्लवस्त्रां त्रिलोचनाम् । त्रिशूलिनीं वृषारूढां श्वेतमाल्यानुलेपनाम् ।
यजुर्वेदकृतोत्संगा जटामुकुटमण्डिताम् । रुद्राणीं रुद्रदैवत्यां
रुद्रलोकनिवासिनीम् । आवाहयाम्यहं देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् । आगच्छ
वरदे देवि त्र्यक्षरे रुद्रवादिनि । सावित्रिच्छन्दसां माता रुद्रयोने नमोऽस्तु
ते ।

सायं सन्ध्यायाम् -- (पश्चिमाभिमुखः) ॐ वृद्धां सरस्वतीं कृष्णां
पीतवस्त्रां चतुर्भुजां । शंखचक्रगदाशार्ङ्गहस्तां गरुण वाहिनीम् ।
सामवेदकृतोत्संगा वनमालाविभूषिताम् । वैष्णवीं विष्णुदैवत्यां
विष्णुलोकनिवासिनीम् । आवाहयाम्यहं देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् । आगच्छ
वरदे देवि त्र्यक्षरे विष्णुवादिनि । सरस्वतिच्छन्दसां मातर्विष्णुयोने नमोऽस्तु
ते ।

प्राणायामः -- (विनियोगः)

ॐ कारस्य ब्रह्मा ऋषिर्गायत्रीछन्दोऽग्निर्देवता शुक्लो वर्णः सर्वकर्मारम्भे
विनियोगः । (जल छोड़ें ।)

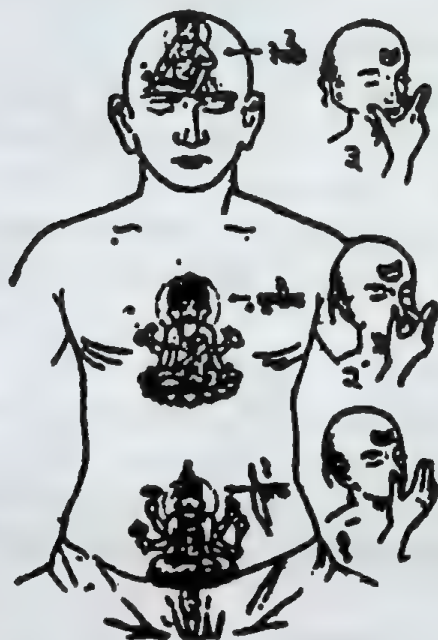
ॐ सप्तव्याहतीनां विश्वामित्र-जमदग्नि-भरद्वाज-गौतमाऽत्रि-वशिष्ठ-
कश्यपा ऋषयो गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यश्छन्दांस्यग्निवाय्वा-
दित्यवृहस्पतिवरुणेन्द्रविश्वेदेवादेवता अनादिष्ट प्रायश्चित्ते प्राणायामे
विनियोगः ॥

ॐ गायत्र्या विश्वामित्र ऋषिर्गायत्री छन्दः सविता देवता
अग्निर्मुखमुपनयने प्राणायामे विनियोगः ।

ॐ शिरसः प्रजापति ऋषिर्यजुश्छन्दो ब्रह्माऽग्निवायुसूर्या देवता यजुः
प्राणायामे विनियोगः ।

(विनियोग छोड़ने के बाद पद्मासन पर स्थित होकर एवं दोनों आँखों को बन्दकर मीन हो तीन प्राणायाम करें ।)

प्राणायामप्रारूपः

पूरक-प्राणायामः--

इसमें दाहिने हाथ के अंगूठे से दाहिनी नाक को बन्दकर बायीं नासिका से श्वास को भीतर खींचें और वायु को खींचते समय नील-कमल के समान श्यामवर्ण चतुर्भुज भगवान् विष्णु को नाभि में ध्यान करें । इसे पूरक प्राणायाम कहते हैं ।

कुम्भक-प्राणायामः--

इसमें नाक के यार्यें छिद्र को भी बन्दकर भीतर में खींचे हुए वायु को भीतर में धारण कर कमल आसन पर विराजमान लालवर्ण वाले चतुर्भुज ब्रह्माजी का ध्यान अपने हृदय में करें । इसे कुम्भक प्राणायाम कहते हैं ।

रेचक-प्राणायामः--

इसमें धारण किये हुए वायु को दाहिनी नासिका के छिद्र से धीरे धीरे बाहर छोड़ें और अपने ललाट में श्वेतवर्ण त्रिनेत्र शिवजी का ध्यान करें । । इसे रेचक प्राणायाम कहते हैं ।

“प्राणायाम-मन्त्रः” --

ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यम् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् । ॐ आपोज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोम् ।

इस मन्त्र को प्रत्येक प्राणायाम में तीन-तीन बार एक साथ जपें अथवा प्रत्येक प्राणायाम में एक-एक बार जप करें ।

आचमन-विनियोगः -- (अम्बुप्राशनम्)

ॐ सूर्यश्चमेति नारायणऋषिः प्रकृतिश्छन्दः सूर्यो देवता अपामुस्पर्श-विनियोगः ।

ॐ सूर्यश्च मा मन्युश्चमन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः पापेभ्यो रक्षन्ताम् । यद्रात्र्या पापमकार्ष मनसा वाचा हस्ताभ्यां पद्भ्यामुदरेण शिश्ना रात्रिस्तदवलुम्पतु । यत्किञ्चिद्दुरितं मयि । इदमहमापोऽमृतयोनी सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा ।

इस मन्त्र को बोलकर तीन बार आचमन करें ।

मार्जन-विनियोगः--

ॐ आपोऽहिष्ठेति तिसृणां सिन्धु द्वीप ऋषिः । गायत्रीछन्दः । आपो देवताः । मार्जने विनियोगः ।

ॐ आपोऽहिष्ठामयोभुवः । (मस्तके)	ॐ उशतीरियमातरः । (मस्तके)
ॐ स्तानऽऊर्जदधातन । (भूमौ)	ॐ तस्माऽअरंगमामवः । (मस्तके)
ॐ महेरणायचक्षसे । (हृदये)	ॐ यस्यबाऽन्यायजिञ्चय । (हृदये)
ॐ योवः शिवतमोरसः । (भूमौ)	ॐ आपो नययाचनः । (भूमौ)
ॐ तम्यभाजयतेहनः । (हृदये)	

पुनः मार्जनम्ः--

ॐ द्रुपदादिवेतिं कोकिलो राजपुत्र ऋषिरनुष्टुप्छन्दः आपो देवता
मार्जने विनियोगः ।

ॐ द्रुपदादिव मुमुचानः स्विन्नः स्नातो मलादिय ।

पूतं पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मेनसः ॥

इस मन्त्र से तीन बार मस्तक पर जल छोड़ें ।

अघमर्षणम्ः--

ॐ अघमर्षणसूक्तस्य माधुच्छन्दसोऽघमर्षण ऋषिरनुष्टुप्छन्दो भाववृत्तो
देवता अश्वमेधावभृते विनियोगः ।

दाहिने हाथ में जल लेकर नासिका के समीप करके नीचे लिखे मंत्र
को तीन बार या एक बार बोलें और ध्यान करें कि यह जल श्वास के
साथ नाक के बाएँ छिद्र से भीतर जाकर अन्तःकरण को शुद्ध कर पापपुरुष
को दाहिने छिद्र से बाहर निकाल रहा है । पश्चात् उस जल को बिना
देखे बायीं ओर फेंक दें ।

मन्त्रः--

ॐ ऋतञ्च सत्यञ्चाभीद्धान्तपसोऽध्यजायत । ततो रात्र्यजायत ततः
समुद्रोऽर्णवः । समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत । अहोरात्राणि
विदधद्विश्वस्य म्रियतो वशी । सूर्याचन्द्रमसो धाता यथा पूर्वमकल्पयत् ।
दिवञ्च पृथिवीज्वान्तरिक्षमथो स्वः ।

आचमनम्ः--

ॐ अन्तश्चरसीति तिरश्चीन ऋषिरनुष्टुप्छन्दः आपो देवता
आपामुपस्पर्शने विनियोगः ।

मन्त्रः--

ॐ अन्तश्चरसि भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ।

त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कार आपो ज्योती रसोऽमृतम् ॥

सूर्याय अर्घ्यप्रदानम्ः--

ॐ प्रणवस्य परब्रह्म ऋषिः । परमात्मा देवता । दैवी गायत्री
छन्दः । ॐ भूर्भुवः स्वरिति महाव्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः ।

अग्निवायुसूर्याः देवताः । गायत्र्युष्णुगनुष्टुप्छन्दांसि । ॐ तत्सवेतुरित्यस्य
विश्वामित्र ऋषिः । सविता देवता । गायत्रीछन्दः अर्घदाने विनियोगः ॥

मन्त्रः--

ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि ।

धियो यो नः प्रचोदयात् ।

ॐ ब्रह्मस्वरूपिणे श्रीसूर्यनारायणाय इदमर्घ्यं दत्तं न मम ॥

(उक्त मंत्र द्वारा तीन बार पूर्वाभिमुख हो अर्घ दें ।)

प्रायश्चित्तसंकल्पः --

सूर्योदयात्प्राग्विहितस्य प्रातः सन्ध्याकर्मणः सूर्यार्घदानस्य
चाकरणजनितप्रत्यवायपरिहारार्थं श्रीसूर्यनारायणदेवताप्रीत्यर्थम् “आकृष्णेन”
इति मन्त्रेण सूर्याय चतुर्थार्घप्रदानं करिष्ये ।

मन्त्रः --

ॐ आकृष्णेन रजसा व्यर्त्तमानो निवेशय त्रमृतममर्त्यञ्च ।

हिरण्ययेन सवितारथेना-देवो याति भुवनानि पश्यन् । ॐ ब्रह्मस्वरूपिणे
श्रीसूर्यनारायणाय इदमर्घ्यं दत्तं न मम ॥

(उक्त मंत्र द्वारा एक बार अर्घ दें ।)

अथ सूर्योपस्थानम्ः--

प्रातःकाल दाहिना पैर अथवा एणी को उठाकर दोनों हाथों को सीधा
रखते हुए एवं मध्याह्न में दोनों हाथों को ऊपर करके तथा संध्याकाल
में बैठ कर दोनों हाथों को कमल के समान जोड़कर उपस्थान करें ।

विनियोगः--

ॐ उद्वयमित्यस्य हिरण्यस्तूप ऋषिरनुष्टुप् छन्दः सूर्यो देवता, ॐ
उदुत्यमित्यस्य प्रस्कण्व-ऋषिर्गायत्री छन्दः सूर्यो देवता, ॐ चित्रमित्यस्य कौत्स
ऋषिस्त्रिष्टुप् छन्दः सूर्यो देवता ॐ तज्ज्वक्षुरित्यस्य दध्यङ् अथर्वण-
ऋषिरक्षरातीतपुर उष्णिक्-छन्दः सूर्यो देवता सूर्योपस्थाने विनियोगः । (जल
छोड़ें)

मन्त्रः--

ॐ उद्वयन्तमसस्परित्वः पश्यन्त उत्तरम् । देवन्देवत्रा सूर्यमगन्मज्योति-
रुत्तमम् । ॐ उदुत्यज्जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥२

ॐ चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आप्राधावापृथिवीऽअन्तरिक्ष ७ सूर्यऽआत्माजगतस्तस्त्युपश्च ।

ॐ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्कमुच्चरत् । पश्येम शरदः
शतञ्जीवेमशरदः शत ७ शृणुयामशरदः शतम्प्रघवामशरदः शतम्दीनाः
स्यामशरदः शतं भूयश्च शरदः शतात् ॥

गायत्रीमन्त्रजपः संकल्पः--

अद्येत्यादि० शुभपुण्यतिथौ सर्वपापक्षयार्थं
श्रीसवितृसूर्यनारायणस्वरूपिण्या वेदमातृर्गायत्रीदेव्याः प्रीत्यर्थं सव्याहृतिस्तु-
र्विशतिवर्णात्मकस्य श्रीगायत्रीमन्त्रस्य अमुकसङ्ख्याकं जपमहं करिष्ये ।

पुनः संकल्पः --

तथा च गायत्रीप्रीतये गायत्र्यावाहनं गायत्र्युपस्थानं (गायत्र्य-
ब्रह्मवसिष्ठविश्वामित्राद्यृषीणां सापं विमोचनं गायत्र्यस्त्रोपहरणं)
सव्याहृतिगायत्रीमन्त्रस्य च यथाशक्तिन्यासान् गायत्रीध्यानं गायत्री प्रार्थनां
मुद्राप्रदर्शनञ्चैकतन्त्रेणाहं करिष्ये ।

गायत्र्यावाहनम्--

गायत्री त्र्यक्षरां वालां साक्षसूत्रकमण्डलुम् ।
रक्तवस्त्रां चतुर्हस्तां हंसवाहनसंस्थिताम् ॥
ऋग्वेदस्य कृतोत्संगं सर्वदेवनमस्कृताम् ।
ब्राह्मणी ब्रह्मदेवत्यां ब्रह्मलोकनिवासिनीम् ॥
आवाहयाम्यहं देवीमायान्तीं सूर्यमण्डलात् ।
आगच्छ वरदे देवि त्र्यक्षरे ब्रह्मवादिनि ॥
गायत्री छन्दसां मातर्ब्रह्मयोनि नमोऽस्तुते ॥

विनियोगः--

ॐ तेजोसीत्यस्य परमेष्ठी प्रजापतिर्ऋषिः । आन्यं देवता । जगती
छन्दः । यजुर्गायत्र्यावाहने विनियोगः ।

3 मन्त्रः--

ॐ तेजोऽसि शुक्रमस्यमृतमसि धामनामासि प्रियन्दवानामनाघृष्टन्दे-
वयजनमसि ॥

गायत्र्युपस्थापनम्--

अस्य तुरीयपदस्य विमलऋषिः । परमात्मा देवता । गायत्री छन्दः ।
गायत्र्युपस्थाने विनियोगः । ॐ गायत्र्यस्यैकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पद्यसि
र्नाह पद्यसं नमस्ते तुरीयाय दर्शिताय पदाय परोरजसेऽसावदो माप्रापत ॥

ब्रह्मशापविमोचनम्--

ॐ अस्य श्रीगायत्रीशापविमोचनमन्त्रस्य ब्रह्माऋषिः भक्तिमुक्तिप्रदा ॐ
ब्रह्मशापविमोचनी गायत्री शक्तिदेवता गायत्रीछन्दः ब्रह्मशापविमोचने
विनियोगः ।

मन्त्र :-

ॐ गायत्री ब्रह्मेत्युपासित यद्वृषं ब्रह्मविदो विदुः । तां पश्यतन्ति धीराः
सुमनसा वाचामग्रतः । ॐ वेदान्तनाथाय विद्महे । हिरण्यगर्भाय धीमहि तन्नो
ब्रह्म प्रचोदयात् । ॐ देवि ! गायत्रि ! त्वं ब्रह्मशापाद्विमुक्ता भव ॥

वसिष्ठशापविमोचनम् --

ॐ अस्य श्री वसिष्ठशापविमोचनमन्त्रस्य निग्रहानुग्रहकर्ता वसिष्ठ ऋषिः
वसिष्ठानुगृहीता गायत्री शक्तिदेवता विश्वोद्भवा गायत्रीछन्दः वसिष्ठशाप
विमोचने विनियोगः ॥

मन्त्र :-

ॐ सोऽहकर्ममयं ज्योतिरात्मज्योतिरहं शिवः ।

आत्मज्योतिरहं शुकः सर्वज्योतिरसोऽस्म्यहम् ॥

(योनि मुद्रा दिखाकर तीन बार गायत्री मन्त्र का जप करें । तथा निम्न
वाक्य का उच्चारण करें ।)

ॐ देवि ! गायत्रि ! त्वं वसिष्ठशापाद्विमुक्ता भव ।

विश्वामित्रशापविमोचनम्:--

ॐ अस्य श्रीविश्वामित्रशापविमोचनमन्त्रस्य नूतनसृष्टिकर्ता विश्वामित्र ऋषिः विश्वामित्रानुगृहीता गायत्री शक्तिर्देवता वाग्देहा गायत्रीछन्दः विश्वामित्रशापविमोचने विनियोगः ।

मन्त्रः --

ॐ गायत्री भजाम्यग्निमुखी विश्वगर्भा यदुद्भवाः देवाश्चक्रिरे विश्वसृष्टिं तां कल्याणीमिष्टिकरीं प्रपद्ये । एन्भुखात्रिःसृतोऽखिलवेदगर्भः । ॐ देवि ! गायत्रि ! त्वं विश्वामित्रशापाद्विमुक्ता भव ।

प्रार्थना:--

ॐ अहो देवि ! महादेवि ! सन्ध्ये ! विद्ये ! सरस्वति ! अजरे ! अमरे ! चैव ब्रह्मयोनिर्नमोऽस्तुते ॥ मुक्ताविद्रुमहेमनीलघवलच्छायैर्मुखंस्त्रीक्षणैर्युक्ता-
मिन्दुनिवद्धरत्नमुकुटां तत्त्वात्मवर्णात्मिकाम् । गायत्री वरदाभयाङ्कुशकशाः
शुभ्रं कपालं गुणं शंख चक्रमधारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥

गायत्रीजपः --

ॐ प्रणवस्य परब्रह्म ऋषिः । परमात्मा देवता । गायत्री छन्दः व्याहृतीनां प्रजापतिर्ऋषिः । अग्निवायुसूर्या देवताः । गायत्री छन्दः । ॐ तत्सवितुरित्यस्य विश्वामित्र ऋषिः । सविता देवता । गायत्री छन्दः सर्वपापक्षयार्थं गायत्री मन्त्रजपे विनियोगः ।

ॐ कारव्याहृतिसहितगायत्रीमन्त्रन्यासः --

ॐ कारस्य ब्रह्मा ऋषिः । अग्निर्देवता । गायत्रीछन्दः । प्रथमस्वरो बीजम् । पञ्चम स्वरः शक्तिः । शिवं कीलकम् । विद्युद्वर्णम् । न्यासे विनियोगः ।

अङ्गुष्ठादिन्यासाः --

ॐ गोविन्दाय नमः अङ्गुष्ठाग्रे । ॐ महीधराय नमः तर्जन्यग्रे । ॐ हृषीकेशाय नमः मध्यमायाम् । ॐ त्रिविक्रमाय नमः अनामिकायाम् । ॐ विष्णवे नमः कनिष्ठकायाम् । ॐ माधवाय नमः करमध्ये । ॐ हरये नमः करपृष्ठे । ॐ जनार्दनाय नमः मणिबन्धे ।

गायत्रीषडङ्गन्यासाः --

ॐ भूः अंगुष्ठाभ्यां नमः । ॐ वुवः तर्जनीभ्यां नमः । ॐ स्वः मध्यमाभ्यां नमः । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यम् अनामिकाभ्यां नमः । ॐ भर्गो देवस्य धीमहि कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः । ॐ भूः हृदयाय नमः । ॐ भुवः शिरसे स्वाहा । ॐ स्वः शिखायै वषट् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं कवचाय हुम् । ॐ भर्गो देवस्य धीमहि नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ धियो यो नः प्रचोदयात् अस्त्राय फट् ।

प्रणवन्यासाः --

ॐ अकारं नाभौ । ॐ उकारं हृदये । ॐ मकारं मूर्धनि ॥

व्याहृतिन्यासाः --

ॐ भूः पादयोः । ॐ भुवः जान्वोः । ॐ स्वः ऊर्वोः । ॐ महः जठरे । ॐ जनः कण्ठे । ॐ तपः मुखे । ॐ सत्यम् शिरसि ।

अक्षरान्यासाः --

ॐ तकारं पादाङ्गुष्ठयोः । ॐ सकारं गुल्फयोः । ॐ विकारं जङ्घयोः । ॐ तुकारं जान्वोः । ॐ वकारम् ऊर्वोः । ॐ रेकारं गुदे । ॐ णिकारं लिंगे । ॐ यकारं कट्याम् । ॐ भकारं नाभौ । ॐ गकारम् उदरे । ॐ देकारं स्तनयोः । ॐ वकारं हृदये । ॐ स्वरकारं कण्ठे । ॐ धीकारं मुखे । ॐ मकारं तालुदेशे । ॐ हिकारं नासिकाग्रे । ॐ धिकारं नेत्रयोः । ॐ योकारं भ्रुवोर्मध्ये । ॐ योकारं ललाटे । ॐ नः कारं पूर्वमुखे । ॐ प्रकारं दक्षिणमुखे । ॐ चोकारं पश्चिममुखे । ॐ दकारं उत्तरमुखे । ॐ याकारं मूर्ध्नि । ॐ त्कारं व्यापकमुद्रया सर्वतो न्यसेत् ।

शिरोन्यासाः --

ॐ आपो गुह्ये । ॐ न्योतिश्चक्षुषि । ॐ रमो वक्त्रे । ॐ अमृतं जानुनि । ॐ ब्रह्म हृदये । ॐ भूः पादयोः । ॐ भुवः नाभौ । ॐ स्वः ललाटे । ॐ कारं मूर्ध्नि ।

गायत्रीमन्त्रजपादौ चतुर्विंशतिमुद्राप्रदर्शनम्

सुमुखं सम्पुटं चैव विततं विस्तृतं तथा ।

द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुःपञ्चमुखं तथा ॥

पण्मुखमधोमुखञ्चैव व्यापकाञ्जालिकं तथा ।

शकटं यमपाशञ्च-ग्रथितञ्चोन्मुखोन्मुखम् ॥

प्रलम्बं मुष्टिकश्चैव मत्स्यः कूर्मो वराहकः ।

सिंहाक्रान्तं महाक्रान्तं मुद्गरं पल्लवं तथा ।

एता मुद्रा न जानाति गायत्री निष्फलाभवेत् ॥

(१) सुमुखम् -- दोनों हाथों की अंगुलियों को मोड़कर परस्पर मिलायें ।

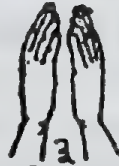
सुमुखम्

(२) सम्पुटम् -- दोनों हाथों को फैलाकर मिलायें ।

सम्पुटम्

(३) विततम् -- दोनों हाथों की हथेलियाँ परस्पर सामने करें ।

विततम्

(४) विस्तृतम् -- दोनों हाथों की अंगुलियाँ खोलकर कुछ अधिक अलग करें ।

विस्तृतम्

(५) द्विमुखम् -- दोनों हाथों की कनिष्ठा से कनिष्ठा तथा अनामिका से अनामिका को मिलायें ।

द्विमुखम्

त्रिमुखम्

(६) त्रिमुखम् -- दोनों मध्यमाओं को भी मिलायें ।

(७) चतुर्मुखम् -- दोनों तर्जनी को लाकर मिलायें ।

(८) पञ्चमुखम् -- दोनों अंगूठों को भी मिलावें ।

(९) षष्ठमुखम् -- उसी प्रकार रखते हुए हाथों की कनिष्ठाओं को खोलें ।

चतुर्मुखम्

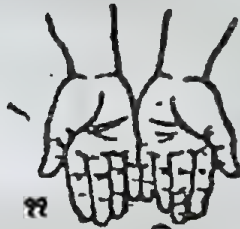
पद्मम्

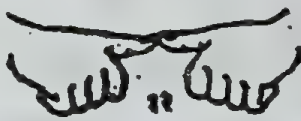
षष्ठम्

अधोमुखम्

व्यापकाञ्जलिकम्

शक्तम्

(१०) अधोमुखम् -- उलटे हाथों की अंगुलियों को मोड़ें तथा मिलाकर नीचे की ओर करें ।

(११) व्यापकाञ्जलि -- उसी प्रकार मिले हुए हाथों को शरीर की ओर घुमाकर सीधा करें ।

(१२) शक्तम् -- दोनों हाथों को उलटा करके अंगूठे को मिलाकर तर्जिनियों को सीधा रखते हुए मुट्ठी बाँधें ।

(१३) यगपाशम् -- तर्जनी से तर्जनी को बाँधकर दोनों मुट्ठियों को बाँधें ।

(१४) ग्रन्थितम् -- दोनों हाथों की अंगुलियों को परस्पर गुंथें ।

(१५) उन्मुखोन्मुखम् -- हाथों की पाँचों अंगुलियों को मिलाकर प्रथम बायें पर दाहिना फिर दाहिने पर बाया हाथ रखें ।

(१६) प्रलम्बन् -- अंगुलियों को कुछ मोड़कर दोनों हाथों को उलटा कर नीचे की ओर करें ।

(१७) मुष्टिकम् -- दोनों अँगूठों को ऊपर करके दोनों मुट्ठियाँ बाँधकर मिलावें ।

(१८) मत्स्यः -- दाहिने हाथ की पीठ पर बाँया हाथ उलटा रखकर दोनों अँगूठों को हिलावें ।

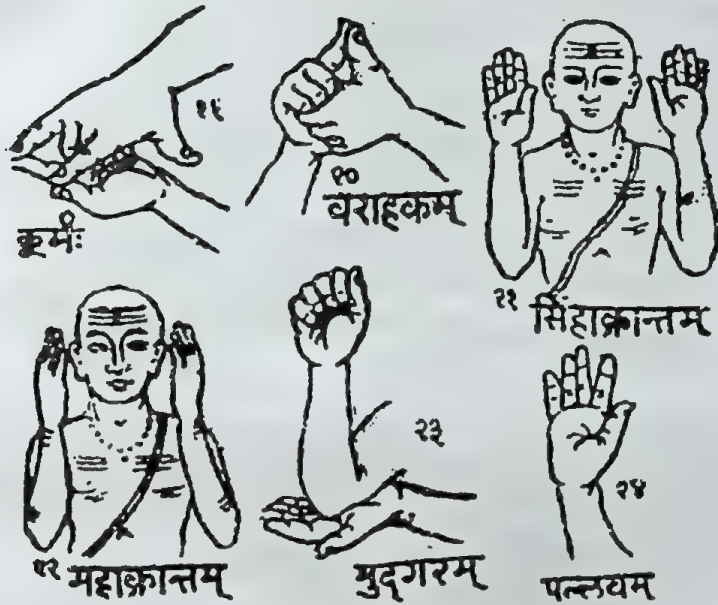
(१९) कूर्मः -- सीधे बाँये हाथ की मध्यमा अनामिका तथा कनिष्ठा को मोड़कर उलटे दाहिने हाथ की मध्यमा अनामिका को उन तीनों अँगुलियों के नीचे रख कर तर्जनी पर दाहिनी कनिष्ठा और बाँये अँगूठे पर दाहिनी तर्जनी को रखें ।

(२०) वराहकम् -- दाहिनी तर्जनी को बाँये अँगूठे से मिलाकर दोनों हाथों की अँगुलियों को परस्पर बाँधें ।

(२१) सिंहाक्रान्तम् -- दोनों हाथों को कानों के पास में करें ।

(२२) महाक्रान्तम् -- दोनों हाथों की अँगुलियों को कानों के समीप में करें ।

(२३) मुद्गरम् -- मुट्ठी बाँदकर दाहिनी केहुनी को बाँयी हथेली पर रखें ।

(२४) पल्लवम् -- दाहिने हाथ की अंगुलियों को मुख के समीप हिलावें ।

गायत्री मंत्रः--

ॐ भूर्भुवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गोदेवस्य धीमहि । धियो योनः प्रचोदयात् ।

षडङ्गन्यासाः --

ॐ भूः हृदयाय नमः । ॐ भुवः शिरसे स्वाहाः । ॐ स्वः शिखायै वषट् । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यम् कवचाय हुम् । ॐ भर्गोदेवस्य धीमहि नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ धियोयोनः प्रचोदयात् अस्त्राय फट् ।

जपान्ते मुद्राप्रदर्शनम्

सुरभिः -- दोनों हाथों की अंगुलियाँ गूथकर बायें हाथ की तर्जनी से दाहिने हाथ की मध्यमा, मध्यमा से तर्जनी, अनामिका से कनिष्ठा और कनिष्ठा से अनामिका को मिलायें ।

ज्ञानम्:-- दाहिने हाथ की तर्जनी से अंगूठा मिलाकर हृदय में तथा उसी प्रकार बायां हाथ बांये घुटने पर सीधा रखें ।

वैराग्यम्:-- दोनों तर्जनियों से अंगूठे को मिलाकर घुटने पर सीधा रखें ।

योनि:-- दोनों माध्यमाओं के नीचे से बायीं तर्जनी के ऊपर दाहिनी

अनामिका और दाहिनी तर्जनी पर बायीं अनामिका रख दोनों तर्जनियों से बाँधकर दोनों मध्यमाओं को ऊपर रखें ।

शंखः-- बायें अंगूठे की दाहिनी मुट्ठी में बाँध कर दाहिने अंगूठे में बायें अंगुलियों को मिलायें ।

पंकजम् - दोनों हाथों के अंगूठों तथा अंगुलियों को मिलाकर ऊपर की ओर करें ।

लिङ्गम् -- दाहिने अंगूठे को सीधा रखते हुए दोनों हाथों की अंगुलियों को गूँथ कर बायें अंगूठे में दाहिने अंगूठे को माँड़कर सीधा रखें ।

निर्वाणम् -- उलटे बायें हाथ पर दाहिने हाथ को सीधा रखकर अंगुलियों को परस्पर गूँथ दोनों हाथ अपनी ओर घुमाकर दोनों तर्जनीयों को सीधे कान के समीप करें ।

गायत्र्यास्तर्पणम् (केवल प्रातः काल करें)

ॐ गायत्र्या विश्वामित्रऋषिः सवितादेवता गायत्री छन्दः गायत्री-तर्पणे विनियोगः । ॐ भूः ऋग्वेद पुरुषं तर्पयामि । ॐ भुवः यजुर्वेदपुरुषं तर्पयामि । ॐ स्वः सामवेदपुरुषं तर्पयामि । ॐ महः अथर्ववेदपुरुषं तर्पयामि । ॐ जनः इतिहासपुरुषं तर्पयामि । ॐ पुराणपुरुषं तर्पयामि । ॐ तपः सर्वागमपुरुषं तर्पयामि । ॐ सत्यं सत्यलोकपुरुषं तर्पयामि । ॐ भूः भूलोकपुरुषं तर्पयामि । ॐ भुवः भुवलोक पुरुषं तर्पयामि । ॐ स्वः स्वलोकपुरुषं तर्पयामि । ॐ भूः एकपदां गायत्री तर्पयामि । ॐ भुवः द्विपदां गायत्री तर्पयामि । ॐ स्वः त्रिपदां गायत्री तर्पयामि । ॐ भूर्भुवः स्वः चतुष्पदां गायत्री तर्पयामि । ॐ उपरीं तर्पयामि । ॐ गायत्री तर्पयामि । ॐ सावित्री तर्पयामि । ॐ सरस्वती तर्पयामि । ॐ वेदमातरं तर्पयामि । ॐ पृथिवी तर्पयामि । ॐ अजां तर्पयामि । ॐ कौशिकी तर्पयामि । ॐ साङ्कृति तर्पयामि । ॐ सर्वजितं तर्पयामि ।

ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ।

प्रदक्षिणा-मन्त्रः --

यानि कानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च ।

तानि तानि प्रणश्यन्तु प्रदक्षिणपदे पदे ॥

गायत्र्या विसर्जनम्ः--

उत्तरे शिखरे इत्यस्य कश्यप ऋषिः । सन्ध्या देवता । अनुष्टुपछन्दः
गायत्री विसर्जने विनियोगः ॥

उत्तरे शिखरे जाता भूम्यां पर्वतमस्तके ।
ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम् ॥
विसर्जिता वेदमातर्द्विजानां पापनाशिनि ।
सर्वकामप्रदे नित्ये गच्छ देवि नमोऽस्तु ते ॥
यदक्षरपदभ्रष्टं मात्राहीनश्च यद्भवेत् ।
तत्सर्वं क्षम्यता देवि काश्यपप्रियवादिनि ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।

देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणम्ः--

(पूर्वाभिमुख बैठकर दूसरा वस्त्र (गमछा आदि) कन्धे पर रखकर और दो कुशाओं की पवित्री दाहिने और तीन की पवित्री बायें हाथ की अनामिका अंगुली की जड़ में धारण करें । तीन कुशाओं को सीधी बटकर ग्रन्थि लगा दें । दो गुणा करके मोटक बना लें । तिल, जव, चावल, पुष्प, चन्दन, अर्घा, दो पात्र आदि सभी तर्पण सामग्री एकत्र करें । पुष्प, चावल एवं जल लेकर संकल्प करें ।

संकल्पः

अघेत्यादि० एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणमहं करिष्ये ।

आवाहनम्ः--

ॐ ब्रह्मादयः सुरा सर्वे ऋषयः सनकादयः ।

आगच्छन्तु महाभागा ब्रह्माण्डोदरवर्तिनः ।

(आवाहन के पश्चात् देवतीर्थ अर्थात् अंगुलियों के अग्रभाग से तथा कुशाओं के अग्रभाग से चावल, पुष्प, जल, चन्दन के साथ एक-एक अञ्जलि नीचे लिखे प्रत्येक मंत्र का उच्चारण कर दें)

तर्पणम्:--

ॐ ब्रह्मा तृप्यताम् १। ॐ विष्णुस्तृप्यताम् १। ॐ रुद्रस्तृप्यताम् १।
 ॐ प्रजापतिस्तृप्यताम् १। ॐ देवास्तृप्यन्ताम् १। ॐ छन्दांसि तृप्यन्ताम् १।
 ॐ वेदास्तृप्यन्ताम् १। ॐ ऋषयस्तृप्यन्ताम् १। ॐ पुराणाचार्यास्तृप्यन्ताम्
 १। ॐ गन्धर्वास्तृप्यन्ताम् १। ॐ इतराचार्यस्तृप्यन्ताम् १। ॐ संवत्सरः
 सावयवस्तृप्यताम् १। ॐ देव्यस्तृप्यन्ताम् १। ॐ अप्सरसस्तृप्यन्ताम् १। ॐ
 देवानुगास्तृप्यन्ताम् १। ॐ नागास्तृप्यन्ताम् १। ॐ सागरास्तृप्यन्ताम् १। ॐ
 सरितस्तृप्यन्ताम् १। ॐ गनुष्यास्तृप्यन्ताम् १। ॐ यक्षास्तृप्यन्ताम् १। ॐ
 रक्षांसितृप्यन्ताम् १। ॐ पिशाचास्तृप्यन्ताम् १। ॐ सुपर्णास्तृप्यन्ताम् १। ॐ
 भूतानिस्तृप्यन्ताम् १। ॐ पशवस्तृप्यन्ताम् १। ॐ वनस्पतयस्तृप्यन्ताम् १।
 ॐ ओषधयस्तृप्यन्ताम् १। ॐ भूतप्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम् १।

ऋषितर्पणम्:--

ॐ मरीचिस्तृप्यताम् १। ॐ अत्रिस्तृप्यताम् १। ॐ अङ्गिरास्तृप्यताम्
 १। ॐ पुलस्त्यस्तृप्यताम् १। ॐ पुलहस्तृप्यताम् १। ॐ क्रतुस्तृप्यताम् १।
 ॐ प्रचेतास्तृप्यताम् १। ॐ वसिष्ठस्तृप्यताम् १। ॐ भृगुस्तृप्यताम् १। ॐ
 नारदस्तृप्यताम् १।

दिव्यमनुष्यतर्पणम्:--

(यज्ञोपवीत को माला की तरह परिधान कर (कण्ठी कर) उत्तराभिमुख
 हो कार्यतीर्थ से (कनिष्ठा के मूल से) तथा कुशा के मध्य भाग में जब,
 पुष्प, चन्दन, जल से दिव्य मनुष्यों का तर्पण करें। प्रत्येक को दो-दो अञ्जलि
 जल दें ।)

ॐ सनकस्तृप्यताम् २। ॐ सनन्दनस्तृप्यताम् २। ॐ सनातनस्तृप्यताम्
 २। ॐ कपिलस्तृप्यताम् २। ॐ आसुरिस्तृप्यताम् २। ॐ वाङ्मस्तृप्यताम् २।
 ॐ पञ्चशिखस्तृप्यताम् २।

दिव्यपितृतर्पणम्:--

(दक्षिणाभिमुख होकर वायें घुटने को मोड़ लें। तथा आतव्य (जनेऊ
 तथा गमछे को दाहिने कन्धे पर करके) होकर तर्जनी के मूल तथा कुशा
 के मूल से तिल, पुष्प, चन्दन-युक्त जल में नीचे लिखे मंत्र द्वारा तीन-तीन
 अञ्जलि दक्षिण की ओर दें ।)

ॐ कव्यवाट् तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ अनलस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ सोमस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ यमस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ अर्यमा तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ अग्निष्योतास्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ सोमपास्तृप्यन्तामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

ॐ वह्निष्पदस्तृप्यन्तामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ३ ।

यमतर्पणम् :-

ॐ यमाय नमः ३ । ॐ धर्मराजाय नमः ३ । ॐ मृत्यवे नमः ३ । ॐ अन्तकाय नमः ३ । ॐ वेवस्वताय नमः ३ । ॐ कालाय नमः । ॐ सर्वभूतक्षयाय नमः ३ । ॐ औदुम्बराय नमः ३ । ॐ दध्नाय नमः ३ । ॐ नीलाय नमः ३ । ॐ परमेष्ठिने नमः ३ । ॐ वृकोदराय नमः ३ । ॐ चित्राय नमः ३ । चित्रगुप्ताय नमः ३ ।

पितृतर्पणम् :-

(हाथ जोड़कर ध्यान करते हुए पितरों का आवाहन करें तथा नीचे लिखे वाक्य का उच्चारण करें ।)

ॐ आगच्छन्तु मे पितर इमं गृह्णन्त्वपोऽञ्जलिम् ।

(पिता, पितामह एवं प्रपितामह के गोत्र एवं नाम का उच्चारण करके अपसव्य होकर ही प्रत्येक को कुश, तिल एवं जल से तीन-तीन अञ्जलि दें ।)

पिता :-

ॐ उदीरतामवर उत्परास उन्मध्यमाः पितरः सौम्यासः । असुंय ईयुरवृका ऋतज्ञास्तेनोऽवन्तु पितरो हवेषु ।

ॐ अद्य अमुक गोत्र अस्मिन्पिता अमुक शर्मा (वर्मा, गुप्तः दासो वा) वसुरूपस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ।। (पिता को पहली अञ्जलि दें ।)

ॐ अङ्गिरसो नः पितरो नवम्बा अथर्वाणो भृगवः सौम्यासः । तेषां

वयं सुमतो यज्ञियानामपि भद्रे सोमनस्ये स्माम । ॐ अद्यामुक गोत्र अस्मत्पिता
अमुक वसुस्वरूपस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा ।। (दूसरी अञ्जलि दें ।)

ॐ आयन्तु नः पितरः सांम्यासोऽग्निष्वाताः पथिभिर्देवयानैः । अस्मिन्
यज्ञे स्वधयामदन्तोऽधिद्रुवन्तु तेऽसवन्त्वस्मान् । ॐ अद्यामुक गोत्र अस्मत्पिता
अमुक वसुरूपस्तृप्यतामिदं तिलोकदं तस्मै स्वधा । (तीसरी अञ्जलि दें ।)

पितामह :--

ॐ ऊर्ज वहन्तीरमृतं धृतं पयः कीलालं परिश्रुतम् । स्वधास्थ तर्पयत
मे पितृन् । ॐ अद्यामुक गोत्र अस्मत्पितामह रुद्रस्वरूपः तृप्यतामिदं
तिलोकदं तस्मै स्वधा । (पितामह को पहली अञ्जलि दें ।)

ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा
नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन् पितरोऽमीमदन्त
पितरोऽतितृपन्त पितरः पितरः शुन्धध्वम् । ॐ अद्यामुक गोत्र
अस्मत्पितामहः अमुक रुद्रस्वरूपस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ।
(दूसरी अञ्जलि पितामह को दें ।)

ॐ ये चेह पितरो ये च नेह यांश्च विद्ययां २५ उ च न प्रविद्य ।
त्वं वेत्थ यति ते जातवेदः स्वधाभिर्यज्ञ २४ सुकृतञ्जुषस्व । अद्यामुक गोत्र
अस्मत्पितामह अमुक रुद्रस्वरूपस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ।
(तीसरी अञ्जलि पितामह को दें ।)

प्रपितामह :--

ॐ मधुवाताऋतायते मधुक्षरन्तिसिन्धवः माध्वीर्नः सन्त्वोपधीः । ॐ
अद्यामुक गोत्र अस्मत्प्रपितामह अमुक आदित्यस्वरूपस्तृप्यतामिदं
त्रिलोदकं तस्मै स्वधा । (पहली अञ्जलि प्रपितामह को दें ।)

ॐ मधुनक्तमुतोपसौ मधुमत्पार्थिव २४ रजः मधुघौरस्तु नः पिता ।
ॐ अद्यामुक गोत्र अस्मत्प्रपितामह अमुक आदित्यस्वरूपः तृप्यतामिदं
तिलोदकं तस्मै स्वधा । (दूसरी अञ्जलि प्रपितामह को दें ।)

ॐ मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमां अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गवो भवन्तु नः ।
ॐ अद्य अमुक गोत्र अस्मत्प्रपितामह अमुक आदित्यस्वरूपः तृप्यतामिदं
तिलोदकं तस्मै स्वधा । (तीसरी अञ्जलि प्रपितामह को दें ।)

(नीचे लिखे वाक्य बोलाकर पुनः एक-एक अञ्जलि दें ।)

ॐ तृप्यध्वम् १ । ॐ तृप्यध्वम् १ । ॐ तृप्यध्वम् १ ।

(माता, दादी एवं परदादी को तीन-तीन अञ्जलि दें ।)

माता:--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मन्माता अमुकी देवी गायत्रीस्वरूपा तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

पितामही (दादी):--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मत्पितामही अमुकी देवी सरस्वतीस्वरूपा तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

प्रपितामही (परदादी):--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मत्प्रपितामही सावित्रीस्वरूपा तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

(नीचे लिखे मंत्र द्वारा मातामह (नाना) को तीन अञ्जलि जल देना चाहिए ।)

मातामहः (नाना) :--

ॐ नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शोषाय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरः पितरो नमो वो गृहात्रः पितरो दत्त सतो वः पितरो द्वेषैतद्वः पितरो वास आधत्त । ॐ अद्यामुकगोत्र अस्मन्मातामहः अमुक वसुरूपस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

प्रमातामहः (परनाना) :--

ॐ नमो वः पितरतो । ॐ अद्यामुकगोत्र अस्मत्प्रमातामहः अमुक रुद्रस्वरूपस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

वृद्धप्रमातामहः (बूढ़े परनाना) :--

ॐ नमो वः पितरो । ॐ अद्य अमुकगोत्र अस्मद् वृद्धप्रमातामहः अमुक आदित्यस्वरूपस्तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्मै स्वधा ३ ।

(नानी, परनानी एवं बूढ़ी नानी को भी तीन-तीन अञ्जलि दें ।)

मातामही (नानी) :--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मन्मातामही अमुकी देवी गङ्गारूपा तृप्यतामिदं
तिलोदकं तस्यै स्वधा ३।

प्रमातामही (परनानी) :--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मत्प्रमातामही अमुकी देवी यमुनारूपा तृप्यतामिदं
तिलोदकं तस्यै स्वधा ३।

वृद्धप्रमातामही (बूढ़ी परनानी) :--

ॐ अद्यामुकगोत्रा अस्मत्वृद्धप्रमातामही अमुकी देवी सरस्वतीरूपा
तृप्यतामिदं तिलोदकं तस्यै स्वधा ३।

(इसके बाद ताऊ, चाचा, भाई, पुत्र, श्वशुर, मामा, फूफा, बूआ, पत्नी,
बहन, पुत्री, गुरु, सौतेली माँ, शिष्य, मित्र आदि को नाम एवं गोत्र का
उच्चारण कर तीन-तीन अञ्जलि दें ।)

अस्मत्पत्नी, अस्मत्कन्या, अस्मत्पितृव्यं, अस्मद्भ्राता, सापत्नभ्राता,
पितृभगिनी, (बुआ) मातृभगिनी (मौसी) अस्मद्भगिनी (बहन) श्वशुरः
अस्मद्गुरुः, अस्मत्सखा इत्यादि ।

(पूर्वाभिमुख होकर सव्य (यज्ञोपवीत एवं गमछे को वाएँ कन्धे पर
रखकर) हो नीचे लिखे मंत्रों से देवतीर्थ द्वारा जलधारा छोड़ें ।)

ॐ देवासुरास्तथा यक्षा नागा गन्धर्वराक्षसाः ।

पिशाचा गुह्यकाः सिद्धाः कूष्माण्डास्तरवः खगाः ॥

जलेचरा भूनिलया वाय्वाधाराश्च जन्तवः ।

तृप्तिमेते प्रयान्त्वाशु मदत्तेनाम्बुनाखिलाः ॥

(कक्षिणाभिमुख हो जनेऊ और गमछे को दाहिने कन्धे पर रखकर
(अपसव्य हो) पितृतीर्थ से नीचे लिखे मंत्रों द्वारा जलधारा छोड़ें ।)

ॐ नरकेषु समस्तेषु यातनासु च ये स्थिताः ।

तेषामाप्यायनायैतदीयते सलिलं मया ॥

येऽबान्धवा बान्धवाश्च येऽन्यजन्मि बान्धवाः ।

ते सर्वे तृप्तिमायान्तु मया दत्तेन वारिणा ॥

ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः ।

तेषां हि दत्तमक्षय्यमिदमस्तु तिलोदकम् ॥

आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं देवर्षिपितृमानवाः ।

तृप्यन्तु पितरः सर्वे मातृमातामहादयः ॥

अतीतकुलकोटीनां सप्तद्वीपनिवासिनाम् ।

आब्रह्मभुवनौल्लोकादिदमस्तु तिलोदकम् ॥

(गमछे को चार तह करके उसमें तिल तथा जल रखकर नीचे लिखे मंत्र द्वारा जमीन पर अपनी बाँयी ओर निचोड़ दें ।)

ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रिणो मृताः ।

ते गृह्णन्तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकम् ॥

(नीचे लिखे मंत्र द्वारा भीष्मपितामह को एक अञ्जलि जल दें ।)

भीष्म शान्तनवो वीरः सत्यवादी जितेन्द्रियः ।

अभिरद्भिरवाप्नोतु पुत्रपौत्रोचितां क्रियाम् ॥

(पूर्वाभिमुख एवं सव्य होकर प्रत्येक मंत्र से एक-एक अञ्जलि जल दें ।)

ॐ ब्रह्मणे नमः । ॐ विष्णवे नमः । ॐ रुद्राय नमः । ॐ सूर्याय नमः । ॐ दिग्यो नमः । ॐ दिग्देवताभ्यो नमः । ॐ अग्नये नमः । ॐ पृथिव्यै नमः । ॐ ओषधिभ्यो नमः । ॐ वाचे नमः । ॐ वाचस्पतये नमः । ॐ मित्राय नमः । ॐ महद्भ्यो नमः । ॐ अद्भ्यो नमः । ॐ अपांपतये नमः । ॐ वरुणाय नमः ।

(नीचे लिखे मंत्र से सूर्यनारायण को सव्य हो अर्घ्य दें तथा जल को नेत्रों में लगावें ।)

मंत्र :-

ॐ नमो विवस्वते ब्रह्मन् भास्वते विष्णु तेजसे ।

जगत्सवित्रे शुचये नमस्ते कर्म दायिने ॥

विसर्जन-मंत्र :-

ॐ देवा गातु विदो गातुं वित्त्वा गातुमित ।

मनसस्पत इमं देवज्ञं स्वाहा वातेधा ॥

अनेन यथाशक्ति देवर्षिमनुष्यपितृतर्पणाख्येन कर्मणा मम समस्तपितृस्वरूपी भगवान् जनार्दनवासुदेवः प्रीयतां न मम ।

देवपूजन में कुछ विचारणीय तथ्य

१. देवपूजन में पुष्प अधोमुख कर न चढ़ायें । वे जैसे उत्पन्न होते हैं वैसे ही चढ़ायें । विल्वपत्र को उल्टा करके (अधोमुख) चढ़ायें तथा कुशा के अग्रभाग से देवताओं पर जल छिड़कें ।

२. धोती में रखा हुआ और जल में डुबाया हुआ पुष्प देवगण ग्रहण नहीं करते हैं ।

३. भगवान् शंकर को कुन्द, श्रीविष्णु को धतूरा, देवी को आक तथा मदार और सूर्य को तगर का पुष्प नहीं चढ़ाना चाहिए ।

४. श्री विष्णु को चावल, गणेश को तुलसी, दुर्गा को दूर्वा और सूर्य को विल्वपत्र न चढ़ायें ।

५. देवताओं के प्रीत्यर्थ प्रज्वलित दीपक को बुझाना नहीं चाहिए ।

६. हाथ में धारण किये गये पुष्प ताम्रपत्र में रखा गया चन्दन और चर्मपात्र में रखा गया गंगा जल अपवित्र हो जाता है ।

७. दीपक को दीपक से जलाने पर मनुष्य दरिद्र और रोगी होता है ।

८. एक हाथ से प्रणाम करने तथा एक प्रदक्षिणा करने से पुण्य नष्ट होता है । देवल चण्डी और विनायक की एक ही प्रदक्षिणा का साधारण विधान मिलता है ।

९. मांगलिक कार्यों में दूसरे की पहनी हुई अंगूठी धारण नहीं करनी चाहिए ।

१०. सभी पूजाकर्मों में पत्नी का दक्षिण (दाहिने) में बैठाने का विधान है किन्तु अभिषेक और विप्रपादप्रक्षालन तथा सिन्दूर-दान के समय वाम भाग में अर्धांगिनी के बैठने का विधान शास्त्र सम्मत है ।

११. स्त्री आचमन के स्थान पर जल से नेत्रों को पोंछ लें ।

१२. स्त्रियों के बायें हाथ में ही रक्षा सूत्र बाँधने का शास्त्रीय विधान है ।

१३. यज्ञ के अन्त में पान-सुपारी अक्षत आदि सहित घृत से भरे हुए नारियल की गड़ी को पीले वस्त्र में लपेट कर रक्षासूत्र एवं माला आदि से वेष्टित कर पञ्चोपचार से पूजन कर पूर्णाहुति दें । किन्तु वैवाहिक होम में और घर के भीतर नित्य होम में पूर्णाहुति न दें ।

१४. शनिवार, मंगलवार, बुधवार एवं शुक्रवार को लक्ष्मी की पूजा प्रारम्भ न करें ।

१५. स्कन्द पुराण के अनुसार लक्ष्मी प्राप्ति के लिए पौष शुक्ल दशमी, चैत्र शुक्ल पञ्चमी तथा श्रावण की पूर्णिमा को लक्ष्मी का अनुष्ठान एवं पूजन करने से अभीष्ट की उपलब्धि होती है ।

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

अगजाननपद्मार्क गजाननमहर्निशम् ।

अनेकदन्तं भक्तानामेकदन्तमुपास्महे ॥

पूजनकर्त्ता सपत्नीक प्रातःकाल मंगलस्नान करके नवीन या गृह-
प्रक्षालित शुद्ध वस्त्र उपवस्त्र धारण कर शुद्ध स्थान में आसन पर पूर्वाभिमुख
होकर बैठकर तीन बार आचमन करें ।

ॐ केशवाय नमः, ॐ माधवाय नमः, ॐ नारायणाय नमः ।

ऐसा बोलकर तीन बार आचमन करें । इसके बाद ॐ हृषीकेशाय
नमः ऐसा उच्चारण कर हाथ धो लें । इसके बाद 'प्राणायाम' करें ।

पवित्रधारणम् :-

मन्त्र :- ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यौसवितुर्वः प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण-
पवित्रेणसूर्यस्वरश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः
पूनेतच्छकेयम् ॥

यथा वज्रं सुरेन्द्रस्य यथा चक्रं हरेस्तथा ।

त्रिशूलं च त्रिनेत्रस्य तथा मम पवित्रकम् ॥

इस मंत्र से दाहिने हाथ की अनामिका के मूल में पवित्री धारण करें ।

मंगलतिलकम्

मन्त्रः - ॐ स्वस्ति नऽइन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।

स्वस्तिनस्ताक्ष्योऽरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु ॥

स्वस्तिस्तु या विनाशाख्या धर्मकल्याण वृद्धिदा ।

विनायकप्रिया नित्यं ताञ्च स्वस्तिं ब्रुवन्तुनः ॥

(इस मन्त्र से त्रिपुण्ड्र अथवा ऊर्ध्वपुण्ड्र तिलक करें ।)

कर्मपात्रपूजनम् :-

अपनी बायीं तरफ भूमि पर त्रिकोणात्मक या चतुष्कोणात्मक मण्डप
बनाकर गन्धाक्षत से पूजन कर उस पर कर्मपात्र रखकर --

मन्त्रः - ॐ शं नो देवीरभीष्टय आपो भवन्तु पीतये ।

शैव्योरभि स्रवन्तु नः । (इस मंत्र से कलश में जल डालकर)

गंगे च यमुने चैव गोदावरी सरस्वति ।

कावेरि नर्मदे सिन्धो जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥

इस तरह अंकुश मुद्रा से तीर्थों का आवाहन कर, लेलिहान मुद्रा से अवगुण्ठन कर, मत्स्य मुद्रा से उसे आच्छादित कर पञ्च प्रणव का जप करें । इसके बाद गन्धाक्षतपुष्प लेकर वरुण का आवाहन करें ।

मन्त्र :-

ॐ तत्त्वायामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः ।
अहेडमानो वरुणेह वोध्युरुश ७ समानऽआयुः प्रमोषीः ।

गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ।

कावेरि नर्मदे सिन्धो जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ॥

भगवन् वरुणागच्छ त्वमस्मिन् कलशे प्रभो ।

कुर्वेऽत्रैव प्रतिष्ठां ते जलानां शुद्धिहेतवे ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अस्मिन् कलशे वरुणं साङ्ग सपरिवारं सायुधं सशक्तिकम् आवाहयामि स्थापयामि । ॐ अपां पतये वरुणाय नमः । सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि । नमस्करोमि । अङ्कुशमुद्रया तीर्थान्यावाह्य । वेनुमुद्रया अमृतीकृत्य । हूँ इति कवचेन मत्स्यमुद्रयाऽऽच्छाद्य । वं वरुणाय नमः । इत्यनेनाष्टवारमभिमन्त्र्य । (कलश का थोड़ा जल लेकर पूजन-सामग्री भूमि एवं अपने ऊपर उस जल से संप्रोक्षण करें ।)

मन्त्र :-

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।

यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स वाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥

भूतापसारणम् :-

पीली सरसों अथवा अक्षत लेकर पूजन-कर्मभूमि में चारों तरफ मन्त्र पढ़ते हुए फेंककर भूतापसारण करें ।

मन्त्र :-

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमि-संस्थिता ।

ये भूता विघ्नकर्तारस्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् ।

सर्वेषामवरोधेन पूजाकर्म समारभे ॥

यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य सर्वतः ।
 स्थानं त्यक्त्वा तुत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ॥
 भूतप्रेतपिशाचा अपक्रामन्तु राक्षसाः ।
 स्थानदस्माद्ब्रजन्त्यन्यत्स्वीकरोमि भुवं त्विमाम् ॥
 भूतानि राक्षसा वापि येऽत्र तिष्ठन्ति केचन ।
 ते सर्वेऽप्यपगच्छन्तु देवपूजां करोम्यहम् ॥

तीन बार ताली वजाकर सभी विषयों का आसारण करें ।

आधारशक्तिपूजनम् :-

आसन के नीचे कुङ्कुम से त्रिकोण रेखा बनाकर पृथ्वी की पूजा करें--

मन्त्रः --

ॐ मही द्यौः पृथिवी च न ऽइमं यज्ञमिमिक्षताम् । पिपृतात्रो भरीमभिः ।
 भूमि का स्पर्श करं गन्धाक्षतपुष्पों द्वारा पूजन करें ।
 ॐ आधारशक्तये पृथिव्यै नमः, कमलासनाय नमः ।
 प्रार्थना :- पृथ्वि त्वया धृतालोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।
 त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

दीपस्थानम् :-

कलश के दाहिने भाग में दीपक के लिए अक्षत आदि से आसन बनाकर, उस पर दीपक जलाकर गन्ध, अक्षत, पुष्पादि से उसकी पूजाकर हाथों में पुष्प लेकर प्रार्थना करें ।

मन्त्रः --

ॐ अग्निर्ज्योतिष्पूज्योतिष्मानृक्मोवर्चसावर्चस्वान् । सहस्रदाऽअसि सहस्रायत्वा ।

भो दीप देवस्यस्त्वं कर्मसाक्षी ह्यविघ्नकृत् ।

यावत्कर्मसमाप्तिः स्यात्तावदत्र स्थिरो भव ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः दीप देवतायै नमः आवाहयामि सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि नमस्करोमि ।

स्वस्तिवाचनम् :-

ॐ स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिरनर्वणः । स्वस्ति पूषा असुरो दधातु नः स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचेतुना ॥१॥ स्वस्तये

वायुमुपद्रवामहे सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्पतिः । बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्त्य
स्वस्त्य आदित्यासो भवन्तु नः ॥२॥ विश्वे देवा नो अद्या स्वस्तये वैश्वानरो
वसुरग्निः स्वस्तये । देवा अवन्तृभवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पात्वहंस ॥३॥
स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति । स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति
नो आदिते कृधि ॥४॥ स्वस्ति पन्थामनुचरेम सूर्याचन्द्रमसांवेव ।
पुनर्दताऽज्जता जानता सङ्गमेमाहि ॥५॥ स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यमरिष्टनेमिं महद्भूतं
वायसं देवतानाम् । असुरर्जामिन्द्रसखं समत्सु बृहद्यशो नावमिवारुहेम ॥६॥
अंहांमुचमाङ्गिरसं गयञ्च स्वस्या त्रेयम्नसा च तार्क्ष्यम् । प्रचतपाणिः शरणं
प्रपद्ये स्वस्ति सम्वाधेष्वभयत्रां अस्तु ॥७॥

ॐ आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदध्यासोऽअपरीता स
ऽउद्भिदः । देवा नो यथा मर्दमिद् बृधे ऽअसन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे
॥१॥ देवानां भद्रा सुमतिर्द्रं भूयतान्देवानां ७ रातिरभिनो निवर्त्तताम् ।

देवानां ७ सख्यमृपरोदिमा व्यन्देवा नऽआयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥२॥
तान्पूर्वया निविदा हूमहेव्यम्भगामित्रमदितिन्दक्षमन्निधम् । अर्यमणं चरुण
७ सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा मथस्करत् ॥३॥ तन्नो व्यातो मयोभु
व्यातु भेषजन्तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः । तद् ग्रावाणः सोमसुता
मयोभुवस्तदश्विना शृणुतन्धिण्या युवम् ॥४॥
तमीशानञ्जगतस्तस्थुपरस्पतिन्धियज्जिन्वमवमे हूमहे व्ययम् । पूषा नो यथा
वेदसामसद् बृधे रक्षिता पायुरदध्यः स्वस्तये ॥५॥ स्वस्ति नऽइन्द्रो बृद्धश्रवाः
स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो
बृहस्पतिर्दधातु ॥६॥ वृषदश्वा मरुतः पृथिवीमारः शुभ्रव्यावानो विदद । पु
जम्भयः । अग्निजिह्वा मनवः सुरचक्षसो विश्वे नो देवाऽअवसा गर्मात्रिह ॥७॥
भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
रिथैरैरङ्गस्तुष्टुवा ७ सस्तनूभिर्व्यशेमहि द्यद्विर्तयदायुः ॥८॥ शतमिबु शरदो
ऽअन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् । पुत्रासो यन्न पितरो भवन्ति मा
नो मध्या रीरिपतायुर्गन्तोः ॥९॥ अदितिर्धोरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता
स पुत्रः । विश्वे देवाऽअदितिः पञ्चजना अदितिर्जातमदितिर्जानित्वम् ॥ द्यौः
शान्तिरन्तरिक्ष ७ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोपधयः शान्ति

व्यनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्मशान्तिः सर्व ७ शान्तिः
शान्तिरेवशान्तिः सामाशान्तिरेधि ॥११॥ यतोयतः समीहसेततोऽ-
अभयङ्कुरु । शत्रुः कुरुप्रजाभ्योऽभयत्रः पशुभ्यः ॥१२॥ शान्तिः शान्तिः
सुशान्तिर्भवतु ।

माङ्गलिक देवस्मरणम् :-

(हाथ जोड़कर देवताओं का स्मरण करें ।)

७ श्रीमन्महागणाधिपतये नमः । इष्टदेवताभ्यो नमः । कुलदेवताभ्यो
नमः । ग्रामदेवताभ्यो नमः । स्थानदेवताभ्यो नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः ।
वाणीहिरण्यर्भाभ्यां नमः । श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । उमामहेश्वराभ्यां नमः ।
शचीपुरन्दराभ्यां नमः । मातापितृचरणकमलेभ्यो नमः । सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ।
सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो नमो नमः । एतत् कर्मप्रधानदेवताभ्यो नमः ।

सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ।

लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः ॥

धुम्रकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः ।

द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥

विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ।

सङ्ग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥

शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।

प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वं विघ्नोपशान्तये ॥

अभीप्सितार्थं सिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः ।

सर्वविघ्नहरस्तस्मै श्री गणाधिपतये नमः ॥

सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

शरण्ये ज्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तुते ॥

सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषाममङ्गलम् ।

येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः ॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव ।

विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते ! तेऽङ्घ्रियुगं स्मरामि ॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ।

येषामिन्दीवरश्यामो हृदयस्थो जनार्दन ॥

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।
 तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥
 सर्वेष्वारब्धकार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः ।
 देवा दिशन्तु नः सिद्धिं ब्रह्मेशानजनार्दनाः ॥
 विनायकं गुरुं भानुं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ।
 सरस्वती प्रणम्यादौ सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥

(हाथ में लिए हुए अक्षत पुष्पादि को श्री गणेश जी के समीप रख दें ।)

संकल्पः --

दाहिने हाथ में चावल, सुपारी, पुष्प, चन्दन द्रव्य एवं जल लेकर संकल्प करें ।

ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः । श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणो द्वितीये परार्धे श्रीश्चेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे युगे कलियुगे कलिप्रथमचरणे भूलोके भारतवर्षे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे आर्यावर्तान्तर्गतब्रह्मावर्तस्य अमुकक्षेत्रे अमुक देशे अमुकनाम्निनगरे (ग्रामे वा) श्रीगङ्गायमुनयोरमुकदिग्भागे देवब्राह्मणानां सन्निधौ श्रीमन्नृपतिवीरविक्रमादित्यसमयतोऽमुकसंख्यापरिमितो प्रवर्तमान-संवत्सरे प्रभवादिषष्टिसंवत्सराणां मध्ये अमुकनामसंवत्सरे, अमुकायने, अमुकगोले, अमुकक्रतौ, अमुकमासे, अमुकपक्षे, अमुकतिथौ, अमुकवासरे, अमुकनक्षत्रे, अमुकयोगे, अमुककरणे, अमुकराशिस्थिते चन्द्रे, अमुकराशिस्थितेश्रीसूर्ये, अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथं राशिस्थानस्थितेषु सत्सु एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रोत्पन्नस्य अमुकशर्मणः (वर्मणः गुप्तस्य दासस्य वा) सपरिवारस्य ममात्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तपुण्यफलावाप्त्यर्थं मम ऐश्वर्याभिवृद्ध्यर्थम् अप्राप्तलक्ष्मी-प्राप्त्यर्थं प्राप्तलक्ष्म्यश्चिरकालसंरक्षणार्थं सकलमनईप्सितकामनासंसिद्ध्यर्थं लोके वा सभायां राजद्वारे वा सर्वत्र यशोविजयलाभादिप्राप्त्यर्थं समस्तभयव्याधिरापीडामृत्युपरिहारद्वारा आयुरारोग्यैश्वर्याद्यभिवृद्ध्यं तथा च मम अन्मराशोः सकाशाद्ये केचिद्विरुद्धचतुर्थाष्टमद्वादशस्थानस्थिताः क्रूरग्रहाः तैः सूचितं सूचयिष्यमाणञ्च यत्सर्वारिष्टं तद्विनाशद्वारा सर्वदा तृतीयैकादशस्थानस्थितवच्चतुर्भफलप्राप्त्यर्थं पुत्रपौत्रादिसन्ततेरविच्छिन्नवृद्ध्यर्थम्

आदित्यादिनवग्रहानुकूलतासिद्ध्यम् इन्द्रादिदशदिक्पालप्रसन्नतासिद्ध्यम्
आधिदैविकाधिभौतिकाध्यात्मिकत्रिविधतापोपशमनार्थं धर्मार्थकर्ममोक्षफलावा-
प्त्यर्थं यथा-ज्ञानं यथामिलितोपचारद्वयैः अमुक देवस्य पूजनं करिष्ये ।
तदङ्गत्वेन गणपत्यादि देवानां पूजनञ्च करिष्ये । (ऋरिष्यामि वा)

(संकल्प की सामग्री को गणेश जी के समीप नीचे छोड़ दें ।)

अङ्गन्यास-करन्यास

(संकल्प के पश्चात् पुरुष सूक्त के मन्त्रों से अङ्गन्यास-करन्यास करें ।
पुरुष सूक्त के पूरे मंत्र विष्णुपूजन (शालग्राम पूजन) प्रकरण में लिखे गये
हैं, अतः नीचे संकेत मात्र लिखे जाते हैं ।)

अङ्गन्यासः -

ॐ सहस्रशीर्षा वामकरे । ॐ पुरुष एदेव ७ सर्व० -- दक्षिणकरे ।
ॐ एतावानस्य महिमा० -- वामपादे । ॐ त्रिपादूर्ध्व० -- दक्षिणपादे । ॐ
ततो विराड० -- वामजानुनि । ॐ तस्माद्यज्ञानसर्वहुत० -- दक्षिणजानुनि ।
ॐ तस्माद्य ज्ञात्सर्वहुत ऋचः० -- वामकट्याम् । ॐ तस्मादश्वा० --
दक्षिणकट्याम् । ॐ तं यज्ञम्० -- नाभौ । ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः -- हृदि ।
ॐ ब्राह्मणोऽस्य० -- कण्ठे । ॐ चन्द्रमा मनसो० -- वामबाहौ । ॐ नाभ्या
आसी० -- दक्षिणबाहौ । ॐ यत्पुरुषेण० -- मुखे । ॐ सप्तास्या० -- अक्षणोः ।
ॐ यज्ञेन यज्ञ० -- मूर्ध्नि ।

पञ्चङ्गन्यासः -

ॐ अद्भ्यः सम्भृतः० -- हृदये । ॐ वेदाहमेतम्० -- शिरसि । ॐ
प्रजापतिश्च० -- शिखायाम् । ॐ यो देवेभ्य आतपति० -- कवचाय हुम् ।
ॐ रुचं ब्राह्मम्० -- अस्त्राय फट् ।

करन्यासः -

ॐ ब्राह्मणोऽस्य० -- अङ्गुष्ठाभ्यां नमः । ॐ चन्द्रमा० -- तर्जनीभ्यां
नमः । ॐ नाभ्या० -- मध्यमाभ्यां नमः । ॐ यत्पुरुषेण० -- अनामिकाभ्यां
नमः ॐ सप्तास्यासन्० -- कनिष्ठाभ्यां नमः । ॐ यज्ञेन० --
करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

श्रीगणेशाम्बिकापूजनम्

श्रीगणेश एवं अम्बिका की मूर्ति न रहने पर दो सुपारियों पर मौली लपेटकर उनको तराय अथवा ताम्बे की छननी में चावल पर अष्टदल-कमल बनाकर स्थापित करें । फिर हाथ में अक्षत-पुष्प लेकर नीचे लिखे मंत्रों द्वारा आवाहन करें --

आवाहनम् :--

हे हेरम्ब ! त्वमेह्येहि ह्यम्बिकाव्यम्बकप्रत्मज ।
 सिद्धिवुद्धिपते ! त्र्यक्ष ! लक्षलाभपितुः पितः ॥
 नागास्यं नागहारं त्वां गणराजं चतुर्भुजम् ।
 भूपितं स्वायुधैर्दिव्यैः पाशाङ्कुशपरश्वधैः ॥
 आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः ।
 इहाऽगत्य गृहाण त्वं पूजां यागं च रक्ष मे ॥

मन्त्रः --

ॐ गणानां त्वा गणपति ७ हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपति ७ हवामहे निधीनां त्वा निधिपति ७ हवामहे व्सो मम । आहमजानि गर्भधमात्त्वम जासि गर्भधम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धि-बुद्धि-सहिताय गणपतये नमः गणपतिमावाहयामि स्थापयामि ।

हेमाद्रितनयां देवीं वरदां शंकरप्रियाम् ।

लम्बोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ।

ॐ अम्बेऽअम्बिकेऽम्यालिके न मा नयति कश्चन ।

ससस्त्यश्चकः सुभद्रिकां काम्पीलवासिनीम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः गौर्यै नमः, गौरीमावाहयामि स्थापयामि ।

प्राणप्रतिष्ठा :-

ॐ मनो जूतिर्जुपतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्व रिष्टं व्यज्ञ
७ समिमं दधानु । विश्वेदेवास ऽइह मादयन्तामोऽ प्रतिष्ठ ।

अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्यै प्राणाः क्षरन्तु च ।

अस्यै देवत्वमर्चायै मामहेति च कश्चन ॥

गणेशाऽम्बिके सुप्रतिष्ठिते वरदे भवेताम् ।

(गणेश जी के समीप अक्षत छोड़ें ।)

आसनम् :-

ॐ पुरुष ऽएवेद ७ सर्वं व्यद्भूतं व्यच भाव्यम् ।

उतामृतत्त्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ।

रम्यं सुशोभनं दिव्यं सर्वसौख्यकरं शुभम् ।

आसनं च मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ।

गणेशाऽम्बिकाभ्यां नमः आसनार्थं पुष्पं समर्पयामि ।

(आसन के लिए पुष्प अर्पण करें ।)

पाद्यम् :-

एतावानस्य महिमातो ज्ययायाँश्च पुरुषः । पादोस्य

विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥

उष्णोदकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्यसंयुतम् ।

पादप्रक्षालनार्थाय पाद्यं ते प्रतिगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः पाद्यं समर्पयामि

(जल अर्पण करें ।)

अर्घ्यम् :-

ॐ त्रिपादूर्ध्वं ऽऽदैतुरुपः पादोऽस्येहा भवत्पुनः ।

ततो विष्वङ् व्यका मत्साशनानशने ऽअभि ॥

रौप्यपात्रे स्थितं तोयं गन्धपुष्पफलान्वितम् ।

सहिरण्यं ददाम्यघै गृहाण परमेश्वरः ॥

(गन्ध, अक्षत, पुष्प एवं फल से युक्त जल का अर्घ अर्पण करें ।)

आचमनीयम् :-

ॐ ततो विराडजायत विराजो ऽअधिपूरुषः ।

स जातो ऽअत्यरिच्येत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥

सर्वतीर्थसमायुक्तं सुगन्धे निर्मलं जलम् ।

आचम्यार्थं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥

गणेशाम्बिकाभ्याम् आचमनं समर्पयामि ।

(जल अर्पण करें ।)

स्नानम् :-

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्ज्यम् ।

पशूँस्ताँश्च्यक्रे व्यायव्यानारण्या ग्राम्याश्च यं ॥

मन्दाकिन्यास्तु यद्वारि सर्वपापहरं शुभम् ।

तदिदं कल्पितं देव ! स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां स्नानं समर्पयामि ।

(शुद्ध जल से स्नान करावें ।)

पयःस्नानम् :-

ॐ पयः पृथिव्यां पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्ष्ये पयो धाः ।

पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥

कामधेनुसमुत्पन्नं सर्वसन्तोषकारकम् ।

पयस्तुः प्रयच्छामि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(दूध से स्नान करायें, पुनः जलस्नान करायें ।)

दधिस्नानम् :-

ॐ दधिककाव्णो ऽअकारिपं जिण्णो ऽरश्शस्य व्वाजिनः ।

सुरभि नो मुखा करत्त्रण ऽआयू ७ पि तारिपत् ॥

पयसस्तु समुद्भूतं मधुराम्लं शशिप्रभम् ।

दध्यानीतं मया देव स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(दधि से स्नान करायें, पुनः जलस्नान करायें ।)

घृतस्नानम् :-

ॐ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्यस्य धाम ।

अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्त्रिह्वयम् ॥

नवनीतसमुत्पन्नं सर्वसन्तोषकारकम् ।

घृतं तुभ्यं प्रदास्यामि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(घृत से स्नान करायें, पुनः जलस्नान करायें ।)

मधुस्नानम् :-

ॐ मधु व्याता ऽकृतायते मधु वक्षरन्ति सिन्धवः माद्वीर्त्रः सन्तोषधीः ।

मधु नक्तमुतापसो मधुमत्पर्यिव ७ रजः मधु द्यौरन्तुनः पिता ।

मधुमात्रो व्यनस्पतिर्मधुमाँ २ ॥ अस्तुसूर्यः । माद्वीर्णावो भवन्तु नः ।

तरुपुष्पसमुद्भूतं सुस्वादु मधुरं मधु ।

तेजः पुष्टिकरं दिव्यं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(मधु से स्नान करायें, पुनः जलस्नान करायें ।)

शर्करास्नानम् :-

ॐ अपा ७ रसमुद्वयस ७ सूर्यसन्त ७ समाहितम् । अपा ७ रसस्ययो
रसस्तम्बो गृह्णन्म्युत्तमुपयामगृहीतोसीन्द्राय त्व जुष्टंगृह्णन्म्येपतेयो-
निरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् । इक्षुसारसमुद्भूत शर्करा पुष्टिकारिका ।

1) मलापहारिका दिव्या स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(शर्करा चढावें, पुनः जल-स्नान करायें ।)

पञ्चामृतस्नानम् :--

ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपि यन्ति सन्नातसः ।

सरस्वती तु पञ्चधा सो देशे ऽभवत्सरित् ॥

पयो दधि घृतं चैव शर्करामधुसंयुतम् ।

पञ्चामृतं मयानीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि ।

(पञ्चामृत से स्नान करायें । पुनः जल-स्नान करायें ।)

गन्धोदकस्नानम् :--

ॐ गन्धर्व्वस्त्वाव्विश्वावसुः परिदधातुव्विश्वाय्यारिऽव्वैयजमानस्यपरिधि-
रस्यग्निरिडिऽईडितः ॥

मलयाचलसम्भूतं चन्दनागरुसंयुतम् ।

चन्दनं च मया दत्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

(गन्धोदक से स्नान कराने के पश्चात् शुद्धोदक से स्नान करायें ।)

शुद्धोदकस्नानम् :--

ॐ शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त ऽआश्विनाः । शश्वेतः
श्वेताक्षोरुणस्ते रुद्राय पशुपतये कर्णा यामाऽ अवलिप्ता रौद्रा नमोरूपाः
पाज्ज्ज्ज्याः ॥

स्नानार्थं तव देवेश पवित्रं तोयमुत्तमम् ।

तीर्थभ्यश्च समानीतं गृहाण परमेश्वर ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।

(शुद्ध जल से स्नान करावें ।)

वस्त्रम् :--

ॐ सुजातो ज्योतिषा सह शर्म व्वरूधभासदत्तस्वः ।

व्वासो ऽअग्ने व्विश्वरूप ७ संव्ययस्व व्विभावसो ॥

सर्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे ।

मयोपपादिते तुभ्यं वाससी प्रतिगृह्यताम् ॥

(वस्त्र अर्पण करें, पुनः जल छोड़ें ।)

यज्ञोपवीतम् :-

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ।

आयुष्ममश्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥

नवभिस्तन्तुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ।

उपवीतं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥

गणेशाय नमः यज्ञोपवीतं समर्पयामि ।

(जनेऊ अर्पण कर आचमन करावें ।)

गन्धम् (चन्दनम्) :-

ॐ त्वांगन्धर्व्वा ऽअखनँस्त्वामिन्द्रस्त्वां बृहस्पतिः ।

त्वामोषधे सोमो राजा विद्वात्र्यक्श्मादमुच्यत ॥

श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं गन्धाढ्यं सुमनोहरम् ।

विलेपनं सुरश्रेष्ठ गृहाण परमेश्वर ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः चन्दनं समर्पयामि ।

(चन्दन चढ़ावें ।)

अक्षता :-

ॐ अक्षप्रमामदन्त हय्यवप्प्रिया ऽअधूषत ।

अस्तोषत स्वभान्नवो विप्रा नविष्ट्ठया मती योजाञ्चिन्द्र ते हरी ॥

अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुङ्कुमाक्ताः सुशोभनाः ।

मया निवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः अक्षतान् समर्पयामि ।

(चावल चढ़ावें ।)

पुष्पाणि :-

ॐ ओषधीः प्रतिमोदद्भवं पुष्पवतीः प्रसूवरीः ।

अश्वा ऽइव सजित्त्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः ॥

माल्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ।
मयाऽऽनीतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः पुष्पं समर्पयामि ।

(पुष्प चढ़ावें ।)

दूर्वाङ्कुरान् :-

ॐ काण्डात् काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि ।
एवा नो दूर्वं प्रतनु सहस्रेण शतेन च ।
दूर्वं ह्यमृतसम्पन्ने शतमूले शताङ्कुरे ।
शतं पातक-संहन्त्री शतमायुष्यवर्धिनी ॥
विष्ण्वादिसर्वदेवानां दूर्वं त्वं प्रीतिदा सदा ।
क्षीरसागरसम्भूते वंशवृद्धिकरी भव ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः दूर्वाङ्कुरान् समर्पयामि ।

(दूर्वा चढ़ावें ।)

बिल्वपत्रम् :-

ॐ नमो बिल्बिने च कवचिने च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमः ।
श्रुताय च श्रुतसेनाय च नमो दुन्दुब्याय चाहनश्याय च नमो धृष्णवे ।
त्रिशाखैर्विल्वपत्रैश्च अछिद्रैः कोमलैः शुभै ।
तव पूजां करिष्यामि गृहाण परमेश्वर ॥

(बेलपत्र चढ़ावें ।)

कुङ्कुमम् :-

कुङ्कुमं कामनादिव्यं कामनाकामसम्भवम् ।
कुङ्कुमेनार्चितो देव गृहाण परमेश्वर ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः कुङ्कुमम् समर्पयामि । (रोली चढ़ावें ।)

सिन्दूरम् :-

ॐ सिन्धोरिष प्राद्ध्वने शुघनासो व्यातप्रमियः पतयन्ति यह्रव्वाः घृतस्व
धाराऽअरुषो न व्याजी काष्ठा भिद्भश्चूर्मिभिः पिश्र्वमानः ।
सिन्दूरं शोभनं रक्तं सौभाग्यं सुखवर्धनम् ।
शुभदं कामदं चैव सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः सिन्दूरम् समर्पयामि । (सिन्दूर चढ़ावें ।)

अबीरगुलालम् :-

अवीरं च गुलालञ्च चोवा चन्दनमेव च ।

अवीरेणार्चितो देव ! अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः अवीर-गुलालं समर्पयामि ।

(अबीर-गुलाल चढ़ावें ।)

सुगन्धितद्रव्याणि: --

ॐ अ७ शुना ते अ७शुः पृच्यतां परुषा परः ।

गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसोऽअच्युतः ॥

चम्पकाशोकवकुलमालतीमोगरादिभिः ।

वासितं स्निग्धाहेतु तैलं चारु प्रगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः सुगन्धितद्रव्यम् समर्पयामि ।

(इत्र-अतर चढ़ावें ।)

धूपम् :-

ॐ धूरसि धूर्वधूर्वन्तं धूर्वतैय्योस्माम्धूर्वति तन्धूर्वयं व्ययं धूर्वामः ।

देवानामसि व्यहितम् ७ सस्त्रितमं पष्पितमं जुष्टतमं देवहूतमम् ।

वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध-उत्तमः ।

आग्नेय सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः धूपमाघ्रापयामि । (धूप अर्पण करें ।)

दीपम् :-

ॐ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा ।

अभिर्व्वज्ज्योतिर्व्वर्चः स्वाहा सूर्योव्वज्ज्योतिर्व्वर्चः स्वाहा । ज्योतिः

सूर्यः सूर्यो ज्योति स्वाहा ।

(साज्यं) साज्यञ्च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।

दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः दीपं दर्शयामि ।

(दीपक की ओर चावल छोड़कर हस्त प्रक्षालण करें ।)

5 नैवेद्यम् :-

ॐ नाभ्या ऽआसीदन्तरिक्ष ७ शीष्णो द्यौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः थोत्रात्तथा लोकाँ २ऽअकल्पयन् ॥

शर्कराखण्डखाद्यानि दधिहीरघृतानि च ।

आहारं भक्ष्यभोज्यञ्च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥ (प्रसाद अर्पण करें ।)

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः नैवेद्यं समर्पयामि । धेनुमुद्रयाऽमृतीकृत्य
ग्राममुद्राः प्रदर्शयेत् । ॐ प्राणाय स्वाहा । ॐ अपानाय स्वाहा । ॐ व्यानाय
स्वाहा । ॐ उदानाय स्वाहा । ॐ समानाय स्वाहा । आचमनीयं समर्पयामि ।

मध्ये पानीयम् :-

अतितृप्तिकरं तोयं सुगन्धि च पिवेच्छया ।

त्वयि तृप्ते जगत्तृप्तं नित्यतृप्ते महात्मनि ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः मध्ये पानीयं समर्पयामि ॥ (जल चढ़ावें ।)

ऋतुफलम् :-

ॐ याः फलिनीर्या ऽअफला ऽअपुष्पायाश्च पुष्पिणीः ।

वृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्य ७ हसः ॥

इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव ।

तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः अखण्डऋतुफलं समर्पयामि ॥ (फल चढ़ावें ।)

मुखवासार्थं ताम्बूलम् :-

ॐ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतश्रयत ।

व्यसन्नोऽस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥

पूगीफलं महदिव्यं नागवल्लीदलैर्युतम् ।

एलादिचूर्णसंयुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यताम् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः मुखवासार्थं पूगीफल-ताम्बूलं समर्पयामि ।

(पान-सुपारी अर्पण करें ।)

दक्षिणाम् :-

हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकऽआसीत् ।

सदाधार पृथिवी द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुष्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

गणेशाखिकाभ्यां नमः कृतायाः पूजयाः साद्गुण्यार्थं द्रव्यदक्षिणां
समर्पयामि । (दक्षिणा अर्पण करें ।)

कर्पूरारार्तिक्यम् :-

ॐ आरात्रिपार्थिव ७ रजः पितुरप्रायिधामभिः । दिवः सदा ७
सिबृहतीव्यितिष्ठत्स ऽआत्वेपव्वर्त्तते तमः ॥ ॐ अग्निर्देवता व्यातोदेवता
सूर्योदेवता चन्द्रमादेवता व्वसवोदेवता रुद्रादेवता दित्यादेवता मरुतोदेवता
विश्वे देवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रोदेवता व्वरुणोदेवता ।

गणेशाखिकाभ्यां नमः कर्पूरनीराजनमं समर्पयामि ॥ (आरती करें ।)

पुष्पाञ्जलि :-

नाना-सुगन्धि-पुष्पाणि यथाकालोद्भवानि च ।

पुष्पाञ्जलिर्भया दत्त गृहाण परमेश्वर ॥

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमाभ्यासन् ।

ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साङ्ख्या. सन्ति देवाः ॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने । नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे । स
मे कामान् कामकामाय मह्यं । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुवेराय वैश्रवणाय
महाराजाय नमः । ॐ स्वस्ति । साम्राज्यं भोज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्य
राज्यं महाराज्यमाधिपत्यभयं समन्तपर्यायी स्यात्, सार्वभौमः
सार्वयुषऽआन्तादापरार्धात् । पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एकराडिति । तदप्येष
श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुतस्याऽऽवसन्गृहे । आविक्षितस्य
कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति । ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखोव्विश्वतो
बाहुरुतव्विश्वतस्पात् । सम्बाहुभ्यां धमति सम्पतत्रैर्घावाभूमीजनयन्देवऽएकः ॥

जानामि पूजनमहं नहि शास्त्रसिद्धं शक्तिस्तु ते परिचिता मम सर्वतश्च ।
पुष्पाञ्जलिर्भगवतश्चरणाब्जयोस्ते सन्दीयते परिगृहाण विसृज्य दोषान् ॥

गणेशाम्बिकाभ्यां नमः मन्त्रपुष्पाञ्जलिं समर्पयामि । (पुष्पाञ्जलि
चढ़ावे ॥)

प्रदक्षिणा :-

यानि कानि च पापानि ज्ञाताऽज्ञात -- कृतानि च ।
तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिणां पदे पदे ॥
पदे पदे या परिपूजकेभ्यः यद्योऽश्वमेधादिफलं ददाति ।
तां सर्वपापक्षयहेतुभूतां प्रदक्षिणां ते परितः करोमि ॥
ॐ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सुकाहस्ता निषङ्गिणः ।
तेषां ७ सहस्रयोजनेन धञ्चानि तप्त्रसि ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः प्रदक्षिणां समर्पयामि ।

विशेषार्थ :-

जल-गन्धाऽक्षत -- फल -- पुष्प दूर्वा-दक्षिणाः ताप्रपात्रे प्रक्षिप्य
अवनिकृतजानुमण्डलं कृत्वा, अर्घपात्रमञ्जलिना गृहीत्वा श्लोकान् पठेत् ।

रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष ! रक्ष त्रैलोक्यरक्षकः ।
भक्तानामभयं कर्ता त्राता भव भवार्णवात् ॥
द्वैमातुर ! कृपासिन्धो ! पाण्मातुराग्रज प्रभो !
वरदस्त्वं वरं देहि वाञ्छितं वाञ्छितार्थद ।
अनेन सफलार्घेण सफलोस्तु सदा मम ॥
गणेशाम्बिकाभ्यां नमः विशेषार्थं समर्पयामि ।

प्रार्थना :-

विघ्नेश्वराय वरदाय सुरप्रियाय
लम्बोदराय सकलाय जगद्धिताय ।
नागाननाय श्रुतियज्ञविभूषिताय
गौरीसुताय गणनाथ ! नमो नमस्ते ॥
भक्तार्तिनाशनपराय गणेश्वराय
सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय ।

विद्याधराय विकटाय च वामनाय

भक्तप्रसन्नवरदाय नमो नमस्ते ॥

नमस्ते ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपाय ते नमः ।

नमस्ते रुद्ररूपाय करिरूपाय ते नमः ॥

विश्वरूप-स्वरूपाय नमस्ते ब्रह्मचारिणे ।

भक्तप्रियाय देवाय नमस्तुभ्यं विनायक ॥

लम्बांदर ! नमस्तुभ्यं सततं मोदकप्रिय !

निर्विघ्नं कुरु मे देव ! सर्वकार्येषु सर्वदा ॥

त्वां विघ्नशत्रुदलनेति च सुन्दरेति

भक्तप्रियेति सुखदेति फलप्रदेति ।

विद्याप्रदेत्यघहरेति च ये स्तुवन्ति

तेभ्योगणेश ! वरदो भव नित्यमेव ॥

गणेशपूजनं कर्म यत्र्यूनमधिकं कृतम् ।

तेन सर्वेण सर्वात्मा प्रसन्नोऽस्तु सदा मम ॥

अनया पूजया गणेशाख्यिके प्रीयेतां न मम ॥

षड्विनायक पूजनम् :-

मोदश्चैव प्रमोदश्च सुमुखो दुर्मुखस्तथा ।

अविघ्नो विघ्नहर्ता च पडते विघ्ननायकाः ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः मोद ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । मोदाय नमः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः प्रमोद ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । प्रमोदाय नमः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः सुमुख ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । सुमुखाय नमः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः दुर्मुख ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । दुर्मुखाय नमः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः अविघ्न ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । अविघ्नाय नमः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः विघ्नहर्ता ! इहागच्छ, इहतिष्ठ । विघ्नहर्त्रे नमः ।

ॐ मोदादि षड्विनायकेभ्यो नमः पूजयामि ।

(पोडशोपचार पूजन करें ।)

कलश पूजनम्

सर्व-प्रथम कलश में रोली से स्वस्तिक चिह्न (सतिया) बनाकर एवं उसके गले में मौली लपेटकर पूजक को अपनी बाँधी और अवीर-गुलाल से अष्टदल-कमल बनाकर उस पर सप्तधान्य या चावल अथवा गेहूँ रखकर उसके ऊपर कलश को स्थापित कर निम्न विधान से पूजन करना चाहिए ।

भूमिं स्पृशेत् :-

ॐ मही द्याः पृथिवी च नऽइमं व्यज्जम्भिमिषक्षताम् ।

पिपृतान्नो भरीमभिः ।

विधाधाराऽसि धरणी मेघनागोपरि स्थिता ।

उद्धृतासि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना ॥ (भूमि का स्पर्श करें)

धान्यप्रक्षेप :-

ॐ ओपधयः समवदन्त सोमेन सह राज्ञा ।

यस्मै कृणोति ब्राह्मणस्तं १७ राजन्प्रायामसि ।

(पृथ्वी पर सप्तधान्य रखें)

कलशं स्थापयेत् :-

ॐ आजिम्घ्र कलशं मह्य्या त्वा विशन्तिवन्दवः । पुनरुज्जा निवर्त्तस्य
सा नः महस्रं धुकश्चोरुधारा पयस्वती पुनर्म्मा विशताद्रयिः ।

हंमरुप्यादिमम्भूतं ताग्रजं मृदुलं नवम् ।

कलशं धातकल्माषं छिद्रवर्णविवर्जितम् ॥

(सप्तधान्य पर कलश का स्थापन करें)

कलशे जलपूरणम् :-

ॐ वरुणस्योत्तम्भनमसि वरुणस्य स्कम्भसर्जनीस्थो वरुणस्य
ऽऋतसदव्यसि वरुणस्य ऽऋतसदनमसि वरुणस्य ऽऋतसदनमासीद् ॥

जीवनं सर्वजीवानां पावनं पावनात्मकम् ।

वीजं सर्वौषधीनां च तज्जलं पूरयाम्यहम् ॥ (कलश में जल डाल दें ।)

गन्धप्रक्षेप :-

ॐ त्वांगन्धर्व्याऽअखनं त्वामिन्द्रस्त्वां बृहस्पतिः ।

त्वामोषधे सोमो राजा विद्वात्र्यक्षमादमुच्यत ॥

केशरागरुकंकोल घनसारसमन्वितम् ।

मृगनाभियुतं गन्धं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में चन्दन या रोली छाड़ें ।)

धान्यप्रक्षेप :-

ॐ धात्र्यमसि धिनु हि देवान्प्राणायत्त्वो दानायत्त्वा व्यानायत्त्वा ।
दीर्घामनु प्रसितिमायुषेधान्देवोवः सविताहिरण्यपाणिः प्रतिगृय्णात्यच्छिद्रेण
पाणिना चक्षुषेत्त्वा महीनां पयोऽसि ।

धान्यौषधी मनुष्याणां जीवनं परमं स्मृतम् ।

निर्मिता ब्रह्मणा पूर्वं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में सप्तधान्य छोड़ दें ।)

सर्वौषधीप्रक्षेप :-

ॐ या ऽओषधीः पूर्वा जातादेवेव्यस्त्रियुगम्पुरा ।

मनेनुवद्वृणामह ७ शतंधामानिसप्त च ॥

ओषध्यः सर्वक्षाणां तृणगुल्मलतास्तु याः ।

दूर्वासर्पप-संयुक्ताः कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में सर्वौषधि डालें ।)

दूर्वाप्रक्षेप :-

ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि ।

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ।

दूर्वेह्यमृतसम्पन्ने शतमूले शताङ्कुरे ।

शतं पातकसंहन्त्री कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में दूर्वा छोड़ें ।)

पञ्चपल्लवप्रक्षेप :-

ॐ अश्वत्थेवोनिपदनम्पर्णबोव्यसतिष्कृता ।

गोभाजऽइत्किलासथयत्सनवथपूरुषम् ॥

अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षवूतन्यग्रोधपल्लवाः ।

पञ्चैतान् पल्लवानस्मिन् कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में पञ्चपल्लव अथवा आम का पत्ता रखें ।)

सप्तमृदांप्रक्षेप :-

ॐ स्योनापृथिविनोभवानृक्षरानिवेशनी ।

यच्छानः शर्मसप्रथाः ॥

अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्दुल्भीकात्सङ्गभाद्दहात् ।

राजस्थानाञ्च गोष्ठाञ्च मृदमानीय निक्षिपेत् ॥

(कलश में सप्तमृत्तिका या मिट्टी छोड़ें ।)

फलप्रक्षेप :-

ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पायाश्च पुष्पिणीः ।

वृहस्पतिप्रसूतास्ता नोमुञ्चन्त्व ७ हसः ॥

पूगीफलमिदं दिव्यं पवित्रं पुण्यदं नृणाम् ।

हारकं पापपुञ्जानां कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में सुपारी छोड़ें ।)

पञ्चरत्नप्रक्षेप :-

ॐ परिवाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्त्यक्रमीत् । दधद्रत्नानिदाशुषे ।

कनकं कुलिशं नीलं पद्मरागं च मौक्तिकम् ॥

एतानि पञ्चरत्नानि कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ।

(कलश में पञ्चरत्न डालें ।)

हिरण्यप्रक्षेप :-

ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्यजातः पतिरेकऽआसीत् ।

सदाधार पृथिवीन्ध्यामुतेमाङ्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमबीजं विभावसोः ।

अनन्तपुण्यफलदं कलशे प्रक्षिपाम्यहम् ॥

(कलश में दक्षिणा छोड़ें ।)

रक्तसूत्रेण वस्त्रेण वा कलशं वेष्टयेत् :-

ॐ सुजातो ज्योतिषा सह शर्मव्वरूपमासदत्स्वः ।

व्यासोऽग्नेव्विधिरूप ७ संव्ययस्व विभावसो ॥

सूत्रं कर्पाससम्भूतं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ।

येन बद्धं जगत्सर्वं तेनेमं वेष्टयाम्यहम् ॥

(कलश में लालवस्त्र अथवा मौली लपेट दें ।)

कलशस्योपरि पूर्णपात्रं न्यसेत् :-

ॐ पूर्णादर्वि परापतसुपूर्णा पुनरापत ।

व्वस्त्रेव व्विक्रीणावहाऽइयमूर्ज ७ शतक्रतो ॥

पिधानं सत्यवस्तूनां सर्वकार्यार्थसाधनम् ।

सम्पूर्णः कलशो येन पात्रं तत्कलशोपरि ॥

(कलश पर पूर्णपात्र रखें ।)

पूर्णपात्रोपरि श्रीफलं नारिकेलं वा न्यसेत् :-

ॐ श्रीशचते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पार्थं नक्षत्राणि रूपमश्विनौ
व्याक्तम् । इष्णुत्रिषाणामुन्मइषाण सर्वलोकं म इषाण ।

(पूर्णपात्र पर नारियल रखें ।)

वरुणमावाहयेत् :-

ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः ।

अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुश ७ स मा नऽ आयुः प्रमोपीः ॥

भगवन्वरुणागच्छ त्वमस्मिन् कलशे प्रभो !

कुर्वेऽत्रैव प्रतिष्ठां ते जलानां शुद्धिहेतवे ॥

अस्मिन् कलशे वरुणं साङ्गं सपरिवारं सायुधं सशक्तिकमावाहयामि
स्थापयामि । ॐ अपांपतये वरुणाय नमः । इति पञ्चोपचारैर्वरुणं सम्पूज्य ।

कलशस्थितदेवानां नदीनाम् तीर्थानाम् च आवाहनम् --

कलाकला हि देवानां दानवानां कलाकलाः ।

संगृह्य निर्मितो यस्मात् कलशस्तेन कथ्यते ॥

कलशस्य मुखे विष्णुः कण्ठे रुद्रः समाश्रितः ।

मूलेत्वस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥

कुक्षी तु सागराः सप्त सप्तद्वीपा च मेदिनी ।
 अर्जुनी गोमती चैव चन्द्रभागा सरस्वती ॥
 कावेरी कृष्णवेणा च गङ्गा चैव महानदी ।
 तापी गांदावरी चैव माहेन्द्री नर्मदा तथा ॥
 नदाश्च विविधा जाता नद्यः सर्वास्तथापराः ।
 पृथिव्यां यानि तीर्थानि कलशस्थानि यानि वै ॥
 सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः ।
 आयान्तु मम शान्त्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥
 ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः ।
 अङ्गैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ॥
 अत्र गायत्री सावित्री शान्तिः पुष्टिकरी तथा ।
 आयान्तु मम शान्त्यर्थं दुरितक्षयकारकाः ॥

(ऊपर के श्लोकों को पढ़ते हुए अक्षत छोड़ें ।)

अक्षतान् गृहीत्वा प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् :-

ॐ मनो जूतिर्जुपतामाज्ज्यस्य बृहस्पतिर्व्यज्ञमिमं तनोत्विरिष्टं व्यज्ञ
 ७ समिमं दधातु । विश्वेदेवासऽइहमादयन्तामो ॐ प्रतिष्ठतु ॥ कलशे
 वरुणाद्यावाहितदेवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवन्तु । ॐ
 वरुणाद्यावाहितदेवताभ्यो नमः । विष्ण्वाद्यावाहितदेवताभ्यो नमः ।

(कलश पर चावल छोड़कर स्पर्श करें ।)

कलशस्य चतुर्दिक्षु चतुर्वेदान्पूजयेत् :-

पूर्वे -- ऋग्वेदाय नमः । दक्षिणे -- यजुर्वेदाय नमः । पश्चिमे -- सामवेदाय
 नमः । उत्तरे -- अथर्ववेदाय नमः । कलशमध्ये अपाम्पतये वरुणाय नमः ।

(कलश के चारों तरफ तथा मध्य में चावल छोड़ें ।)

षोडशोपचारैः पूजनम् कुर्यात् :-

आसनार्थेऽक्षतान् समर्पयामि । पादयोः पादं समर्पयामि । हस्तयोः अर्घ्यं

समर्पयामि । आचमनं समर्पयामि । पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि । शुद्धोदकस्नानं
समर्पयामि । स्नानाङ्गाचमनं समर्पयामि । वस्त्रं समर्पयामि । आचमनं
समर्पयामि । यज्ञोपवीतं समर्पयामि । आचमनं समर्पयामि । उपवस्त्रं
समर्पयामि । गन्धं समर्पयामि । अक्षतान् समर्पयामि । पुष्पमालां समर्पयामि ।
नानापरिमलद्रव्याणि समर्पयामि । धूपमाध्रापयामि । दीपं दर्शयामि ।
हस्तप्रक्षालनम् । नैवेद्यं समर्पयामि । आचमनीयं समर्पयामि ।

मध्ये पानीयम् उत्तरापोशनं च समर्पयामि । ताम्बूलं समर्पयामि । पूगीफलं
समर्पयामि । कृतायाः पूजायाः पाङ्गुण्यार्थं द्रव्यदक्षिणां समर्पयामि ।
मन्त्रपुष्पाञ्जलिं समर्पयामि । अनया पूजया वरुणाद्यावाहितदेवताः प्रीयन्तां
न मम ।

कलश-प्रार्थना :--

देवदानव-संवादे मध्यमाने महोदधौ ।
उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ ! विधृतो विष्णुना स्वयम् ॥१॥
त्वत्तोये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वे त्वयि स्थिताः ।
त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥२॥
शिवः स्वयं त्वमेवाऽसि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः ।
आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपैतृकाः ॥३॥
त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदाः ।
त्वत्प्रसादादिमं यज्ञं कर्तुमीहे जलोद्भव ! ।
सात्रिध्यं कुरु मे देव ! प्रसन्नो भव सर्वदा ॥४॥
नमो नमस्ते स्फटिकप्रभाय

सुश्रेतहाराय सुमङ्गलाय ।

सुपाशहस्ताय झपासनाय

जलाधिनाथाय नमो नमस्ते ॥५॥

पाशपाणे ! नमस्तुभ्यं पद्मिनीजीवनायक ! ।

पुण्याहवाचनं यावत् तावत्वं मन्त्रिधौ भव ॥६॥

पुण्याहवाचनम्

(वरुण कलश से पुण्याहवाचन करना समीचीन नहीं है अतः पुण्याहवाचन के लिए एक मिट्टी ताँवे या चाँदी की छोटी लाटिया में जल भरकर वरुण-कलश के पूजन के साथ उसके समीप ही स्थापित कर उसी विधान से पूजन कर पुण्याहवाचन करें ।)

ततो यजमानः स्व दक्षिणतो युष्मान् चतुरो वा ब्राह्मणान् उदङ्मुखान् उपवेश्य संकल्पं कुर्यात् । देशकालो सङ्कीर्त्य अमुकगात्रोऽमुकशर्मा, धर्मागुप्तोऽहं अमुककर्मणि सर्वाभ्युदय, प्राप्तये एभिर्ब्राह्मणैः पुण्याऽहं वाचयिष्ये, तदङ्गतया ब्राह्मणानां पूजनं वरणं च करिष्ये । एनं संकल्पं कृत्वा ब्राह्मणेभ्योऽर्घं दद्यात् ।

मन्त्र :-

भूमिदेवाग्रजन्मासि त्वं विप्र पुरुषोत्तम ।

प्रत्यक्षा यज्ञपुरुषां स्यवोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

(ब्राह्मणों के हाथ में जल दें ।)

इत्यर्थं हस्ते दत्त्वा पूजयेत् :-

गन्धद्वारा दुराधपां नित्यपुष्टां करीपिणीम् ।

ईश्वरी सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥

नमोऽस्त्यनन्ताय सहस्रमूर्तये सहस्रपादाक्षिशिरोरुवाहवे ।

सहस्रनाम्ने पुरुषाय शान्धते सहस्रकोटीयुगधारिणे नमः ॥

(गन्धाक्षत पुष्प से पूजन कर ब्राह्मणों का वरण करें ।)

गन्धाक्षतपुष्पादिभिः सम्पूज्य वरणं कुर्यात् :- एभिर्गन्धाक्षत-पुष्पपुष्पीफलद्रव्यैः अमुककर्माणि सर्वाभ्युदयप्राप्तये पुण्याहवाचनार्थं ब्राह्मणं त्वामहं वृणे । वृतोऽस्मि इति प्रत्युक्तिः ब्राह्मणस्या एवं क्रमेण ब्राह्मणानां वरणां कृत्वा सर्वेभ्योऽञ्जलिं बध्वा मन्त्र पठेत् ।

मन्त्र :-

ॐ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विभीषतः सुरुचो ब्वेन आवः ।

स ब्रुध्न्याऽउपगाऽ अस्य ब्विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च ब्विवः ॥

ॐ बृहस्पते अति यदव्योऽअर्हाद् धुमद्विभाति क्रतुमज्जनेषु ।

यद्दीदयच्छवसऽऋतप्रजात तदस्मासु ब्रविणं धेहि चित्रम् ॥

(ब्राह्मणों को नमस्कार करें ।)

(दोनों घुटनों को पृथ्वी पर मोड़कर, कमल के सदृश अपनी अञ्जलि को सिर पर रखकर, दाहिने हाथ में जलपूर्ण कलश को यजमान अपने सिर से स्पर्श कर अपने आशीर्वाद के लिए ब्राह्मणों से प्रार्थना करें ।)

यजमान :-

दीर्घा नागा नद्यो गिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च ।

तेनाऽऽयुः प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ॥

(ऐसा यजमान बोले ।)

विप्रा :- अस्तु दीर्घमायुः । (तीन बार ऐसा कहें ।)

यजमान :- ॐ त्रीणि पदा त्विचक्रमे त्विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । अतो धर्माणि धारयन् । तेनायुष्प्रमाणेन पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु इति भवन्तो भवन्तु ।

द्विजा :- पुण्यं पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु ।

(एवं द्विरपरं शिरसि भूमौ निधाय)

(दो बार सिर से उस कलश का स्पर्श कर रख दें ।)

यजमान :-

अपां मध्ये स्थिता देवाः सर्वमप्सु प्रतिष्ठितम् ।

ब्राह्मणानां करे न्यस्ता शिवा आपो भवन्तु नः ॥

शिवा आपः सन्तु --

(ऐसा बोल कर ब्राह्मणों के हाथ में जल दें ।)

ब्राह्मणा :- सन्तु शिवा आपः ।

यजमान :- लक्ष्मीर्वसति पुष्पेषु लक्ष्मीर्वसति पुष्करं ।

सा मे वसतु वै नित्यं सौमनस्यं सदास्तु मे ॥

सौमनस्यमस्तु ।

(ब्राह्मणों के हाथ में पुष्प दें ।)

ब्राह्मणा :- अस्तु सौमनस्यम् ।

यजमान :- अक्षतं चास्तु मे पुण्यं दीर्घमायुर्यशोवलम् ।

यद्यच्छे यस्करं लोके तत्तदस्तु सदा मम ॥

अक्षतञ्चारिष्टं चास्तु ।

(ब्राह्मणां के हाथ में चावल दें ।)

ब्राह्मणा :-- अस्त्वक्षतपरिष्टञ्च ।

यजमान :-- गन्धाः पान्तु । (ब्राह्मणों के हाथ में चन्दन दें ।)

ब्राह्मणा :-- मुमङ्गल्यञ्चास्तु ।

यजमान :-- पुनरक्षताः पान्तु । (विप्रों के हाथों में अक्षत पुनः दें ।)

ब्राह्मणा :-- आयुष्यमस्तु ।

यजमान :-- पृष्पाणि पान्तु । (ब्राह्मणों के हाथ में पृष्प दें ।)

ब्राह्मणा :-- सौश्रियमस्तु ।

यजमान :-- सफलतामूलानि पान्तु । (ब्राह्मणों के हाथ में गुपारी के साथ पान दें ।)

ब्राह्मणा :-- ऐश्वर्यमस्तु ।

यजमान :-- दक्षिणाः पान्तु । (श्रद्धानुसार ब्राह्मणों को दक्षिणा दें ।)

ब्राह्मणा :-- बहुदयं वास्तु ।

यजमान :-- पुनरत्रापः पान्तु । (ब्राह्मणों के हाथ में पुनः जल दें ।)

ब्राह्मणा :-- स्वरचितमस्तु ।

यजमान :-- दीर्घमायुः, शान्तिः, पुष्टिः, श्रीर्यशोविद्या-विनयो वित्तं बहुपुत्रं बहुधनञ्चास्तु ।

ब्राह्मणा :-- अस्तु ।

यजमान :-- यं कृत्वा सर्ववेदयज्ञक्रियाकर्मारम्भाः शुभाः शोभनाः प्रवर्तन्ते तमहमोङ्कारमादिं कृत्वा ऋग्यजुः सामाथर्वाशीर्वचनं बहुऋषिसम्पत्तं भवद्भिरनुज्ञातः पुण्यं पुण्याहम् वाचयिष्यं ।

ब्राह्मणा :-- वाच्यताम् ।

मन्त्राः -- ऋग्वेद --

ॐ द्रविणोदा द्रविणसस्तुरस्य द्रविणोदाः सनरस्य प्रयंसत् । द्रविणोदा वीरवतीमिषन्नो द्रविणोदा रासते दीर्घमायुः ॥१॥ सविता पश्चात्तात् सविता पुरस्तात् सवितोत्तरात्तात् सविताऽधरात्तात् । सविता नः सुवतु सर्वताति सविता नो रासतां दीर्घमायुः ॥२॥ नवोनवा भव्यो जायमानोऽह्मङ्केतुरुपसामेत्पग्रम् । भागं देवेभ्यो विधधात्पायं प्र चन्द्रमास्तिरते दीर्घमायुः ॥३॥ उज्वा दिवि दक्षिणावन्तां अस्थुर्येऽअभदाः सह ते सूर्येण । हिरण्यदा

अमृतत्वं भजन्ते वासोदाः सोम प्र तिरन्त आयुः ॥४॥

मन्त्राः - यजुर्वेद -

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ७ सस्तनूभिर्व्यशोर्माहे देवहितं यदायुः ॥१॥ देवाना भद्रा
सुपतिर्ऋजूयतां देवाना ७ रातिरभि नो निवर्त्तताम् । देवाना ७ सख्यमुपसेदिमा
व्वयं देवा न ऽआयुः प्रतिरन्तु जीवसे ॥२॥ दीघायुस्तऽओषधे खनिता यस्मे
च त्वा खनाम्यहम् । अथो त्वं दीर्घायुर्भूत्वा शतवल्शा विरोहतात् ॥३॥

मन्त्रौ - सामवेद -

ॐ देवो ३ वो द्रविणो दाः पूर्णा विवष्ट्वा सिचम् । ऊर्द्धा १ सिञ्च्य
२ । ध्वमुपवापृणध्वम् । आदिद्वौदे २ । व ऊहते । इडा २.३ भा ३.४.३ ।
ऊँ २.३.४.५. इ । डा ॥१॥

अघनों देव सवितः । ओ हो वा । इह श्रुधायि । प्रजावा २.३. त्सा ।
वीः सौभगाम् । पराद् २.३. प्वा ३ । हो वा ३ हा । प्रिय ७ सु २.३.४.५.
वा ६.५.६. दक्षा ३ या २.३.४.५. ॥२॥

मन्त्राः - अथर्ववेद -

घातारातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नोऽअग्निः । त्वष्टा
विष्णुः प्रजया संरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु ॥१॥ येन देवं सवितारं
पतिदेवा आधारयन् । तेनेमं ब्रह्मणस्पते परिराष्ट्राय धत्तन ॥२॥ नवोनवो
भवसि जायमानोऽहंकेतुरुषसामेप्यग्रम् । भागं देवेभ्यो
विदधास्यायन्प्रचन्द्रमस्तिरसेदीर्घमायुः ॥३॥ उच्चैर्घोषो दुन्दुभिः
सन्त्तवनायन्वानस्पत्यसम्भृत उल्लियाभिः । वाचं क्षुवानोदभयन् त्सपत्नान्त्सिंहं
इव जेष्यमभिषंस्तनीहि ॥४॥

(इत्येता ऋच पुण्याहे ब्रूयात्)

विप्राः -

करोतु स्वस्ति ते ब्रह्मा स्वस्ति चाऽपि द्विजातयः ।
सरीसृपाश्च ये श्रेष्ठास्तेभ्यस्ते स्वस्ति सर्वदा ॥१॥
ययातिर्नहुषश्चैव धुन्धुमारो भगीरथः ।
तुभ्यं राजर्षयः सर्वे स्वस्ति कुर्वन्तु नित्यशः ॥२॥

स्वस्ति तेऽस्तु द्विपादेभ्यश्चतुष्पादेभ्य एव च ।
 स्वस्त्यस्त्वापादकेभ्यश्च सर्वेभ्यः स्वस्ति ते सदा ॥३॥
 स्वाहा स्वधा शची चैव स्वस्ति कुर्वन्तु ते सदा ।
 करोतु स्वस्ति वेदादिर्नित्यं तव महामखे ॥४॥
 लक्ष्मीररुन्धती चैव कुरुतां स्वस्ति तेऽनघ ।
 असितो देवलश्चैव विश्वामित्रस्थताऽङ्गिराः ॥५॥
 वशिष्ठः कश्यपश्चैव स्वस्ति कुर्वन्ति ते सदा ।
 धाता विधाता लोकेशो दिशश्च सदिगीश्वराः ॥६॥
 स्वस्ति तेऽद्य प्रयच्छन्तु कार्तिकेयश्च पण्मुखः ।
 विवस्वान् भगवान् स्वस्ति करोतु तव सर्वदा ॥७॥
 दिग्गजाश्चैव चत्वारः क्षितिश्च गगनं ग्रहाः ।
 अधस्ताद् धरणीं चाऽसौ नागो धारयते हि यः ।
 शेषश्च पन्नगश्चैव स्वस्ति तुभ्यं प्रयच्छतु ॥८॥

यजमान :-

व्रतजपनियमतपः स्वाध्याय-क्रतुशमदभद्रदयादानविशिष्टानां सर्वेषां
 ब्राह्मणानां मनः समाधीयताम् ।
 ब्राह्मणा :- समाहितमनसः स्मः ।
 यजमान :- प्रसीदन्तु भवन्तः ।
 ब्राह्मणा :- प्रसन्नाः स्मः ।

(इसके बाद पुण्याहवाचन वाले कलश को यार्ये हाथ में लेकर दाहिने हाथ से आम्र पल्लव अथवा दूर्वा द्वारा प्रथम पात्र में आगे के प्रत्येक मंत्र से जल छोड़ें ।)

यजमान :-

ॐ शान्तिरस्तु । द्विजाः -- अस्तु । ॐ पुष्टिरस्तु । द्विजाः -- अस्तु ।
 ॐ तुष्टिरस्तु । एवं सर्वत्रोत्तरम् द्विर्जवाच्यम् । ॐ वृद्धिरस्तु । ॐ
 अविघ्नमस्तु । ॐ आयुष्यमस्तु । ॐ आरोग्यमस्तु । ॐ शिवमस्तु । ॐ
 शिवं कर्मास्तु । ॐ कर्मसमृद्धिरस्तु । ॐ धर्मसमृद्धिरस्तु । ॐ वेदसमृद्धिरस्तु ।
 ॐ शास्त्र समृद्धिरस्तु । ॐ धनधान्यसमृद्धिरस्तु । पत्रपौत्रसमृद्धिरस्तु । ॐ
 इष्टसम्पदस्तु ।

द्वितीयपात्रे -- ॐ अनिष्टनिरसनमस्तु । ॐ यत्पापं रोगमशुभमकल्याणं तद् दूरे प्रतिहतमस्तु ।

प्रथमपात्रे -- ॐ यच्छेयस्तदस्तु । ॐ उत्तरं कर्मणि निर्विघ्नमस्तु । ॐ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु । ॐ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः सम्पद्यन्ताम् ।

तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नसम्पदस्तु । ॐ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रह-
लग्नाधिदेवताः प्रीयन्ताम् । ॐ तिथिकरणे समुहूर्ते सनक्षत्रे सग्रहे मंगलं
साधिदेवते प्रीयेताम् । ॐ दुर्गापाञ्चाल्यौ प्रीयेताम् । ॐ अग्निपुरोगाः
विश्वेदेवाः प्रीयन्ताम् । ॐ इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयन्ताम् । ॐ वसिष्ठपुरोगा
ऋषिगणाः प्रीयन्ताम् । ॐ माहेश्वरीपुरोगा उमामातरः प्रीयन्ताम् । ॐ
अरुन्धतीपुरोगा एकपत्न्यः प्रीयन्ताम् । ॐ ब्रह्मपुरोगाः सर्वे वेदाः प्रीयन्ताम् ।
ॐ विष्णुपुरोगाः सर्वे देवाः प्रीयन्ताम् । ॐ ब्रह्म च ब्राह्मणाश्च प्रीयन्ताम् ।
ॐ श्री सरस्वत्यौ प्रीयेताम् । ॐ श्रद्धामेधे प्रीयेताम् । भगवती कात्यायनी
प्रीयेताम् । ॐ भगवती माहेश्वरी प्रीयेताम् । ॐ भगवती पुष्टिकरी प्रीयेताम् ।
ॐ भगवती तृष्टिकरी प्रीयेताम् । ॐ भगवती ऋद्धिकरी प्रीयेताम् । ॐ
भगवती वृद्धिकरी प्रीयेताम् । ॐ भगवन्तौ विघ्नविनायकौ प्रीयेताम् । ॐ
सर्वाः कुलदेवताः प्रीयन्ताम् । ॐ सर्वा ग्रामदेवताः प्रीयन्ताम् । ॐ सर्वा
इष्टदेवताः प्रीयन्ताम् । ॐ पुनः द्वितीयपात्रे -- ॐ हताश्च ब्रह्मद्विषः । ॐ
हताश्च परिपन्थिनः । ॐ हताश्च विघ्नकर्तारः । ॐ शत्रवः पराभवं यान्तु ।
ॐ शाम्यन्तु धोराणि । ॐ शाम्यन्तु पापानि । ॐ शाम्यन्तु वीतयः । ॐ
शाम्यन्तु पदवाः । पुनः प्रथमपात्रे -- ॐ शुभानि वर्धन्ताम् । ॐ शिवा आपः
सन्तु । ॐ शिवा ऋतवः सन्तु । ॐ शिवा ओषधयः सन्तु । ॐ शिवा
अतिथयः सन्तु । ॐ अहोरात्रे शिवे स्याताम् ।

यजुर्वेद :-

ॐ निकामे निकामे नः पर्जन्यो व्यर्षतु फलवत्यो नऽओषधयः पच्यन्तां
योगक्षेमो नः कल्पताम् ।

6 ऋग्वेद :-

ॐ शन्नः कनिक्रददेवः पर्जन्यो अभिवर्षतु । शन्नो द्यावापृथिवी शं
प्रजाभ्यः शन्नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ।

सामवेद :-

ॐ त्वष्टा ३.४ । नो दे वियम् । वचाः । पर्जन्यो ब्रह्मणस्या २.३
तीः । पुत्रैर्भ्रातृभिरदिति नूपात् २.३ नाः । दुष्टारा २.३ न्ना । मेणं वा २.३. ।
चा. ३.४.३. ॥ उ २.३.४.५. इ । डा. ॥१॥

अथर्ववेद :-

ॐ गणास्त्वोपगायन्तु मारुताः पर्जन्योघोषिणः पृथक् । स्वर्गवर्षस्य
वर्षतो वर्षन्तु पृथिवीमनु ॥१॥

यजमान :-

ॐ शुक्राङ्गारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता आदित्यपुरोगाः
सर्वे ग्रहाः प्रीयन्ताम् । ॐ भगवान् पर्जन्यः प्रीयताम् । ॐ भगवान्नारायणः
प्रीयताम् । ॐ भगवान् स्वामी महासेनः प्रीयताम् ।

पुरोनुवाक्यया यत्पुण्यं तदस्तु । याज्यया यत्पुण्यं तदस्तु । वषट्कारेण
यत्पुण्यं तदस्तु । प्रातः सूर्योदये यत्पुण्यं तदस्तु । एतत्कल्याणयुक्तं पुण्यं पुण्याहं
वाचयिष्ये । ब्राह्मणाः वाच्यताम् ।

यजमान :-

ब्राह्मं पुण्यमहर्षज्य सृष्ट्युत्पादनमकारकम् ।

वेदवृक्षोद्भवं नित्यं तत्पुण्याहं कुर्वन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाः । मम सकुटुम्बस्य सपरिवारस्य गृहेऽद्य करिष्यमाणस्य
अमुक कर्मणः पुण्याहं भवन्तो कुर्वन्तु ।

ब्राह्मणा :-

ॐ पुण्याहम्, पुण्याहम्, पुण्याहम् ।

ॐ पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनसाधियः ।

पुनन्तु विवश्वा भूतानि जातवेदः पुनीहि-मा ॥ (यजु.)

यजमान :-

पृथिव्यामुद्धृतायां तु यत्कल्याणं पुरा कृतम् ।

ऋषिभिः सिद्धगन्धर्वैस्तत्कल्याणं ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाः ! मया क्रियमाणस्य अमुककर्मणः कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणा :-

ॐ कल्याणम् कल्याणम्, कल्याणम् । ॐ यथेमां त्वाचं कल्याणीमावदानि
जनेभ्यः/ब्राह्मराजन्याभ्या १७ शूद्राय चार्वाय च स्वाय चारणाय च । प्रियां
देवानां दक्षिणायै दातुरिह भूयासमयं मे कामः समृद्ध्यताम् ।

यजमान :-

सागरस्य तु या ऋद्धिर्महालक्ष्मयादिभिः कृता ।

सम्पूर्णा सुप्रभावा च तां च ऋद्धिं ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाः ! मया क्रियमाणस्य अमुक कर्मणः ऋद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणा :-

ॐ कर्म ऋद्ध्यताम् ३ । ॐ सत्रस्य ऋद्धिरस्यगन्म ज्योतिरमृता ऽअभूम ।
दिवं पृथिव्या ऽत्रध्यारुहामाविदाम देवान्स्वर्ग्योतिः ।

यजमानः --

स्वस्तिस्तु या ऽविनाशाख्या पुण्यकल्याणवृद्धिदा ।

विनायकप्रिया नित्यं तां च स्वस्तिं ब्रुवन्तु नः ।

भो ब्राह्मणाः ! मया क्रियमाणस्य अमुककर्मणः स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणा :-

ॐ आयुष्मते स्वस्ति ३ । ॐ स्वस्ति न ऽ इन्द्रो व्यूहश्श्रवाः स्वस्ति
नः पूषा ब्विश्ववेदाः । स्वस्ति नस्ताक्ष्यो ऽअरिष्टनेमिः स्वस्ति नो
बृहस्पतिर्दधातु ॥

यजमान :-

समुद्रमथनाज्जाता जगदानन्दकारिका ।

हरिप्रिया च माङ्गल्या तां श्रियं च ब्रुवन्तु नः ॥

भो ब्राह्मणाः ! मया क्रियमाणस्यास्य कर्मणः श्रीरस्तु इति भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणा :--

ॐ अस्तु श्रीः ३ ।

ॐ श्रीश्चते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहारात्रे पार्थ नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यात्तम् ।

इष्णुं निपाणां मुम्मऽइपाण सर्वलोकं मऽइपाण ॥

यजमान :--

मृकण्डसूनोरायुर्वद् ध्रुवलोमशयोस्तथा ।

आयुपा तेन संयुक्ता जीवेम शरदः शतम् ॥

ब्राह्मणा :--

शतं जीवन्तु भवन्तुः ३ ।

ॐ शतमिन्द्रशरदो अन्ति दवा यत्रा नश्चक्रा जरसन्तनूनाम् ।

पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिपतायुर्गन्तोः ॥

यजमान :--

शिवगौरीविवाहे या या श्रीरामे नृपात्मजे ।

धनदस्य गृहे या श्रीरसाकं साऽस्तु सद्गनि ॥

ब्राह्मणा :--

ॐ अस्तु श्रीः ३ ।

ॐ मनसः काममाकूति व्वाचः सत्यमशी यः ।

पशूनां २९ रुमन्नस्य रसो यशः श्रीः श्रयताम ।

यजमान :--

प्रजापतिलोकपालो धाता ब्रह्मा च देवराट् ।

भगवाञ्छाश्वतो नित्यं नो वै रक्षन्तु सर्वतः ॥

ब्राह्मणा :--

ॐ भगवान् प्रजापतिः प्रीयताम् ३ ।

ॐ प्रजापते न त्वदेताव्यन्यो विश्वा रूपाणि परितावभूव । यत्कामास्त

जुहुमस्तत्रो ऽअस्त्वयममुष्य पितासावस्य पिता व्य ॐ स्याम पतयो रयीणा
ॐ स्वाहा ।

यजमान :--

आयुष्मते स्वस्तिमते यजमानाय दाशुपे ।
श्रिये दत्ताशिषः सन्तु ऋत्विग्भिर्वेदपारगैः ॥

ब्राह्मणाः --

आयुष्मते स्वस्ति ३ ।
ॐ पति पन्थामपद्यहि स्वस्तिगामनेहसम् ।
येन विश्वाः परि द्विषो वृणक्ति विन्दते वसु ॥

संकल्प :--

कृतस्य स्वस्तिवाचनकर्मणः समृद्ध्यर्थं स्वस्तिवाचकेभ्यो ब्राह्मणेभ्य इमां
दक्षिणां विभज्य दातुमहमुत्सृजे ।

अभिषेक :--

एकस्मिन् पात्रे वरुणोदकं गृहीत्वा ऽविधुराश्चत्वारो ब्राह्मणाः
दूर्वा ऽऽग्रपल्लवैः वामभागस्थितां पत्नीं सकुटुम्बं यजमानं चाऽभिषिञ्च्युः ।

(चार अविधुर ब्राह्मण एक पात्र में कलश के जल को लेकर यजमान
को और वामभाग में बैठकर यजमान पत्नी को दूर्वा अथवा आग्रपल्लवों
से अभिषेक करें ।)

ॐ द्यौ शान्तिरन्तरिक्ष ७ शान्तिः पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोषधयः
शान्तिः । व्यनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्मशान्तिः सर्वे ७ शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि ।

यतो यतः समीहसे ततो न ऽअभयं कुरु ।

शं नः कुरु प्रजाभ्यो ऽअभयं नः पशुव्यः ॥

अमृताभिषेको ऽस्तु ।

रीणा

षोडशमातृका मण्डलम्

आत्मनः कुल देवता १६	लोकः मातरः १२	देव सेना ८	मेवा ४
तुष्टिः १५	मातरः ११	जया ७	शवी ३
पुष्टि १४	स्वाहा १०	विजया ६	पद्या २
धृति १३	स्वधा ९	सावित्री ५	गणेश + गौरी १

इमां

षोडशमातृका-पूजनम्

पूजक के दाहिने हाथ की ओर लाल वस्त्र पर उपरोक्त चित्र के अनुरूप १६ (सोलह) कोष्ठों में गेहूँ अथवा चावल रखकर क्रम से बनाये गये मातृका मण्डल पर पश्चिम से पूर्व की ओर मातृकाओं का आवाहन नीचे लिखे नाम मन्त्रों से कर उन्हें विराजमान करें ।

गणेशम् --

ॐ गणानां त्वा गणपति ७ हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपति ७ हवामहे निधीनां त्वा निधिपति ७ हवामहे व्वसो मम । आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् । ॐ भूर्भुवः स्वः गणपतये नमः, गणपतिमावाहयामि स्थापयामि । (प्रथम अक्षत-पुञ्ज पर गणेश के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

गौरीम् --

ॐ आयं गौः पृश्निरेक्रमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्स्वः ।

हेमाद्रितनयां देवी वरदां शङ्करप्रियाम् ।

लघ्वोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः गौर्वै नमः गौरीमावाहयामि स्थापयामि ।

(द्वितीय अक्षत-पुञ्ज पर गौरी के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

स्तु ।

पद्माम् --

ॐ हिरण्यरूपा ऽउपसो व्विरोक ऽउभाविन्दा ऽ उदिधः सूर्यश्च ।
आरोहतं व्वरुण मित्र गर्त ततश्श्वक्षाथामदितिं दितिञ्च
मित्रोऽसिच्चरुणोऽसि ।

पद्मभां पद्मवदनां पद्मनाभोरुसंस्थिताम् ।

जगत्प्रियां पद्मवासां पद्मामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ पद्मायै नमः, पद्मामावाहयामि स्थापयामि ।

(तृतीय कोष्टक में पद्मा के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

शचीम् --

ॐ निवेशनः सङ्गमनो व्वसूनां व्विश्वा रूपाभिचष्टे शचीभिः ।

देवऽइव सविता सत्यधर्म्मन्द्रो न तस्तथौ समरं पथीनाम् ॥

दिव्यरूपां विशालाक्षीं शुचि-कुण्डल-धारिणीम् ।

रक्तामुक्ताघलङ्कारां शचीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ शच्चै नमः, शाचीमावाहयामि स्थापयामि ।

(चतुर्थ कोष्टक में शची के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

मेधाम् -

मेधां मे व्वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः । मेधामिन्द्रश्शच
व्वायुश्शच मेधां धाता ददातु मे स्वाहा ।

विश्वेऽस्मिन् भूरिवरदां जरां निर्जरसेविताम् ।

बुद्धिप्रवोधिनीं सौम्यां मेधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ मेधायै नमः, मेधामावाहयामि स्थापयामि ।

(पाँचवे अक्षत-पुञ्ज पर मेधा के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

सावित्रीम् --

ॐ सविता त्वा सवाना २४ सुवतामाद्यगृ हपतीना २४ सोमो
व्वनस्पतीनाम् । वृहस्पतिर्वाच ऽइन्द्रो ज्यैष्ठ्याय रुद्रः पशुभ्यो मित्रः
सत्यो व्वरुणो धर्मपतीनाम् ।

जगत्सृष्टिकरी धात्री देवी प्रणवमातृकाम् ।

वेदगर्भा यज्ञमयीं सावित्रीं स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ सावित्र्यै नमः, सावित्रीमावाहयामि स्थापयामि ।

(छठे अक्षत-पुञ्ज पर सावित्री के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

विजयाम् --

ॐ विज्यन्धनुः कदर्पिनो विशल्यो वाणावाँ २ ॥ उत । अनंशत्रस्य
या ऽइपव ऽआभुरस्य निपङ्गधिः ॥

सर्वास्त्रधारिणीं देवीं सर्वाभरणभूषिताम् ।

सर्वदेवस्तुतां वन्द्यां विजयां स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ विजयायै नमः, विजयामावाहयामि स्थापयामि ।

(सातवें अक्षत-पुञ्ज पर विजया के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

जयाम् --

ॐ बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिचश्चकृणोति समनावगत्य । इपुधिः
सङ्काः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनिद्धो जयति प्रसूतः ।

मुरारिमथिनी देवी देवानामभयप्रदाम् ।

त्रैलोक्यवन्दितां शुभ्रां जयामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ जयायै नमः, जयामावाहयामि स्थापयामि ।

(आठवें पुञ्ज पर जया के स्थापनार्थ अक्षत छोड़ें ।)

देवसेनाम् -

ॐ इन्द्र ऽआसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः
देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ।

मयूरवाहनां देवीं खड्ग-शक्ति-धनुर्धराम् ।

आवाहयेद् देवसेनां तारकासुरमर्दिनीम् ॥

ॐ देवसेनायै नमः, देवसेनामावाहयामि स्थापयामि ।

(नवें अक्षत-पुञ्ज पर देवसेना के लिए अक्षत छोड़ें ।)

स्वधाम् --

ॐ पितृभ्यः स्वधाधिभ्यः स्वधा नमः पितामहेभ्यः स्वायिभ्यः स्वधा
नमः प्रापितामहेभ्यः स्वधाधिभ्यः स्वधा नमः । अक्षन्धितरोऽमीमदन्त
पितरोऽतीतृपन्त पितरः, पितर शुन्धद्धम् ।

अग्रजा सर्वदेवानां कव्यार्थ या प्रतिष्ठिता ।

पितृणां तृप्तिदां देवी स्वधामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ स्वधायै नमः, स्वधामावाहयामि स्थापयामि ।

(दसवें पुञ्ज पर स्वधा के निमित्त पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

स्वाहाम् --

ॐ स्वाहा प्राणेभ्यः साधिपंतिकेभ्यः । पृथिव्यै स्वाहाग्नये
स्वाहान्तरिक्षाय स्वाहा द्यायवे स्वाहा । दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा ।

हविर्गृवा सततं देवेभ्यो या प्रयच्छति ।

तां दिव्यरूपां वरदां स्वाहामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ स्वाहायै नमः, स्वाहामावाहयामि स्थापयामि ।

(ग्यारहवें पुञ्ज पर स्वाहा के निमित्त पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

मातृ :-

ॐ आपोऽअस्मान्मातरः शुन्ध्यन्तु घृतेन तो घृतप्वः पुनन्तु । विश्व
१७ हि रिप्प्रं प्रवहन्ति देवीरुदिदाभ्यः शुचिरा पूतऽएमि । दीक्षातपसोस्तनूरसि
तां त्वा शिवा १७ शम्मां परिदधे भद्रं वर्णं पुष्यन् ।

आवाहयाम्यहं मातृः सकलाः लोकपूजिताः ।

सर्वकल्याण रूपिण्यो वरदा दिव्यभूषणाः ।

ॐ मातृभ्यो नमः, मातृः आवाहयामि स्थापयामि ।

(बारहवें अक्षत-पुञ्ज पर मातृ के निमित्त पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

लोकमातृ :-

ॐ रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विभु च मे प्रभु च
मे पूष्णं च मे पूर्णतरं च मे कुयवं च मेऽक्षितं च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे
यज्ञेन कल्पन्ताम् ।

आवाहयेल्लोकमातृ, र्जयन्तीप्रमुखाः शुभाः ।

नानाऽभीष्टप्रदाः शान्ताः सर्वलोकहितावहाः ॥

ॐ लोकमातृभ्यो नमः, लोकमातृ, आवाहयामि स्थापयामि ।

(तेरहवें अक्षत-पुञ्ज पर लोक मातृ के लिए अक्षत छोड़ें ।)

धृतिम् --

ॐ यत्प्रज्ञानमुत चेतो धृतिश्च यज्ज्योतिरन्तरमृतं प्रजासु । यस्मान्नृकते
किञ्च न कर्म क्रियतं तस्मै मनः शिवसंकल्पमस्तु ।

सर्वहर्षकरी देवी भक्तानाममयाप्रदाम् ।

हर्षोत्फुल्लास्यकमलां धृतिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ धृत्यै नमः, धृतिमावाहयामि स्थापयामि ।

(चौदहवें अक्षत-पुञ्ज पर धृति के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

पुष्टिम् --

ॐ अङ्गाव्यात्मन्निपजा तदधिनात्मानमङ्गैः समधात्सरस्वता । इन्द्रस्य
रूप ७ शतमानमायुश्चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधानाः ।

पोषयन्तीं जगत्सर्व स्वदेहप्रभवंर्नवः ।

शाकैः फलैर्जलैरत्नैः पुष्टिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ पुष्ट्यै नमः, पुष्टिमावाहयामि स्थापयामि ।

(पन्द्रहवें अक्षत-पुञ्ज पर पुष्टि देवी के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

तुष्टिम् --

ॐ जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः । सनः पर्षदति
दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः ।

देवैरारधितां देवीं सदा सन्तोषकारिणीम् ।

प्रसादसुमुखीं देवीं . तुष्टिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ तुष्ट्यै नमः, तुष्टिमावाहयामि, स्थापयामि ।

(सोलहवें पुञ्ज पर तुष्टि के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

आत्मनः कुलदेवताम् --

ॐ प्राणाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा । चक्षुषे स्वाहा क्षोत्राय
स्वाहा व्याचे स्वाहा मनसे स्वाहा ।

पत्तने नगरे ग्रामे विपिने पर्वते गृहे ।

नानाजातिकुलेशानी दुर्गामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ आत्मनः कुलदेवतायै नमः, आत्मनः कुलदेवतामावाहयामि,
स्थापयामि ।

(सत्तरहवें अक्षत-समूह पर अपनी कुलदेवी के लिए पुष्पाक्षत छोड़ें ।)

प्राणप्रतिष्ठा --

ॐ मनो जूतिर्जुपतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्विरिष्टं यज्ञ ७
समिमं दधातु । विश्वे देवास ऽइह मादयन्तामों ३ । प्रतिष्ठ ।

ॐ भूर्भुवः स्वः गणपतिसहिताः श्रीगौर्यादिपोडशमातरः सुप्रतिष्ठिता
वरदा भवत । श्रीसूक्तेन पोडशोपचारैः सम्पूज्य, प्रार्थयेत् --

आयुरारोग्यमैश्वर्यं ददध्वं मातरो मम ।

निर्विघ्नं सर्वकार्येषु कुरुध्वं सगणाधिपाः ॥

(इति नारिकेलादिफलं समर्पयेत्)

पुष्पाञ्जलिः --

गौरीं पद्मा शची मेधा सावित्री विजया जया ।

देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः ॥

धृतिः पुष्टिस्तथा तुष्टिः आत्मनः कुलदेवताः ।

गणेशेनाधिका ह्येता वृद्धौ पूज्यास्तु पोडश ॥

हरात्मज चतुर्धाहोवारणाम्य महोदर ।

प्रसन्नो भव मह्यं त्वं गौरीपुत्र नमोऽस्तु ते ॥

ब्रह्माणी कमलेन्दुसौम्यवदना माहेश्वरी लालया,

कौमारी रिपुदर्पनाशनकरी चक्रायुधा वैष्णवी ।

वाराही घनघोरधर्धरमुखी चैन्द्री च वज्रायुधा,

चामुण्डा गणनाथरुद्रसहिता रक्षन्तु नो मातरः ॥

मुखं ते ताम्बूलं नयनयुगले कज्जलकला, ललाटे काश्मीरं विलसति गले
मौक्तिकलता । स्फुरत्कांची शाटी पृथुकटितटे हाटकमयी, भजामिस्त्वां गौरीं
नगपतिकिशोरीम विरतम् ॥ (पुष्पाञ्जलि अर्पण करे ।)

अनया पूजया गणेशसहित-गौर्यादिपोडशमातरः प्रीयन्तां न मम ।

(जल छोडें ।)

“सप्तधृतमातृकाचित्रम्”

श्रीः

०

ॐ

—

०

० ०

० ० ०

० ० ० ०

० ० ० ० ०

० ० ० ० ० ०

० ० ० ० ० ० ०

श्री

लक्ष्मी

धृति

मेधा

स्वाहा

प्रज्ञा

सरस्वती

सप्तधृतमातृका-पूजनम्

श्रीर्लक्ष्मीर्धृतिमेधा स्वाहा प्रज्ञा सरस्वती ।

माङ्गल्येषु प्रपूज्यन्ते सप्तैता धृतमातरः ॥

श्वेत वस्त्र से आच्छादित पीठ (पाटा) पर श्री लिखें तथा नीचे सिंदूर अथवा रोली से क्रमशः सममानता में एक के नीचे दो उसके नीचे तीन ऐसे ही सात बिन्दु बना लें । इसके बाद उन पर मन्त्र पढ़ते हुए सातों बिन्दुओं पर घी की धारा दें तथा अन्त में उन अन्तिम बिन्दुओं को गुड़ से मिलाकर उनकी अलग-अलग पूजा करें ।

श्रियम् -- ॐ मनसः कामामाकूतिं व्याचः सत्यमशीमहि ।

पशूनां २४ रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ।

ॐ श्रियै नमः श्रियमावाहयामि स्थापयामि ॥

(पहली बिन्दु पर अक्षत छोड़कर ‘श्री’ का आवाहन करें ।)

लक्ष्मीम् --

ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यावहोरात्रे पाश्र्वे नक्षत्राणि रूपमश्निनी
व्यात्तम् । इष्णन्निपाणामुं मऽइषाण सर्व्वलोकं मऽइषाण ।

ॐ लक्ष्म्यै नमः, लक्ष्मीमावाहयामि स्थापयामि ।

(दूसरी बिन्दु पर अक्षत छोड़कर लक्ष्मी का अ। न करें ।)

धृतिम् --

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।

स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ७ सस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितं व्यदायुः ॥

ॐ धृत्यै नमः, धृतिमावाहयामि स्थापयामि ।

(तीसरी बिन्दु पर अक्षत छोड़कर धृति का आवाहन करें ।)

मेधाम् --

ॐ मेधां मे व्वरुणो ददातु मेधामग्निः प्रजापतिः ।

मेधामिन्द्रश्च व्यायुश्च मेधां धाता दधातु मे ।

ॐ मेधायै नमः, मेधामावाहयामि स्थापयामि ।

(चौथी रेखा पर चावल छोड़कर मेधा का आवाहन करें ।)

स्वाहाम् --

ॐ प्राणाय स्वाहा अपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय
स्वाहा व्याचे स्वाहा मनसे स्वाहा ।

ॐ स्वाहायै नमः, स्वाहामावाहयामि स्थापयामि ।

(पाँचवी बिन्दु रेखा पर चावल छोड़कर स्वाहा का आवाहन करें ।)

प्रज्ञाम् --

ॐ आयं गौः पृश्निरेक्कमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च अयन्त्स्वः ।

ॐ प्रज्ञायै नमः प्रज्ञामावाहयामि स्थापयामि ।

(छठीं बिन्दु रेखा पर अक्षत छोड़कर प्रज्ञा का आवाहन करें ।)

सरस्वतीम् --

ॐ पावका नः सरस्वती व्याजेभिर्व्वाजिनीवति । यज्ञं व्यष्टुधियावसुः ।

ॐ सरस्वत्यै नमः, सरस्वतीमावाहयामि स्थापयामि ।

(सातवीं विन्दु रेखा पर अक्षत छोड़कर सरस्वती का आवाहन करें ।)

वसोर्धाराः कर्तव्या :-

ॐ व्सोः पवित्रमसि शतधारं व्सोः पवित्रमसि सहस्रधारम् । देवम्त्वा
सविता पुनातु व्सोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा ।

गुडेनैकीकरणम् --

ॐ कामधुक्षः ।

प्राण-प्रतिष्ठा --

ॐ मनो जूतिर्जूपतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्वारिष्टं यज्ञ ७ समिमं
दधातु । विश्वे देवा स इह मादयन्तामो ३ प्रतिष्ठ ।

वसोधारा देवताः सुप्रतिष्ठिताः वरदाः भवन्तु ॥

(इस मन्त्र से प्राण-प्रतिष्ठा कर पोडशोपचार पूजन करें ।)

श्रीसूक्तेन पोडशोपचारैः सम्पूज्य प्रार्थयेत् ।

प्रार्थना --

या सा पद्मासनस्था विपुलकटित्ती पद्मपत्रायताक्षी,
गम्भीरावर्तनाभिः स्तनभरनमिता शुभ्रवस्त्रोत्तरीया ।
या लक्ष्मीर्दिव्यरूपैर्मणिगणखचितैः स्नापिता हेमकुम्भैः,
सा नित्यं पद्महस्ता मम वसतु गृहे सर्वमाङ्गल्ययुक्ता ॥
यदङ्गत्वेन भो देव्यः ! पूजिता विधिमार्गतः ।
कुर्वन्तु कार्यमखिलं निर्विघ्नेन क्रतुद्भवम् ॥
या श्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः
पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः ।
श्रद्धा सत्तां कुलजनप्रभवस्य लज्जा
तां त्यां नताः स्म परिपालय देवि विश्वम् ॥
अनया पूजया श्रियादिसप्तधृतमातरः प्रीयन्ताम् न मम ।

नवग्रहमण्डलचित्रम्

१५ रा ४	१४ शुक्र ६	१३ सोम २
बृहस्पति ५ पीला	सूर्य ७ लाल	मंगल ३ लाल
केतु ८ धूसर	शनि ९ नील	राहु १० काला

“नवाग्रहादिदेवानाम् पूजनम्”

ईशान्यां चतुस्त्रिंशदङ्गुलोच्चसमचतुरस्रस्य ग्रहपीठस्य समीपे सपत्नीको यजमानः उपविश्य आचमनं प्राणायामञ्च कुर्यात् । ततो हस्ते जलं गृहीत्वा मया प्रारब्धस्य अमुककर्मणः साङ्गता सिद्ध्यर्थम् अस्मिन् नवग्रहपीठे अधिदेवताप्रत्यधिदेवतापञ्चलोकपालवास्तुक्षेत्रपालदशदक्षपालदेवतासहितानाम् आदित्यादिनवग्रहाणाम् तत्तन्मण्डले स्थापनप्रतिष्ठा पूजनानि करिष्ये । इति संकल्प्य । वामहस्ते अक्षतान् गृहीत्वा दक्षहस्तेन तत्तस्थाने आदित्यादिदेवतानाम् आवाहनं कुर्यात् ।

(वायें हाथ में अक्षत लेकर दाहिने हाथ से प्रत्येक मन्त्र के बाद रेखाङ्कितग्रहों के स्थान पर अक्षत छोड़ें ।)

सूर्यम् (मण्डल के मध्य में) - ॐ आकृष्णेनरजसा वर्त्तमानो निवेशयन्नमृतं मर्त्यञ्च । हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन् ।

(यजु० ३३ । ४३)

जपा-कुसुम-संकाशं काश्यपेथं महाद्युतिम् ।

तमोऽरिं सर्वपापघ्नं सूर्यमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कलिङ्गदेशोद्भव काश्चपसगोत्र रक्तवर्ण भो भूर्भुवः !
इहागच्छ इह तिष्ठ, सूर्याय नमः, सूर्यमावाहयामि स्थापयामि ।

चन्द्रम् (अग्निकोण में) -- ॐ इमं देवा ऽअसपत्नः ७ मुधदध्य गहतं
क्षत्राय महते ज्येष्ठ्याय महते जानराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय । इमममुष्य
पुत्रपपुष्यं पुत्रमय्यै विश ऽएष वोऽमी राजा सोमोऽग्नाकं ब्राह्मणानां ७
गजा । (यजु० ९ । ४०)

दधि-शंख-तुषाराभं क्षीरोदारणवसम्भवम् ।

ज्योत्स्नापतिं निशानाथं सोममावाहयाम्यहम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः यमुनातीरोद्भव आत्रेयसगोत्र शुक्लवर्ण भो सोम ! इहा
गच्छ इह तिष्ठ, सोमाय नमः सोममावाहयामि स्थापयामि ।

भौमम् (दक्षिण में) -- ॐ अग्निर्मूर्द्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या ऽअयम् ।
अपा ७ रता ७ मि जिन्वति । (यजु० ३ । १२)

धग्णीगर्भसम्भूतं विद्युत्तेजसम-प्रभम् ।

कुमारं शक्तिहस्तं च भौममावाहयाम्यहम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः अवन्तिकापुरोद्भव भरद्वाजसगोत्र रक्तवर्ण भो भौम !
इहागच्छ इह तिष्ठ भौमाय नमः, भौममावाहयामि स्थापयामि ।

बुधम् (ईशान कोण में) -- ॐ उद्वुध्यस्वाने प्रतिजागृहि त्वमिष्टापूर्तं
स ७ सृजेथा मयं च । अस्मिन्त्पथस्थे अद्युत्तरस्मिन् विश्वेदेवा यजमानश्च
मीदत । (यजु० १५ । ५७)

प्रियङ्गुकलिकाभासं रूपेणाऽप्रतिमं बुधम् ।

सौम्यं सौम्यगुणोपेतं बुधमावाहयाम्यहम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः मगधदेशोद्भव आत्रेयसगोत्र हरितवर्ण भो बुध !
इहागच्छ, इहतिष्ठ बुधायनमः, बुधमावाहयामि स्थापयामि ।

बृहस्पतिम् (उत्तर में) -- ॐ बृहस्पते ऽअति यदसौ ऽअर्हाद्युर्माद्विभाति
क्कतुमज्जनेपु । यदीदयच्छवस ऽऋतप्रजात तदस्मान् ब्रविण धेहि वित्रम् ।

देवानां च गृनीनां च गुरु काञ्चनम् प्रभम् ।

वन्द्यभूतं त्रिलोक्यानां गुरुमावाहयाम्यहम् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः सिन्धुदेशोद्भव आङ्गिरसगोत्र पीतवर्ण भो बृहस्पते !
इहागच्छ इह तिष्ठ बृहस्पतये नमः, बृहस्पतिमावाहयामि स्थापयामि ।

शुक्रम् (पूर्व में) -- ॐ अत्रात्परिस्तुतो रसं ब्रह्मणा व्यपिवत्क्षत्रं प्रयः
सोमं प्रजापतिः । ऋतेन सत्यमिन्द्रियं त्विषान ७ शुक्रमन्थस
ऽइन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥

हिमकुन्द - मृणालाभं दैत्यानां परमं गुरुम् ।

सर्वशास्त्रप्रवक्तारं शुक्रमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः भोजकटदेशोद्भव भार्गवसगोत्र शुक्लवर्ण भो शुक्र
इहागच्छ इह तिष्ठ शुक्राय नमः, शुक्रमावाहयामि स्थापयामि ।

शनिम् (पश्चिम में) -- ॐ शं नो देवीरभिष्टय ऽआपो भवन्तु पीतये ।
शंय्योरभिस्रवन्तु नः ॥

नीलाम्बुजसमाभासं रविपुत्रं यमाग्रजम् ।

छाया मार्तण्डसम्भूतं शनिमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सौराष्ट्रदेशोद्भव काश्यपसगोत्र कृष्णवर्ण भो शनैश्चर !
इहागच्छ इह तिष्ठ शनैश्चरमावाहयामि स्थापयामि ॥

राहुम् (नैऋत्य कोण में) -- ॐ कया नश्शेचत्र ऽआभुवदूती सदावृधः
सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥

अर्द्धकायं महावीर्यं चन्द्रादित्यविमर्दनम् ।

सिंहिकागर्भसम्भूतं राहुमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः राठिनापुरोद्भव पैठिनसगोत्र कृष्णवर्ण भो राहो ! इहा
गच्छ इह तिष्ठ राहवे नमः, राहुमावाहयामि स्थापयामि ।

केतुम् (वायव्य कोण में) -- ॐ केतुं कृष्णवक्रकेतवे पेशो मर्या
ऽअपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥

पलाशधूप्रसंकाशं तारकाग्रहमस्तकम् ।

रौद्रं रौद्रात्मकं घोरं केतुमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अन्तर्वेदिसमुद्भव जैमिनिसगोत्र कृष्णवर्ण भो केतो !
इहागच्छ इह तिष्ठ केतवे नमः, केतुमावाहयामि स्थापयामि ॥

अधिदेवतानां स्थापनम्

शिवः शिवा गुह्यो विष्णुर्ब्रह्मेन्द्रयमकालकाः ।

चित्रगुप्तोऽथ भान्वादिदक्षिणे चाऽधिदेवताः ॥

(विशेष पूजा, यज्ञ, अनुष्ठान इत्यादि में नवग्रहों की स्थापना करने के उपरान्त सूर्य आदि ग्रहों के दाहिने भाग में नीचे लिखे क्रमानुसार अधिदेवताओं की स्थापना अधोलिखित मंत्र से दाहिने हाथ से ग्रहमण्डल के दक्षिण पार्श्व में अक्षत छोड़ते हुए करें ।)

ईश्वरम् -- ॐ त्र्यम्बकं व्यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् । उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

पञ्चवक्त्रं वृषारूढमुमेशं च त्रिलोचनम् ।

आवाहयामीश्वरं तं खट्वाङ्गवरधारिणम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ईश्वर इहागच्छ इह तिष्ठ ईश्वराय नमः, ईश्वरमावाहयामि । (सूर्य के दायें भाग में)

उमाम् -- ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्याबहोरात्रे पार्श्वे नक्षत्राणि रूपमश्विनौ व्यातम् । इण्णत्रिपाणाम्मऽइपाण सर्व्वलोकं मऽइपाण ॥

हेमाद्रितनयां देवीं वरदां शंकरप्रियाम् ।

लम्बोदरस्य जननीमुमामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः उमे इहागच्छ इ तिष्ठ उमायै नमः, उमामावाहयामि । (चन्द्रमा के दायें भाग में)

स्कन्दम् -- ॐ यदक्कद्वः प्रथमं जायमानऽउद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात् । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य वा उपस्तुत्यं महि जातन्तेऽअर्व्वन् ।

रुद्रतेजः समुत्पन्नं देवसेनाग्रं विभुम् ।

पण्मुखं कृत्तिकासुनुं स्कन्दमावाहयाम्यहम् ॥

(मंगल के दायें भाग में ।)

ॐ भूर्भुवः स्वः स्कन्देहागच्छ इह तिष्ठ स्कन्दाय नमः, स्कन्दमावाहयामि ।

विष्णुम् -- ॐ विष्णो रराटमसि विष्णोः शनष्ट्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि
विष्णोर्ध्रुवोऽसि । वृष्णवमसि विष्णवे त्वा ।

देवदेवं जगन्नाथं भक्तानुग्रहकारकम् ।

चतुर्भुजं रमानाथं विष्णुमावाहयाम्यहम् ॥

(बुध के दायें भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णो इहागच्छ इह तिष्ठ विष्णवे नमः,
विष्णुमावाहयामि स्थापयामि ।

ब्रह्माणम् -- ॐ आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामा राष्ट्रे
राजन्य शूर ऽइषव्योतिव्याधी महारथोः जायतांदोग्धी धेनुर्वोढानड्वानाशुः
सप्तिः पुरन्ध्रिव्योषा जिष्णू रथेष्ट सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य वीरो
जायतांनिकामे निकामे नः पर्यन्यो वर्षतु फलवत्यो न ओषधयः पच्यन्तां
योगक्षेमो नः कल्पताम् ।

कृष्णाजिनाऽम्बरधरं पद्मसंस्थं चतुर्मुखम् ।

वेदाधारं निरालम्बं विधिमावाहयाम्यहम् ॥

(वृहस्पति के दायें भाग)

ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मन् इहागच्छ इहतिष्ठ ब्रह्मणेनमः ।
ब्रह्माणमावाहयामि स्थापयामि ।

इन्द्रम् --

ॐ सयोषाऽइन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ।
जहिशत्रूँ २॥ रप मृधो नुदस्वाद्याभयं कृणुहि विश्वतो नः ।

देवराजं गजारूढं शुनासीरं शतक्रतुम् ।

वज्रहस्तं महाबाहुमिन्द्रमावाहयाम्यहम् ॥

(शुक्र के दायें भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्रेहागच्छ इहतिष्ठ इन्द्राय नमः, इन्द्रमावाहयामि
स्थापयामि ।

यमम् --

ॐ यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा । स्वाहा धर्माय स्वाहा धर्मः
पित्रे ।

धर्मराजं महावीर्यं दक्षिणादिक्पतिं प्रभुम् ।

रक्तेक्षणं महाबाहुं यममावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः यम इहागच्छ इह तिष्ठ यमाय नमः, यममावाहयामि स्थापयामि । (शनि के दायें भाग में ।)

कालम् --

ॐ कार्ष्णिर्गसि समुद्रस्य त्वाक्षित्या ऽउत्रयामि । समापोऽद्विरगमत समोपधीभिरोपधीः ।

अनाकारमनन्ताख्यं वर्तमानं दिने दिने ।

कलाकाष्ठादिरूपेण कालमावाहयाम्यहम् ॥

(राहु के दायें भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः कालेहागच्छ इह तिष्ठ कालाय नमः, कालमावाहयामि स्थापयामि ।

चित्रगुप्तम् --

ॐ चित्रावसो स्वस्ति तो पारमशीय ।

धर्मराजसभासंस्थं कृताऽकृत-विवेकिनम् ।

आवाहयेच्चित्रगुप्तं लेखनीपत्रहस्तकम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः चित्रगुप्तेहागच्छ इह तिष्ठ चित्रगुप्ताय नमः, चित्रगुप्तमावाहयामि स्थापयामि । (केतु के दायें भाग में)

प्रत्यधिदेवतास्थापनम्

अग्निरापो धरा विष्णुः शक्रेन्द्राणी पितामहाः ।

पन्नागाकः क्रमाद्वामे ग्रहप्रत्यधिदेवताः ॥

(नवग्रह मण्डल पर अधिदेवताओं की स्थापना के उपरान्त नवग्रहों के बायें भाग में निम्न प्रत्येक मन्त्र उच्चारण करते हुए दाहिने हाथ से क्रमानुसार चावल छोड़ते हुए प्रत्यधिदेवताओं का आवाहन एवं स्थापन करें ।)

अग्निम् --

ॐ अग्निं दूतं पुरो दधे हव्यवाहमुप ब्यूवे । देवाँर ऽआसादयादिह ॥

(९२)

रक्तमाल्याम्बरधरं रक्तपद्मासन-स्थितम् ।

वरदाभयदं देवमग्निमावाहयाम्यहम् ॥

(सूर्य के वार्ये भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः अग्ने इहागच्छ इह तिष्ठ अग्नये नमः,
अग्निमावाहयामि, स्थापयामि ॥

अपः --

ॐ आपो हिष्टा मयोभुवस्ता न ऽऊर्ज्जदधातन । महेरणाय चक्षसे ।

आदिदेवसमुद्भूता जगच्छुद्धिकराः शुभाः ।

ओषध्याप्यायनकरा अपामावाहयाम्यहम् ॥

(चन्द्रमा के वार्ये भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः अप इहाऽऽगच्छत इह तिष्ठत अद्भ्यो नमः अप
आवाहयामि स्थापयामि ।

पृथिवीम् --

ॐ स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरा निवेशनि । यच्छ नः शर्म सप्रथाः ।

शुक्लवर्णा विशालार्क्षी कूर्मपीष्ठोपरिस्थिताम् ।

सर्वशस्याश्रयां देवी धरामावाहयाम्यहम् ॥

(मंगल के वार्ये भाग में)

ॐ भूर्भुवः स्वः पृथिवि इहागच्छ इह तिष्ठ पृथिव्यै नमः,
पृथिवीमावाहयामि स्थापयामि ।

विष्णुम् --

ॐ इदं त्विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् । समूढमस्य पा ७ सुरे
स्वाहा ।

शंख - चक्र - गदापद्महस्तं गरुडवाहनम् ।

किरीट - कुण्डलधरं विष्णुमावाहयाम्यहम् ॥

(बुध के वार्ये भाग में)

इन्द्रम् --

ॐ इन्द्र ऽआसां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुरऽएतु सोमः ।
देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयस्तीनां मरुतो यन्त्वग्रम् ।

ऐरावतगजाखंडं सहस्राक्षं शचीपतिम् ।

वज्रहस्तं सुराधीशमिन्द्रमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्रेहागच्छ इह तिष्ठ इन्द्राय नमः इन्द्रमावाहयामि
स्थापयामि । (वृहस्पति के वार्ये भाग में)

इन्द्राणीम् --

ॐ आदित्यै रास्नासीन्द्राण्यं ऽउष्णीषः । पूपासि धर्माय दीप्यः ।

प्रसन्नवदनां देवीं देवराजस्य वल्लभाम् ।

नाना ऽलङ्कारसंयुक्तां शचीमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्राणि इहागच्छेह तिष्ठ इन्द्राण्यं नमः,
इन्द्राणीमावाहयामि स्थापयामि । (शुक्र के वार्ये भाग में)

प्रजापतिम् --

ॐ प्रजापते न त्वदेताव्यय्यो विश्वा रूपाणि परिता बभूव । यत्कामाप्ते
जुहुमस्तत्रो ऽअस्तु व्ययं ७ स्याम पतयो रयीणाम् ।

आवाहयाम्यहं देवदेवेशं च प्रजापतिम् ।

अनेकव्रतकर्तारं सर्वेषां च पितामहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः प्रजापते इहागच्छ इह तिष्ठ प्रजापतये नमः,
प्रजापतिमावाहयामि स्थापयामि । (शनि के वार्ये भाग में)

पन्नगान् --

ॐ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये ऽ अन्तरिक्षे ये दिवि
तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ।

अनन्ताद्यान् महाकायान् नानामणिविराजितान् ।

आवाहयाम्यहं सर्पान् फणासप्तकमण्डितान् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सर्पा इहागच्छत इह तिष्ठत सर्पेभ्यो नमः सर्पानावाहयामि
स्थापयामि । (राहु के वार्ये भाग में)

ब्रह्माणम् --

ॐ ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो ब्येनऽआवः । स बुध्न्या
ऽउपमा ऽअस्य विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च ब्विवः ।

हंसपृष्ठसमारूढं देवतागणपूजितम् ।

आवाहयाम्यहं देवं ब्रह्माणं कमलासनम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मन् इहागच्छेह तिष्ठ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणमावाहयामि
स्थापयामि । (केतु के वार्ये भाग में)

पञ्चलोकपालपूजनम्

गणपतिम् --

ॐ गणानां त्वा गणपति १७ हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपति १७ हवामहे
निधीनां त्वा निधिपति १७ हवामहे व्यसो मम । आहमजानि गर्भधमा
त्वमजासि गर्भधम् ।

लम्बोदरं महाकायं गजवक्त्रं चतुर्भुजम् ।

आवाहयाम्यहं देवं गणेशं सिद्धिदायकम् ॥

(राहोरुत्तरे)

ॐ भूर्भुवः स्वः गणपते इहागच्छेह तिष्ठ गणपतये नमः,
गणपतिमावाहयामि स्थापयामि ।

दुर्गाम् --

(शनेरुत्तरे) ॐ अम्बे ऽअम्बिकेऽम्बालिके न मा नयति कश्चन ।
ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाँ काम्पिलवासिनीम् ।

पत्तने नगरे ग्रामे विपिने पर्वते गृहे ।

नानाजातिकुलेशानीं दुर्गामावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः दुर्गे इहागच्छेह तिष्ठ दुर्गायै नमः, दुर्गामावाहयामि
स्थापयामि ।

वायुम् --

(रवेरुत्तरपार्श्वे) ॐ व्यायो ये ते सहस्रिणो रथासस्तेभिरागहि ।
निबुत्वान्सोमपीतये ।

आवाहयाम्यहं वायुं भूतानां देहधारिणम् ।

सर्वाधारं महावेगं मृगवाहनमीश्वरम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वायो इहागच्छेह तिष्ठ वायवे नमः, वायुमावाहयामि
स्थापयामि ।

आकाशम् --

(राहोर्दक्षिणे) ॐ घृतं धृतपावानः पिवत व्वसां व्वसापावानः
पिवतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा । दिशः प्रदिशऽआदिशो व्विदिशऽउदिशं
दिग्भ्यः स्वाहा ।

अनाकारं शब्दगुणं द्यावाभूम्यन्तरस्थितम् ।

आवाहयाम्यहं देवमाकाशं सर्वगं शुभम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः आकाश इहागच्छेह तिष्ठ आकाशाय नमः,
आकाशमावाहयामि स्थापयामि ।

अधिनौ --

(केतुर्दक्षिणे) ॐ या वां कशा मधुमत्यध्विना सूनृतावती । तथा यज्ञं
मिमिक्षतम् ।

देवतानां च भेषज्ये सुकुमारौ भिषग्वरौ ।

आवाहयाम्यहं देवावध्विनौ पुष्टिवर्द्धनौ ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अधिनौ इहागच्छतां इह तिष्ठताम्, अध्विभ्यां नमः,
अधिनौ आवाहयामि स्थापयामि ।

वास्तोष्पतेः क्षेत्राधिपतेर्दशदिक्पालानाम् च पूजनम्

वास्तोष्पतिम् --

(गुरूत्तरे) ॐ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशोऽनमीवो भवानः ।
यत्त्वेमहे प्रतितन्नो जुषस्व शत्रो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ।

वास्तोष्पतिं विदिक्कार्यं भूशय्याभिरतं प्रभुम् ।

आवाहयाम्यहं देवं सर्वकर्मफलप्रदम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वास्तोष्पते इहागच्छेह तिष्ठ वास्तोष्पतये नमः,
वास्तोष्पतिमावाहयामि स्थापयामि ।

क्षेत्राधिपनिम् --

(गुरोरुत्तरे) ॐ न हि स्प्यशमविदन्नन्यमस्माद्वैश्वानरात्पुरऽएतारमग्नेः ।
एमेनमवृधन्नमृता ऽ अमर्त्यं ज्वैश्वानरं क्षेत्रजित्त्याय देवाः ।

ॐ भूर्भुवः स्वः क्षेत्रधिपतये नमः, क्षेत्राधिपतिमावा० स्थाप० ।

इन्द्रम् --

(मण्डलाद्वहिः पूर्वस्याम्) ॐ त्रातारमिन्द्रभवितारमिन्द्र ७ हवे हवे सुहवे
७ शूरमिन्द्रम् । स्वयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्र ७ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः ।
इन्द्रं सुरपतिं श्रेष्ठं वज्रहस्तं महाबलम् ।

आवाहये यज्ञसिद्ध्ये शतयज्ञाधिपं प्रमुम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्र इहागच्छ इह तिष्ठ इन्द्राय नमः, इन्द्रमावाहयामि
स्थापयामि ।

अग्निम् --

(मण्डलाद्वहिः आग्नेय्याम्) ॐ त्व त्रो अग्ने तव देव पायुभिर्मघोनो
रक्ष तन्वश्शच व्वन्ध । त्राता तोकस्य तनये गवामस्यनिमेष ७
रक्षमाणस्तवक्रते ।

त्रिपादं सप्तहस्तं च द्विमूर्द्धानं द्विनासिकम् ।

पण्नेत्रं च चतुः श्रोत्रमग्निमावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अग्ने इहागच्छेह तिष्ठ अग्नये नमः, अग्निमा० स्थाप० ।

यमम् --

(मण्डलाद्वहिः दक्षिणस्याम्) ॐ यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा ।
स्वाहा घर्माय स्वाहा घर्मः पित्रे ।

महामहिषमासृष्टं दण्डहस्तं महाबलम् ।

यज्ञसंरक्षणार्थाय यममावाहयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः यमेहागच्छेह तिष्ठ यमाय नमः, यममावाहयामि
स्थापयामि ।

निर्ऋतिम् -- (मण्डलाद्वहिः नैर्ऋत्याम्) ॐ असुञ्चन्तमयजमानमिच्छ
स्तेनस्येत्यामन्त्रिहि तस्करस्य । अत्र्यमस्मदिच्छ सा त ऽ इत्यानमो देवि
निर्ऋते तुव्यमस्तु ।

सर्वप्रेताधिपं देवं निर्ऋतिं नीलविग्रहम् ।

आवाहये यज्ञसिद्ध्यै नराखण्डं वरप्रदम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः निर्ऋते इहागच्छेह तिष्ठ निर्ऋतये नमः, निर्ऋतिमा०
स्थाप० ।

वरुणम् -- (ग्रहमण्डलाद्वहिः पश्चिमायाम्) ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा
व्वन्दमानस्तदाशारत्ते यजमानो हविर्भिः । अहेडमानो व्वरुणेह वोध्युरुश ७
स मा न ऽऽआयुः प्रमोषीः ।

शुद्ध -- स्फटिक -- संकाशं जलेशं यादशां पतिम् ।

आवाहये प्रतीचीशं वरुणं सर्वकामदम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वरुण इहागच्छेह तिष्ठ वरुणाय नमः, वरुणमा०
स्थाप० ।

वायुम् -- (मण्डलाद्वहिः वायव्याम्) ॐ आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वर
७ सहस्रिणीभिरुपयाहि यज्ञम् । व्यायो ऽ अस्मिन्सवन मायस्व ययं पात
स्वस्तिभिः सदा नः ।

मनोजवं महातेजं सर्वतश्चारिणं शुभम् ।

यज्ञसंरक्षणार्थाय वायुमावाहयाभ्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः वायो इहागच्छेह तिष्ठ वायवे नमः, वायुमा० स्थाप० ।

सोमम् -- (मण्डलाद्वहिः उत्तरस्याम्) ॐ व्यय ७ सोम व्रते तव मनस्तनुषु
विभ्रतः । प्रजावन्तः सचेमहि ।

आवाहयामि देवेशं धनदं यक्षपूजितम् । महाबलं दिव्यदेहं नरयानगतिं
विभुम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सोमेहागच्छेह तिष्ठ सोमाय नमः, सोममावा० स्थाप० ।

ईशानम् (ग्रहमण्डलाद्वहिः ईशान्याम्) :-

ॐ तमीशान् जगतस्तस्थुपस्पतिं धियंजिन्वमवसे ह्रमहे व्ययम् । पूषा
नो यथा व्वेदसामसद्वृधे रक्षिता पायुरदब्धः स्वस्तये ।

सर्वाधिपं महादेवं भूतानां पतिमव्ययम् ।

आवाहये तमीशानं लोकानामभयप्रदम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ईशानेहागच्छेह तिष्ठ ईशानाय नमः, ईशानमावा०
स्थाप० ।

ब्रह्माणम् (ईशानपूर्वयोर्मध्ये) :-- ॐ अस्मि रुद्रा मेहना पर्वतारो
वृत्रहत्ये भरहूतौ सजोषाः । यः श ७ सते स्तुवते धायि पञ्च ऽइन्द्रज्येष्ठा
ऽअस्माँ २ । ऽअवन्तु देवाः ।

पद्मयोनिं चतुर्मूर्तिं वेदगर्भं पितामहम् ।

आवाहयामि ब्रह्माणं यज्ञसंसिद्धिहेतवे ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मन् इहागच्छेह तिष्ठ ब्रह्मणे नमः, ब्रह्माणमावाहयामि
स्थापयामि ।

अनन्तम् (नैऋत्यपश्चिमयोर्मध्ये) :-- ॐ स्योना पृथिवि नो भवा नृक्क्षरा
निवेशनी । यच्छा नः शर्म सप्प्रम्रथाः ।

अनन्तं सर्वनागानामधिपं विश्वरूपिणम् ।

जगतां शान्तिकर्तारं मण्डले स्थापयाम्यहम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः अनन्तेहागच्छेह तिष्ठ अनन्ताय नमः, अनन्तमा०
स्थाप० ।

प्राणप्रतिष्ठा (हस्ते अक्षतान् गृहीत्वा) :-- ॐ मनो
जूतिर्जुपतामाज्जस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमं तनोत्विरिष्टं यज्ञ ७ समिमं दधातु ।
विश्वेदेवास ऽइह मादयन्तामो ३ प्रतिष्ठ ।

अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्यै प्राणाः क्षरन्तु च ।

अस्यै देवत्वमर्चायै मामहेति च कश्चन ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः आदित्यादिनवग्रहाः साङ्गाः सवाहनाः सपरिवारा
अधिवेताप्रत्यधिवेताविनायकादिपञ्चलोष्णपालवास्तोष्पतक्षेत्राधिपतीन्द्रादिद्वादिक्पालसद्विताः
सुप्रतिष्ठिता वरदा भवन्तु । इत्यक्षतान् क्षिपेत् ।

नाममन्त्रा :-- ॐ आदित्याय नमः । ॐ सोमाय नमः । ॐ भौमाय
नमः । ॐ बुधाय नमः । ॐ बृहस्पतये नमः । ॐ शुक्राय नमः । ॐ
शनैश्चराय नमः । ॐ राहवे नमः । ॐ केतवे नमः ॥९॥

ॐ ईश्वराय नमः । ॐ उमायै नमः । ॐ स्कन्दाय नमः । ॐ विष्णवे
नमः । ॐ ब्रह्मणे नमः । ॐ इन्द्राय नमः । ॐ यमाय नमः । ॐ कालाय
नमः । ॐ चित्रगुप्ताय नमः ॥९॥

ॐ अग्नये नमः । ॐ अद्भयो नमः । ॐ भूम्यै नमः । ॐ विष्णवे
नमः । ॐ इन्द्राय नमः । ॐ इन्द्राण्यै नमः । ॐ प्रजापतये नमः । ॐ
सर्पेभ्यो नमः । ॐ ब्रह्मणे नमः ॥९॥

ॐ विनायकाय नमः । ॐ दुर्गायै नमः । ॐ वायवे नमः । ॐ आकाशाय
नमः । ॐ अग्निभ्यां नमः ॥५॥

ॐ वास्तोष्पतये नमः । ॐ क्षेत्राधिपतये नमः ॥२॥

ॐ इन्द्राय नमः । ॐ अग्नये नमः । ॐ यमाय नमः । ॐ निर्ऋतये
नमः । ॐ वरुणाय नमः । ॐ वायवे नमः । ॐ कुबेराय नमः । ॐ ईशानाय
नमः । ॐ ब्रह्मणे नमः । ॐ अनन्ताय नमः ॥१०॥ कलशं ॐ वरुणाय
नमः ।

इति नाममन्त्रैर्वा आवाहनासनपाद्यार्घस्नानाचमनवस्त्रयज्ञोपवीतगन्धा-
क्षतधूपदीपनैवेद्यफलताम्बूलभूषणनीराजनान्तोपचारैर्यथासम्भवं सम्पूजयेत् ।

ॐ भूर्भुवः स्वः सांगेभ्यः सपरिवारेभ्यः सायुधेभ्यः सशक्तिकेभ्यः
अधिदेवता-प्रत्यधिदेवता - विनायकादिपञ्चलोकपाल - वास्तोष्पतिक्षेत्राधिपती
- द्वादशदिक्पालसहितेभ्यो नवग्रहेभ्यो नमः आसनार्थं पुष्पाक्षतान्
समर्पयामि ।

अनयैव रीत्या -- ॐ भूर्भुवः स्वः सांगेभ्यः पादयो पाद्यं समर्पयामि ।
हस्तयोर्ध्वं समर्पयामि । सर्वाङ्गं स्नानं समर्पयामि । वस्त्रं समर्पयामि ।
यज्ञोपवीतं समर्पयामि । गन्धं समर्पयामि । अक्षतं समर्पयामि । पुष्पं
समर्पयामि । दूर्वाङ्कुरान् समर्पयामि । धूपमाध्रापयामि । दीपं दर्शयामि । नैवेद्यं
निवेदयामि । हस्तप्रक्षालनम् । आचमनम् । फलम् । ताम्बूलम् ।
दक्षिणाद्रव्यम् । नीराजनं समर्पयामि ।

पुष्पाञ्जलि :-

ॐ ब्रह्मा मुरारिस्त्रिपुरान्तकारी भानुः शशी भूमिसुतो बुधश्च ।

गुरुश्च शुकश्च शनिश्च राहुः केतुश्च सर्वे प्रदिशन्तु शं मे ॥

सूर्यं शौर्यमथेन्दुरुज्ज्वलपदवी सन्मङ्गलं मङ्गलः

आयुष्यमन्त्रपाठः -- ॐ आयुष्यं वर्चस्य ७ रायस्पोपमौदभिदम् । इदं
हिरण्यं वर्चस्व जत्रायाविशतादुभाम् । न तद्रक्षा ७ सि न पिशाचास्तरन्ति
देवानामोजः प्रथम ७ ह्येतत् । यो विभर्ति दाक्षायण ७ हिरण्यं ७ स देवेषु
कृणुते दीर्घमायुः स मनुष्येषु कृणुते दीर्घमायुः । यदावध्नन्दाक्षायणा हिरण्य
७ शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तन्म आवध्नामि शतसारदावैजरदष्टिर्यथा-
सम् ॥

रक्षा-बन्धनम् --

(पूजक अपने हाथों हाथ में पीली सरसों अथवा चावल, दक्षिणा और
मौली लेकर दाहिने हाथ से ढक कर नीचे लिखे मंत्रों के उच्चारण करें ।)

ॐ गणाधिपं नमस्कृत्य नमस्कृत्य पितामहम् ।
विष्णुं रुद्रं श्रियं देवी वन्दे भक्त्या सरस्वतीम् ॥
स्थानाधिपं नमस्कृत्य ग्रहनाथं निशाकरम् ।
धरणीगर्भसम्भूतं शशिपुत्रं बृहस्पतिम् ॥
दैत्याचार्यं नमस्कृत्य सूर्यपुत्रं महाग्रहम् ।
राहुं केतुं नमस्कृत्य यज्ञारम्भे विशेषतः ॥
शक्राद्या देवताः सर्वाः मुनीश्चैव तपोधनान् ।
गर्गं मुनिं नमस्कृत्य नारदं मुनिसत्तमम् ॥
वशिष्ठं मुनिशार्दूलं विश्वामित्रं च गोभिलम् ।
व्यासं मुनिं नमस्कृत्य सर्वशास्त्रविशारदम् ॥
विद्याधिका ये मुनयः आचार्याश्च तप्यधनाः ।
तान् सर्वान् प्रणमाम्येव यज्ञरक्षाकरान् सदा ॥

(नीचे लिखे मंत्रों से दशों दिशाओं में पीली सरसों अथवा चावल दाहिने
हाथ से छोड़ें ।)

पूर्वे रक्षतु वाराहः आग्नेय्यां गरुडध्वजः ।
दक्षिणे पद्मनाभमस्तु नैऋत्यां मधुसूदनः ॥
पश्चिमे पातु गोविन्दो वायव्यां तु जनार्दनः ।
उत्तरे श्रीपती रक्षेद् ऐशान्यां तु महेश्वरः ॥

ऊर्ध्व गोवर्धनो रक्षेद् ह्याधो ऽनन्तस्तथैव च ।
 एवं दश दिशो रक्षेद् वासुदेवो जनार्दनः ॥
 रक्षाहीनं तु यत्स्थानं रक्षत्वीशो ममाद्रिधृक् ।
 यदत्र संस्थितं भूतं स्थानमाश्रित्य सर्वदा ॥
 स्थानं त्यक्त्वा तु तत्सर्वं यत्रस्थं तत्र गच्छतु ।
 अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिकः ॥
 सर्वपापरिरोधेन पूजाकर्म समारमे ।

(इसके बाद मौली गणेश जी के समक्ष रख दें । पुनः उस मौली में से गणपत्यादि समस्त देवताओं को चढ़ाकर रक्षा बन्धन करें ।)

ॐ गणेशाखिकाभ्यां नमः रक्षासूत्रं समर्पयामि ।
 ॐ मोदादिषड् विनायकेभ्यो नमः रक्षासूत्रं समर्पयामि ।
 ॐ वरुणाय नमः रक्षासूत्रं समर्पयामि ।
 ॐ नवग्रहेभ्यो नमः रक्षासूत्रं समर्पयामि ।
 ॐ षोडशमातृकाभ्यो नमः रक्षासूत्रं समर्पयामि ।

मन्त्रः -- (ब्राह्मण के हाथ में रक्षाबन्धन कर तिलक करें ।)

ॐ ब्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षया ऽप्नोति दक्षिणाम् ।
 दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ॥

मन्त्रः -- (यजमान के हाथ में रक्षासूत्र बाँध कर तिलक करें ।)

ॐ यदा बध्नन् दाक्षायणा हिरण्यं १७ शतानीकाय सुमनस्यमानाः । तत्र
 ऽआवध्नामि शतशारदायायुष्मान् जरदष्टिर्दृष्ट्यासम् ।

येन बद्धो बली राजा दानवेन्द्रो महाबलः ।

तेन त्वामनुबध्नामि रक्षे मा चल मा चल ॥

आभ्युदयिक-नान्दीमुखश्राद्धम्

(सांकल्पिक आभ्युदयिक नन्दीमुख षोडशमातृका के समक्ष ही करने का विधान है । पूर्वाभिमुख सव्य रहकर ही देवपूजा की तरह इसमें पितरों की अर्चना होती है । पूर्व दिशा की ओर सत्यवसु नामक विश्वेदेव के लिए दो आसन रखें, जिन पर दूर्वा अथवा कुशा के शिरो भाग पर गाँठ बाँधकर उत्तराग्रक्रम से रख दें । माता, पितामही एवं प्रपितामही तथा पिता, पितामह और प्रपितामह के लिए ६ आसन रखें । सपत्नीक मातामह, प्रमातामह, वृद्धप्रमातामह के लिए

भी ३ आसन रखें । सपत्नीक विश्वेदेव को लेकर ११ आसन होते हैं । अपनी क्षमता के अनुसार सबका सपत्नीक आसन ८ रखकर भी पूजन किया जा सकता है । यह भी शास्त्रीय विधान ही है ।)

संकल्प :-

अद्येहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्राणाम् मातृपितामही प्रपितामही नाम् अमुकदेवीनां गायत्रीसावित्रीसरस्वती स्वरूपाणां नान्दीमुखीनां तथा अमुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाम् अमुक देवानां वसुरुद्रादित्य-स्वरूपाणां नान्दीमुखानां तथामुकगोत्राणाम् मातामह प्रमातामहवृद्धप्रमाता-महानाम् अमुकदेवानां सपत्नीकानां अग्निरुणप्रजापति स्वरूपाणां नान्दी-मुखानां प्रीतये अमुककर्मनिमित्तकं सत्यवसुसंज्ञकविश्वेदेवपूर्वकं संक्षिप्त संकल्पविधिना नान्दी मुखश्चाद्धमहं करिष्ये ।

न स्वधाशर्मवर्मेति पितृनाम न चोच्चरेत् ।

न कर्म पितृतीर्थेन न कुशा द्विगुणीकृताः ॥

न तिलैर्नापसव्येन पित्र्यमन्त्रविवर्जितम् ।

अस्मच्छब्दं न कुर्यात् श्राद्धे नान्दीमुखे क्वचित् ॥

आभ्युदयिकनान्दीश्राद्धप्राख्यः

पूर्व

विश्वेदेव

(१)

उत्तर

सपत्नीत-मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामह

१ २ ३

(१)

पितृ-पितामह-प्रपितामह

१ २ ३

(२)

मातृ पितामही-प्रपितामही

१ २ ३

(३)

दक्षिण

पश्चिम

पादप्रक्षालनम् -- (पादप्रक्षालन के लिए आसन पर जल छोड़ें ।)

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं
पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ।

ॐ मातृ-पितामही-प्रपितामह्यः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं
पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ।

ॐ पितृ-पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं
पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ।

ॐ मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामहा सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ
भूर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं पादावनेजनं पादप्रक्षालनं वृद्धिः ।

आसनदानम् -- (विश्वेदेव के लिए कुश का आसन तथा अन्य के
लिए यथासाध्य आसन दें ।)

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इमे आसने
नमो नमः, नान्दीश्राद्धेक्षणी क्रियेतां यथा प्राप्नुवन्तो भवन्तः तथा प्राप्नुवामः ।

ॐ मातृ-पितामही-प्रपितामह्यः नान्दीमुख्यः ॐ भूर्भुवः स्वः इमे आसने
वो नमो नमः, नान्दीश्राद्धेक्षणी क्रियेतां यथा प्राप्नुवन्तो भवन्तः तथा
प्राप्नुवामः ।

ॐ पितृ-पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इमे आसने
वो नमो नमः, नान्दीश्राद्धेक्षणी क्रियेतां यथा प्राप्नुवन्तो तथा प्राप्नुवामः ।

ॐ मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ
भूर्भुवः स्वः इमे आसने वो नमो नमः, नान्दीश्राद्धेक्षणी क्रियेतां यथा प्राप्नुवन्तो
भवन्तः तथा प्राप्नुवामः ।

गन्धादिदानम् :-

(विश्वेदेव तथा मातृपितामहीप्रपितामही पितृपितामह प्रापितामह,
सपत्नीक मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामह के आसन पर जल, वस्त्र,
यज्ञोपवीत चन्दन (रोली) अक्षत, पुष्प, धूप, दीपक, नैवेद्य, ऋतुफल,
पानसुपारी आदि अर्पण कर पूजन करें ।

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं
गन्धाद्यर्चनं स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ मातृ-पितामही-प्रपितामह्यः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं गन्धाद्यर्चनं स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ पितृ-पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं गन्धाद्यर्चनं स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं गन्धाद्यर्चनं स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ॥

भोजननिष्क्रयदानम् :-- (भोजन-निष्क्रय निमित्त दक्षिणा दें ।)

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्ताऽऽमात्र-निष्क्रयभूतं द्रव्यममृतरूपेण स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ मातृ-पितामही प्रपितामह्यः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं युग्मब्राह्मणभोजन-पर्याप्ताऽऽमात्र-निष्क्रयभूतं द्रव्यममृतरूपेण स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ पितृ-पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं युग्मब्राह्मणभोजन पर्याप्ताऽऽमात्र-निष्क्रयभूतं द्रव्यममृतरूपेण स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

ॐ मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः इदं युग्म-ब्राह्मण-भोजनपर्याप्ताऽऽमात्र-निष्क्रयभूतं द्रव्यममृतरूपेण स्वाहा सम्पद्यतां वृद्धिः ।

सक्षीरयवमुदकदानम् -- (दूध, जव एवं जल मिलाकर अर्पण करें ।)

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ।

मातृ-पितामही-प्रपितामह्यः नान्दीमुख्यः प्रीयन्ताम् ।

पितृ-पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ।

मातामह-प्रमातामह-वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः प्रीयन्ताम् ।

जलाऽक्षतपुष्पप्रदानम् -- (जल, पुष्प एवं चावल सभी आसनों पर छोड़ें ।)

चतुर्थस्थानेषु -- शिवा आपः सन्तु इति जलम् । सौमनस्यमस्तु इति पुष्पम् । अक्षत चाऽरिष्टं चाऽस्तु इत्यक्षतान् ।

जलधारादानम् -- (पितरों के लिए अँगूठे की ओर से पूर्वाग्र जलधारा दें ।)

ॐ अधोराः पितरः सन्तु । इति पूर्वाग्रां जलधारां दद्यात् ।

आशीः प्रार्थना -- (हाथ जोड़कर प्रार्थना करें ।)

यजमानः कृताञ्जलिः प्रार्थयेत् --

ॐ गोत्रत्रो वर्धतां दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च । श्रद्धा च नो मा व्यगमद् बहुदेयं च नोऽस्तु । अन्नं च नो बहुभवेदतिथींश्च लभेमहि ।
याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कञ्चन । एताः सत्या आशिपः सन्तु ।
ब्राह्मणाः सन्त्वेताः सत्या आशिप इति ।

दक्षिणादानम् :--

(मुनक्का, आँवला, यव तथा अदरख मूल आदि लेकर दक्षिणा सहित अलग-अलग संकल्प पूर्वक अर्पण करें ।)

ॐ सत्यवसुसंज्ञकाः विश्वेदेवाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं द्राक्षाऽऽमलकयवमूलनिष्कयिणी दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ।

ॐ मातृ-पितामही-प्रपितामह्यः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठा-सिद्ध्यर्थं द्राक्षामलक-यवमूलनिष्कयिणी दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ।

ॐ पितृ पितामह-प्रपितामहाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं द्राक्षामलकयवमूलनिष्कयिणी दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ।

ॐ मातामह-प्रमाताह-वृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नान्दीमुखाः ॐ भूर्भुवः स्वः कृतस्य नान्दीश्राद्धस्य फलप्रतिष्ठासिद्ध्यर्थं द्राक्षाऽऽमलकयव-मूलनिष्कयिणी दक्षिणां दातुमहमुत्सृजे ।

मन्त्रः -- (यजमानः वदेत्) (यजमान स्वयं कहें ।)

ॐ उपास्म्यै गायता नरः पवमानायेद्भवे । अभि देवाँ २ इयक्षते । ॐ
इडामग्ने पुरुद ७ स ७ सर्नि गोः शश्वत्तम ७ हव मानाय साध । स्यान्नः
सुनुस्त्रयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥

पूर्वाग्र
अनेन नान्दीश्राद्धं सम्पन्नम्, इति यजमानः ।

ब्राह्मणाः -- सुसम्पन्नम् ।

विसर्जनम् -- (निम्न मन्त्र पढ़कर विसर्जन करें ।)

ॐ व्याजेवाजेऽवत व्याजिनो नो धनेषु विप्राऽअमृताऽऋतज्ञाः । अस्य
मद्ध्यः पिवत मादयद्ध्वं तप्तां यात पथिभिर्देवयानैः ।

। श्रद्धा
भेमहि ।
सन्तु ।
ॐ आ मा व्याजस्य प्रसवो जगम्या देमे द्यावापृथिवी विश्वरूपे । आ
मा गन्तां पितरा मातरा चा मा सोमोऽअमृतत्वेन गमयात् ॥
इति मन्त्रेण विसृज्य, हरिम स्मरेत् ।

आचार्यवरणम् :--

सहित
कृतस्य
दक्षिणां
कृतस्य
दक्षिणां
उदङ्मुखमाचार्यमुपवेश्य पादप्रक्षालनपूर्वकं गन्धादिभिः सम्पूज्य
वरणद्रव्यं जलाक्षतान्यादाय -- ॐ तत्स० अमुकगोत्रोत्पन्नः अमुकप्रवरान्वितः
अमुकशर्माऽहम् अमुकगोत्रोत्पन्नममुकप्रवरान्वितं शुक्लयजुर्वेदान्तर्गत-
वाजसनेयमाध्यन्दिनीयशाखाध्या यिनममुकशर्माणं ब्राह्मणस्मिन् कर्तव्ये
अमुकयागाख्ये कर्मणि दास्यमानैः एभिर्वरणद्रव्यैः आचार्यत्वेन त्वामहं वृणं ।
वृतोऽस्मि, इति ब्राह्मणः

यजमानः --

आचार्यस्तु यथा स्वर्गे शक्रादीनां बृहस्पतिः ।

तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन्पचार्यो भव सुव्रत ॥

ब्रह्मवरणम् :--

भूर्भुवः
नकयव-
पूर्ववत् वरणसामग्रीमादाय ॐ अद्यामुकेमासे अमुकेपक्षे अमुकतिथौ
अमुकगोत्रः अमुकप्रवरः अमुकशर्मवर्मादे यजमानः अमुकप्रवरम् अमुकगोत्रम्
अमुकशर्माणं ब्राह्मणं कृतकृतावेक्षणरूपं ब्रह्मकर्मकर्तुम् एभिः वरणद्रव्यैः
त्वामहं वृणं । ततो ब्रह्मावृतोऽग्मीति प्रतिवचनं ब्रूयात् ।

यजमानः --

ते । ॐ
स्यान्नः
यथा चतुर्मुखो ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ।

तथा त्वं मम यज्ञेऽग्निम् ब्रह्मा भव द्विजोत्तम ॥

ऋत्विक्वरणम् --

अस्मिन् कर्तव्ये अमुकयागाख्ये कर्मणि दास्यमानैः
एभिर्वरणद्रव्यैरमुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणं ऋत्विक्त्वेन त्वामहं वृणे । इति
यजमानः । वृत्तोऽस्मि इति विप्रप्रतिवचनम् ।

यजमान :-

भगवन् सर्वधर्मज्ञ ! सर्वधर्मपरायण !
वितते मम यज्ञेऽस्मिन् ऋत्विक् त्वं मे मखे भव ॥
ॐ व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षयाप्नोति दक्षिणाम् ।
दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ॥
ततो यजमानः करसम्पुटं कृत्वा सर्वान् प्रार्थयेत् --

(इसके बाद यजमान हाथ जोड़कर सबकी प्रार्थना करें ।)

प्रार्थना :-

अक्रोधनाः शौचपराः सततं ब्रह्मचारिणः ।
ग्रहध्यानरताः नित्यं प्रसन्नमनसः सदा ॥
अदुष्टभाषणाः सन्तु मा सन्तु परनिन्दकाः ।
ममाऽपि नियमा ह्येते भवन्तु भवतामपि ॥
ऋत्विजश्च यथा पूर्वं शक्रादीनां मखेऽभवन् ।
यूयं तथा मे भवत ऋत्विजो द्विजसत्तमाः ॥
अस्मिन्कर्मणि ये विप्राः वृता गुरुमुखादयः ।
सावधानाः प्रकुर्वन्तु स्वं स्वं कर्म यथादितम् ॥
अस्य यांगस्य निष्पत्तौ भवन्तोऽभ्यर्थिता मया ।
सुप्रसन्नैः प्रकर्तव्यं कर्मद विधिपूर्वकम् ॥
यथा विहितं कर्मकुरु । (एकतन्त्रपक्षे -- कुरुत)
विप्रः -- यथाज्ञानं करवाणि । (करवाम)

विष्णु-पूजनम्

प्रातः काल स्नान-सन्ध्या आदि नित्यकर्म से निवृत्त होकर विष्णु-पूजनार्थ पवित्र आसन पर बैठ कर आचमन, प्राणायाम कर 'ॐ अपवित्रः पवित्रो वा०' इससे अपने शरीर का और पूजासामग्री का पवित्र जल से सम्प्रोक्षण करें । पश्चात् अपने दाहिने हाथ में अक्षत, पुष्प तथा जल लेकर इस प्रकार संकल्प करें --

‘ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य श्रीव्रह्मणोऽस्मि द्वितीयपराद्धं श्रीद्येतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे भारतवर्षे आर्यावर्तेकदेशान्तर्गते अमुकक्षेत्रे अमुकनगरे (अमुकग्रामे) अमुक विक्रमाब्दे बौद्धावतारे अमुकनामसंवत्सरे अमुकायने अमुकऋतौ महामाङ्गल्यप्रदमासोत्तमे मासे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेपु ग्रहेपु यथायथाराशिस्थानस्थितेषु सत्सु एवं ग्रहगुणगणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रः अमुकशर्माऽहम् (अमुकवर्माऽहम्, अमुकगुप्तोऽहम्) ममात्मनः श्रुति-स्मृति पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं धर्मार्थकाममोक्षचतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं यथोपचारैः श्रीविष्णुपूजनमहं करिष्ये ।

ध्यानम् -- शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं ।
विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ॥
लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं ।
वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥

आवाहनम् -- ॐ सहस्रशोर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
स भूमि १७ सर्वतस्मृत्त्वात्त्वतिष्ठदशङ्गुलम् ॥
आगच्छ भगवन्देव स्थाने चात्र स्थिरो भव ।
यावत्पूजां करिष्यामि तावत्त्वं सन्निधौ भव ॥
श्रीभगवते विष्णवे नमः आवाहयामि स्थापयामि ।
(आवाहन के लिए पुष्प अर्पित करें ।)

आसनम् -- ॐ पुरुष ऽएवेद १७ सर्वं यद् भूतं यज्व भाव्यम् ।
उतामृतत्वस्येशानो यदन्नेनातिरोहति ॥
रम्यं सुशोभनं दिव्यं सर्वसौख्यकरं शुभम् ।
आसनं च मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥
श्रीभगवते विष्णवे नमः आसनं समर्पयामि ।
(आसन के लिए पुष्प अर्पित करें ।)

पाद्यम् -- ॐ एतावानस्य महिमातो ज्यायाँश्च पुरुषः ।
पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥
उष्णोदकं निर्मलं च सर्वं सौगन्ध्यसंयुतम् ।
पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रतिगृह्यताम् ॥
श्रीभगवते विष्णवे नमः पादयोः पाद्यं जलं समर्पयामि ।
(पाद्य के लिए जल अर्पित करें ।)

अर्घ्यम् --

रजत अथवा ताम्रके अर्घ्यपात्र में गंगाजल, चन्दन, अक्षत, पुष्प
तुलसीदल लेकर भगवान् विष्णुको अर्घ्य प्रदान करें --

ॐ त्रिपादूर्ध्व ऽउदैत्पुरुषः पादोऽस्येहा भवत्पुनः ।
ततो विष्वङ् व्यक्रा मत्ताशनानशने ऽअभि ॥

अर्घ्यं गृहाण देवेश गन्धपुष्पाक्षतैः सह ।

करुणाकर मे देव गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः हस्तयोरर्घ्यं समर्पयामि ।

(पात्रस्थ जल गन्धाक्षतपुष्प अर्पण करें ।)

आचमनम् -- ॐ ततो विराड्जायत विराजोऽधिपूरुषः ।

स जातोऽत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथां पुरः ॥

सर्वतीर्थं समायुक्तं सुगन्धिं निर्मलं जलम् ।

आचम्यतां मया दत्तं गृहीत्वा परमेश्वर ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः आचमनीयं जलं समर्पयामि ।

(आचमन के लिए जल छोड़ें ।)

स्नानम् -- ॐ तस्माद्यज्ञात् सर्व्वहुतः सम्भृतं पृषदाज्यम् ।

पशूँस्तौशचक्रे वायव्यानारण्या ग्राम्याश्च ये ॥

गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीं नर्मदाजलैः ।

स्नापितोऽसि मया देव तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः स्नानार्थं जलं समर्पयामि ।

(स्नान के लिए जल अर्पण करें ।)

पञ्चामृतस्नानम् --

ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपियन्ति सस्रोतसः ।

सरस्वती तु पञ्चधा सोऽदेशे भवत्सरित् ॥

पञ्चामृतं मयानीतं पयो दधि घृतं मधु ।

शर्करा च समायुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि ।

(पंचामृत से स्नान करायें ।)

शुद्धोदकस्नानम् --

ॐ शुद्धवालः सर्व्वशुद्धवालो मणिवालस्तऽआश्विनाः ।

श्येतः श्येताक्षोऽरुणस्ते रुद्राय पशुपतये कर्णा यामा

ऽअवलिप्ता रौद्रा नभोरूपाः पार्जन्याः ॥

मलयाचलसम्भूतं चन्दनागुरुसम्भवम् ।

चन्दनं देवदेवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीविष्णवे नमः शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।

(शुद्ध जल से स्नान करायें ।)

सुगन्धिद्रव्यस्नानम् --

ॐ त्रयम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः सुगन्धिद्रव्यस्नानं समर्पयामि ।

(चन्दन या इत्र से स्नान करायें ।)

वस्त्रम् --

ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्व्वद्रुत ऽऋचः सामानि जज्ञिरे ।

छन्दाश्च जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥

सर्व्वभूषाधिके सौम्ये लोकलज्जानिवारणे ।

मयोपपादिते तुभ्यं गृह्येतां वाससी शुभे ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः वस्त्रं समर्पयामि । (वस्त्रोपवस्त्र)

यज्ञोपवीतम् --

ॐ तस्मादथा ऽअजायन्त ये के चोभयादतः ।

गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता ऽअजावयः ॥

नवभिस्तन्तुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ।

उपवीतं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः यज्ञोपवीतं समर्पयामि । यज्ञोपवीतान्ते
आचमनीयं जलं समर्पयामि । (यज्ञोपवीत पहनाकर जल छोड़ें ।)

चन्दनम् --

ॐ तं यज्ञं वर्हिषि प्रोक्षन् पुरुषं जातमग्रतः ।

तेन देवा ऽअयजन्त साध्या ऽऋषयश्च ये ॥

श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं गन्धाढ्यं सुमनोहरम् ।

विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः चन्दनं समर्पयामि ।

(चन्दन चढ़ायें ।)

पुष्पमाला -- ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधाव्यकल्पयम् ।

मुखं किमस्यासीत् किं बाहू किमूरु पादा ऽउच्येते ॥

माल्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ।

मयाऽऽनीतानि पुष्पाणि पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, पुष्पमालां समर्पयामि ।

(फूल एवं फूल की माला चढ़ायें ।)

तुलसीदलम् -- ॐ इदं त्विष्णुर्द्विष्णुकक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ।

समूढमस्य पा७सुरे स्वाहा

तुलसीं हेमरूपां च रत्नरूपां च मञ्जरीम् ।

भवमोक्षप्रदां तुभ्यमर्पयामि हरिप्रियाम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, तुलसीदलानि समर्पयामि ।

(तुलसीदल चढ़ायें।)

अङ्गपूजनम् --

ॐ दामोदराय नमः पादौ पूजयामि । ॐ माधवाय नमः जानुनीः

पूजयामि । ॐ पद्मनाभाय नमः नाभिं पूजयामि । ॐ विश्वमूर्तये नमः उदरं

पूजयामि । ॐ ज्ञानगम्याय नमः हृदयं पूजयामि । ॐ श्रीकण्ठाय नमः कण्ठं

पूजयामि । ॐ सहस्रभानवे नमः बाहू पूजयामि । ॐ योगिने नमः नेत्र

पूजयामि । ॐ उरगाय नमः ललाटं पूजयामि । ॐ नाकसुरेश्वराय नमः

नासिकां पूजयामि । ॐ श्रवणेशाय नमः श्रोत्रे पूजयामि । ॐ सर्वकर्मप्रदाय

नमः शिखां पूजयामि । ॐ सहस्रशीर्ष्णं नमः शिरः पूजयामि । ॐ

सर्वस्वरूपिणे नमः सर्वाङ्गं पूजयामि ।

धूपः -- ॐ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद् बाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्या ७ शूद्रा ऽअजायत ॥

वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ।

आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, धूपमाग्रापयामि ।

(धूप की ओर अक्षत छोड़ें ।)

दीपम् -- ॐ चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्याऽअजायत ।
 श्रोत्राद् द्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥
 साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।
 दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहम् ॥
 श्रीभगवते विष्णवे नमः, दीपं दर्शयामि । हस्तप्रक्षालनम् ।

(दीपक की ओर अक्षत छोड़कर हाथ धो लें ।)

नैवेद्यम् -- ॐ नाव्याऽआसीदन्तरिक्षं १७ शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।

पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँरऽअकल्पयन् ॥

। श्रीभगवते विष्णवे नमः, नैवेद्यं निवेदयामि । नैवेद्यान्ते आचमनीयं जलं समर्पयामि ।

नैवेद्य में तुलसी छोड़कर उसको अभ्युक्षण कर, गन्ध और पुष्प से अच्छादित करें । पश्चात् धेनुमुद्रा से अमृतीकरण कर योनिमुद्रा को दिखला कर घण्टा बजावें । पश्चात् ग्रासमुद्रा को दिखलावें और ॐ प्राणाय स्वाहा । (कनिष्ठिका, अनामिका और अँगूठा मिलावें) । ॐ अपनाय स्वाहा । (तर्जनी, मध्यमा, अनामिका और अँगूठा मिलावें) । ॐ व्यानाय स्वाहा । (मध्यमा, तर्जनी और अँगूठा मिलावें) । ॐ समानाय स्वाहा । (समस्त अँगुलियाँ तथा अँगूठा मिलावे) । इस प्रकार उच्चारण करें और बीच-बीच में जल समर्पित करें । उत्तरापोशनार्थ पुनः नैवेद्य निवेदन करें । हस्तप्रक्षालनार्थ और मुखप्रक्षालनार्थ जल समर्पण करें । पुनः आचमनीय जल अर्पित करें ।

करोद्धर्तनम् (चन्दन)

ॐ अ १ शुनातेऽअ १ शुः पृच्यतां परुषा परुः ।

गन्धस्ते सममवतु मदाय रसोऽअच्युतः ॥

करोद्धर्तनकं देव सुगन्धैः परिवासितैः ।

गृहीत्वा मे वरं येहि परत्र च परां गतिम् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः करोद्धर्तनार्थं गन्धं समर्पयामि । हस्तप्रक्षालनार्थ जलं समर्पयामि ।

(चन्दन चढ़ाएँ, पुनः जल छोड़ें)

ऋतुफलम् --

ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।

वृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्य १७ हसः ॥

नानाविधानि दिव्यानि मधुराणि फलानि वै ।

भक्त्यार्पितानि सर्वाणि गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, ऋतुफलानि समर्पयामि । (फल चढायें)

ताम्बूलम् -- (पूगफल-एला-लवङ्ग सहित)

ॐ यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।

व्यसन्तोऽस्थासीदाज्यं ग्रीष्म ऽइध्मः शरद्धविः ॥

पूगीफलादिसहितं कपूरेण च संयुतम् ।

ताम्बूलं कोमलं दिव्यं गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः मुखवासार्थं ताम्बूलं समर्पयामि । (ताम्बूल चढायें)

दक्षिणा -- ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक ऽआसीत् ।

स दाधार पृथिवी द्यामुतेमां कर्म देवाय हविषा व्विधेम ॥

हिरण्यगर्भगर्भस्थं हेमंवीजं विभावसोः ।

अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, दक्षिणां समर्पयामि । (द्रव्य दक्षिणा अर्पण करें)

आर्तिक्यम् --

ॐ इदं हविः प्रजननं मे ऽअस्तु दशवीरं सर्वगणं स्वस्तये ।
आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकमन्यभयसनि ॥ अग्निः प्रजां बहुलां मे
करोत्त्वन्नं पयो रेतो ऽअस्मासु धत्त ॥१॥

ॐ आ रात्रि पार्थिव रजः पितुरग्रायि धामभिः । दिवः यदासि
वृहती च्चि तिष्ठूठस ऽआ त्त्वेपं व्यर्त्तते तमः ॥

कर्पूरगौरं करुणावतारं संसारसारं भुजगेन्द्रहारम् ।

सदावसन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानीसहितं नमामि ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, आर्तिक्यं समर्पयामि । (आरती करें) ।

प्रदक्षिणा -- ॐ सप्तारस्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञं तन्वानाऽअवधन् पुरुषं पशुम् ॥

यानि कानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च ।

तानि तानि प्रणश्यन्ति प्रदक्षिणपदं पदं ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः, प्रदक्षिणां समर्पयामि । (प्रदक्षिणा करें)

मन्त्रपुष्पाञ्जलिः --

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्
ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने । नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे । स
मे कामान् कामकामाय मह्यम् । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुबेराय वैश्रवणाय
महाराजाय नमः ॥ ॐ स्वस्ति । साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं
राज्यं महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यायी स्यात्, सार्वभौमः सार्वायुष
आन्तादापरार्धात्, पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एकराडिति । तदप्येष
श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे । आविक्षितस्य
कामप्रेविश्वेदेवाः सभासद इति ॥

ॐ व्विथतश्चक्षुरुत व्विथतो मुखो व्विथतो बाहुरुत व्विथतस्यात् ।
सम्बाहुद्व्यां धमति सम्पतंत्रैर्धावाभूमी जनयन्देव ऽएकः ॥

विष्णु-गायत्री -- ॐ नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि ।

तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥

श्रीभगवते विष्णवे नमः मन्त्रपुष्पाञ्जलि समर्पयामि । (मन्त्र पुष्पाञ्जलि अर्पित करें ।)

प्रणामः -- शान्ताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशं

विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभाङ्गम् ।

लक्ष्मीकान्तं कमलनयनं योगिभिर्ध्यानगम्यं

वन्दे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम् ॥ (प्रणाम करें)

क्षमा-प्रार्थना -- मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर ।

यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥१॥

आवाहनं न जानामि न जानामि तवार्चनम् ।

पूजां चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर ॥२॥

अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहर्निशं मया ।

दासोऽयमिति मां मत्वा क्षमस्व परमेश्वर ॥३॥

मन्त्रः -- अमेन यथाशक्तिकृतेन पूजनेन भगवान् श्रीविष्णुः प्रीयतां न मम ।

(इय मन्त्र को पढ़कर जल छोड़ें ।)

शिवपूजनम्

शिवपूजनकर्त्ता स्नान-सन्ध्योपासनादि नित्यकर्म से निवृत्त होकर पवित्र स्थान में पूजन-सामग्री को अपने सम्मुख रख कर कुशा आदि के पवित्र आसन पर बैठे । इसके बाद ॐ केशवाय नमः । ॐ नारायणाय नमः । ॐ माधवाय नमः । उच्चारण कर तीन बार आचमन एवं तीन बार प्राणायाम करें । पुनः विनियोग करें --

ॐ अपवित्रः पवित्रो वेत्यस्य वामदेव ऋषिर्विष्णुर्देवता गायत्री छन्दः हृदि पवित्रकरणे विनियोगः ।

निम्नलिखित मन्त्र को पढ़कर पूजन-सामग्री के ऊपर और अपने ऊपर जल छिड़कें --

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थाङ्गतोऽपि वा ।

यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स वास्याध्यन्तरः शुचिः ॥

पुनः विनियोग करें --

ॐ पृथ्वीति मन्त्रस्य मेरुपृष्ठ ऋषिः सुतलं छन्दः कूर्मो देवता आसने विनियोगः । (निम्नलिखित मन्त्र का उच्चारण कर आसन पर जल छिड़कें ।)

ॐ पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता ।

त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनम् ॥

हाथ में अक्षत एवं पुष्प लेकर गणेश जी का ध्यान कर “ॐ आनो भद्राः०” इत्यादि मंगल मन्त्रों को पढ़ें । इसके बाद हाथ में जल, अक्षत लेकर संकल्प करें ।

संकल्प -- “ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य श्रीब्राह्मणोऽह्नि द्वितीयपराद्धं श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे कलियुगे कलिप्रथमचरणे जम्बूद्वीपे भरतखण्डे भारतवर्षे आर्यावर्तैकदेशान्तर्गते अमुकक्षेत्रे अमुकसंख्याके विक्रमाब्दे बौद्धावतारे अमुकनामसंवत्सरे अमुकायने अमुकनौ महामाङ्गल्यप्रदेमासोत्तमेमासे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते सूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु यथायथाराशिस्थानस्थितेषु सत्सु एवं ग्रहगुणगणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रः अमुकशर्मा (अमुकवर्मा, अमुकगुप्तः) सपत्नीकोऽहं ममाऽऽत्मनः कायिक-वाचिक-मानसिक-सांसर्गिक-चतुर्विधपापक्षयपूर्वक आध्यात्मिकआधिदैविक-आधिभौतिक-त्रिविधतापनिवृत्त्यर्थम्, आयुरारोग्यैश्वर्यादिवृद्ध्यर्थम् श्रुति-स्मृति-पुराणोक्तफलप्राप्तिपूर्वकं च धर्मार्थकाममोक्ष-चतुर्विधपुरुषार्थसिद्धिद्वारा श्रीसाम्बसदाशिवप्रीयते नार्मदशिवलिङ्गोपरि (अमुकलिङ्गोपरि) यथोपचारः पङ्कङ्गन्यासपूर्वकं शिवपूजनं (दुग्धधारया जलधारया वा एकादशब्राह्मणद्वारा [अमुकसंख्याकब्राह्मणद्वारा] सकृद्गुरुवर्तनेन (रुद्रैकादशिन्या वा) महारुद्रेण अभिषेकाख्यं कर्म करिष्ये । तदङ्गत्वेन नन्दीश्वरादिपूजनं (नन्दीश्वर-वीरभद्र-स्वामिकार्तिक-कुबेर-कीर्तिमुखं) च करिष्ये । तत्रादौ निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं गणेशाभ्येकयोः पूजनं च करिष्ये ।”

इस प्रकार संकल्प करने के बाद पङ्कङ्गन्यास करें ।

खड्गङ्गन्यासः -- मनो जूतिरिति मन्त्रस्य बृहस्पतिर्ऋषिः बृहतीछन्दः बृहस्पतिर्देवता हृदयन्यासे विनियोगः ।

ॐ मनो जूतिर्जुपतामाज्ज्यस्य बृहस्पतिर्ह्यज्ञमिमं तनो स्वरिष्टं षड्जं सपिम ददातु । विश्वे देवास ऽइह मा दयन्तामो ३ प्रतिष्ट ।

श्री गणेशाय नमः ॥१॥

रिति मन्त्रस्य बुधगविष्टिरा ऋषिः अग्निर्देवता त्रिष्टुप् छन्दः अवोध्यग्नि शिरन्यासे विनियोगः ।

ॐ अवोदध्याग्नेः समिधा जनानां प्रति धेनुर्मिषा यतीमुपासम् ॥
यह्वा ऽइव णवया मुज्जिहानाः प्रभानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥ ॐ शिरसे
स्वाहा ॥२॥

मूर्द्धानमिति मन्त्रस्य भरद्वाज ऋषिः अग्निदेवता त्रिष्टुप् छन्दः
शिखान्यासे विनियोगः ।

ॐ मूर्द्धानं दिवो ऽअरतिं पृथिव्या वृश्चानरमृत ऽआजातमग्निम् । कवि
७ सम्राजमतिथि जनानामासत्रा पात्रं जनयन्त देवाः ।

ॐ शिखायै वषट् ॥३॥

मर्माणि ते इति मन्त्रस्य अप्रतिरथ ऋषिः मर्माणि देवता विराट् छन्दः
कवच न्यासे विनियोगः ।

ॐ मर्माणि ते वर्मणा छादयामि सोमन्त्वा राजा ऽमृतेनानु वस्ताम् ।
उरोर्ध्वरीवो व्वरुणस्ते कृष्णोतु जयन्तं त्वा नु देवा मदन्तु ॥

ॐ कवचाय हुम् ॥४॥

विश्वतश्चक्षुरिति मन्त्रस्य विश्वकर्मा भौवन ऋषिः विश्वकर्मा देवता
त्रिष्टुप्छन्दः नेत्रन्यासे विनियोगः ।

ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोबाहुस्त विश्वतस्पात् । सं
याहुष्यां धमति सम्पतत्रैर्द्यावाभूमी जनयन्देव ऽएकः ॥

ॐ नेत्रत्रयाय वौषट् ॥५॥

मा नस्तोके इति मन्त्रस्य परमेष्ठी ऋषिः एको रुद्रा देवता जगतीछन्दः
अस्त्रन्यासे विनियोगः ।

ॐ मा न स्तोके तनये मा न ऽआयुषि मा नो गोषु मा नो ऽअश्वेषु
रीरिषः । मा नो व्वीरान् रुद्र भामिनो व्वधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वा हवामहे ॥

ॐ आस्त्राय फट् ॥६॥

गणपति-पूजनम् -- ॐ गणानां त्वा गणपति ७ हवामहे प्रियाणां त्वा
प्रियपति ७ हवामहे निधीनां त्वा निधिपति ७ हवामहे व्यसो मम । आहमजानि
गदर्भधमा त्वमजासि गर्वधम् ॥

इस प्रकार पडशोपचार पूजन कर प्रार्थना करें --

ॐ नमो गणेभ्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्यातेभ्यो व्यातपतिभ्यश्च
वो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो/व्विश्वरूपेभ्यश्च
वो नमः ।

अम्बिका-पूजनम् -- हेमाद्रितनयां देवीं वरदां शंकरप्रियाम् ।
लम्बोदरस्य जननीं गौरीमावाहयाम्यहम् ॥

इस प्रकार यथोपचार से अम्बिका का पूजन करके नीचे लिखी प्रार्थना
करें --

ॐ ऽअम्बेऽअम्बिकेऽअम्बालिके न मा नयति कश्चन । ससस्त्यश्चकः
सुभद्रिकां काम्पीलवासिनीम् ॥

नंदीश्वर-पूजनम् -- ॐ आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः
क्षोभणश्चर्षणीनाम् । सङ्क्रन्दनोऽनिमिषऽएकवीरः शत ७ रेना
ऽअजयत्साकमिन्द्रः ॥

इस प्रकार यथा लब्धोपचार से वीरभद्र का पूजन करें लिखी प्रार्थना
करें --

ॐ प्रैतु व्याजी कनिकक्रदन्नानदद्रासभः पत्त्वा ।

भरत्रग्निं पुरीष्णं मा पाद्यायुषः पुरा ॥

वीरभद्र-पूजनम् -- ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं
पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवा ७ सस्तनूभिर्व्यसेमहि देवहितं
यदायुः ॥

स्वामिकार्तिक का पूजन कर प्रार्थना करें --

ॐ भद्रो नो ऽअग्निराहुतो भद्रा रातिः सुभग भद्रो ऽअध्वरः ।
भद्रा ऽउत प्रशस्तयः ॥

स्वामिकार्तिक-पूजनम् ॐ यदक्क्रन्दः प्रथमं जायमान ऽउद्यन्तसमुद्द्रादुत
वा पुरीषात् । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू ऽउपस्तुत्यं महि जातं ते ऽअर्वन् ॥

(पूजन के पश्चात् प्रार्थना करें)

ॐ यत्र वाणाः सम्पतन्ति कुमारा व्विशिखा ऽइव । तत्र ऽइन्द्रो
वृहस्पतिरदितिः शर्म वच्छतु व्विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥

कुबेर-पूजनम् -- ॐ कुविदङ्ग यवमन्तो यवं विद्यथा दान्त्यनुपूर्व
व्वियूय । इहेहैपां कुणुहि भोजनानि ये वर्हिषो नम ऽउक्तिं यजन्ति ॥

कुवेर का पूजन कर प्रार्थना करें --

ॐ वय ७ सोम व्रते तव मनस्तनूषु विभ्रतः । प्रजावन्तः सचेमहि ॥

कीर्तिमुख-पूजनम् -- ॐ असवे स्वाहा वसवे स्वाहा विभुवे स्वाहा

विवस्वते स्वाहा गणश्रिये स्वाहा गणपतये स्वाहाभिभुवे स्वाहाधिपतये स्वाहा
शूपाय स्वाहा स ७ सर्पाय स्वाहा चन्द्राय स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा मलिम्लुचाय
स्वाहा दिवा पतये स्वाहा ॥

कीर्तिमुख का पूजन कर प्रार्थना करें --

ॐ ओजश्च मे सहश्च मे ऽआत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च मे वर्म्म
च मे ऽङ्गानि च मे ऽस्थीनि च मे परू७पि च मे शरीराणि च मे ऽआयुश्च
मे जरा च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥

शिव की जलहरी में यदि सर्प का आकार बना हो तो सर्प का पूजन
कर शिव का पूजन करें --

सर्प का पूजन निम्नलिखित मंत्र से करें --

ॐ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।

ये ऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥

ध्यानम् -- द्यापेत्रित्यं महेशं राजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंसं

रत्नाकल्पोज्ज्वलाङ्गं परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ।

पद्मासीनं समन्तात्स्तुतममरणैर्व्याघ्रकृत्तिं वसानं

विश्वाद्यं विश्ववन्द्यं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥

(ध्यान कर शंकर जी पर पुष्प अर्पण करें)

आवाहनम् -- ॐ नमस्तो रुद्र मन्यव ऽउतो च ऽइषवे नमः । बाहुभ्यामुत

ते नमः ॥

त्रिपुरान्तकरं देवं चूडाचन्द्रमहाद्युतिम् ।

गजचर्मपरीधानं शिवमावाहयाम्यहम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः आवाहनं समर्पयामि । आवाहनार्थे पुष्पं

समर्पयामि ।

(पुष्पाक्षत अर्पण करें)

आसनम् -- ॐ या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी ।

तया नस्तन्या शन्त मया गिरिशन्ताभि चाकशीहि ॥

विश्वेश्वर महादेव महेशान परात्पर ।

मया समर्पितं रम्यमासनं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः । आसनं समर्पयामि । आसनार्थं
अक्षतान् समर्पयामि । (पुष्पाक्षत अर्पित करें ।)

पाद्यम् -- ॐ यामिपुं गिरिशन्त हस्ते विभर्ष्यस्तवे ।

शिवां गिरित्र तां कुरु मा हि ७ सीः पुरुषं जगत् ॥

गङ्गोदकं निर्मलं च सर्वसौगन्ध्यसंयुतम् ।

पादप्रक्षालनार्थाय दत्तं ते प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, पाद्यं समर्पयामि । (जल चढ़ायें)

अर्घ्यम् -- ॐ शिवेन व्यवसा त्वा गिरिशाच्छा व्वदामसि ।

यथा नः सर्व्वमिज्जगदयक्ष्म ७ सुमना ऽअसत् ॥

नमस्ते देव देवेश नमस्ते करुणान्वुधे ।

करुणां कुरु मे देव गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, अर्घ्यं समर्पयामि ।

(किसी पात्र में गन्धाक्षत पुष्प दूर्वा फलं सहित जल चढ़ायें)

आचमनम् -- ॐ अद्ध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् ।

अहीश्शच सर्वा जम्भयन्त्सर्वाश्शच यातु धान्यो धराचीः परासुव ॥

सर्वतीर्थसमायुक्तं सुगन्धि निर्मलं जलम् ।

आचम्यतां मया दत्तं गृहीत्वा परमेश्वर ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, आचमनीयं जलं समर्पयामि ।

(आचमन के लिए जल अर्पित करें ।)

मधुपर्कः -- ॐ यन्मधुनो मधव्यं परमं रूपमन्नाद्यम् ।

तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो

मधव्योऽन्नादोऽसानि ॥

आज्यं दधि मधु श्रेष्ठं पात्रयुग्मसमन्वितम् ।

मधुपर्कं गृहाण त्वं प्रसन्नो भव शंकर ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, मधुपर्कं समर्पयामि ।

(दो पात्रों में घी मधु, दही रख कर अर्पित करें ।)

स्नानम् -- ॐ असौ यस्ताम्ब्रो ऽअरुण ऽउत वद्भुः सुमङ्गलः ।

ये चैनं रुद्राऽअपितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशोऽवैपां हेड ऽईमहे ॥

गंगा-सरस्वती-रेवा-पयोष्णी-नर्मदाजलैः ।

स्नापितोऽसि मया देव ततः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, स्नानीयं जलं समर्पयामि ।

(जल से स्नान करायें ।)

पायःस्नानम् -- ॐ पयः पृथिव्यां पय ऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाः ।

पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम् ॥

कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परम् ।

पावकं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थमर्पितम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, पयःस्नानं समर्पयामि । पयःस्नानान्ते

शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (दूध से स्नान करायें फिर जल से स्नान करायें ।)

दधिस्नानम् -- ॐ दधिकाव्गो ऽअकारिपं जिष्णोश्चस्य व्याजिनः ।

सुरभि नो मुखा करत् प्रण ऽआयूषि ताशिपित् ॥

पयसस्तु समुद्भूतं मधुराम्लं शशिप्रभम् ।

दध्यानीतं मया देव स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, दधिस्नानं समर्पयामि । दधिस्नानान्ते

शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (दही से स्नान कराकर जल से करायें ।)

घृतस्नानम् -- ॐ घृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतम्बस्य धाम ।

अनुष्वधमा वह पादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ ब्रक्षि हव्यम् ॥

नवनीतसमुत्पन्नं सर्वसन्तोषकारम् ।

घृतं तुभ्यं प्रदास्यामि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, घृतस्नानं समर्पयामि । घृतस्नानान्ते

शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (घी से स्नान कराकर जल से करायें ।)

मधुस्नानम् -- ॐ मधु व्याता ऽऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः ।

मादध्वीर्नः सन्त्वोपधीः ॥ मधु नक्तमुतोपसो मधुमत्पार्षिवश्च रजः ।

मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ मधुमात्रो व्वनस्पतिर्मधुमां ऽ अस्तु सूर्यः ।
माद्ध्वीर्गावो भवन्तु नः ।

दिव्यैः पुष्पैः समुद्भूतं सर्वगुणसमन्वितम् ।

मधुरं मधुनामाह्वयं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, मधुस्नानं समर्पयामि मधुस्नानान्ते
शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (शहद से स्नान कराकर जल से करायें ।)
शर्करास्नानम् -- ॐ अपा७ रसमुद्वयस ७ सूर्ये सन्त ७ समाहितम् ।
अपा७ रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तममुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं
गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्रायत्त्वा जुष्टतमम् ॥

इक्षुसारसमुद्भूता शर्करा पुष्टिकारिका ।

मलापहारिका दिव्या स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, शर्करास्नानं समर्पयामि ।
शर्करास्नानान्ते शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (शर्करा से स्नान कराकर जल
से करायें ।)

पञ्चामृतस्नानम् -- ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपि यन्ति सत्रोतसः ।

सरस्वती तु पञ्चधा सो देशेऽभवत्सरित् ॥

पञ्चामृतं मयाऽऽनीतं पयो दधि घृतं मधु ।

शर्करा च समायुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि ॥

(पञ्चामृत से स्नान करायें ।)

शुद्धोदकस्नानम् --

ॐ शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त ऽ आश्विनाः । श्येतः
श्येताक्षोऽरुणस्ते रुद्राय पशुपतये कर्ण्णा यामा ऽ अवलिप्रा रौद्रा नभोरुपाः
पार्जन्याः ॥

गंगा गोदावरी रेवा पयोष्णी यमुना तथा ।

सरस्वती तीर्थजातं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।
शुद्धोदकस्नानान्ते आचमनीयं जलं समर्पयामि । (जल छोड़ें ।)

महाभिषेकस्नानम् -- पश्चात् शिव की मूर्ति पर निम्नलिखित सोलह मन्त्रों से दुग्ध अथवा जलधारा द्वारा अभिषेक करें ।

अभिषेकमन्त्राः --

ॐ नमस्ते रुद्र मन्यव ऽउतो त ऽइपवे नमः । बाहुभ्यामुत ते नमः ॥१॥
या ते रुद्र शिवा तनूरघोरापापकाशिनी । तया नस्तज्वा शन्तमया
गिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥२॥ यामिपुङ्गिरिशन्त हस्ते विभर्ष्यस्तवे ।
शिवाङ्गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषज्जगत् ॥३॥ शिवेन व्यचसा त्वा
गिरिशाच्छा व्यदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्म सुमना असत् ॥४॥
अद्वयवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् । अहीश्च सर्वाब्जम्भयन्तसर्वाश्च
यातुधान्योऽधराचीः परा सुव ॥५॥ असौ यस्ताम्नो ऽअरुण उत वधुः
गुमङ्गलः । ये चैनं रुद्रा ऽअभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशोवैपाङ्गहेड
ईमहे ॥६॥ अगौ यांऽवसर्पति नीलग्रीवो ब्विलोहितः । उतैनङ्गोपा
अदृश्रदृश्रन्नदहार्यः स दृष्टो मृडयाति नः ॥७॥ नमोऽस्तु नीलग्रीवाय
सहस्राक्षाय मीढुपे । अथो ये अस्य सत्त्वानोहन्तेभ्योऽकरत्रमः ॥८॥ प्रमुञ्च
धन्वन्स्त्वमुभयो राल्योर्ज्याम् । याश्च ते हस्त इपवः पराता भगवो व्यप ॥९॥
विज्यन्धनुः कपर्दिनो विशल्यो वाणवाँ २ ऽउत । अनेशत्रस्य या ऽइपव
ऽआभुरस्य निपङ्गधिः ॥१०॥ या ते हेतिर्मीढुष्टम हस्ते वभूव ते धनुः ।
नवाग्मान्विश्रतस्त्वमयक्ष्मया परि भुज ॥११॥ परिते धन्वनो हेतिरस्मान्
वृणक्तु ब्विधतः । अथो य इपुधिस्तवारे ऽअस्मन्निधेहि तम् ॥१२॥ अवतत्य
धनुष्ट्वं महस्राथ शतंपुधे । निशीर्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना
भव ॥१३॥ नमस्त ऽआयुधायानातताय धृणवे । उभाब्ज्यामुत ते नमो
बाहुभ्यान्तव धन्वते ॥१४॥ मा नो महान्तमुत मा नो अर्बकम्मा न उक्षन्तमुत
मा न उक्षितम् । मानो व्यधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्र
रीरिपः ॥१५॥ मा नस्तोके तनये मा न आयुपि मा नो गोपु मा नो अश्रेषु
रीरिपः । मा नो व्योरांरुद्र भामिनो व्यधीर्हविष्मन्तः सदमित्त्वा हवामहे ॥१६॥
अभिषेकं समर्पयाभि ।

गन्धोदकस्नानम् -- ॐ त्वां गन्धर्वा ऽअखनैस्त्वामिन्द्रस्त्वां बृहस्पतिः ।

त्वामोपधे सोमो राजा ब्विद्वान्यक्षमादमुच्यत ॥

मलयाचलसम्भूतं चन्दनागुरुसम्भवम् ।

चन्दनं देव देवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, गन्धोदकस्नानं समर्पयामि ।
गन्धोदकस्नानान्ते शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि आचमनीयं जलं समर्पयामि ।
(चन्दन मिले जल से स्नान करायें)

विजयास्नानम् -- ॐ त्विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो वाणर्वीर उत ।

अनेशनस्य या ऽइषव ऽआभुरस्य निपङ्गधिः ॥

शिवप्रीतिकरं रम्यं दिव्यभावसमन्वितम् ।

विजयाख्यं च स्नानार्थं भक्त्या दत्तं प्रगृह्यताम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, विजयां समर्पयामि ।
विजयासमर्पणान्ते शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । (भंग और जल चढ़ायें)

वस्त्रम् -- ॐ असौ योऽवसर्पति नीलग्नीवो व्विलोहितः । उतैनं गोपा
ऽअदृशश्चनदृशश्चनुदहार्यः स दृष्टो मृडयाति नः ॥

शीतवातोष्णसन्त्राणं लज्जाया रक्षणं परम् ।

देहालङ्करणं वस्त्रमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ (वस्त्र चढ़ायें)

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, वस्त्रं समर्पयामि ।

उपवस्त्रम् -- ॐ सुजातो ज्योतिषा सह शर्म व्यरूथ मा सदन्तः ।

व्वासोऽग्ने विश्वरूपं संव्यथस्व त्विभावसो ॥

उपवस्त्रं प्रयच्छामि देवाय परमात्मने ।

भक्त्या समर्पितं देव प्रसीद परमेश्वर ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, उपवस्त्रं समर्पयामि । (उपवस्त्र चढ़ायें)

यज्ञोपवीतम् -- ॐ नमोऽस्तु नीलग्नीवाय सहस्राक्षाय मीढुपे ।

अथो ये ऽअस्य सत्त्वानोऽहन्तेऽभ्योऽकरं नमः ॥

नवभिस्तन्तुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् ।

उपवीतं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, यज्ञोपवीतं समर्पयामि । यज्ञोपवीतान्ते
आचमनीयं जलं समर्पयामि । (यज्ञोपवीत और जल चढ़ायें)

गन्धम् (चन्दनम्) -- ॐ प्रमुञ्च धन्वनस्त्वमुभयोरात्यौज्ज्याम् ।
 याश्च ते हस्त इवः परा ता भगवो व्यप ॥
 श्रीखण्डं चन्दनं दिव्यं गन्धाढ्यं सुमनोहरम् ।
 विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगृह्यताम् ॥ (चन्दन चढ़ायें)
 श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, गन्धं समर्पयामि ।

भस्म -- ॐ प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने ।
 सृज्यमातृभिष्ट्वं ज्योतिष्मान् पुनरासदः ॥
 सर्वपापहरं भस्म दिव्यज्योतिस्ममप्रभम् ।
 सर्वक्षेमकरं पुण्यं गृहाण परमेश्वर ॥ (भस्म चढ़ायें)
 श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, भस्म समर्पयामि ।

अक्षता :- ॐ अक्षत्रमीमदन्त ह्यव प्रियाऽअधूपत ।
 अस्तोपत स्वभावानो विष्णा नविष्टथा मती योजाचिन्त्रते हरी ॥
 अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुङ्कुमाक्ताः सुशोभिताः ।
 मया निवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर ॥
 श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, अक्षतान् समर्पयामि । (अक्षत चढ़ायें)

पुष्पमाला -- ॐ ओषधीः प्रति मोदध्वं पुष्पवतीः प्रसूवरीः ।
 अथाऽइव सजित्त्वरीर्चीरुधः पारयिणवः ॥
 माल्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि वै प्रभो ।
 मयाऽऽनीतानि पुष्पाणि गृहाण परमेश्वर ॥
 श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, पुष्पमालां समर्पयामि ।
 (फूल माला अर्पित करें ।)

विल्वपत्रम् -- ॐ नमो विल्मिने च कवचिने च नमो वल्मिणे च वल्मिने
 च नमः श्चुताय च श्चुतसेनाय च नमो दुन्दुब्धाय चाहनन्याय च ॥

त्रिदलं त्रिगुणाकारं त्रिनेत्रं च त्रिधायुतम् ।

त्रिजन्मपापसंहारं विल्वपत्रं शिवार्पणम् ॥१॥

काशीवासनिवासी च कालभैरवदर्शनम् ।

कोटिकन्यामहादानं विल्वपत्रं शिवार्पणम् ॥२॥

दर्शनं विल्वपत्रस्य स्पर्शनं पापनाशनम् ।

अघोरपापसंकाशं विल्वपत्रं शिवार्पणम् ॥३॥
 अखण्डैर्विल्वपत्रैश्च पूजयेच्छिवशंकरम् ।
 कोटिकन्यामहादानं विल्वपत्रं शिवार्पणम् ॥४॥
 गृहाण विल्वपत्राणि सपुष्पाणि महेश्वरः ।
 सुगन्धीनि भवानीश शिव त्वं कुसुमप्रियः ॥५॥
 त्रिशाखैर्विल्वपत्रैश्च अच्छिद्रैः कोमलैः शुभैः ।
 तव पूजां करिष्यामि गृहाण परमेश्वर ॥६॥
 श्रीवृक्षामृतसम्भूतं शंकरस्य सदा प्रियम् ।
 पवित्रं ते प्रयच्छामि विल्वपत्रं सुरेश्वरम् ॥७॥
 त्रिशाखैर्विल्वपत्रैश्च कोमलैश्चातिसुन्दरैः ।
 त्वां पूजयामि विश्वेश प्रसन्नो भव सर्वदा ॥८॥
 अमृतोद्भवश्रीवृक्षं शंकरस्य सदा प्रियम् ।
 तत्ते शम्भो प्रयच्छामि विल्वपत्रं सुरेश्वर ॥९॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, एकादश विल्वपत्राणि समर्पयामि ।
 (विल्वपत्र चढार्ये ।)

दूर्वा -- ॐ काण्डात् काण्डात्प्ररोहन्ती परुषः परुषस्परि ।
 एवा नो दूर्व्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च ॥
 दूर्वाङ्कुरान् सुहरितानमृतान् मङ्गलगदान् ।
 आनीतांस्तव पूजार्थं गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, एकादश दूर्वाङ्कुरान् समर्पयामि ।
 (ग्यारह दूर्वाङ्कुर चढार्ये ।)

शमी -- ॐ अग्नेस्तनूरसि व्याचो व्विसर्जनं देववीयते त्वा गृह्णामि
 बृहद्ग्रावासि व्यानस्पत्यः स ऽइदं देवेभ्यो हविः शमीष्व सुशमि शमीष्व ।
 हविष्कृदेहि हविष्कृदेहि ॥

अमङ्गलानां च शमनी शमनी दुष्कृतस्य च ।
 दुःस्वप्ननाशिनीं धन्यां प्रपद्येऽहं शमीं शुभाम् ॥

श्रीभगवते साम्बसदाशिवाय नमः, शमीपत्राणि समर्पयामि ।

(शमीपत्र चढ़ायें ।)

तुलसी-मञ्जरी -- ॐ शिवो भव प्रजाबन्धो मानुपीत्यस्त्वमंगिरः ।

मा द्यावापृथिवी ऽअभिषोचीर्मान्तरिक्षं मा वनस्पतीन् ॥

मिलत्परिमलामोदभृङ्गसंगीतसंस्तुताम् ।

तुलसीमञ्जरीं मञ्जु अञ्जसा स्वीकुरु प्रभो ॥

श्री साम्बसदाशिवाय नमः, तुलसीमञ्जरी समर्पयामि ।

(तुलसी दल अर्पित करें ।)

आभूषणम् -- ॐ यत्वं तमिन्द्रापर्वता पुरोयुधा यां नः पृतन्यादप

तन्तमिद्धत्वं व्यज्रेण तन्तमिद्धतम् । दूरे चत्ताय छन्तसद् गहनं यदिनक्षत् ॥

वज्र-माणिक्य-वैदूर्यमुक्ताविद्रुममण्डितम् ।

पुष्परागसमायुक्तं भूषणं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्री साम्बसदाशिवाय नमः, आभूषणं समर्पयामि ।

(पार्वती के लिए आभूषण चढ़ायें)

नानापरिमलद्रव्याणि -- (अबीर-गुलाल, बुक्का-हरिद्राचूर्ण)

ॐ अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः । हस्तघ्नो

व्विश्वा व्ययुनानि व्विद्वान् पुमान् पुमांश्च सं परिपातु व्विश्वतः ॥

अवीरं च गुलालं च हरिद्रादिसमन्वितम् ।

नानापरिमलं द्रव्यं गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, नानापरिमलद्रव्याणि समर्पयामि ।

(अवीर गुलाल आदि चढ़ायें)

सिन्दूरम् -- ॐ सिन्धोरिव प्रादध्वने शुधनासो व्यातप्रमियः पतयन्ति

यष्टाः ॥ घृतस्य धारा ऽअरुषो न व्याजी काष्ठठा भिन्दन्नूर्मिभिः

पिन्वमानः ॥

सिन्दूरं शोभनं रक्तं सौभाग्यसुखवर्द्धनम् ।

शुभदं चैव माङ्गल्यं सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, सिन्दूरं समर्पयामि । (सिन्दूर अर्पित करें ।)

सुगन्धिद्रव्यम् -- ॐ त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
 उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥
 दिव्यगन्धसमायुक्तं महापरिमलाद्भुतम् ।
 गन्धद्रव्यमिदं भक्त्या दत्तं स्वीकुरु शंकर ॥
 (इत्तर अर्पण करें ।)

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, सुगन्धिद्रव्यं समर्पयामि ।

अङ्गपूजनम्

गन्ध, अक्षत और पुष्प आदि से भगवान् शिव की इस प्रकार अङ्गपूजा करें --

ॐ ईशानाय नमः पादौ पूजयामि ॥१॥ ॐ शंकराय नमः जंघे पूजयामि ॥२॥ ॐ शूलपाणये नमः गुल्फौ पूजयामि ॥३॥ ॐ शम्भवे नमः कटी पूजयामि ॥४॥ ॐ स्वयम्भुवे नमः गुह्यं पूजयामि ॥५॥ ॐ महादेवाय नमः नाभिं पूजयामि ॥६॥ ॐ विश्वकर्त्रे नमः उदरं पूजयामि ॥७॥ ॐ सर्वतोमुखाय नमः पार्श्वे पूजयामि ॥८॥ ॐ स्थाणवे नमः स्तनौ पूजयामि ॥९॥ ॐ नीलकण्ठाय नमः कण्ठं पूजयामि ॥१०॥ ॐ शिवात्मने नमः मुखं पूजयामि ॥११॥ ॐ त्रिनेत्राय नमः नेत्रे पूजयामि ॥१२॥ ॐ नागभूषणाय नमः शिरः पूजयामि ॥१३॥ ॐ देवाधिदेवाय नमः सर्वाङ्ग पूजयामि ॥१४॥

आवरणपूजनम्

ॐ अघोराय नमः ॥१॥	ॐ पशुपतये नमः ॥२॥
ॐ शिवाय नमः ॥३॥	ॐ विरूपाय नमः ॥४॥
ॐ विश्वरूपाय नमः ॥५॥	ॐ त्र्यम्बकाय नमः ॥६॥
ॐ भैरवाय नमः ॥७॥	ॐ कपर्दिने नमः ॥८॥
ॐ शूलपाणये नमः ॥९॥	ॐ ईशानाय नमः ॥१०॥
ॐ महेशाय नमः ॥११॥	

एकादशशक्तिपूजनम्

ॐ उमायै नमः ॥१॥	ॐ शंकरप्रियायै नमः ॥२॥
ॐ पार्वत्यै नमः ॥३॥	ॐ गौर्यै नमः ॥४॥
ॐ काटिव्यै नमः ॥५॥	ॐ कालिन्यै नमः ॥६॥
ॐ कोट्यै नमः ॥७॥	ॐ विश्वधारिण्यै नमः ॥८॥
ॐ विश्वमात्रे नमः ॥९॥	ॐ भगवत्यै नमः ॥१०॥
ॐ विश्वेश्वर्यै नमः ॥११॥	

गणपूजनम्

- ॐ गणपतये नमः ॥१॥ ॐ कार्तिकाय नमः ॥२॥
 ॐ पुष्पदन्ताय नमः ॥३॥ ॐ कदर्पिने नमः ॥४॥
 ॐ भैरवाय नमः ॥५॥ ॐ शूलपाणये नमः ॥६॥
 ॐ ईश्वराय नमः ॥७॥ ॐ दण्डपाणये नमः ॥८॥
 ॐ नन्दिने नमः ॥९॥ ॐ महाकालाय नमः ॥१०॥

अष्टमूर्तिपूजा -- ॐ भवाय क्षितिमूर्तये नमः ॥१॥ ॐ शर्वाय जलमूर्तये नमः ॥२॥ ॐ रुद्राय अग्निमूर्तये नमः ॥३॥ ॐ उग्राय वायुमूर्तये नमः ॥४॥ ॐ भीमाय आकाशमूर्तये नमः ॥५॥ ॐ पशुपतये यजमानमूर्तये नमः ॥६॥ ॐ महादेवाय सोममूर्तये नमः ॥७॥ ॐ ईशानाय सूर्यमूर्तये नमः ॥८॥

एकादशरुद्रपूजनम् --

ॐ अधोराय नमः ॥१॥	ॐ पशुपतये नमः ॥२॥
ॐ शर्वाय नमः ॥३॥	ॐ विरूपाक्षाय नमः ॥४॥
ॐ विष्वरूपिणे नमः ॥५॥	ॐ त्र्यम्बकाय नमः ॥६॥
ॐ कदर्पिने नमः ॥७॥	ॐ भैरवाय नमः ॥८॥
ॐ शूलपाणये नमः ॥९॥	ॐ ईशानाय नमः ॥१०॥
महेश्वराय नमः ॥११॥	

अष्टोत्तरशतनामभिः शिवार्चनम् --

(शिव के १०८ नामों से पुष्प, अक्षत विल्वपत्र आदि से शिव-पूजन करें ।)

ॐ अस्य श्रीशिवाष्टोत्तरशतनाममन्त्रस्य नारायणऋषिः अनुष्टुप् छन्दः
 श्रीसदाशिवो देवता गौरी उमाशक्तिः श्रीसाम्बसदाशिवप्रीतये
 अष्टोत्तरशतनामभिः शिवपूजने विनियोगः ।

शान्ताकारं शिवरिशयनं नीलकण्ठं सुरेशं
 विश्वाधारं स्फटिकसदृशं शुभ्रवर्णं शुभाङ्गम् ।
 गौरीकान्तं त्रितयनयनं योगिभिर्ध्यातव्यं
 वन्दे शम्भुं भयभयहरं सर्वलोककनाथम् ॥

ॐ शिवाय नमः ॥१॥ ॐ महेश्वराय नमः ॥२॥ ॐ शम्भवे नमः ॥३॥
 ॐ पिनाकिने नमः ॥४॥ ॐ शशिशेखराय नमः ॥५॥ ॐ वामदेवाय नमः
 ॥६॥ ॐ विरूपाक्षाय नमः ॥७॥ ॐ कदर्पिने नमः ॥८॥ ॐ नीललोहिताय
 नमः ॥९॥ ॐ शंकराय नमः ॥१०॥ ॐ शूलपाणये नमः ॥११॥ ॐ
 खट्वाङ्गिने नमः ॥१२॥ ॐ विष्णुवल्लभाय नमः ॥१३॥ ॐ शिपिविष्टाय
 नमः ॥१४॥ ॐ अम्बिकानाथाय नमः ॥१५॥ ॐ श्रीकण्ठाय नमः ॥१६॥
 ॐ भक्तवत्सलाय नमः ॥१७॥ ॐ भवाय नमः ॥१८॥ ॐ शर्वाय
 नमः ॥१९॥ ॐ त्रिलोकीशाय नमः ॥२०॥ ॐ शिति कण्ठाय नमः ॥२१॥
 ॐ शिवाप्रियाय नमः ॥२२॥ ॐ उग्राय नमः ॥२३॥ ॐ कपालिने
 नमः ॥२४॥ ॐ कामारये नमः ॥२५॥ ॐ अन्धकासुरमूदनाय नमः ॥२६॥
 ॐ गंगाधराय नमः ॥२७॥ ॐ ललाटाक्षाय नमः ॥२८॥ ॐ कालकालाय
 नमः ॥२९॥ ॐ कृपानिधये नमः ॥३०॥ ॐ भूमाय नमः ॥३१॥ ॐ
 परशुहस्ताय नमः ॥३२॥ ॐ मृगपाणये नमः ॥३३॥ ॐ जटाधराय
 नमः ॥३४॥ ॐ कैलासवासिने नमः ॥३५॥ ॐ कर्वाचिने नमः ॥३६॥ ॐ
 कठोराय नमः ॥३७॥ ॐ त्रिपुरान्तकाय नमः ॥३८॥ ॐ वृषाङ्काय
 नमः ॥३९॥ ॐ वृषभारूढाय नमः ॥४०॥ ॐ भस्माद्धूलितविग्रहाय
 नमः ॥४१॥ ॐ सामप्रियाय नमः ॥४२॥ ॐ स्वरमयाय नमः ॥४३॥ ॐ
 त्रिमूर्तये नमः ॥४४॥ ॐ अश्विनीश्वराय नमः ॥४५॥ ॐ सर्वज्ञाय
 नमः ॥४६॥ ॐ परमात्मने नमः ॥४७॥ ॐ सोमसूर्याग्नि लोचनाय
 नमः ॥४८॥ ॐ हविषे नमः ॥४९॥ ॐ यज्ञमयाय नमः ॥५०॥ ॐ
 पञ्चवक्त्राय नमः ॥५१॥ ॐ सदाशिवाय नमः ॥५२॥ ॐ विश्वेश्वराय
 नमः ॥५३॥ ॐ वीरभद्राय नमः ॥५४॥ ॐ गणनाथाय नमः ॥५५॥ ॐ
 प्रजापतये नमः ॥५६॥ ॐ हिरण्यरेतसे नमः ॥५७॥ ॐ दुर्द्धर्पाय
 नमः ॥५८॥ ॐ गिरीशाय नमः ॥५९॥ ॐ गिरिशाय नमः ॥६०॥ ॐ
 अनघाय नमः ॥६१॥ ॐ भुजङ्गभूषणाय नमः ॥६२॥ ॐ भगाय
 नमः ॥६३॥ ॐ गिरिधन्वने नमः ॥६४॥ ॐ गिरिप्रियाय नमः ॥६५॥
 ॐ अष्टमूर्तये नमः ॥६६॥ ॐ अनेकात्मने नमः ॥६७॥ ॐ सात्त्विकाय
 नमः ॥६८॥ ॐ शुभविग्रहाय नमः ॥६९॥ ॐ शाश्वताय नमः ॥७०॥
 ॐ खण्डपरशवे नमः ॥७१॥ ॐ अजाय नमः ॥७२॥ ॐ पाशविमोचकाय
 नमः ॥७३॥ ॐ कृतिवाससे नमः ॥७४॥ ॐ पुरारातये नमः ॥७५॥ ॐ

भगवते नमः ॥७६॥ ॐ प्रथमाधिपाय नमः ॥७७॥ ॐ मृत्युञ्जयाय
 नमः ॥७८॥ ॐ सुक्ष्मतनवे नमः ॥७९॥ ॐ जगद्व्यापिनं नमः ॥८०॥
 ॐ जगद्गुरवे नमः ॥८१॥ ॐ जनकाय नमः ॥८२॥ ॐ चारुविक्रमाय
 नमः ॥८३॥ ॐ रुद्राय नमः ॥८४॥ ॐ भूतपतये नमः ॥८५॥ ॐ स्थाणवे
 नमः ॥८६॥ ॐ अहिर्बुध्न्याय नमः ॥८७॥ ॐ दिगम्बराय नमः ॥८८॥
 ॐ मृडाय नमः ॥८९॥ ॐ पशुपतये नमः ॥९०॥ ॐ देवाय नमः ॥९१॥
 ॐ महादेवाय नमः ॥९२॥ ॐ अव्ययाय नमः ॥९३॥ ॐ हरये नमः ॥९४॥
 ॐ पुष्पदन्तभिदे नमः ॥९५॥ ॐ भगनेत्रभिदे नमः ॥९६॥ ॐ अपवांगप्रदाय
 नमः ॥९७॥ ॐ अव्यग्राय नमः ॥९८॥ ॐ अव्यक्ताय नमः ॥९९॥ ॐ
 अनन्ताय नमः ॥१००॥ ॐ दक्षाध्वरहराय नमः ॥१०१॥ ॐ महन्त्राक्षाय
 नमः ॥१०२॥ ॐ तारकाय नमः ॥१०३॥ ॐ हराय नमः ॥१०४॥ ॐ
 सहस्रत्रपदे नमः ॥१०५॥ ॐ श्रीपद्मेश्वराय नमः नमः ॥१०६॥

धूप :- ॐ या ते हेतिष्मीदुष्टं महस्ते वभूव ते धनुः ।

तयास्मात्त्रिंशत्तस्त्वमयश्मया परिभुजः ॥

वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तमः ।

आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, धूपमाग्रापयामि ।

(धूप की ओर अक्षत छोड़ दें ।)

दीपम् -- ॐ परि ते धन्वनो हेतिरस्मान् व्युत्कृत् विश्वतः ।

अयो य ऽइषुधिस्तवारे ऽअस्मन्निधेहि तम् ॥

साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।

दीपं गुहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहम् ॥

भक्त्या दीपं प्रयच्छामि देवाय परमात्मने ।

त्राहि मां निरयाद् घोरादीपज्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, दीपं दर्शयामि । हस्तप्रक्षालनम् ।

(दीपक की ओर अक्षत छोड़कर हाथ धो लें ।)

नैवेद्यम् -- ॐ अवतत्त्य धनुष्ट्वं सहस्राक्ष शतेपुधे ।

निशीर्य्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भव ॥

नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिं मे ह्यचलां कुरु ।

ईप्सितं मे वरं देहि परत्र च परां गतिम् ॥

शर्कराखण्डखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च ।

आहारो भक्ष्यभोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, नैवेद्यं निवेदयामि । नैवेद्यान्ते आचमनीयं जलं समर्पयामि । (नैवेद्य निवेदन करके जल छोड़ें ।)

नैवेद्य को पवित्र जल से अभ्युक्षण कर, गन्ध और पुष्प से आच्छादित कर तथा धेनुमुद्रा से अमृतीकरण कर योनिमुद्रा दिखायें और घण्टा बजा दें । पश्चात् ग्रासमुद्रा को दिखाकर --

ॐ प्राणाय स्वाहा । ॐ अपनाय स्वाहा । ॐ व्यानाय स्वाहा । ॐ समानाय स्वाहा । ॐ उदानाय स्वाहा ।

इत्यादि के द्वारा मुद्राओं का प्रदर्शन करें । और बीच-बीच में आचमनीय जलको समर्पित करें । उत्तरापोशनार्थ पुनः नैवेद्य निवेदन करें । हस्तप्रक्षालनार्थ जल समर्पित करें । पुनः आचमनीय जलको समर्पित करें । ऋतुफलानि -- ॐ याः फलिनीर्याऽअफलाऽअपुष्पा याञ्च पुष्पिणीः ।

वृहस्पतिप्रसूतारस्ता नो मुञ्चन्त्व१७ हसः ॥

नानाविधानि दिव्यानि मधुराणि फलानि वै ।

भक्त्यार्पितानि सर्वाणि गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, ऋतुफलानि समर्पयामि । (फल निवेदन करें) धत्तूरफलानि -- ॐ कार्पिरसि समुद्रस्य त्वा क्षित्याऽउन्नयामि ।

समापोऽअद्भिर्गम्यते समोपर्धा श्वधीः ॥

धीरर्धैर्यपरीक्षार्थं धारितं अवकटिना ।

धत्तूरं कण्टकाकीर्णं गृहाण परमेश्वर ॥ (धत्तूरफल चढ़ायें ।)

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, धत्तूरफलं समर्पयामि ।

ताम्रबूलम् -- (सुपारी, इलायची और लवङ्ग के सहित)

ॐ नमस्तऽआयुधायानातताय धृष्णवे ।

उभावभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां तवाङ्गन्धस्वने ॥

पूगीफलं महद्विव्यं नागवल्लीदलैर्वृतम् ।

एलादिचूर्णसंयुक्तं ताम्रबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ (पान चढ़ायें)

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, मुखवासार्थं ताम्रबूलं समर्पयामि ।

दक्षिणां -- ॐ मा नो महान्तमुत मा नोऽअधर्मकं मा नऽउक्षन्तमुत मा नऽउक्षितम् । मा नो व्यधीः पितरं मोत मातरं मा नः प्रियास्तन्वो रुद्ररीरिपः ॥

दक्षिणा स्वर्णसहिता यथाशक्ति समर्पिता ।

अनन्तफलदामेनां गृहाण परमेश्वर ॥

श्रीसाम्बसदाशिवाय नमः, दक्षिणां समर्पयामि । (दक्षिणा चढ़ायें ।)

साक्षतजलेन तर्पणं कार्यम् --

ॐ भवं देवं तर्पयामि ॥१॥ ॐ शर्वं देवं तर्पयामि ॥२॥ ॐ ईशानं देवं तर्पयामि ॥३॥ ॐ पशुपतिं देवं तर्पयामि ॥४॥ ॐ उग्रं देवं तर्पयामि ॥५॥ ॐ रुद्रं देवं तर्पयामि ॥६॥ ॐ भीमं देवं तर्पयामि ॥७॥ ॐ महान्तं देवं तर्पयामि ॥८॥ ॐ भवस्य देवस्य पत्नी तर्पयामि ॥९॥ शर्वस्य देवस्य पत्नी तर्पयामि ॥१०॥ ॐ ईशानस्य देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥११॥ ॐ पशुपतेर्देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥१२॥ ॐ उग्रस्य देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥१३॥ ॐ रुद्रस्य देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥१४॥ ॐ भीमस्य देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥१५॥ ॐ महतो देवस्य पत्नी तर्पयामी ॥ एवं तर्पणं कृत्वा आरातिकं कुर्यात् ।

नीरांजनम् --

ॐ ये देवासो दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्थ ।

अप्सुक्षितो महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञमिमं जुषध्वम् ॥१॥

ॐ इदं हविः प्रजननं मे ऽस्तु दशवीर्यं सर्वगणं स्वस्तये ।
आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्धयसनि । अग्निः प्रजां बहुलां मे
करोत्वन्नं पयो रेतो ऽस्मासु धत्त ॥२॥

ॐ आ रात्रि पार्थिवं रजः पितुरग्रायि धामभिः ।

दिवः सदासि बृहती वितिष्ठस ऽआ त्वेपं व्यर्त्तते तमः ॥३॥

ॐ अग्निदेवता व्यातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता ब्रह्मा देवता
रुद्रा देवता ऽदित्या देवता मरुतो देवता विश्वेदेवा देवता बृहस्पतिदेवतेन्द्रो
देवता वरुणो देवता ॥४॥

कर्पूरगौरं करुणावतारं -- संसारसार -- भगवान्द्रहाम् ।

सदावसन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानी सहितं नमामि ॥

ॐ जय शिव ओंकारा, जय शिव ओंकारा ।

ब्रह्मा विष्णु सदाशिव अर्द्धाङ्गी धारा ॥१॥

ॐ हर हर हर महादेव ॥

एकानन चतुरानन पञ्चानन राजे ।

हंसासन गरुडासन वृषवाहन साजे ॥२॥ टेक ॥

दो भुज चारु चतुर्भुज दसभुज अति सोहे ।

तीनों रूप निरखते त्रिभुवन-जन मोहे ॥३॥ टेक ॥

अक्षमाला वनमाला रुण्डमाला धारी ।

चन्दन मृगमद चन्दा भाले शुभकारी ॥४॥ टेक ॥

श्वेताम्बर पीताम्बर बाघम्बर अंगे ।

सनकादिक गरुडादिक भूतादिक संगे ॥५॥ टेक ॥

कर मध्ये सुकमण्डलु चक्रत्रिशूल धरता ।

जगकर्ता जगभर्ता जगपालनकर्ता ॥६॥ टेक ॥

ब्रह्मा विष्णु सदाशिव जानत अविवेका ।

प्रणवाक्षर में शोभित ये तीनों एका ॥७॥ टेक ॥

काशी में विश्वनाथ विराजै नन्दी ब्रह्मचारी ।

नित उठ दर्शन पावें महिमा अति भारी ॥८॥ टेक ॥

त्रिगुण स्वामीकी आरति जो कोई नर गावै ।

भनत शिवानन्द स्वामी मनवाञ्छित पावै ॥९॥

ॐ हर हर महादेव ।

मन्त्रपुष्पाञ्जलि :-- ॐ मा नस्तोके तनये मा न ऽआयुपि मा नो
गोषु या नो ऽअश्वेषु रीरिपः । मानो वीरान् रुद्र भामिनो वर्धोर्हविष्मन्तः
सदामित्त्वा हवामहे ।

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।

ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने । नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे । स
मे कामान् कामकामाय मह्यम् । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुबेराय वैश्रवणाय

महाराजाय नमः ॥ ॐ स्वस्ति । साम्राज्यं भोज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं
राज्यं महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यायी स्यात्, सार्वभौमः
सार्वायुषान्तादापरार्थात् पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एकराडिति ॥ तदप्येष
श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन् गृहे । आविक्षितस्य
कामप्रेर्विश्वेदेवाः मभासद इति ॥ ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो
वाहुरुत विश्वतस्पात् । सम्याहुव्यां धमति सम्पतत्रैर्धावाभूमी
जनयन्देवऽएकः ॥

जानामि पूजनमहं नहि शास्त्रसिद्धं, शक्तिस्तु ते परिचिता मम सर्वतश्च ।

पुष्पाञ्जलिर्भगवतश्चरणाब्जयोस्ते, सन्दीयते परिगृहाण विसृज्य दोषाम् ॥

(पुष्पाञ्जलि दें)

शिवगायत्री -- ॐ तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि ।

तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥

मन्दारमालाङ्कुलितालकायै कपालमालाङ्कितशेखराय ।

दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥

प्रदक्षिणा -- (शिवको अर्द्ध प्रदक्षिणा होती है)

ॐ ये तीर्थानि पप्रचरन्ति सुकाहस्ता निषङ्गिणः ।

तेपा७ सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि ॥

ॐ सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञं तन्वाना ऽअबध्नन् पुरुषं पशुम् ॥

यानि कानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च ।

तानि तानि प्रणश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे ॥

(प्रदक्षिणा करें)

प्रणामः -- ॐ नमः शम्भवाय च मयो भवाय च नमः शंकराय च

मयस्वकराय च नमः शिवाय च शिवतराय च ॥

वन्दे देवमुमापति सुरगुरुं वन्दे जगत्कारणं

वन्दे पद्मगभूषणं मृगधरं वन्दे पशूनां पतिम् ।

वन्दे सूर्य-शशाङ्क-वह्निनयनं वन्दे मुकुन्दप्रियं

वन्दे भक्तजनाश्रयञ्च वन्दे वन्दे-शिवं शंकरम् ॥१॥

वन्दे महेशं सुरसिद्धसेवितं भक्तैः सदा पूजितपादपदुमम् ।
ब्रह्मेन्द्रविष्णुप्रमुखैश्च वन्दितं ध्यायेत्सदा कामदुग्धं प्रसन्नम् ॥२॥

शान्तं पद्मासनस्थं शशधरमुकुटं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रं
शूलं वज्रं च खड्गं परसुमभयदं दक्षिणाङ्गो वहन्तम् ।
नागं पाशं च घण्टां डमरुकसहितं सांकशं वामभागे
नानालङ्कारयुक्तं स्फटिकमणिनिभं पार्वतीशं नमामि ॥३॥

शमशानेष्वाक्रीडा स्मरहर पिशाचाः सहचराः
श्चिताभस्मालेपः स्वर्गपि नृकरोटीपरिकरः ।
अमगङ्गाल्यं शीलं तव भवतु नामैवमखिलं
तथापि स्मर्तॄणां वरद परमं मङ्गलमसि ॥४॥
त्रिनेत्राय नमस्तुभ्यं उमादेहाध्वधारिणे ।
त्रिशूलधारिणे तुभ्यं भूतानां पतये नमः ॥५॥
गङ्गाधर नमस्तुभ्यं वृषध्वज नमोऽस्तु ते ।
आशुतोष नमस्तुभ्यं भूयो भूयो नमो नमः ॥६॥

(नमन करें)

क्षमा-प्रार्थना -- मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर ।
यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ॥१॥
आवाहनं न जानामि न जानामि तवाचनम् ।
पूजां चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर ॥२॥
पापोऽहं पापकर्माऽहं पापात्मा पापसम्भवः ।
त्राहि मां पार्वतीनाथ सर्वपापहरो भव ॥३॥
अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहर्निशं मया ।
दासोऽयमिति मां मत्वा क्षमस्व परमेश्वर ॥४॥

(क्षमा याचना करें)

स्वमेव माता च पिता त्वमेव, त्वमेव बन्धु श्व मखा त्वमेव ।

त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव, त्वमेव सर्वं मम देव देव ॥५॥

अनेन यथाशक्तिकृतेन पूजनेन श्रीसाम्प्यसदाशिवः प्रीयतां न मम ।

(पूजन समर्पण करें)

श्री महालक्ष्मी पूजनम्

सर्वप्रथम पूर्व स्थापित मूर्तिमयी श्री लक्ष्मीजी के पाग किसी थाली में केशयुक्त चन्दन में अष्टदल कमल बनाकर उस पर द्रव्य लक्ष्मी (रुपयों) को भी स्थापित करके एक साथ ही दोनों की पूजा निम्नलिखित विधान में करें --

ध्यानम् -- या सा पद्मासनस्था विपुलकटितटी पद्मपत्रायताक्षी
गम्भीरावर्तनाभिः स्तनभरनमिता शुभ्रवस्त्रोत्तरीया ।
या लक्ष्मीर्दिव्यरूपमणिगणखचितैः स्नापिता हेमकुम्भैः ।
सा नित्यं पद्महस्ता मम वसतु गृहे सर्वमाङ्गल्ययुक्ता ॥
ॐ हिरण्यवणां हरिणी सुवर्णरजतस्रजाम् ।
चन्द्रां हिरण्यमयी लक्ष्मीं जातवेदो मआवह ॥

(ध्यान कर पुष्प अर्पण करें ।)

आवाहनम् -- सर्वलोकस्य जननीं सर्वसौख्यप्रदायिनीम् ।
सर्वदेवमयीमीशां देवीमावाहयाम्यहम् ।
ॐ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।
यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामथं पुरुषानहम् ॥
महालक्ष्म्यं नमः, आवाहनं समर्पयामि --

(आवाहन के लिए पुष्प अर्पण करें ।)

आसनम् -- ॐ तप्तकाञ्चनवर्णाभं मुक्तामणिविराजितम् ।

अमलं कमलं दिव्यमासनं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम् ।

श्रियं देवीमुपह्वये श्रीमदेवी जुपताम् ॥

महालक्ष्मै नमः, आसनं समर्पयामि ।

(आसन के लिए भी पुष्प अर्पण करें ।)

पाद्यम् -- ॐ गङ्गादितीर्थसम्भूतं गन्धपुष्पादिभिर्युतम् ।

पाद्यं ददाम्यहं देवि गृहाणाशु नमोऽस्तु ते ॥

कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामाद्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् ।

पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥

महालक्ष्म्यै नमः, पाद्यं समर्पयामि ।

(चरण प्रक्षालन के लिए जल छोड़ें ।)

अर्घ्यम् -- सर्वगन्धसमायुक्तं पात्रे सम्पादितं मया ।

अर्घ्यं गृहाण मदत्तं महालक्ष्मि नमोऽस्तु ते ॥

चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देव जुष्टामुदाराम् ।

तां मदानेमी शरणमहं प्रपद्ये अलक्ष्मीर्मे नश्यतां त्वां वृणोमि

महालक्ष्म्यै नमः, अर्घ्यं स० ।

(अष्टगंध मिश्रित जल से अर्घ्य दें ।)

आचमनम् -- ॐ सर्वलोकस्य या शक्तिर्ब्रह्मविष्णवादिभिः स्तुता ।

ददाम्याचमनं तस्यै महालक्ष्म्यै मनोहरम् ॥

आदित्यवर्णं तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ विल्वः

तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥

महालक्ष्म्यै नमः, आचमनं स० । (आचमन के लिए जल चढ़ायें)

स्नानम् -- गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः । .

स्नापितासि मया देवि तथा शान्तिं कुरुष्व मे ॥

आदित्यवर्णं तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ विल्वः

तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः ।

महालक्ष्म्यै नमः, जलग्नानं स० । (जल से स्नान करायें ।)

पञ्चामृतस्नानम् -- दधि मधु घृतज्यैव पयश्च शर्करायुतम् ।

पञ्चामृतं ममानीतं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ पञ्चनद्यः परस्वतीमपियन्ति स्रजोतसः ।

परस्वती तु पञ्चधासोदेशोऽभवत् सरित् ॥

महालक्ष्म्यै नमः पञ्चामृतस्नानं स० ।

(पञ्चामृत से स्नान करायें ।)

विशेष द्रष्टव्य :- यहाँ पर हिरण्यवर्णा इत्यादि श्रीयूक्त के सोलह मन्त्रों से पञ्चामृत या कच्चे दूध से द्रव्यलक्ष्मी का अभिषेक भी किया जाता है ।

गन्धस्नानम् -- ॐ मलयाचलसम्भूतं चन्दनागुरुसम्भवम् ।

चन्दनं देवदेवेशि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

महालक्ष्म्यै नमः गन्धस्नानं स० ।

(गन्ध मिश्रित जल से स्नान करायें ।)

शुद्धस्नानम् -- मन्दाकिन्यास्तु यद्भारि सर्वपापहरं शुभम् ।

तदिदं कल्पितं तुभ्यं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥

महालक्ष्म्यै नमः, शुद्धस्नानं स० । (शुद्ध जल से स्नान करायें)

वस्त्रम् -- दिव्याम्बरं नूतनं हि क्षौमं त्वत्तिमनांहरम् ।

दीयमानं मया देवि गृहाण जगदम्बिके ॥

उपेतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।

प्रादुर्भूतां गुराष्ट्रेऽग्निं कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥

महालक्ष्म्यै नमः, वस्त्रं स० । (गोली चढ़ायें ।)

उपवस्त्रम् -- कञ्चुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितम् ।

गृहाण त्वं मया दत्तं मङ्गले जगदीश्वरि ॥

महालक्ष्म्यै नमः, उपवस्त्रं स० ।

(उपवस्त्र के लिए गोली चढ़ायें ।)

मधुपर्कम् -- ॐ कापिलं दधि कुन्दन्दुधवलं मधुसंयुतम् ।

व्यर्णपात्रस्थितं देवि मधुपर्कं गृहाण भोः ॥

महालक्ष्म्यै नमः, मधुपर्कं स० ।

आभूषणम् -- रत्नकंकणवैदूर्यमुक्ताहारयुतानि च ।
 सुप्रसन्नेन मनसा दत्तानि ग्रीकुरुष्व मे ॥
 क्षुत्पिपासामलां ज्वष्टामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ।
 अभूतिमसमृद्धिं च सर्वाङ्घ्रिर्णुद मे गृहात् ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, आभूषणानि ५० । (आभूषण चढ़ायें ।)

चन्दनम् -- श्री अखण्डागुरुकर्पूरमृगनाभिगमन्विताम् ।
 विलेपनं गृहाणाशु नमोऽस्तु भक्तवत्सले ॥
 गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।
 ईश्वरी सर्वभूतानां तामिहापह्वयं श्रियम् ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, गन्ध ५० ।
 (चन्दन अनामिका द्वारा चढ़ायें ।)

रक्तचन्दनम् -- ॐ रक्तचन्दनसंमिश्रं पारिजातामृद्भवम् ।
 मया दत्तं गृहाणाशु चन्दनं गन्धसंयुतम् ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, रक्तचन्दनं ५० । (लाल चन्दन चढ़ायें ।)

सिन्दूरम् -- ॐ सिन्दूरं रक्तवर्णञ्च सिन्दूरतिलकांप्रियं ।
 भक्त्या दत्तं मया देवि सिन्दूरं प्रतिगृह्यताम् ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, सिन्दूरं ५० । (सिन्दूर चढ़ायें ।)

कुंकुमम् -- ॐ कुंकुमं कामदं दिव्यं कुंकुमं कामरूपिणम् ।
 अखण्डकामसौभाग्यं कुंकुमं प्रातःगृह्यताम् ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, कुंकुमं ५० । (शेनी चढ़ायें ।)

अवीर-गुलालम् -- अवीरञ्च गुलालं च चोवा-चन्दनमेव च ।
 शृङ्गागार्थं मया दत्तं गृहाण परमेश्वरि ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, अवीरगुलालं ५० ।
 (अवीर-गुलाल चढ़ायें ।)

सुगन्धितद्रव्यम् -- ॐ तैलानि च युगन्धीनि द्रव्याणि विविधानि च ।
 मया दत्तानि लेपार्थं गृहाण परमेश्वरि ॥
 महालक्ष्म्यै नमः, सुगन्धित तैलं ५० ।
 (इत्र चढ़ायें ।)

अक्षता :- अक्षताश्च सुरश्रेष्ठे कुंकुमाक्ताः सुशोभिताः ।
मया निवेदिता भक्त्या पूजार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
महालक्ष्म्यै नमः, अक्षतान् स० । (चावल अर्पण करें ।)

पुष्पम् -- ॐ मन्दारपारिजाताद्या पाटली केतकी तथा ।
मरुवामांगरं चैव गृहाणाशु नमो नमः ॥
महालक्ष्म्यै नमः, पुष्पं समर्पयामि । (फूल चढ़ायें ।)

पुष्पमाला -- माल्यादीनि सुगन्धीनि मालत्यादीनि वै तथा ।
पूजनं क्रियते देवि पुष्पाणि प्रतिगृह्यताम् ॥
मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमशीमहि ।
पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥
महालक्ष्म्यै नमः । पुष्पमालां स० । (पुष्पमाला चढ़ायें ।)

दूर्वा -- ॐ विष्ण्वादिसर्वदेवानां प्रियांसर्वसुशोभनाम् ।
क्षीरसागरसम्भूते दूर्वां स्वीकुरु सर्वदा ॥
महालक्ष्म्यै नमः, दूर्वां समर्पयामि । (दूर्वा अर्पण करें ।)

विल्वपत्र -- ॐ त्रिदलानि अखण्डानि विल्वपत्राणि सुन्दरि ।
पूजयेत् परया भक्त्या महालक्ष्मीं सुखप्रदाम् ॥
महालक्ष्म्यै नमः विल्वपत्रम् स० । (वेलपत्र चढ़ायें ।)

अङ्गपूजा --

(अङ्गपूजन के निमित्त चावल, पुष्प एवं चन्दन लेकर प्रत्येक मन्त्र
बोलते हुए दाहिने हाथ से श्री महालक्ष्मीजी के पास छोड़ें ।)

ॐ चपलायै नमः । पादौ पूजयामि ॥१॥

ॐ चञ्चलायै नमः । जानुनी पूजयामि ॥२॥

ॐ कमलायै नमः । कटिं पूजयामि ॥३॥

ॐ कात्यायन्यै नमः । नाभिं पूजयामि ॥४॥

ॐ जगन्मात्रे नमः । जठरं पूजयामि ॥५॥

ॐ विश्ववल्गुभायै नमः । वक्षःस्थलं पूजयामि ॥६॥

ॐ कमलवासिन्यै नमः । हस्तौ पूजयामि ॥७॥

(१४४)

ॐ पद्माननायै नमः । मुखं पूजयामि ॥८॥

ॐ कमलपत्राक्ष्यै नमः । नेत्रत्रयं पूजयामि ॥९॥

ॐ श्रियै नमः । शिरः पूजयामि ॥१०॥

श्रीलक्ष्मीजी के पास में ही पूर्वादि क्रम से आठों दिशाओं में आठ सिद्धियों की पूजा निम्न मन्त्रों से पुष्प, चावल छोड़कर करें ।

ॐ अणिम्ने नमः ॥१॥ ॐ प्राप्त्यै नमः ॥५॥

ॐ महिम्ने नमः ॥२॥ ॐ प्राकाम्यै नमः ॥६॥

ॐ गरिम्ने नमः ॥३॥ ॐ ईशितायै नमः ॥७॥

ॐ लघिम्ने नमः ॥४॥ ॐ वशितायै नमः ॥८॥

लक्ष्मीजी के समीप में ही आठ लक्ष्मियों की पूजा चावल, चन्दन और पुष्प द्वारा करें ।

ॐ आद्यलक्ष्म्यै नमः ॥१॥ ॐ कमलायै नमः ॥५॥

ॐ विद्यालक्ष्म्यै नमः ॥२॥ ॐ सत्यलक्ष्म्यै नमः ॥६॥

ॐ सौभाग्यलक्ष्म्यै नमः ॥३॥ ॐ भोगलक्ष्म्यै नमः ॥७॥

ॐ अमृतलक्ष्म्यै नमः ॥४॥ ॐ योगलक्ष्म्यै नमः ॥८॥

धूपः -- वनस्पतिरसोत्पन्नो गन्धादयो गन्ध उत्तमः ।

आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ कर्दमेन प्रजाभूता मयि सम्भव कर्दम ।

श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥

महालक्ष्म्यै नमः । धूपमाघ्रापयामि । (धूप दिखावें ।)

दीपम् -- ॐ कर्पूरचर्तिसंगतं घृतयुक्तं मनोहरम् ।

तमोनाशकरं दीपं गृहाण परमेश्वरि ॥

ॐ आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे ।

नि च देवी मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥

महालक्ष्म्यै नमः । दीपं स० ।

(दीपक की ओर चावल छोड़ें व हस्तप्रक्षालन करें ।)

नैवेद्यम् --- ॐ नैवेद्यं गृह्यतां देवि भक्ष्यभोज्यसमन्वितम् ।

पङ्कजैरन्वितं दिव्यं लक्ष्मि देवि नमोऽस्तु ते ॥

आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं पिंगलां पद्ममालिनीम् ।

चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥ महालक्ष्म्यं नमः । नैवेद्यं १० ।

प्रसाद अर्पण करें, धेनुमुद्रा में हाथों को जोड़कर अधोलिखित मन्त्र पढ़ते रहें तथा मन्त्रों की समाप्ति पर जल से आचमन करायें -

ॐ प्राणाय स्वाहा, ॐ अपानाय स्वाहा, ॐ व्यानाय स्वाहा,

ॐ उदानाय स्वाहा, ॐ समानाय स्वाहा, ॐ नैवेद्यं निवेदयामि ।

आचमनम् -- शीतलं निर्मलं तोयं कर्पूरं मुवांसितम् ।

आचम्यता जलं ह्यतत् प्रसीद परमेश्वरि ॥

महालक्ष्म्यं नमः । आचमनीयं १० । (जल अर्पण करें)

फलम् -- फलेन फलितं सर्वं त्रैलोक्यं मय्यगच्छम् ।

तस्मात् फलप्रदानेन पूर्णाः सन्तु मनोरथाः ॥

ॐ याः फलिनीया अफला अपप्सा वाञ्छव पूर्वाभ्याः ।

बृहस्पतिप्रसूतास्तानां मुञ्चन्व ७२म् ॥

महालक्ष्म्यं नमः । फलं १० । (सामयिक प्राप्त फल बढ़ायें)

ताम्रवूलपूर्णाफलम् -- एलालवङ्गकर्पूरनागपद्माङ्गभर्तुम् ।

पूर्णाफलेन संयुक्तं ताम्रवूलं प्रांतगृह्यताम् ॥

आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं पिंगलां पद्ममालिनीम् ।

सूर्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥

महालक्ष्म्यं नमः । ताम्रवूलं १० ।

(पान-मुपांग बढ़ायें)

दक्षिणा -- ॐ हिरण्यगर्भगर्भस्य हेमवीजं विभावसां ।

अनन्तपुण्यफलादमनः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपणामिनीम् ।

यस्यां हिरण्यं प्रभूतिं गावो दाम्योऽश्वान् विन्देद्य

पुरुषानहम् ॥ महालक्ष्म्यं नमः दक्षिणा १० ।

(दक्षिणा बढ़ायें)

अखण्डऋतुफलम् -- इदं फलं मयानीतं मय्य च निवेदिताम् ।

गृहाण परमेशानि प्रसीद पाणमायहम् ॥

महालक्ष्म्यं नमः अ० ऋ० फ० १० । (नाम्यल अर्पण कर)

- नीराजनम् -- चक्षुर्द सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम् ।
 आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि ॥
- प्रदक्षिणा -- ॐ यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यायमानि च ।
 तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे ॥
- प्रार्थना -- सुरासुरेन्द्रादिकिरीटमौक्तिकैर्युक्तं सदा यत्तवपादपंकजम् ।
 परावरं पातु वरं सुमंगलं नमाभि भक्त्याखिलकामप्रदये ।
 भवानि त्वं महालक्ष्मीः सर्वकामप्रदायिनी ।
 सुपूजिता प्रसन्ना स्यान्महालक्ष्मि नमोस्तुते ॥२॥
 कृतेन अनेन पूजनेन महालक्ष्मीदेवी प्रीयताम् न मम ।

श्री महाकाली (दावात्) पूजनम्

दावात और कलम की पूजा मौली लपेट कर महालक्ष्मीजी के सामने रख कर करें ।

कालिके त्वं जगन्मातर्मपीरूपेण वर्तसे ।
 उत्पन्ना त्वं च लोकानां व्यवहारप्रसिद्धये ॥
 कृण्वानने द्विजिह्वे च चित्रगुप्तकरस्थिते ।
 सदक्षराणां पत्रेषु लेख्यं कुरु सदा मम ॥

ॐ लेखन्यै नमः । गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि । नमस्कराणि
 (चन्दन पुष्पाक्षत अर्पण कर नमस्कार करें)

प्रार्थना -- या कालिका रोगहरा सुवंधा भक्तः समस्तैर्व्यवहारदक्षः ।
 जनैर्जनानां भयहारिणी च सा लोकमाता मम सौख्यदाऽस्तु ॥

सरस्वती (बही-खाता) पूजनम्

ध्यान -- शुक्ला ब्रह्मविचारसारपरमामाद्यां जगद्व्यापिनी
 वीणापुरस्कधारिणीमभयदां जाडुयान्धकारपद्मम् ।
 हस्तं स्फाटिकमालिकां त्रिदधती पद्यासने संस्थितां
 धन्दं तां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥

ॐ सरस्वत्यै नमः । गवोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि, नमस्करोमि ।

प्रार्थना -- या कुन्देन्दुतृपारहारधवला या शुभ्रवस्त्रावृता
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या श्रुतपद्मायना ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
मा मां पानु सरस्वती भगवती निःशेषजाइयापहा ॥

“कृतंन अनेन पूजनेन महामरस्वती देवी प्रीयताम् न मम”

कुबेर पूजनम् (तिजोरी या बक्सा में)

तिजोरी एवं रोकड़ के बक्से में गिन्दूर में ग्वग्निक बनाकर पूजन करें ।

आवाहन -- आवाहयामि देव त्वामिहायाहि कृपां कुरु ।
कोपं वर्धय नित्यं त्वं परिरक्ष गुरेश्वर ॥
आवाहन के लिये उपरान्त मन्त्र बोलते हुए पुष्प छोड़ें ।
(यथा लब्धोपचार मे पूजन कर प्रार्थना करें ।)

प्रार्थना -- धनाध्यङ्क्षायं देवश्च नरयानोपवर्णिने ।
नमस्ते राजराजाय कुबेराय महात्मने ॥

दीपमालिका (दीपक) पूजनम्

वीच में बड़ा दीपक और उसके चारों ओर और ग्यारह-इक्कीस अथवा
इससे भी अधिक दीपक अपनी पारिवारिक परम्परा के अनुसार तिल के तेल
से प्रज्वलित करके एक परात में रखकर आगे लिखे मन्त्र में ध्यान करें ।

ध्यानम् -- भो दीप ब्रह्मरूप त्वं ह्यन्धकारविनाशक ।
इमां मया कृतां पूजां गृह्णन्तेजः प्रवर्धय ॥
इस प्रकार ध्यान करके पुष्पादि छाड़ें ।

पंचोपचार पूजन करने के पश्चात् हाथ जोड़कर निम्न प्रार्थना करें ।

प्रार्थना -- शुभं करोतु कल्याणमारोग्यं सुख-सम्पदम् ।
मम बुद्धि-प्रकाशं च दीपज्यातिर्नमोऽस्तुते ॥१॥
शुभं भवतु कल्याणमारोग्यं पुष्टिवर्धनम् ।
आत्मतत्त्वप्रबोधाय दीपज्यातिर्नमोऽस्तुते ॥२॥
दीपावलिर्मया दत्त गृहाण त्वं सुरेश्वरि ।
अनेन दीपदानेन ज्ञानदृष्टिप्रदा भव ॥

आरातिक्यम् -- कर्पूरगोरं करुणावतारं संसारसारं भुजगेन्द्रहारम् ।
 सदा वयन्तं हृदयारविन्दे भवं भवानी सहितं नमामि ॥
 अग्निज्योतीरविज्योतिश्चन्द्रज्योतिस्तथैव च ।
 उत्तमं सर्वज्योतीनाम् आतिक्यं प्रतिगृह्यताम् ॥

आरती -- जय लक्ष्मी माता मैया श्री लक्ष्मी माता ।

तुमको निश दिन ध्यावत हर विष्णु धाता ।
 ब्रह्माणी रुद्राणी कमला तूही है जगमाता ।
 सूर्य चन्द्रमा ध्यावत नारद ऋषि गाता । जय०
 दुर्गरूप निरञ्जनि सुख सम्पत्तिदाता ।
 जो कोई तुमको ध्यावत ऋद्धिसिद्ध धनपाता । जय०
 तूही है पातालवसंती तूही है शुभ दाता ।
 कर्म प्रभाव प्रकाशक जगनिधि स त्राता । जय०
 जिस घर थारो वासो वाही में गुण आता ।
 कर न सके सो कर ले मन नहीं धड़काता । जय०
 तुम विन यज्ञ न होवे वस्त्र हो राता ।
 खान पाशको वैभव तुम विन कुन दाता । जय०
 शुभ गुण सुन्दरयुक्ता क्षीरनिधिजाता ।
 रत्नचतुर्दश तोकुं कोई भी नहीं पाता । जय०
 या आरती लक्ष्मीजीकी जो कोई नर गाता ।
 उर आनन्द अति उमगे पाप उतर जाता । जय०
 स्थिर चर जगत बचावे कर्म फेर त्याता । जय०
 राम प्रताप मैया की शुभ दृष्टि पाता । जय०

पुष्पाञ्जलि :-- ॐ महालक्ष्म्यै च विद्महे विष्णुप्रियायै च धीमहि तन्नो लक्ष्मी
 प्रचोदयात् ।

या श्रीः स्वयं मुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः, पापात्मनां कृतघ्न्यां हृदयेषु कुम्भः
 श्रद्धा सतां कुलजनप्रभावस्य लज्जा, ता त्वां नताः स्मः परिपालय देवि विश्वम्

मण्डप विधानम्

मण्डप सोलह हाथ का चतुरस्र होता चाहिए । तुलादान में बीस हाथ का मण्डप बनाया जाता है । विशिष्ट आयोजनों के लिए द्विगुणित मान का मण्डप बनाने की विधा "विधान-पारिजात" में बतलायी गयी है । मण्डप की लम्बाई-चौड़ाई रस्सी द्वारा मापकर चिह्न कर लेना चाहिए । प्रत्येक दिशा के द्वार पर पाँच-पाँच हाथ के चूड़ सहित दो-दो स्तम्भ मिलाकर ८ स्तम्भ, चारों कोनों में ४ स्तम्भ सभी मिलाकर बारह स्तम्भ हुए, जिनका पाँचवा हिस्सा जमीन में गाड़ना चाहिए । मण्डप-मध्य के लिए चूड़ सहित आठ हाथ का स्तम्भ मध्य की प्रधान वेदी के चारों तरफ गाड़ना चाहिए । बीच वाले खम्भों के ऊपर लकड़ी का शिखर बनाकर उसके छिद से चार लकड़ी निकाल कर चारों खम्भों तक देना चाहिए । मण्डप के पूर्वादि दिशाओं में चारों द्वार के एक हाथ आगे तोरण द्वार बनाया जाता है । पूरव में पीपल का, दक्षिण में गूलर का, पश्चिम में पाकड़ तथा उत्तर में वरगद की लकड़ी से तोरण द्वार बनाना उत्तम माना गया है ।

दो हाथ चौड़ी पाँच हाथ लम्बी ध्वजा दिग्पालों की वेदी के समीप लगाना चाहिए । कुछ आचार्यों ने इसके आधेमान (माप) को भी प्रशस्त माना है । पूरव में हाथ चित्रित पीली ध्वजा, अग्निकोण में मेष चिह्नित लाल ध्वजा, दक्षिण में महिष चिह्नित काला, नैऋत्य में सिंह चिह्नित नीली, पश्चिम में मछली चिह्नित श्वेत, वायव्यकोण में हरे रंग की हरिण अंकित, उत्तर में घोड़ा अंकित सफेद, ईशान में बैल अंकित सफेद, पूरव-ईशान के मध्य हंस अंकित लाल तथा पश्चिम-नैऋत्य मध्य गरुड़ अंकित पीत ध्वजा दश-दश हाथ के बाँस में लगानी चाहिए ।

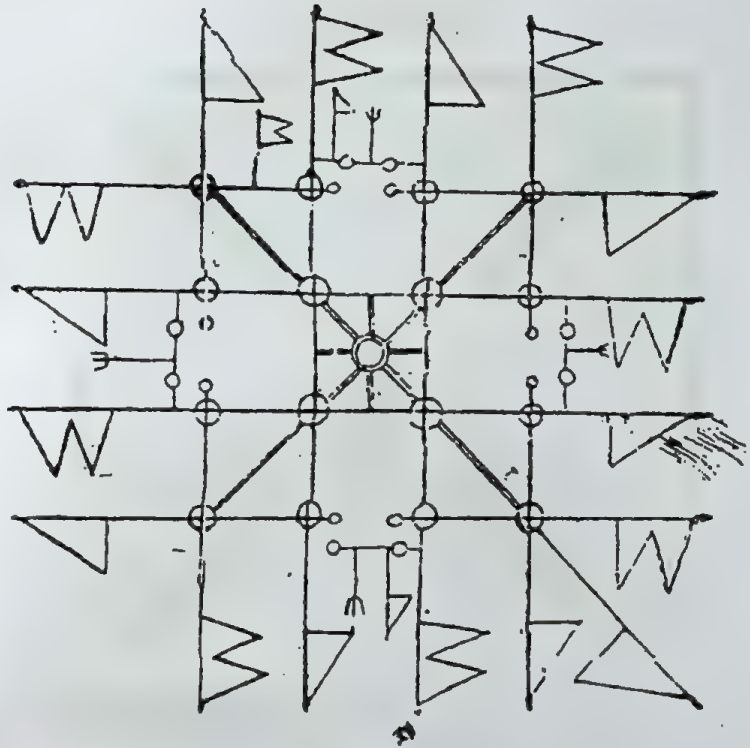
मण्डप के मध्य में जो चार स्तम्भ होंगे, उनमें सर्वप्रथम ईशान कोण के स्तम्भ पर ब्रह्मा का, अग्निकोण के स्तम्भ पर विष्णु का, नैऋत्यकोण के स्तम्भ पर शंकर का तथा वायव्य कोण के स्तम्भ पर इन्द्र का आवाहन, स्थापन होगा । बाहर के १२ स्तम्भों की पूजा ईशानकोण से दक्षिणावर्त

प्रारम्भ होगी । पहले स्तम्भ पर सूर्य, दूसरे पर गणपति, तीसरे पर यम, चौथे पर नागराज, पाँचवें पर स्कन्द, छठे पर वायु, सातवें पर शंभु, आठवें पर वरुण, नवें पर अष्टवसु, दशवें पर धनद, ग्यारहवें पर बृहस्पति और बारहवें पर विश्वकर्मा की पूजा होती है । चारों दरवाजों पर तोरण की पूजाकर पूर्वाधिक्रम से ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद एवं अथर्ववेद के जानकार ब्राह्मणों को द्वारपाल के रूप में नियुक्त करें । मण्डप की द्वारपूजा, दिग्पाल पूजा एवं ध्वजारोहण आदि उन देवताओं के अनुरूप होना चाहिए । मण्डप के मध्य में प्रधानवेदी सर्वतोभद्र अथवा लिंगतोभद्र, अग्निर्कोण में चतुष्पत्ति, योगिनी, नैऋत्यकोण में वास्तु की वेदी, वायव्यकोण में क्षेत्रपाल की वेदी तथा ईशानकोण में नवग्रह की वेदी बनानी जाती है । प्रधान वेदी के अतिरिक्त इन वेदियों का परिमाण एक हाथ ऊँचा एक हाथ चौड़ा एवं एक हाथ लम्बा माना गया है ।

कुण्डविधानम् -- चतुरस्र कुण्ड में प्रकृतिक्षेत्र का मान २४ अङ्गुल का होना चाहिए । हवनीय द्रव्य के अनुसार इसका मान द्विगुणित या चतुर्गुणित भी कर सकते हैं । वृत्त-कुण्ड के लिए साढ़े तेरह अङ्गुल की एक रस्सी लेकर गोलाकार घुमाने से वृत्त-कुण्ड का निर्माण हो जाता है । पन्द्रह अङ्गुल की रस्सी लेकर, रस्सी चारों ओर घुमायी जाय तो पञ्चकुण्ड का बाहरी रूप बनेगा । इस कुण्ड का व्यासार्ध दसअङ्गुल ही होगा । वृत्तकुण्ड में बाहरी भाग १८ अङ्गुल के वृत्त से निर्मित होगा । किन्तु भीतरी भाग ग्यारह अङ्गुल का ही होगा । पट्कोण कुण्ड २४ अङ्गुल के प्रकृति क्षेत्र में बनाये जाते हैं । योनिकुण्ड में योनि नहीं लगायी जाती । इस कुण्ड की आकृति पान के पत्ते की तरह होती है तथा २४ अङ्गुल के प्रकृति क्षेत्र के मध्य इसे बनाया जाता है ।

(१५१)

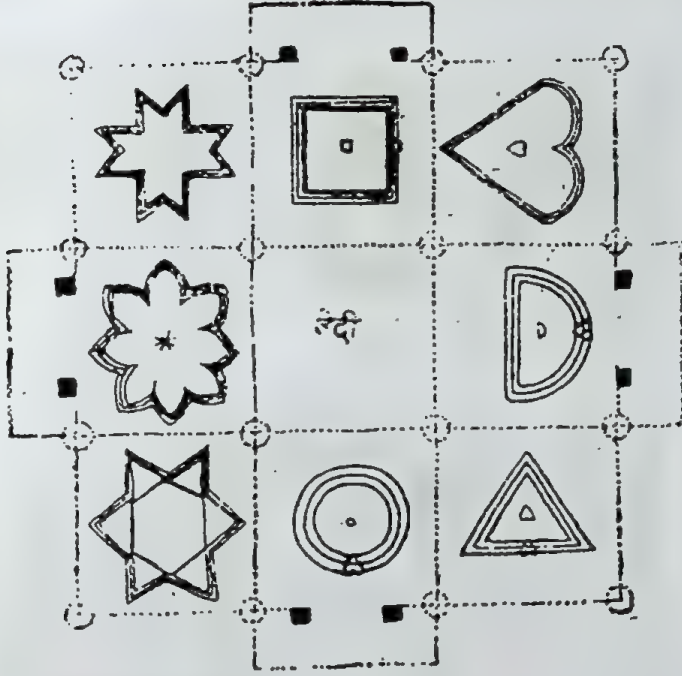
यज्ञमण्डप स्वरूपम्

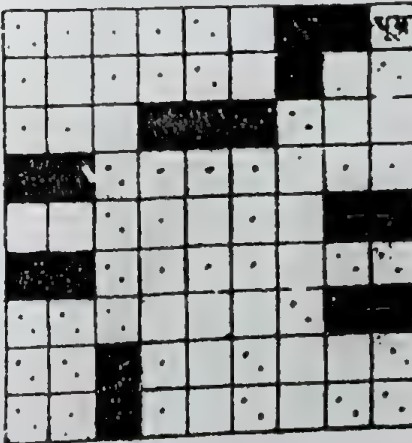
चतुरस्रकुण्डम्

“अष्टकुण्डीयमण्डपस्वरूपम्”

“वास्तु मण्डलम्”

	श्वेतवर्णकोष्ट --
	श्वेतधान्य से भरें ।
○	एकविन्दु कोष्ट --
	पीतधान्य से भरें ।
○○	दोविन्दुकोष्ट --
	रक्तधान्य से भरें ।
○	तीनविन्दुकोष्ट --
○○	हरेतधान्य से भरें ।
	कृष्णवर्णकोष्ट --
	कृष्णधान्य से भरें ।

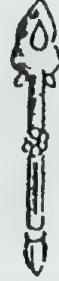
“यज्ञोपयोगिपात्राणामाकृतयः”

प्रणीता

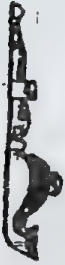
प्रोक्षणी

ध्रुवासुक

पुष्करसुक

जुहसुक

हवनी (सुक)

स्पयः

इडापात्री

अरणिः

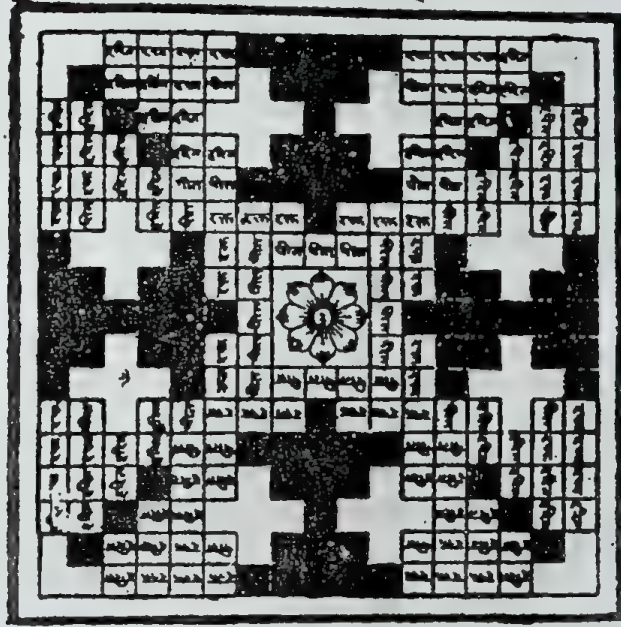
उत्तरारणिः

प्रमन्थः

“अष्टादशरेखात्मकं चतुर्लिङ्गतोभद्रमण्डलम्”

चतुर्लिङ्गतोभद्रचक्रम्

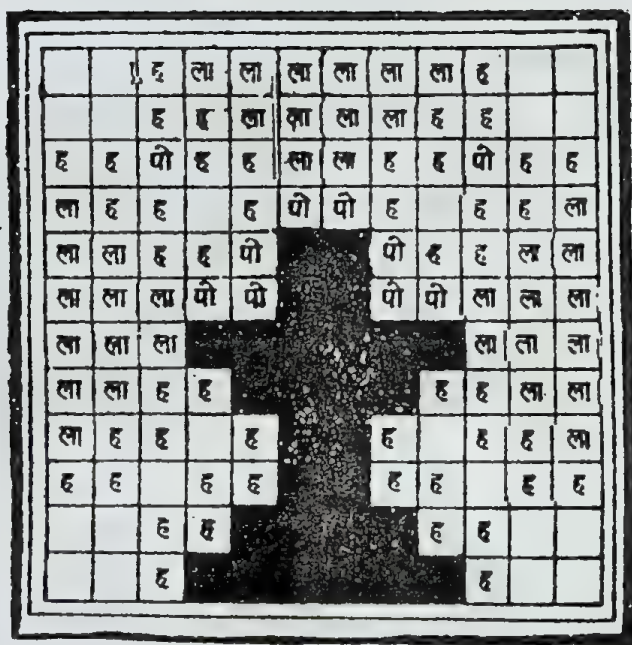
द्रष्टव्य -- लिङ्गतोभद्र-मण्डल भगवान् शंकर के यज्ञादि में बनाया जाता है । लघुरुद्र, महारुद्र, प्रदोषव्रत उद्यापन, लक्षविल्वपत्र पूजन तथा अन्य कोई शिव सम्बन्धी पूजन में चतुर्लिङ्गतोभद्र मण्डल का निर्माण कर विधिवत् अर्चन करने की विधा शास्त्रों में बतलायी गयी है ।

अभिषेके जपे पूजने च शंकरध्यानम् --

शुद्धस्फटिकसंकाशत्रिनेत्रमज्यवक्त्रम् । गंगाधरदशभुजं सर्वाभरणभूषितम् ॥
नीलग्रीवं शशांकांकनागयज्ञोपवीतिनम् । व्याघ्रचर्मोत्तरीयज्य वरेण्यमभयप्रदम् ॥
कमण्डल्वक्षसूत्राभ्यामन्वितं शूलपाणिनम् । ज्वलन्तम्पिङ्गलजटाजूटमुद्योतकारिणम् ॥
अवनाप्लुप्तं हृष्टमुमादेहार्थधारिणम् । दिव्यसिंहासनासीनन्दिव्यभोगसमन्वितम् ॥
दिव्यदत्तासमायुक्तं सुरासुरनमस्कृतम् । नित्यं च शाश्वतं शुद्धं ध्रुवमक्षरमव्ययम् ॥

सर्वव्यापिनमीशान रुद्रं वै विश्वरूपिणम् ।

एवमध्यात्वा द्विजः सम्यक् ततो यजनमारभेत ॥६॥

अभिषेकात्मकस्नपनद्रव्यम् -- जलेन वृष्टिमाप्नोति व्याधिशान्त्यै
कुशोदकैः ॥ दध्ना च पशुकामाद्य श्रिया इक्षुरसेन च ॥ मध्वाज्येन धनार्थी
स्यान्मुमुक्षुस्तीर्थवारिणा ॥ पुत्रार्थी पुत्रमाप्नोति पयसां चाभिषेचनात् ॥ वन्ध्या
वा काकवन्ध्या वा मृतवत्सा च यांगना ॥ सद्यः पुत्रमवाप्नोति पयसां
चाभिषेचनात् ॥ अन्यञ्च ॥ ज्वरप्रकोपशान्त्यर्थं जलधारा शिवप्रिया ॥
वृतधारा शिवे कार्या यावन्मन्त्रसहस्रकम् ॥ तदा वंशस्य विस्तारो जायते नात्र
संशयः ॥ प्रमेहरोगशान्त्यर्थं प्राप्नुयान्मानरोषितम् ॥ केवलं दुग्धधारा च तदा
कार्या विशेषतः ॥ शर्करामिश्रिता तत्र यदा बुद्धिर्जडा भवेत् ॥ श्रेष्ठा
बुद्धिर्भवेत्तस्य कृपया शंकरस्य च ॥ सार्पपेगैव तैलेन शत्रुनाशो भवेदिह ॥
मधुना यक्ष्मराजोऽपि गच्छेद्वै शिवपूजनात् ॥

वास्तुमण्डलदेवतापूजनम्

वास्तु-मण्डल के लिए चौसठ कोष्ठात्मक अथवा एक्यासी कोष्ठात्मक वनान के विधान हैं ।

“गृहे प्रगादे च शिष्यादिक्रम ईरितः” इस वचन के अनुसार यज्ञ आदि में सिखी आदि देवताओं का आवाहन करते हैं । यह पक्ष मत्स्य पुराणांक्त है । रुद्रकल्पद्रुमकार ने तो यज्ञादि में ब्रह्मादि देवताओं का ही प्रथम स्थापनादि विहित माना है । शारदातिलक में भी यही पक्ष स्वीकृत है । मैने भी इसी का अनुसरण किया है ।

मण्डप वास्तुपीठ नव रेखात्मक और चौसठ कोष्ठात्मक होता है । गृहवास्तुपीठ दशरेखात्मक एक्यासी कोष्ठात्मक विहित है । यद्यपि वास्तुपीठ के निर्माण विधि में अनेक मतभेद मिलते हैं किन्तु उनमें चौसठ कोष्ठात्मक अथवा एक्यासी कोष्ठात्मक वास्तुपीठ अत्यधिक मान्य और प्रसिद्ध है । चौसठ कोष्ठात्मक वास्तुपीठ के मध्य स्थित चार कोष्ठों से आरम्भ कर ब्रह्मा आदि वास्तुमण्डल देवताओं का तथा ईशान कोण से प्रारम्भ कर शिखी आदि देवताओं का आवाहन कहा गया है । एक्यासी कोष्ठवाले गृहवास्तु मण्डल में भी मध्यस्थित चार कोष्ठों में ब्रह्मादि देवताओं का आवाहन भी कहा गया है ।

“ब्रह्माणमादितः कृत्वा शिखिनं वा क्रमण तु”

इस कारिका के अनुसार दोनों पक्ष शास्त्रानुमोदित हैं ।

वास्तुमण्डलार्थं चतुःपष्टिकांष्टात्मके वास्तुपीठे पश्चिमत आरभ्य प्रागायता उदक्संस्थाः, दक्षिणत आरभ्य उत्तरायताः प्राक्संस्था नव नव रेखाः कृत्वा तत्र समचतुरस्रेऽसार्धद्विपदादिभिः पञ्चचत्वरिंशत्पदानि निर्माय मध्यचतुः कोष्टकादारभ्य ब्रह्मादिदेवतानाम् आवाहनं कुर्यात् ।

तत्रादौ सपत्नीको यजमानो वास्तुपीठ समीपे पश्चिमाभिमुख उपविश्य आचमनं प्राणायामञ्च कुर्यात् ।

ततो हस्ते जलं गृहीत्वा । अद्यपूर्वोच्चारित एवं गुणविशेषण विशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ प्रारब्धस्य अमुकयागस्यांगत्वेन अस्मिञ्चतुःपष्टिकोष्टात्मके वास्तुपीठे ब्रह्मादिदेवतानाम् आवाहनं पूजनञ्च करिष्ये ।

वास्तुपीठस्याग्नेयादिक्रमेण शङ्कुरोपणम् -- आग्नेय्याम् -- ॐ विशन्तु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वतः मण्डपेऽत्राय तिष्ठन्तु हायुर्वलकराः सदा ॥१॥ ततो नैर्ऋत्याम् -- विशन्तु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वतः । मण्डपेऽत्रायतिष्ठन्तु ह्यायुर्वलकराः सदा ॥२॥ ततो वायव्याम् -- विशन्तु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वतः मण्डपेऽत्रायतिष्ठन्तु ह्यायुर्वलकराः सदा ॥३॥ एवमाग्नेयादिषु चतुष्कोणेषु शङ्कुनारो प्याऽऽग्नेयादिक्रमेणैव मापभक्तं दध्योदनं वा वलिं दद्यात् । आग्नेय्यां शङ्कुसमीपे वलिं निधाय हस्ते जलं गृहीत्वा । ॐ अग्निभ्योऽप्यथ सर्पेभ्यो ये चान्ये तान्समाश्रिताः ॥ वलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥१॥ इति जलमृत्सृजेत् । एवं नैर्ऋत्यां शङ्कुसमीपे वलिं निधाय हस्ते जलं गृहीत्वा । ॐ नैर्ऋत्याधिर्पातिश्चैव नैर्ऋत्यां ये च राक्षसाः ॥ वलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥२॥ इति जलमृत्सृजेत् ॥ ततो वायव्यां शङ्कुसमीपे वलिं निधाय हस्ते जलं गृहीत्वा -- ॐ नमो वै वायुरक्षेभ्यो ये चान्ये तान्समाश्रिताः ॥ वलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥३॥ इति जलमृत्सृजेत् ॥ एत ऐशान्या शङ्कुसमीपे वलिं निधाय हस्ते जलमादाय । ॐ रुद्रेभ्यश्चैव सर्पेभ्यो ये चान्ये तान्समाश्रिताः । वलिं तेभ्यः प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमम् ॥४॥ इति जलमृत्सृजेत् ॥ तत आग्नेयादिक्रमेण शङ्कुदेवताभ्यो नमो गन्धं पुष्पं धूपं दीपं नैवेद्यश्च मम० ॥ सर्वोपचारार्थं नमस्कारान् मम० ॥ अनेन शङ्कुरोपणपूर्वकव लिदानेन चतस्र आग्नेयादिविदिग्देवताः प्रीयन्तां न मम ॥

अथ रेखाकरण पूजनश्च ॥ वास्तुपीठे श्वेतं वस्त्रं प्रसार्य तदुपरि सुवर्णशलाकया कुशशलाकया वा पश्चिमत आरभ्य प्रागायता उदक्संस्थाः, दक्षिणत आरभ्य उदगायताः प्राक्संस्थाः समचतुरस्रा नव नव रेखा विदध्यात् ॥ प्रथमं पश्चिमत आरभ्य प्रागायता उदक्संस्था नव रेखाः कार्याः ॥ ॐ शान्तायै नमः ॥१॥ ॐ यशोवत्यै नमः ॥२॥ ॐ कान्तायै नमः ॥३॥ ॐ विशालायै नमः ॥४॥ ॐ प्राणवाहिन्यै नमः ॥५॥ ॐ सत्यै नमः ॥६॥ ॐ गुप्तायै

नमः ॥७॥ ॐ नन्दायै नमः ॥८॥ ॐ सुभद्रायै नमः ॥९॥ ततो दक्षिणत
 आरभ्य उद्गायताः पूर्वदिक्संस्था नव रेखाः कार्याः ॥ ॐ हिरण्यायै नमः
 ॥१॥ ॐ सुव्रतायै नमः ॥२॥ ॐ विभूतयै नमः ॥४॥ ॐ विमलायै नमः
 ॥५॥ ॐ प्रियायै नमः ॥६॥ ॐ जयायै नमः ॥७॥ ॐ कालायै नमः ॥८॥
 ॐ विशोकायै नमः ॥९॥ हस्तेऽक्षतान् गृहीत्वा ॥ ॐ मनोजूर्तिर्जुषता० ॥
 रेखादेवताः सुप्रतिष्ठता वरदा भवत । ॐ भू० रेखादेवताभ्यो नमः गन्धं पुष्पं
 धूपं दीपं नैवेद्यश्च समर्पयामि ॥ अनेन रेखादेवतानां पञ्चोपचारैः कृतेन
 पूजनेन ॐ भू० रेखा देवताः प्रीयन्तां न मन ॥

मध्येनवपदे ब्रह्मणः स्थापनं कुर्यात् -

ॐ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणम् आ० स्थापयामि ॥१॥ ॐ अर्यम्णे नमः
 अर्यमणम् आ० स्था० ॥२॥ ॐ सवित्रे नमः सवितारम् आ० स्था० ॥३॥
 ॐ विवरस्वते नमः विवरस्वन्तम् आ० स्था० ॥४॥ ॐ विवुधाधिपाय नमः
 विवुधाधि० आ० स्था० ॥५॥ ॐ मित्राय नमः मित्रम् आ० स्था० ॥६॥
 ॐ राजयक्ष्मणे नमः राजक्ष्मामण् आ० स्था० ॥७॥ ॐ पृथ्वीधराय नमः
 पृथ्वीध० आ० स्था० ॥८॥ ॐ आपवत्साय नमः आपवत्सम् आ०
 स्था० ॥९॥ ईशानादिकोणादधः ॐ अपाय नमः आपम् आ० स्था० ॥१०॥
 ॐ सावित्राय नमः सावित्रम् आ० स्था० ॥११॥ ॐ जयाय नमः जयम्
 आ० स्था० ॥१२॥ ॐ रुद्राय नमः रुद्रम् आ० स्था० ॥१३॥
 ईशानादिक्रमेणाग्नेयकोणपर्यन्तम् -- ॐ शिखिने नमः शिखिनम् आ०
 स्था० ॥१४॥ ॐ पर्जन्याय नमः पर्जन्यम् आ० स्था० ॥१५॥ ॐ जयन्ताय
 नमः जयन्तम् आ० स्था ॥१६॥ ॐ कुलिशायुधाय नमः कुलिशायुधम् आ०
 स्था० ॥१७॥ ॐ सूर्याय नमः सूर्यम् आ० स्था० ॥१८॥ ॐ सत्याय नमः
 सत्यम् आ० स्था० ॥१९॥ ॐ भृशाय नमः भृशम् आ० स्था० ॥२०॥
 ॐ आकाशाय नमः आकाशम् आ० स्था० ॥२१॥ ॐ वायवे नमः वायुम्
 आ० स्था० ॥२२॥ ॐ पूष्णे नमः पूषाणम् आ० स्था० ॥२३॥ अथ
 दक्षिणस्याम् -- ॐ वितयाय नमः वितथम् आ० स्था० ॥२४॥ ॐ गृहक्षताय
 नमः गृहक्षतम् आ० स्था० ॥२५॥ ॐ यमाय नमः यमम् आ० स्था० ॥२६॥
 ॐ गन्धर्वाय नमः गन्धर्वम् आ० स्था० ॥२७॥ ॐ भृङ्गराजाय नमः

भृङ्गराजम् आ० स्था० ॥२८॥ ॐ मृगाय नमः मृगम् आ० स्था० ॥२९॥
 ॐ पितृभ्यो नमः पितृन् आ० स्था० ॥३०॥ अथपश्चिमायाम् -- ॐ
 दौवारिकाय नमः दौवारिकम् आ० स्था० ॥३१॥ ॐ सुग्रीवाय नमः सुग्रीवम्
 आ० स्था० ॥३२॥ ॐ पुष्पदन्ताय नमः पुष्पदन्तम् आ० स्था० ॥३३॥
 ॐ वरुणाय नमः वरुणम् आ० स्था० ॥३४॥ ॐ असुराय नमः असुरम्
 आ० स्था० ॥३५॥ ॐ शोषाय नमः शोषम् आ० स्था० ॥३६॥ ॐ पापाय
 नमः पापम् आ० स्था० ॥३७॥ ॐ रोगाय नमः रोगम् आ० स्था० ॥३८॥
 अथोत्तरस्यांदिशि -- अहये नमः अहिम् आ० स्था० ॥३९॥ ॐ मुख्याय
 नमः मुख्यम् आ० स्था० ॥४०॥ ॐ भल्लटाय नमः भल्लाटम् आ० स्था०
 ॥४१॥ ॐ सोमाय नमः सोमम् ॥४२॥ ॐ सर्पाय नमः सर्पम् आ० स्था०
 ॥४३॥ ॐ आदित्यै नमः अदितिम् आ० स्था० ॥४४॥ ॐ दित्यै नमः
 दितिम् आ० स्था० ॥४५॥ मण्डलाद्वहिः श्वेतपरिधौ देवतास्थापनम् -- ॐ
 चरक्यै नमः चरकीम् आ० स्था० ॥४६॥ ॐ विदार्यै नमः विदारीम् आ०
 स्था० ॥४७॥ ॐ पूतनायै नमः पूतनाम् आ० स्था० ॥४८॥ ॐ पापराक्षस्यै
 नमः पापराक्षसीम् आ० स्था० ॥४९॥ ॐ स्कन्दाय नमः स्कन्दम् आ० स्था०
 ॥५०॥ ॐ अर्यम्णे नमः अर्यमणम् आ० स्था० ॥५१॥ ॐ जृम्भकाय नमः
 जृम्भकम् आ० स्था० ॥५२॥ ॐ पिलिपिच्छाय नमः पिलिपिच्छम् आ० स्था०
 ॥५३॥ मण्डलाद्वहिः द्वितीयरक्तपरिधौ देवतास्थापनम् -- ॐ इन्द्राय नमः
 इन्द्रम् आ० स्था० ॥५४॥ ॐ अग्नये नमः अग्निम् आ० स्था० ॥५५॥
 ॐ यमाय नमः यमम् आ० स्था० ॥५६॥ ॐ निर्ऋतये नमः निर्ऋतिम् आ०
 स्था० ॥५७॥ ॐ वरुणाय नमः वरुणम् आ० स्था० ॥५८॥ ॐ वायवे
 नमः वायुम् आ० स्था० ॥५९॥ ॐ कुवेराय नमः कुवेरम् आ० स्था० ॥६०॥
 ॐ ईश्वराय नमः ईश्वरम् आ० स्था० ॥६१॥ ॐ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणम्
 आ० स्था० ॥६२॥ ॐ अनन्ताय नमः अनन्तम् आ० स्था० ॥६३॥
 प्राच्यादिदिक्षुक्रमेण -- उग्रसेनाय नमः उग्रसेनम् आ० स्था० ॥६४॥ ॐ
 डामराय नमः डामरम् आ० स्था० ॥६५॥ ॐ महाकालाय नमः महाकालम्
 आ० स्था० ॥६६॥ ॐ पिलिपिच्छाय नमः पिलिपिच्छम् आ० स्था० ॥६७॥
 मण्डलाद्वहिः तृतीयकृष्णपरिधौ देवतास्थापनम् ॐ हेतुकाय नमः हेतुकम् आ०

स्था० ॥६८॥ ॐ त्रिपुरान्तकाय नमः त्रिपुरान्तकम् आ० स्था० ॥६९॥
 ॐ अग्निवैतालाय नमः अग्निवैतालम् आ० स्था० ॥७०॥ ॐ असिवैतालाय
 नमः असिवैतालम् आ० स्था० ॥७१॥ ॐ कालाय नमः कालम् आ० स्था०
 ॥७२॥ ॐ करालाय नमः करालम् आ० स्था० ॥७३॥ ॐ एकपादाय नमः
 एकपादम् आ० स्था० ॥७४॥ ॐ भीमरूपाय नमः भीमरूपम् आ० स्था०
 ॥७५॥ ॐ खंचराय नमः खंचरम् आ० स्था० ॥७६॥ ॐ तलवासिने नमः
 तलवासिनम् आवाहयामि स्थापयामि ।

ॐ मनोजूतिज्जुपतामाज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ज्ञ० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 ब्रह्मादिवारस्तुमण्डलदेवताः सुप्रतिष्ठितः वरदा भवत् ॥ हस्तं
 गन्धाक्षतपुष्पाण्यादाय ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मादिवास्तुमण्डलदेवताभ्यो नमः
 सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥

तदुपरि ताम्रादिपूर्णपात्रसहितं कलशं संस्थाप्य
 वास्त्वादिभूर्तीनामग्न्युत्तारणपूर्वकप्राणप्रतिष्ठा-कुर्यात् ॥

तद्यथा -- अद्यपूर्वोच्चारित० एवं गुणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ
 अस्या वास्तुमूर्तेः (तथा च अन्यासां योगिनीप्रभृतिमूर्तीनां) निर्माणविधौ
 अग्निप्रतपनताडनावघातादिदोषपरिहारार्थम् अग्न्युत्तारणपूर्वकं तत्तदेवतानां
 सात्रिद्वयार्थं तत्तदेवतानां प्राणप्रतिष्ठां करिष्ये ॥ पात्रेवास्तुमूर्तिं
 (अन्याश्चमूर्तीः) ॥ निधाय ता घृतेनाभ्युज्य, तदुपरि जलधारां कुर्यात् ॥ तत्र
 मन्त्राः ॥ समुद्रद्रव्यत्वावकयागने परिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्मद्व्य
 शिवोभव ॥ हिमस्यात्त्या जरायुणागने परिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्मद्व्य
 शिवोभव ॥ उपज्जमन्नुपवेतसेऽवतरनदीप्त्वा ॥ अग्ने
 पित्तमपामसिमण्डूकिताभिरागहि सेमत्रो यज्ज्ञम्पावकवर्णं १७ शिवङ्कृधि ॥
 अपामिदन्नययन १७ समुद्रद्रव्य निवेशनम् ॥ अन्यैस्तैऽअस्मत्तपन्तु हेतय +
 पावकोऽअस्मद्व्य १७ शिवोभव ॥ एवं जलधारां कृत्वा प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् ।

अस्य श्रीप्राणप्रतिष्ठामन्त्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रा ऋषयः ॥ ऋग्यजुःसामानि
 छन्दांसि ॥ पराशक्तिर्देवता । आं वीजम् । ह्रीं शक्तिः । क्रौं कीलकम् । आसु
 वास्त्वादिसर्वायु मूर्तिषु प्राणप्रतिष्ठापने विनियोगः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं
 लं वं शं षं सं हों ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं ॐ ह्रीं क्रौं आसां मूर्तीनां प्राणा

इह प्राणा ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं शं पं सं हों ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं
 ॐ आं ह्रीं क्रौं आसां मूर्तीनां जीव इह स्थितः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं
 शं पं सं हों ॐ क्षं सं हं सः ह्रीं ॐ आं ह्रीं क्रौं आसां मूर्तीनां सर्वेन्द्रियाणि
 वाङ्मन-नस्त्वक्चक्षुः श्रोत्रजिह्वाघ्राणपाणिपादपायूपस्थानि इहैवागत्य सुखं
 चिरं तिष्ठन्तु स्वाहा ॥ गर्भाधानादिपञ्चदशसंस्कारार्थपञ्चदश प्रणवावृत्तिं
 कुर्यात् ॥ अनथा प्रणवावृत्त्या आसां मूर्तीनां पञ्चदश संस्काराः सम्पद्यन्ताम् ॥
 हस्तेऽक्षतान् गृहीत्वा, ॐ मनोजूतिर्जुपतामाज्ज्यस्यवृहस्पतिर्यज्जमि-
 मन्तनात्वरिष्टं यज्ज १७ समिमन्दधातु ॥ ब्रिथदेवासाऽइहमादयन्तामोऽम्प्र-
 तिष्ठ ॥ ॐ एष वै प्रतिष्ठानामयज्ञो यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते सर्वमेव
 प्रतिष्ठितम्भवति ॥ वास्तोष्पतिप्रभृतयः सर्वे देवाः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवत ॥
 ततो वास्तुमूर्तिम् एकस्मिन्पात्रे स्थापयित्वा हस्तेऽक्षतान् गृहीत्वा ध्यानं
 कुर्यात् ॥ ॐ वास्तोष्मते प्रतिजानीह्यस्मान्वावेशोऽनमी वो भवानः ॥ यत्त्वे
 महे प्रतितत्रो जुपस्व शत्रो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ॐ नमो भगवते
 वास्तुपुरुषाय महाबलपराक्रमाय सर्वदेवाधिवासाश्रितशरीराय ब्रह्मपुत्राय
 सकलब्रह्माण्डधारिणे भूभारार्पितमस्तकाय पुरपत्तनप्रासादगृहवापीसरः
 कूपादिसन्निवेशसान्निध्यकराय सर्वसिद्धिप्रदाय विश्वम्भराय परमपुरुषाय
 शक्रवरदाय वास्तोष्पते नमस्ते नमस्ते ॥ एह्योहि भगवन्वास्तो
 सर्वदेवैरधिष्ठितः ॥ भगवन्कुरु कल्याणं यज्ञेऽस्मिन्सन्निधौ भव ॥१॥ जानुनी
 कूर्परीकृत्य दिशि वातहुताशयोः । आगच्छ भगवन्वास्तो सर्वदेवैरधिष्ठितः ॥
 भगवन्कुरु कल्याणं यज्ञेऽस्मिन्सन्निधौ भव ॥२॥ इति ध्यात्वा ॐ भूर्भुवः स्वः
 ब्रह्मादिवास्तुमण्डलदेवतारहिताय वास्तुपुरुषाय नमः इति
 आवाहनादिषोडशोपचारैः पूजनं कुर्यात् ॥

ततः प्रार्थयत् ॥ ॐ देवेश वास्तुपुरुष सर्वविघ्नविदारण । शान्तिं कुरु
 सुखं देहि यज्ञेऽस्मिन्मम सर्वदा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 ब्रह्मादिवास्तुमण्डलदेवतारहिताय वास्तुपुरुषाय नमः
 प्रार्थनापूर्वकनमस्कारान्सम ॥ पूजानिवंदनम् ॥ हस्ते जलं गृहीत्वा ॥ अनेन
 ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैरन्योपचारैश्च कृतेन पूजनेन ॐ भूर्भुवः स्वः
 ब्रह्मादिवास्तुमण्डलदेवतारहितो वास्तुपुरुषः प्रीयता न मम ॥

ततो वास्तुमण्डलसमीपे एकस्मिन्पत्रावल्यां वास्तुमण्डलं निर्माय स्थापित-
 क्रमेण पायगेन तदभावे दध्यक्षतः कुशपुष्पघृताक्षतैर्दुग्धार्धमिश्रिततण्डूलैर्वा
 यलिदानं दद्यात् ॥

मण्डपपूजनम् --

१. मण्डपस्तम्भपूजनमन्त्राः -- मध्यवेदीशानस्तम्भे ब्रह्माणं पूजयेत् ॐ
ब्रह्म यजान प्रथमं पुरताद् द्विगीमतः सुरुचो ब्वेन ऽआवः ॥ सा बुध्न्या ऽउपमा
ऽअरय विष्टाः मतश्च योनिमसतश्च व्विव ÷ ॥१॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु
ण ऽऊतये तिष्ठठा देवो न सविता ॥ ऊर्ध्वो ब्वाजस्य सनिता
ग्रदज्जिभर्वाधद्विर्व्विह्ययामहे ॥ ॐ आयङ्गौः पृश्निरकमीदसदन्मातरं पुरः ॥
पितरुच प्रयन्त्य ÷ ॥ ॐ यतो यतः समीहसे ततो नो ऽअभयं कुरु ॥
शत्रु ÷ कुरु ण्जाध्याो ऽभयत्रः पशुभ्य ÷ ॥

२. आग्नेयस्तम्भे विष्णुं पूजयेत् -- ॐ इदं विष्णुर्व्विचक्रमं त्रे धा निदधे
पदम् ॥ समूढमस्य पाशसुरे स्वाहा ॥२॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽअ पु णः० ॥ ॐ
आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

३. नैऋत्यस्तम्भे शंकरं पूजयेत् -- ॐ नमस्ते रुद्र मन्यध ऽउतां त
ऽइषवे नमः ॥३॥ बाहुद्व्यामुतंते नमः ॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥
ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

४. वायव्यकोणस्तम्भे इन्द्रं पूजयेत् -- ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र
हवे हवे सुहवः शूरमिन्द्रम् ॥ हवामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रः स्वस्ति नो मधवा
धात्विन्द्रः ॥४॥ ॐ ऊर्ध्वं पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो
यतः० ॥

५. बाह्येशानकोणस्तम्भे सूर्यं पूजयेत् -- ॐ आ कृष्णं रजशा व्यत्तमानो
निवेशयन्नमृतं मर्त्यं च ॥ हिरण्येन सविता रथेना देवो याति भुवनानि पश्यन्
॥५॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽअ पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

६. ईशानपूर्वयोर्मध्ये गणेशं पूजयेत् -- ॐ गणानां त्वा गणपतिः
हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपतिः हवामहे निधीनां त्वा निधिपतिः हवामहे
व्यसो मम ॥ आहमजानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ॥६॥ ॐ ऊर्ध्वं
ऊ पु णः० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

७. पूर्वान्नयोर्मध्ये यमं पूजयेत् -- ॐ यमाय त्वा मखाय त्वा सूर्यस्य
त्वा तपसे ॥ देवस्त्वा राविता मद्बवानक्तु पृथिव्याः मः स्पृशस्पाहि ॥
अर्चिरसं शोचिरसि तपोऽसि ॥७॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥ ॐ
आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

८. आग्नेयकोणे नागराजं पूजयेत् -- ॐ नमोऽस्तु सर्वेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ॥ ये ऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्य + सर्वेभ्यो नम + ॥८॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

९. आग्नेयदक्षिणयोर्मध्ये स्कन्दं पूजयेत् -- ॐ यदकस्कन्दः प्रथमं जायमान ऽअन्तः मुद्रादुत वा पुरीपात् । श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू ऽउपस्तुत्यं माहे जातं ते ऽअर्वन् ॥९॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१०. दक्षिणनैऋत्यकोणे वायुं पूजयेत् ॥ ॐ व्यायो ये ते सहस्रिणो रथासस्तेभिरा गहि ॥ नियुत्वान्तसोमपीतव ॥१०॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

११. नैऋत्ययोर्मध्ये सोमं पूजयेत् -- ॐ आश्रायस्य समेतु ते विश्वतः सोमं व्युष्णयम् ॥ भवा व्याजस्य मङ्गथे ॥११॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१२. नैऋत्यपश्चिमयोर्मध्ये वरुणं पूजयेत् -- ॐ इमं म वरुण + शुधी हवमद्या च मृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥१२॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१३. पश्चिमवायव्यान्तरालेऽष्टवसून् पूजयेत् -- ॐ वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा ऽऽदित्येभ्यस्त्वा सञ्जानाथां द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्यावताम् ॥ व्यन्तु व्योक्तं रिहाणा मरुतां पृपतीर्गच्छ वशा पृश्निर्भूत्वा दिवं गच्छ ततो नो व्यृष्टिमावह ॥ चक्षुष्पा ऽवग्रेऽसि चक्षुर्म पाहि ॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१४. वायव्ये धनदं पूजयेत् -- ॐ सोमो धेनुं सोमो ऽअर्वन्तमाशु सोमो व्यीरं कर्मण्यं ददाति ॥ सादन्यं विदत्थ्य सभेयं पितृश्रवणं व्योददाशदस्मै ॥१४॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१५. उत्तरवायव्ययोरन्तराले गुरुं पूजयेत् -- ॐ बृहस्पते ऽअति यदय्यो ऽअर्हाद् धुमद्विभाति कक्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥१५॥ ॐ ऊर्ध्वं ऽऊ पु ण० ॥ ॥ ॐ आयङ्गौ० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

१६. उत्तरेशानयोर्मध्ये विश्वकर्माणम् पूजयेत् -- ॐ विश्वकर्माणं हविषा
वर्द्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृष्णारवद्धम् ॥ तस्मै विशः समनमन्त
पूर्वोऽयमुग्रो ब्रह्मव्यो यथासत् ॥१६॥ ॐ ऊर्ध्व ऽऊ पु ण० ॥ १॥
ॐ आयङ्गो० ॥ ॐ यतो यतः० ॥

सतोरणद्वारपालदिक्पालपूजनम्

सतोरणद्वारपालपूजनम् -- (पूर्वे ऋग्वेदज्ञस्य) ॐ अग्निमीले पुरोहितं
यज्ञस्य देवमृत्विजम् ॥ होतारं रत्नधातमम् ॥१॥ (याम्ये यजुर्वेदज्ञस्य) ॐ
इषे त्वा व्यायस्थ देवो व + मविता प्रार्पयतु श्रेष्ठतमाय कर्मण
ऽआप्यायध्वमध्या ऽइन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवा ऽअक्षम्या मा वस्तेन
ईशत मायश ७ गो दधुवा ऽअस्मिन्नापतौ स्यात वहीर्यजमानस्य
पशून्नर्पाहि ॥२॥ (पश्चिमे सामवेदज्ञस्य) ॐ अग्र आयाहि वीतये गृणानो
हव्यदातये ॥ निहोता सत्सि वर्हिषि ॥३॥ (उत्तरे अथर्ववेदज्ञस्य) ॐ शत्रो
देवीरभिष्टय ऽआपो भवन्तु पीतये ॥ शं व्योरभिस्रवन्तु नः ॥४॥

दिक्पालपूजनम् -- (ऋग्वेदसंहितं इन्द्रम् पूजयेत्) ॐ त्रातारमिन्द्र
भवितारमिन्द्रः ७ हवेहवे ७ सुहव सूरमिन्द्रम् ॥ हवयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं ७
स्वस्ति नो मधवा धात्विन्द्र + ॥१॥ ॐ आशुः शिशानो व्यूषभो न भीमो
धनाधनः शोभणश्चर्यणीनाम् ॥ सङ्क्रन्दनो निमिष ऽएकवीरः शत ७ सेना
ऽअजयत्साकभिन्द्र + ॥२॥ (अग्निम्) ॐ त्वन्नो ऽअग्ने तव
देवपायुभिर्मघोनां रक्ष तन्वश्च वन्द्य ॥ त्राता लोकस्य तनये गवामस्य निमेष ७
रक्षमाणस्तव व्रते ॥३॥ (यजुर्वेदसंहितं यमम्) ॐ अग्निं दूतं पुरो दधे
हव्यवाहमुपवु वे ॥देवाँ२॥ ऽआसादयादिह ॥ ॐ यमाय त्वाङ्गिरस्वते
भितृपते स्वाहा ॥ स्वाहा घर्माय स्वाहा धर्मः पित्रे ॥४॥ (निर्वातिम्) ॐ
अमुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्वेत्यामन्विहि तस्वकरस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छ
सा त ऽइत्या नमो देवि निर्वाते तुभ्यमस्तु ॥५॥ (सामवेदसंहितं वरुणम्)
ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्त दाशास्ते यजमानो हविर्भि + ॥
अहेडमानो वरुणे ह वोद्ध्यरुश ७ स भा न ऽआयुः प्रमोषीः ॥ ॐ उदुत्तमं
वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यम ७ श्मयाय ॥ अथा व्ययमादित्य व्रते

तवानागसोऽ अदितये स्याम ॥६॥ (वायुम्) ॐ आ नो नियुद्भिः
 शतिनीभिरध्वरः सहस्रिणीभिरुपयाहि यज्ञम् ॥ व्यायोऽ अस्मिन्सवने
 मादयस्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥ (अथर्ववेदसहितं सोमम्) ॐ
 शत्रोदेवीरभिष्टयऽ आपो भवन्तु पीतये ॥ श य्योरभिष्ववन्तु नः ॥ ॐ व्ययः
 सोम व्यर्ते तव मनस्तन् पु विध्रतः प्रजा वन्तः सचेमहि ॥ ॐ आप्यायस्व
 समेतु ते विश्वतः सोम व्यूषवम् ॥ भवा व्याजस्य संगथे ॥८॥ (ईशानम्)
 ॐ तमीशानं जगतस्तरथुपस्पतिं धियज्जिन्मवमसे हूमहे व्ययम् ॥ पूषा नो
 यथा व्देदरागमसद्वृधे रक्षिता पायुरदव्यः स्वस्तये ॥९॥ (ब्रह्माणम्) ॐ अस्मे
 रुद्रा मेहना पर्वतासो व्यूत्रहत्ये भरहूतो सजोषाः ॥ यः शः सते स्तुवते धायि
 पञ्चऽ इन्द्रज्येष्ठाऽ अगम्माँ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥ ॥२॥
 स्योना पृथिवि नो भवानृक्षरानिवेशनी । यच्छानः शर्म सप्रथाः ॥

चतुःषष्टियोगिनीपूजनम्

कर्ता प्राङ्मुख उपविश्य आचमनं प्राणायामञ्च कृत्वा हस्ते जलं
 गृहीत्वा अघंत्यादि० शुभपुण्यतिथौ मया प्रारब्धस्य अमुककर्मणोऽङ्गत्वेन
 अस्मिन्योगिनीपीठे महाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीपूर्वकं गजाननादिमृग-
 लोचनान्तानां चतुःषष्टियोगिनीनां स्थापनप्रतिष्ठापूजनानि करिष्ये ।

प्रथमकलशपूर्णपात्रे ॥ ॐ अम्बेऽ अम्बिकेऽ म्बालिकेनमानयतिकञ्चन ॥
 ससस्त्यश्श्वकः सुभदिद्रकाङ्काम्पीलवाः सिनीम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः महाकाल्यै
 नमः महाकालीम् आ० स्था० ॥ भो महाकालि ! इहागच्छ इह तिष्ठ ॥१॥
 प्रथमकलशादक्षिणं द्वितीयकलशपूर्णपात्रे ॥ ॐ श्रीश्च ते लक्ष्मीश्च
 पत्न्यावहोरात्रं पाश्चैत्येनक्षत्राणि रूपमश्चिनां व्यात्तम् ॥
 इष्णोत्रिपाणामुम्माऽ इपाणसर्वलोकम्माऽ इपाण ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः महालक्ष्मै
 नमः महालक्ष्मीमावाहयामि स्थापयामि ॥ भो महालक्ष्मि इहागच्छ इह
 तिष्ठ ॥२॥ द्वितीयकलशा दक्षिणे तृतीयकलशपूर्णपात्रे -- ॐ पावाकानः
 सरस्वतीव्याजं भिर्व्याजिनीवती ॥ यज्ञं व्यष्टुधियावसु ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 महासरस्वत्यै नमः महासरस्वतीम् आ० स्था० ॥ भो महासरस्वति इहागच्छ
 इह तिष्ठ ॥३॥

पीठे स्वदक्षिणहस्ततः पश्चिमतः पूर्वदिगन्तं दक्षिणसंस्थं, दक्षिणत उद्गन्तं पूर्वदिक्स्थं वा अष्टसु पङ्क्तिषु प्रति पङ्क्ति अष्टौ अष्टौ योगिनीः स्थापयेत् ॥

प्रत्येक नाम - उच्चारण के उपरान्त आवाहयामि स्थापयामि अवश्य उच्चारण करें । यथा --

ॐ भूर्भुवः स्वः महाकाल्यै नमः महाकालीम् आवाहयामि स्थापयामि पीठ (पाटा) के ऊपर पश्चिम से पूर्व आठ पंक्तियों के प्रति पंक्ति में योगिनी-मण्डल के अनुसार आठ-आठ योगिनियों की स्थापना करें । अर्थात् एक पाटे पर लाल वस्त्र बिछाकर ६४ स्थानों पर लाल चावल वा गेहूँ की कुड़ी बनाकर उन पर नीच के मन्त्रों से योगिनियों का आवाहन-स्थापन करें ।

प्रथम पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः गजाननायै नमः ॥१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सिंहमुख्यै नमः ॥२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः गृध्रास्यायै नमः ॥३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः काकतुण्डिकायै नमः ॥४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः उष्ट्रग्रीवायै नमः ॥५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः हयग्रीवायै नमः ॥६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वाराह्यै नमः ॥७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शरभाननायै नमः ॥८॥

द्वितीय पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः उलूकिकायै नमः ॥९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शिवारावायै नमः ॥१०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मयूर्यै नमः ॥११॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विकटाननायै नमः ॥१२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अष्टवक्रायै नमः ॥१३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कोटराक्ष्यै नमः ॥१४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कुब्जायै नमः ॥१५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विकटलोचनायै नमः ॥१६॥

तीसरी पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः शुक्रोदर्यै नमः ॥१७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ललज्जिह्वायै नमः ॥१८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्वद्रप्रायै नमः ॥१९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वानराननायै नमः ॥२०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ऋक्षाक्ष्यै नमः ॥२१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः केकराक्ष्यै नमः ॥२२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः बृहतुण्डायै नमः ॥२३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सुरप्रियायै नमः ॥२४॥

चौथी पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः कपालहस्तायै नमः ॥२५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः रक्ताक्ष्यै नमः ॥२६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शुक्र्यै नमः ॥२७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्येन्यै नमः ॥२८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कपोतिकायै नमः ॥२९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः पाशहस्तायै नमः ॥३०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः दण्डहस्तायै नमः ॥३१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः प्रचण्डायै नमः ॥३२॥

पंचम पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः चण्डविक्रमायै नमः ॥३३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शिशुघ्न्यै नमः ॥३४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः पापहन्त्र्यै नमः ॥३५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः काल्यै नमः ॥३६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः रुधिरपायिन्यै नमः ॥३७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वसाधपाययै नमः ॥३८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः गर्भभक्षायै नमः ॥३९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शवहस्तायै नमः ॥४०॥

षष्ठ पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः आन्त्रमालिन्यै नमः ॥४१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्थूलकेश्यै नमः ॥४२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वृहत्कुक्ष्यै नमः ॥४३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सर्पास्यायै नमः ॥४४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः प्रेतवाहनायै नमः ॥४५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः दन्दशूकरायै नमः ॥४६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः क्रौड्यै नमः ॥४७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मृगशीर्षायै नमः ॥४८॥

सप्तम पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः वृषाननायै नमः ॥४९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः व्यात्तास्यायै नमः ॥५०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः धूमनिश्वासायै नमः ॥५१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः व्योमैकचरणोर्ध्ववदृशे नमः ॥५२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः तापिन्यै नमः ॥५३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शोपिणीदृष्ट्यै नमः ॥५४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कोट्यै नमः ॥५५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्थूलनासिकायै नमः ॥५६॥

अष्टम पंक्ति में -- ॐ भूर्भुवः स्वः विद्युत्प्रभायै नमः ॥५७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः बलकास्यायै नमः ॥५८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः भार्जायै नमः ॥५९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कटपूतनायै नमः ॥६०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः अट्टाट्टहासायै नमः ॥६१॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मृगाक्ष्यै नमः ॥६२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मृगलोचनायै नमः ॥६३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः ॥६४॥

इस प्रकार चौंसठ योगिनीयों का आवाहन-स्थापन करने के बाद (मनोजूति०) इत्यादि मन्त्र से प्रतिष्ठा करें ।

प्रतिष्ठापनम् -- ॐ मनोजूतिर्जु० ॥ श्रीमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वती सहिताभ्यो गजाननादिचतुःपट्टियोगिन्यः सुप्रतिष्ठाता वरदा भवतः ॥ इति प्रतिष्ठाप्य ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः श्रीमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीपूर्वकगजाननादिचतुःपट्टियोगिनीभ्यो नमः इति मन्त्रेण आवाहनादिषोडशोपचारैः पूजनं कुर्यात् ॥ ततः प्रार्थयेत् ॥ यद्भगवत्वेन भो देव्यः पूजिता विधिमार्गतः ॥ कुर्वन्तु कार्यमखिलं निर्विघ्नेन क्रतुर्ध्रुवम् ॥ हस्ते जलं गृहीत्वा ॥ अनेन ध्यानावाहनादिषोडशोपचारैरन्योपचारैश्च कृतेन पूजनेन ॐ भूर्भुवः स्वः

श्रीमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीपूर्वकगजाननादिचतुः षष्ठियोगिन्य
प्रीयन्तां न मम ॥

॥ अथैकानपञ्चाशत्क्षेत्रपालदेवतापूजनम् ॥

(सर्वप्रथम एक पीठ (पाटा) या चौकी पर श्वेतवस्त्र विछाकर अष्टदल कमल बनाकर पूर्व अग्निकोण, दक्षिण, नैऋत्यकोण, पश्चिम वायव्यकोण में पट्, पट् चावल की कुड़ी पट् दलों पर तथा उत्तर और ईशान कोण में सात-सात चावल की कुड़ी रखने के बाद बीच में ताप्रकलश रखकर पूर्ण पात्र के ऊपर सोने की क्षेत्रपाल की प्रतिमा अग्न्युत्तारण पूर्वक विराजमान करके वाएँ हाथ में चावल रख दाहिने हाथ से छोड़ते हुए नीचे लिखे मन्त्रों से आवाहन करें ।)

सपत्नीको यजमानः क्षेत्रपालस्य पीठसमीपे उदङ्मुख पश्चिमाभिमुखो
वोपश्याचमनं प्राणायामं च कुर्यात् ॥)

ततो हस्तो जलं गृहीत्वा अद्यपूर्वोच्चारितं० एवंगुणविशेषण - विशिष्टार्थं
शुभपुण्यतिथौ मया प्रारब्धस्य अमुकशर्मणोऽङ्गतया अस्मिन्क्षेत्रपालपीठे मध्ये
क्षेत्रपालपूजनपूर्वकं पूर्वाद्यष्टदपत्रेषु पूर्वादिक्रमेण उस् पञ्चाशत्क्षेत्रपालदेवानां
स्थापनप्रतिष्ठापूजनानि करिष्ये इति संकल्प्य पीठस्य मध्यकलशे कृताग्न्युत्तारणां
गुवर्णनिर्मितां क्षेत्रपालप्रतिमां निधाय तत्र क्षेत्रपालमावाहयेत् ॥

हस्तेऽक्षतान्गृहीत्वा ॥ ॐ नमोस्तू सप्तेष्वयान्येकेषु पृथ्वीमनु ॥
वेऽअन्तरिक्षक्षेयेदिवि तेव्य + सप्तेष्वयो नम + ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः क्षेत्रपालाय
नमः क्षेत्रपालम् आवा० स्था० ॥ भो क्षेत्रपाल इहागच्छ इह तिष्ठ ॥१॥

पूर्वस्थित दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः क्षेत्रपालाय नमः ॥१॥ ॐ भूर्भुवः
स्वः अजराय नमः ॥२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः व्यापकाय नमः ॥३॥ ॐ भूर्भुवः
स्वः इन्द्रचौराय नमः ॥४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः इन्द्रमूर्तये नमः ॥ ॐ भूर्भुवः
स्वः कुष्माण्डाय नमः ॥६॥

अग्निकोण के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः वरुणाय नमः ॥७॥ ॐ
भूर्भुवः स्वः वटुकाय नमः ॥८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विमुक्ताय नमः ॥९॥ ॐ
भूर्भुवः स्वः लिप्तकाय नमः ॥१०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः नीलोकाय नमः ॥११॥
ॐ भूर्भुवः स्वः एकदंष्ट्राय नमः ॥१२॥

दक्षिण के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः ऐरावताय नमः ॥१३॥ ॐ

भूर्भुवः स्वः ओषधिधनाय नमः ॥१४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वन्धनाय नमः ॥१५॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः दिव्यकराय नमः ॥१६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कम्बलाय नमः
 ॥१७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः भीषणाय नमः ॥१८॥

नैऋत्यकोण के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः गवयाय नमः ॥१९॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः घण्टाय नमः ॥२०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः व्यालाय नमः ॥२१॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः अणवे नमः ॥२२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः चन्द्रवारुणाय नमः
 ॥२३॥ ॐ भूर्भुवः स्वः घटाटोपाय नमः ॥२४॥

पश्चिम दिशा के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः जटिलाय नमः ॥२५॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः क्रतवे नमः ॥२६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः घण्टेश्वराय नमः ॥२७॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः विकटाय नमः ॥२८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मणिमानाय नमः
 ॥२९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः गणवन्धवे नमः ॥३०॥

वायव्यकोण के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः डामराय नमः ॥३१॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः दुण्डिकर्णाय नमः ॥३२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः स्थविराय नमः ॥३३॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः दन्तुराय नमः ॥३४॥ ॐ भूर्भुवः स्वः नागकर्णाय नमः
 ॥३५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः घनदाय' नमः ॥३६॥

उत्तर दिशा में -- ॐ भूर्भुवः स्वः महावलाय नमः ॥३७॥ ॐ भूर्भुवः
 स्वः फेत्काराय नमः ॥३८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः चीत्काराय नमः ॥३९॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः सिंहाय नमः ॥४०॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मृगाय नमः ॥४१॥ ॐ
 भूर्भुवः स्वः यक्षाय नमः ॥४२॥ ॐ भूर्भुवः स्वः मेघवाहनाय नमः ॥४३॥

ईशानकोण के दल पर -- ॐ भूर्भुवः स्वः तीक्ष्णोष्ठाय नमः ॥४४॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः अनलाय नमः ॥४५॥ ॐ भूर्भुवः स्वः शुक्लतुण्डाय नमः
 ॥४६॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सुधालापाय नमः ॥४७॥ ॐ भूर्भुवः स्वः वर्वरकाय
 नमः ॥४८॥ ॐ भूर्भुवः स्वः सवनाय नमः ॥४९॥ ॐ भूर्भुवः स्वः पावनाय
 नमः ॥५०॥

ततः प्रतिष्ठापनम् ॥ ॐ मनोजूतिर्जु० ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 क्षेत्रपालसहिताः अजरादिक्षेत्रपालदेवाः सुप्रतिष्ठता वरदा भवत ॥ ॐ भूर्भुवः
 स्वः क्षेत्रपाल सहितेभ्यः अजरादिक्षेत्रपालदेवेभ्यो नमः इति
 आवाहनादिपोडशोपचारैः पूजनं कुर्यात् ॥ ततः स्तुतिपाठः ॥ यं यं यं यक्षरूपं

दशदिशि वदनं भूमिकम्पायमानं सं सं संहारमूर्ति शिरमुकुटजटाशेखरं
चन्द्रविम्बम् ॥ दं दं दं दीप्तकायं विकृत नखमुखं चौर्ध्वरिखाकपालं पं पं पं
पापनाशं प्रणतपशुपतिं क्षेत्रपालं नमामि ॥ प्रार्थयेत् ॥ यदङ्गत्वेन भो देवाः
पूजिता विधिमार्गतः ॥ कुर्वन्तु कार्यमखिलं निर्विघ्नेन क्रतूद्भवम् ॥ हस्ते
जलं गृहीत्वा ॥ अनेन यथाशक्ति ध्यानावाहनादिपोडशोपचारैरन्योपचारैश्च
कृतेन पूजनेन ॐ भूर्भुवः स्वः क्षेत्रपालसहिता अजरादिक्षेत्रपालदेवाः प्रीयन्तां
न मम ।

सर्वतोभद्रमण्डलदेवतास्थापन पूजन च

सपत्नीको यजमानः सर्वतोभद्रपीठस्य समीपे पूर्वाभिमुख उपविश्य
आचमनं प्राणायामञ्च कुर्यात् ।

ततो हस्ते जलं गृहीत्वा, अद्य पूर्वाचारितं० एवंगुणविशेषणविशिष्टायां
शुभपुण्यतिथौ प्रारब्धस्य अमुकयागस्याङ्गत्वेन सर्वतोभद्रमण्डलदेवतानां पूजनं
करिष्ये इति संकल्प्य, पोडशोपचारैः सम्पूज्य सर्वतोभद्रे कलशस्थापनविधिना
कलशं स्थापयित्वा, कलशोपरि अग्न्युत्तारणपूर्वकप्रधानप्रतिमां संस्थाप्य
विधिना सम्पूजयेत् ।

सर्वतोभद्रदेवतास्थापनम् -- ॐ ब्रह्म यज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः
गुरुचो व्वेन ऽआवः सवुध्या ऽउपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसततश्च
व्विव + ॥ ॐ भू० ब्रह्मणे० ब्रह्माणमा० ॥१॥ ॐ आप्यायस्व समेतु ते
व्विश्वत + सोम व्वृण्यम् ॥ भवा ऽअस्य सङ्गथे ॥ ॐ भू० सोमाय०
पप्पति सोममा० ॥२॥ ॐ तमीशानं जगतस्तस्तुं पस्यति धियज्जिन्वमवसे
हूमहे व्व्रयम् । पूषा नो यथा व्वेद सामसद्वृधे रक्षिता पायुरदव्यः स्वस्तये
॥ ॐ भू० ईशानाय० ईशानमा० ॥३॥ ॐ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र० हवेहवे
गुहव० शूरमिन्द्रम् ॥ ह्ययामि शक्कं पुरुहूतमिन्द्र० स्वस्ति नो मधवा धात्विन्द्र
+ ॥ ॐ भू० इन्द्राय० इन्द्रभा० ॥४॥ ॐ त्वत्रो ऽअग्ने व्वरुणस्य
व्विद्वान्देवस्य हेडो ऽअवथासिसीष्टाः ॥ यजिष्ठो व्वह्णितातमः शोशुचानी
व्विधा द्वेषा०सि प्रभुमुग्धयम्भत् ॥ ॐ भू० अग्नये० अग्निः ० ॥५॥ ॐ
यमाय त्वाङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा ॥ स्वाहा धर्माय स्वाहा धर्म पित्रे ॥

ॐ भू० यमाय० यममा० ॥६॥ ॐ
 असुन्वन्तमयजमानमिच्छस्तेनस्येत्यामन्विहि तस्करस्य ॥ अन्यमस्मदिच्छ
 सा त ऽइत्या नमो देवि निर्ऋते तुल्यमस्तु ॥ ॐ भू० निर्ऋतये० निर्ऋतिमा०
 ॥७॥ ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा च्चन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः + ॥
 अहेडमानो व्वरुणेह बोध्युरुशः स मा न ऽआयुः प्रमोषीः ॥ ॐ भू० वरुणाय०
 वरुणमा० ॥८॥ ॐ आ नो नियुद्भिः + शतिनीभिरध्वरः सहस्रिणीभिरुपयाहि
 यज्ञम् ॥ व्यायो ऽअस्मिन्सवने मादयस्व सूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥
 ॐ भू० वायवे० वायुमा० ॥९॥ ॐ व्वसुदभ्यस्त्वा रुद्रेदभ्यस्त्वा ऽऽदित्येभ्यस्त्वा
 सञ्जानाथा द्यावापृथिवी मित्रावरुणौ त्वा वृष्ट्यावताम् ॥ व्यन्तु व्योक्तः
 रिहाणा मरुतां पृपतीर्गच्छ व्वशा पृश्निर्भूत्वा दिवङ्गच्छ ततो नो व्वृष्टि
 मावह ॥ चक्षुष्मा ऽअनेऽसि चक्षुर्मै पाहि ॥ ॐ भू० अष्टवसुभ्यो०
 अष्टवसूना० ॥१०॥ ॐ नमस्ते रुद्र मन्यव ऽउतो त ऽइषवे नमः + ॥
 बाहुभ्यामुत ते नमः + ॥ एकादशरुद्रेभ्यो० एकादशरुद्राना० ॥११॥ ॐ यज्ञो
 देवानां प्रत्येति सुम्भमादित्यासो भवता मृडयन्तः + ॥ आ वोऽर्वाची
 सुमतिर्व्वृत्त्यादः होश्चिद्या व्वरिवोवित्तरासत् ॥ ॐ भू० द्वादशादित्येभ्यो०
 द्वावशादित्याना० ॥१२॥ ॐ यावाङ्कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती ॥ तया
 यज्ञं मिमिक्षतम् ॥ ॐ भू० अश्विभ्यां० अश्विनौ० ॥१३॥ ॐ त्विश्वेदेवास
 ऽआगत शृणुता म ऽइमः हवम् ॥ एदं वर्हिर्निषीदत ॥ उपयामगृहीतोऽसि
 त्विश्वेदभ्यस्त्वा देवेभ्य ऽएष ते योनिर्व्विश्वेदभ्यस्त्वा देवेभ्यः + ॥ ॐ भू०
 सपैतृकविश्वेभ्यो देवेभ्यो० सपैतृकविश्वान् देवाना० ॥१४॥ ॐ अग्नि त्वं
 देवः सवितारमोण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसवः रत्नयाममि प्रियं मतिं
 कविम् ॥ ऊर्ध्वा यस्यामतिर्वा ऽअदिद्युतत्सवीमनि हिरण्वपागिरमिमीत सुक्रतु
 + कृपास्य + प्रजादभ्यस्त्वा प्रजास्त्वाऽनुप्राणन्तु प्रजास्त्वमनुप्राणिहि ॥ ॐ
 भू० सप्तयक्षेभ्यो० सप्तयक्षाना० ॥१५॥ ॐ नमोऽस्तु सर्पेभ्यो ये के च
 पृथिवीमनु ॥ येऽअन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः + ॥ ॐ भू०
 अष्टकुलनागेभ्यो० अष्टकुलनागाना० ॥१६॥ ॐ ऋतापाङ्
 ऋतधामाग्निर्गन्धर्व्वस्तस्यौषधयोऽप्सरसो मुदो नाम ॥ स न ऽइदं ब्रह्म क्षत्रं
 पातु तस्मै स्वाहा व्याट् तादभ्यः स्वाहा ॥ ॐ भू० गन्धर्वाप्सरसः आ० ॥१७॥

ॐ यदक्रन्दः प्रथमं जायमानः उद्यन्तसमुद्रादुत वा पुरीपात् ॥ ध्वनस्य पक्षा
 हरिणस्य वाहः उपरतुल्यं महि जातं तेऽअर्वन् ॥ ॐ भू० स्कन्दमा० ॥१८॥
 ॐ आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभश्चर्पणीनाम् ॥ सङ्क्रन्दनो
 निमिषः एकवीरः शतः सेनाऽअजयत्साकमिन्द्रः ॥ ॐ भू० वृषभाय
 वृषभमा० ॥१९॥ ॐ कार्पिरसि समुद्रस्य त्वाक्षित्याऽउन्नयामि ॥ समापो
 ऽअदिभरम्मत समोपधीभिरोपधीः ॥ ॐ भू० शूलाय० शूलमा० ॥२०॥ ॐ
 कार्पिरसि समुद्रस्य त्वाक्षित्याऽउन्नयामि ॥ समापो ऽअदिभरम्मत
 समोपधीभिरोपधीः ॥ ॐ भू० महाकालाय० महाकालमा० ॥२१॥ ॐ
 शक्रज्ज्योतिश्च चित्रज्ज्योतिश्च सत्यज्ज्योतिश्च ज्योतिष्माँश्च ॥ शुक्रस्य
 ऽऋतपाश्चात्यः हाः ॥ ॐ भू० दक्षादिसप्तगणेभ्यो० दक्षादिसप्तगणाना०
 ॥२२॥ ॐ अम्वेऽअम्बिकेऽअम्बालिके न मा नयति कश्चन ॥ ससन्त्यश्चक्रः
 सुभद्रिकां काम्पिलवासिनीम् ॥ ॐ भू० दुर्गायै० दुर्गामा० ॥२३॥ ॐ इदं
 विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ॥ समूढमस्य पाः सुरे स्वाहा ॥ ॐ भू०
 विष्णवे० विष्णुमा० ॥२४॥ ॐ पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः
 पितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा नमः प्रपितामहेभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधा
 नमः ॥ अक्षन्पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतुपन्त पितरः पितरः शुन्धध्वम् ॥
 ॐ भू० स्वधायै० स्वधामा० ॥२५॥ ॐ परं मृत्योऽअनु परं हि पन्थां यस्तं
 ऽअन्यऽइतरो देवयानात् ॥ चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाः
 रीरिपो मां त वीरान् ॥ ॐ भू० मृत्युरोगेभ्यो० मृत्युरोगाना० ॥२६॥ ॐ
 गणानान्त्वा ॐ भू० गणपतये० गणपतिमा० ॥२७॥ ॐ आपो हि ष्ठा मयो
 भुवस्तानऽऊर्जं दधातन ॥ महे रणाय चक्षसे ॥ ॐ भू० अदभ्यो० अपः
 आ० ॥२८॥ ॐ मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो ब्धिमहसः ॥ स सुगोमातमो
 जनः ॥ ॐ भू० मरुद्भ्यो० मरुतः आ० ॥२९॥ ॐ स्योना पृथिवी नो
 भवा नृक्षरानि वेशनी ॥ यच्छा नः शर्म सप्रथाः ॥ ॐ भू० पृथिव्यै०
 पृथिवीमा० ॥३०॥ ॐ इममे व्यरुणः श्रुधी हवमद्या च मृडय ॥ त्वामवस्यु
 रा च के ॥ ॐ भू० गंगादिनदीभ्यो० गङ्गादिनदीः आ० ॥३१॥ ॐ भू०
 समुद्रोऽसि नभस्वानाद्द्रदानुः शम्भूर्मयो भूरभि मा व्याहि स्वाहा ॥
 मारुतोऽसि मारुताङ्गणः शम्भूर्मयो भूरभि मा व्याहि स्वाहा ॥ अवस्यूरसि

दुवस्वाञ्छम्भूर्मयोभूरभि मा व्याहि स्वाहा ॥ ॐ भू० सप्तसागरेभ्यो०
 सप्तसागराना० ॥३२॥ ॐ प्र पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठात्रावस्वरन्ति रवसिच
 ऽइयानाः ॥ ता ऽआववृत्रधरागुदक्ता ऽअहिम्बुध्दयमनु रीयमाणाः ॥
 व्विष्णोर्व्विक्रमणमसि व्विष्णोर्व्विक्रान्तमसि व्विष्णोः क्रान्तमसि ॥ ॐ भू०
 भेरवे० भेरुमा० ॥३३॥ ॐ गणानान्त्वा० ॥ भू० गदायै० गदामा० ॥३४॥
 ॐ त्रि० शब्दाम व्विराजति व्वपतङ्गाय धीयते ॥ प्रतिवस्तोरहधुभि+ ॥
 ॐ भू० त्रिशूलाय० त्रिशूलमा० ॥३५॥ ॐ महौं २ । ऽइन्द्रो व्वग्रहस्तः पोंडशी
 शर्म यच्छतु ॥ हन्तु पाप्मानं व्योऽस्मान् द्वेष्टि ॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय
 त्वै पते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ ॐ भू० वज्राय० वज्रमा० ॥३६॥ ॐ व्वसु
 च मे व्वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मे ऽर्यश्च म ऽएमश्च म ऽइत्या
 च मे गतिश्च मे यज्ञेन कल्प्मन्ताम ॥ ॐ भू० शक्तवे० शक्तिमा० ॥३७॥
 ॐ इड एत्यदित ऽएहि काम्या ऽएत ॥ मयि वः कामधरणं भूयात् ॥ ॐ
 भू० दण्डाय० दण्डमा० ॥३८॥ ॐ खड्गो व्वेश्वदेयः श्वा कृष्णः कर्णौ
 गद्दभस्तरक्षरते रक्षसामिन्द्राय सूकरः सि० हा मारुतः कृकलासः पिप्पका
 शकुनिस्ते शरच्चायै व्विश्वेपां देवानां पृपतः ॥ ॐ भू० खड्गाय० खड्गमा०
 ॥३९॥ ॐ उदुत्तमं व्वरुण पाशमस्मदवाधमं व्वि मध्यम० +श्रथाय ॥ अथा
 व्वयमादित्य व्वते तवानागसो ऽअदितये स्याम ॥ ॐ भू० पाशाय० पाशमा०
 ॥४०॥ ॐ अ० शुश्चं मे रस्मिश्च मे ऽदाढ्यश्च मेऽधिपतिश्च मे
 उपा० शुश्च मेऽन्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च म
 ऽआश्विनश्च मे प्रतिस्थापनश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन
 कल्पन्ताम् ॥ ॐ भू० अङ्कुशाय० अङ्कुशमा० ॥४१॥ ॐ आयं गौः
 पृशिवरक्रीदसदन्नमातरं पुरः । पितरञ्च प्रयन्त्स्व+ ॐ भू० गौतमाय०
 गौतममा० ॥४२॥ ॐ अयन्दक्षिणा व्विश्वकर्मा तस्य मनो व्वैश्वकर्म्मणं
 ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुव्यैष्मी त्रिष्टुभ+ स्वारा० स्वारदन्तर्यामोन्तर्यामात्पञ्चदश
 पञ्चदशाद् वृहद्भरद्वाज ऽऋषि ॥ प्रजापतिगृहीतया त्वया मनो गृह्णामि
 प्रजाढ्य ॥ ॐ भू० भरद्वाजाय० भरद्वाजमा० ॥४३॥ ॐ इदमुत्तरात्स्वस्तस्य
 श्रौत्र० सौव० शरच्छैत्र्यनुष्टुप् शारघनुष्टुभ ऽऐडभैडान्मन्थ मन्थिन
 ऽएकवि० शाद् द्वैराजं व्विश्वामित्रऽऋषि प्रजापति गृहीतया त्वया +श्रोत्रं

गृह्णामि प्रजाढ्यं+ ॐ भू० विश्वामित्राय० विश्वामित्रमा० ॥४४॥ ॐ त्र्यायुपं
 जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् । यद्देवेषु त्र्यायुपं तत्रो ऽस्तु त्र्यायुषम् ॥
 ॐ भू० कश्यपाय० कश्यपमा० ॥४५॥ ॐ अयं पश्चा द्विश्वव्वयचास्तस्य
 चक्षुर्वैश्वव्वयचसं वर्षाश्चाक्षुष्यो जगती वार्षी जगत्या
 ऽऋक्सममृक्ससमाच्युक्रः शुक्रात्सप्तदशः सप्तदशाद् द्वैरूपं
 जमदग्निर्ऋषिः+ प्रजापतिर्गृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाढ्यं+ ॥ ॐ भू०
 जमदग्नये० जमदग्निमा० ॥४६॥ ॐ अयं पुरो भुवन्तस्य प्राणो भौवायनां
 व्वसन्तः प्राणाय नो गायत्री व्वसन्ती गायत्र्यै गायत्रं गायत्रादुपा७ शुरुपा७
 शोस्त्रिवृत्त्रिवृतो रथन्तरं व्वसिष्ठो ऽऋषिः+ प्रजापतिर्गृहीतया त्वया प्राणं
 गृह्णामि प्रजाढ्यः ॥ ॐ भू० वसिष्ठाय० वसिष्ठमा० ॥४७॥ ॐ अत्र
 पितरो मादयद्द्वं व्यथाभागमावृषायद्द्वम् ॥ अभीमदन्त पितरो यथाभागमा
 वृषाययिपत ॥ ॐ भू० अत्रये० अत्रिमा० ॥४८॥ ॐ तं पत्नीभिरनुगमच्छेम
 देवाः पुत्रैर्व्रातृभिरुत वा हिरण्यैः ॥ नाकं गृह्णानाः सुकृतस्य लोके तृतीये
 पृष्ठे ऽधिरोचने दिवः ॥ ॐ भू० अरुन्धत्यै० अरुन्धतीमा० ॥४९॥ ॐ
 आदित्ये रास्त्रासीन्द्राण्या ऽउष्णीयं+ ॥ पूषासि धर्माय दीप्य ॥ ॐ भू०
 ऐन्द्रयै० ऐन्द्रीमा० ॥५०॥ ॐ अम्बे ऽम्बिके० ॥ ॐ भू० कौमार्यै०
 कौमारीमा० ॥५१॥ ॐ इन्द्रायाहि धियेपितो व्विप्रजुतः सुतावतः ॥ उप
 व्वत्माणि व्वामघतं+ ॥ ॐ भू० ब्राह्म्यै० ब्राह्मीमा० ॥५२॥ ॐ आयङ्गाः
 पृथिनैरक्रमोदसदन्मातरं पुरः ॥ पितरञ्च प्रयन्तस्व+ ॥ ॐ भू० वाराह्यै
 वाराहीमा० ॥५३॥ ॐ अम्बे ऽम्बिके० ॥ ॐ भू० चामुण्डायै० चामुण्डामा०
 ॥५४॥ ॐ आप्यायस्व समेतु ते व्विश्वतं+ सोमव्वृष्णायम् । भवा व्वाजरय
 सङ्गधे ॥ ॐ भू० वैष्णव्यै० वैष्णवीमा० ॥५५॥ ॐ या ते रुद्र शिवा
 तनूरधोराऽपापकाशिनी ॥ तया नस्तन्वा शन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥
 ॐ भू० माहेश्वर्यै० माहेश्वरीमा० ॥५६॥ ॐ समख्ये देव्या धिया
 सन्दक्षिणयोरुचक्षसा ॥ मा म ऽआयुः प्रमोपीर्म्मा ऽअहं तव व्यीरं व्विदेय
 तव देवि सन्दृशि ॥ ॐ भू० वैनायक्यै० वैनायकीमा० ॥५७॥
 एवमावाह्य -- प्रतिष्ठा सर्वदेवानां मित्रावरुणनिर्मिता ।
 प्रतिष्ठां ते करोम्यत्र मण्डले दैवतेः सह ॥

ब्रह्माद्यावाहितदेवाः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवत इति प्रतिष्ठाप्य,
ब्रह्मादिदेवेभ्यो नमः इति यथालब्धोपचारैः सम्पूजयेत् ।

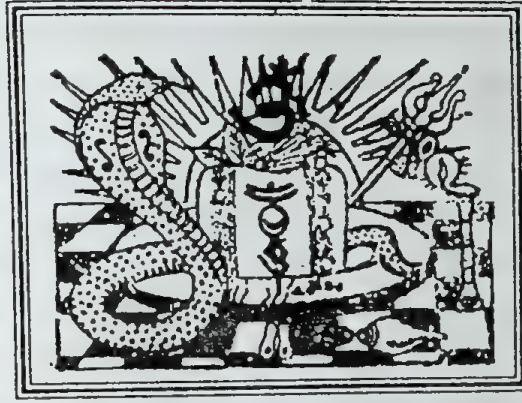
“लिंगतोभद्रमण्डलदेवतास्थापनं पूजनं च”

(सर्वतोभद्रमण्डल के देवताओं का आवाहन लिंगतोभद्रमण्डल में भी होता है । रुद्रकल्पद्रुम में कुल आठ देवताओं का पूजन का विधान है । किन्तु अन्यत्र ३२ रुद्रों के नाम भी आते हैं । अतएव आवाहन के लिए वे सभी मन्त्र दिये गये हैं । प्रधान वेदी पर कलश वीं स्थापना कर सुवर्ण प्रतिमा अथवा यन्त्र को षोडशोपचार पूजन कर स्थापित करें ।)

“स्थापनं यस्य देवस्य क्रियते पद्मलोचन ।

कृत्वा तस्य तनुं हेमी मण्डले संप्रपूजयेत् ॥

लिंगतोभद्रदेवतास्थापनम् -- ॐ नमः कृत्स्नायतया धावते सत्त्वनां पतये
नमो नमः सहमानाय निव्याधिन ऽआव्याधिनीनां पतये नमो नमो निपङ्गिणे
ककुभाय स्तेनानां पतये नमो नमो निच रवे परिचारायारण्यानां पतये नमः ॥
ॐ भू० असिताङ्गभैरवाय० असिताङ्ग भैरवमा० ॥१॥ ॐ श्वित्र ऽआदित्या
नामुद्गो घृणीवान्वाध्रीनसस्ते मत्या ऽअरण्याय सुमरो रुरु रौद्रः क्वयि-
कुटरुर्द्धात्यौहस्ते व्याजिनां कामाय पिकः ॥ ॐ भू० रुरुभैरवाय० ॥२॥ ॐ
उग्रं ल्लोहितेन मित्रं सौव्रच्येन रुद्रं दौर्व्रत्येनेन्द्रं प्रकीडेन मरुतो बलेन
साध्यन्प्रमुदा ॥ भवस्य कण्ठ्यं रुद्रस्यान्तः पार्श्वं महादेवस्य य
कृच्छ्रस्यव्वनिष्ठुः पशुपतेः पुरीतत् ॥ ॐ भू० चण्डभैरवाय०
चण्डभैरवमा० ॥३॥ ॐ इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यैपाजस्यन्दिशाञ्जत्रवोऽदित्यै
भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षं पुरीतता नभ ऽउदर्य्येण चक्रवाकौ
मतस्नाब्ध्यान्दियं वृक्काब्ध्याङ्गिरीन्प्लाशिभिरुपलान्प्लीन्हा
व्वल्मीकान्क्लोमभिग्लौभिर्गुल्मान्निहराभिः स्रवन्तीह दान् कुक्षिब्ध्या
समुद्रमुदरेण व्रैश्वानरं भस्मना ॥ ॐ भू० क्रोधभैरवाय० क्रोधभैरवमा०
॥४॥ ॐ उन्नत ऽऋषभो व्यामनस्त ऽऐन्द्राव्वैष्णवा ऽउन्नतः शितिवाहुः
शितिपृष्ठस्त ऽऐन्द्रावार्हस्पत्याः शुक्लपा व्याजिनाः कल्पाषा ऽआग्निमारुताः
श्यामाः पैष्ण्याः ॥ ॐ भू० उन्नतभैरवया० उन्नतभैरवमा० ॥५॥ ॐ
कार्पिरसि समुद्रस्य त्वा क्षित्या ऽउन्नयामि ॥ समापो ऽअद्भिरम्मत

समोपधीभिरोपधीः ॥ ॐ भू० कपालभैरवाय० कपालभैरवमा० ॥६॥ ॐ
 उग्रश्च भीमश्च ध्यान्तश्च धुनिश्च ॥ सासह्यांश्चाभियुग्वा च व्विक्षिपः
 स्वाहा ॥ ॐ भू० भीपणभैरवाय० भीपणभैरवमा० ॥७॥ ॐ नमः शम्भवाय
 च मया भवाय च नमः शंकराय च मयस्कराय च नमः शिवाय च शिवतराय
 च ॥ ॐ भू० संहारभैरवाय० संहारभैरवमा० ॥८॥ ॐ नमः श्वव्यः
 धपतिव्यश्च वां नमो नमो भवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये
 च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च ॥ ॐ भू० भवाय० भवमा० ॥९॥
 ॐ अग्निं हृदयेनाशनिं हृदयाग्रेण पशुपतिं कृत्स्नहृदयेन भवं पक्वना ॥
 शब्दं भतरन्नाख्यामीसानं मन्युना महादेवमन्तः पश्व्येनांग्रं देवं व्वनिष्ठुना
 व्वसिष्ठठहनुः शिङ्गीनि कोश्याख्याम् ॥ ॐ भू० सर्वाय० सर्वमा० ॥१०॥
 ॐ उग्रं ल्लोहितेन मित्रं सौव्यत्वेन रुद्रं दौर्व्यत्वेनेन्द्रं प्रक्कीडेन मरुतो
 वलेन साद्धान्प्रमुदा ॥ भवस्य कण्ठ्यं रुद्रस्यान्तः पार्श्वं महादेवस्य
 यकृच्छर्वस्य व्वनिष्ठुः पशुपतेः पुरीतत् ॥ ॐ भू० पशुपतये० पशुपतिमा०
 ॥११॥ ॐ तमाशीनम् ॥ ॐ भू० ईशानाय० ईशानमा० ॥१२॥ ॐ नमस्ते
 रुद्र मन्यवः ऽउतो ते ऽइपवे नमः ॥ बाहुव्यामुत ते नमः ॥ ॐ भू० रुद्राय०
 रुद्रमा० ॥१३॥ ॐ उग्रश्च भीमश्च ध्यान्तश्च धुनिश्च ॥
 सासह्यांश्चाभियुग्वा च व्विक्षिपः स्वाहा ॥ ॐ भू० उग्राय० उग्रमा०
 ॥१४॥ ॐ व्वंदाहमेतं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ तमेव

त्विदित्वाऽति मृत्युमेति नान्यः पन्था विधत्तेऽयनाय ॥ ॐ भू० भीमाय०
 भीममा० ॥१५॥ ॐ मा नो महान्तमुत मा नोऽउर्वर्कं मा नऽउक्षन्तमुत
 मा नऽउक्षितम् ॥ मा नो व्यधीः पितरं मोत मातरं मा नऽप्यिस्तन्वो
 रुद्र रीरिपः ॥ ॐ भू० महते० महान्तमा० ॥१६॥ ॐ स्योना पृथिवि०
 ॥ ॐ भू० अनन्ताय० अनन्तमा० ॥१७॥ ॐ देहि मे ददामि ते नि मे
 चेहि नि ते दधे ॥ निहारञ्च हरासि मे निहारं निहराणि ते स्वाहा ॥ ॐ
 भू० वासुकये० वासुकिमा० ॥१८॥ ॐ नमस्तक्षक्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो
 नमः कुलालेभ्यः कर्मा रेभ्यश्च वो नमो नमो निपादेभ्यः पुञ्जिफ्तेभ्यश्च
 वो नमो नमः धनिभ्यो मृगयुभ्यश्च वो नमः ॥ ॐ भू० तक्षकाय० तक्षकमा०
 ॥१९॥ ॐ पुरुषमृगश्चन्द्रमसो गोधा कालका दाव्याघाटस्ते व्यनस्पतीनां
 कृकवाकु+सावित्री ह०सो व्यातस्य नाको मकरः कुलीपयस्तेऽकूपारस्य ह्मि
 ये शल्यकः ॥ ॐ भू० कुलिशाय० कुलिशमा० ॥२०॥ ॐ सोमाय कुलङ्ग
 ऽआरण्योऽमो नकुलः शका ते पौष्णाः क्रोष्टा मायोरिन्द्रस्य गौरमृगः पिबो
 न्यङ्कु+कक्कटस्तेऽनुमत्यै प्रतिश्रुत्वायै चक्रवाकः ॥ ॐ भू० कर्कोटकाय०
 कर्कोटकमा० ॥२१॥ ॐ अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुराहितः ॥
 तमीमहे महागयम् ॥ उपयामगृहीतोऽस्यन्त्रये त्वा वर्चस ऽएष ते योनिरम्नये
 त्वा वर्चसे ॥ ॐ शंखपालाय० शंखपालमा० ॥२२॥ ॐ सीसेन नन्त्रं
 मनसा मनीषिण ऽऊर्णासूत्रेण कवयो व्ययन्ति ॥ अश्विना यज्ञ०साविता
 सरस्वतीन्द्रस्य रूपं व्यरुणो भिषज्यन् ॥ ॐ भू० कम्बलाय० कम्बलमा०
 ॥२३॥ ॐ अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजाप्याः कृष्णग्रीव ऽआग्नेयो रराटे
 पुरस्तात्सारस्वती मेप्यधस्ताद्भन्वोराश्विनावधोरामौ वाह्णोः सोमापौष्णः
 श्यामो नाव्या० सौर्ययामौ श्वेतश्च कृष्णश्च पार्श्वयोस्त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ
 सक्थ्योर्व्यायव्य+श्वेतः पुच्छ ऽइन्द्राय स्वपश्याय व्हेहद्वेष्णवो वामनः ॥ ॐ
 भू० अश्वतराय० अश्वतरमा० ॥२४॥ ॐ नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो
 नमो भवाय च रुद्राय च नमः+शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय
 च शितिकण्ठाय च ॥ ॐ भू० शूलाय० शूलमा० ॥२५॥ ॐ चन्द्रमा मनरो
 जातश्चक्षोः सूर्या ऽअजायत ॥ श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्रिरजायत
 ॥ ॐ भू० चन्द्रमौलिने० चन्द्रमौलिनमा० ॥२६॥ ॐ चन्द्रमा ऽअप्स्वतरा

सुपण्णो धावते दिवि ॥ रयिं पिशङ्गं बहुलं पुरस्सहं हरिं रेति कनिककदत्
 ॥ ॐ भू० चन्द्रमसे० चन्द्रमसमा० ॥२७॥ ॐ आशुः शिशानः० ॥ ॐ
 भू० वृषभध्वजाय० वृषभध्वजमा० ॥२८॥ ॐ सुगा वां देवाः सदना ऽअकर्म
 य ऽआजम्मेदं सवनं जुपाणाः ॥ भरमाणा व्यहमाना हवीं प्यरम्मं धत्त
 व्यसनो व्यसुनि स्वाहा ॥ ॐ भू० त्रिलोचनाय० त्रिलोचनमा० ॥२९॥ ॐ
 रुद्राः ससृज्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधिरे ॥ तं पां भानुरजत्त ऽइच्छुको
 देवे पुं रोचते ॥ ॐ भू० शक्तिधराय० शक्तिधरमा० ॥३०॥ ॐ त्र्यम्बकं
 यजामहे० ॥ ॐ भू० महेश्वराय० महेश्वरमा० ॥३१॥ ॐ या वां कशा
 मधुमत्यग्निना सन्तावती । तथा यज्ञं मिमिक्षताम् । ॐ भू० शूलपाणये०
 शूलपाणिमा० ॥३२॥

हस्ते अक्षतानादाय मनोजूतिरीतिमन्त्रेण असिताङ्गभैरवादिलिङ्गि-
 तोभद्रदेवाः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवत इति प्रतिष्ठाप्य नाममन्त्रैः रुद्रसूक्तेन वा
 षोडशोपचारैः सम्पूजयेत् ॥

नाममन्त्रेण वास्तुपूजनमन्त्राः

मन्त्रांशाः	देवनामानि	मन्त्रांशा	देवनामानि
१ ॐ तमीशानम्	शिखिने नमः	शत्रोन्वातः	पर्जन्याय नमः
३ मर्माणि ते	जयन्ताय नमः	मजोपाऽइन्द्रः	कुलिशायुधाय नमः
५ नण्महौं २॥ असि,	सूर्याय नमः	व्रतेन दक्षाम्	सत्याय नमः
७ आ त्वा हार्पम्	भृशाय नमः	यावांकशा	आकाशाय नमः
९ व्यायो ये ते	वायवे नमः	पुपन्तव व्यते	पुष्पं नमः
११ तत्सूर्यस्य देवत्वम्,	वितथाय नमः	अक्षत्रमीमदन्त	गृहक्षताय नमः
१३ यमाय त्वांगिरस्वते	यमाय नमः	गन्धर्वस्त्वा	गन्धर्वाय नमः
१५ सौरी वलाका शार्गः	भृंगराजाय नमः	मृगौ न भीमः	मृगाय नमः
१७ उशन्तस्त्वा	पितृभ्यो नमः	द्वे च्चिरूपं	दौवारिकाय नमः
१९ नीलग्रीवाःशितिकण्ठाः	सुग्रीवाय नमः	नमो गणेशाय	पुष्पदन्ताय नमः
२१ इमं मे वरुण	वरुणाय नमः	यमश्चिना	नमुचेरा नमः
२३ शत्रो देवीः	शेपाय नमः	सुरादधि	असुराय नमः
२४ एतत्ते	पापाय नमः	सुरादधि	असुराय नमः
२६ अहिरिव भांगेः	अहये नमः	अवतत्त्व धनुष्ट्वम्	मृध्याय नमः

- २८ इमा रुद्राय भल्लाटाय नमः सोमो धेनुम् सोमाय नमः
 ३० नमोऽस्तु सर्पेभ्यः सर्पेभ्यो नमः अदितिर्घ्नोः अदित्यै नमः
 ३२ इड ऽएत्यादित्त ऽएहि, दित्यै नमः आपो हि प्ठा अद्भ्यो नमः
 ३४ हस्त ऽआधाय सविता, सावित्र्या नमः अपाढ युत्सु जयाय नमः
 ३६ नमस्ते रुद्र रुद्राय नमः यदद्य सूरऽउदिते अर्यग्णे नमः
 ३८ विश्वानि देव सवितः, सवित्रे नमः विवस्वत्रादित्यैप ते अर्यग्णे नमः
 ४० सर्वोधि सुनुः विवृधाधिपाय नमः मित्रस्य चर्पणीधृतः मित्राय नमः
 ४२ नाशयित्री वलाशस्या, राजयक्ष्मणे नमः स्योना पृथिवि पृथ्वीधराय नमः
 ४४ आ ते वत्सो मनः आपवत्साय नमः ब्रह्म यज्ञानम् ब्रह्मणे नमः
 ४६ यन्ते देवीः चरक्यै नमः अक्षराजाय विदार्यै नमः
 ४८ इन्द्रस्य क्रोडः पूतनायै नमः यस्यास्ते धोरः पापराक्षस्यै नमः
 ५० यदक्रन्दः प्रथमम् स्कन्दाय नमः यदद्य सूरऽउदिते अर्यग्णे नमः
 ५२ हिंकाराय स्वाहा जुम्भकाय नमः कास्विदासी- पिलिपिच्छाय
 ५४ त्रातारमिन्द्रम् इन्द्राय नमः त्पूर्वचितिः नमः
 ५५ त्वन्नो ऽअग्ने तवदेव, अग्नये नमः यमाय त्वांगिरस्वते यमाय नमः
 ५७ असुन्वन्तमयजमान-
 मिच्छस्ते निर्ऋतये नमः तत्त्वा याभि वरुणाय नमः
 ५९ आनो नियुद्भिः वायवे नमः व्ययः सोमव्रते सोमाय नमः
 ६१ तमाशानम् ईशानाय नमः अस्मे रुद्रामेहना ब्रह्मणे नमः
 ६३ स्वोना पृथिवि अनन्ताय नमः

नाममन्त्रेण सर्वतोभद्रपूजनमन्त्राः

- १ ॐ ब्रह्म यज्ञानम् ब्रह्मणे नमः आप्यायस्व समेतु सोमाय नमः
 ३ तमीशानम् ईशानाय ,, त्रातारमिन्द्रम् इन्द्राय ,,
 ५ त्वन्नो ऽअग्ने तवदेव, अग्नये ,, यामाय त्वांगिरस्वते यमाय ,,
 ७ असुन्वन्तमयजमान-
 मिच्छस्ते निर्ऋतये ,, तत्त्वा याभि वरुणाय ,,

९ आनो नियुद्धिः	गायवे	॥	व्यसुत्वस्त्या	अष्टवसुभ्यां	॥
११ नमस्ते रुद्र	एकादश रुद्रेभ्यो,	यज्ञां देवानाम्	द्वादशादित्येभ्यो	॥	॥
१३ यावाङ्कुशा मधु	अश्विभ्यां	॥	आमासश्चर्पणी-	गपेतृक विश्वेभ्यो	
१५ अभित्यन्देव	गविता, सप्तयज्ञेभ्यो	॥	धृतः,	देवेभ्यो नमः	
१६ नमोऽस्तु रुद्रेभ्यः	भूतनागेभ्यो	॥	ऋषतापाङ्गतामग्निः	गन्धर्वाप्सरसंभ्यो	
१८ यदक्रन्दः प्रथमम्	स्कन्दाय	॥	नमः		
१९ आशुः शिशानः	वृषभाय	॥	कार्पिरसि	शूलाय	॥
२१ अवरुद्र मदी	महाकालाय	॥	अदितिर्द्यौः दक्षादिसप्त-		
२३ अम्बेऽअम्बिकेऽम्बालिके, दुर्गायै	॥		गणेभ्यो नमः		
२४ इदं विष्णुः	विष्णवे	॥	पितृभ्यः स्वधायिभ्यः स्वधायै	॥	
२६ परं मृत्योऽनु	मृत्युरोगेभ्यो	॥	गणानान्त्वा	गणपतये	॥
२८ आपो हि प्ला	अद्भ्यो	॥	मरुतो यस्य	मरुद्भ्यो	॥
३० स्थोना पृथिवि	पृथिव्यै	॥	इमं मे	गंगादिनदीभ्यो	॥
३२ समुद्रोऽसि नभस्वान्, सप्तसागरंभ्यो	॥		प्रपर्व्वतस्य	मेरवे नमः	
३४ गणानान्त्वा	गदायै	॥	त्रिंशु शब्दाम	त्रिशूलाय	॥
३६ महौ २॥ इन्द्रो व्यग्रहरतः, वज्राय	॥		व्यसु च मे	शक्तये	॥
३८ इह ऽएह्यदित ऽएहि दण्डाय	॥		खड्गो व्यैश्वदेवः	खड्गाय	॥
४० उदुत्तम वरुणः	पाशाय	॥	अ७शुश्च	अङ्कुशाय	॥
४२ आयं गौः	गौतमाय	॥	अयं दक्षिणा	भरद्वाजाय	॥
४४ इदमुत्तरात्स्वस्तस्य	विश्वामित्राय	॥	त्र्यायुष जमदग्नेः	कश्यपाय	॥
४६ अयं पश्चाद्विश्वस्य	जमदग्नये	॥	अयं पुरो भुवस्तस्य,	वसिष्ठाय	॥
चास्तस्य			अत्र पितरः	अत्रवे	॥
४९ तं पत्नीभिरनुगच्छेम	अरुन्धत्यै	॥	अदित्यै रात्नासि	ऐन्द्र्यै	॥
५१ अम्बेऽअम्बिकेऽम्बालिके कौमार्यै	॥		इन्द्रायाहि धिये	ब्राह्म्यै	॥
५३ आयङ्गौ	वाराह्यै	॥	अम्बेऽअम्बिकेऽअम्बालिके, चामूण्डायै	॥	
५५ आप्सायस्व समेतु	वैष्णव्यै	॥	या ते रुद्र शिवा	माहेश्वर्यै	॥
५७ समख्ये देव्या	वैनायक्यै	॥			

लिंगतोभद्रपूजनमन्त्राः

मन्त्रांशाः	देवनामानि	मन्त्रांशाः	देवनामानि
१ नमः कृत्स्नायतया,	असितांगभैरवाय नमः	श्वित्र ऽआदित्यानामरुभैरवाय नमः	
३ उग्रं लोहितेन	चण्डभैरवाय नमः		
४ इन्द्रस्य क्कोडः	क्रोधभैरवाय नमः	उन्नत रूपभः उन्नतभैरवाय नमः	
६ कार्पिरति	कपालभैरवाय नमः	उग्रश्च भीमश्चभीषणभैरवायः नमः	
८ नमः शम्भवाय च	संहारभैरवाय नमः		

नाममन्त्रेण नवग्रहाणां पूजनमन्त्राः

१ ॐ आकृष्णेन	सूर्याय नमः	इमन्देवाः	चन्द्रमसे नमः
३ अग्निर्मूर्द्धा	भौमाय नमः	उद्वुध्यस्वाग्ने	बुधाय नमः
५ वृहस्पते ऽअति	वृहस्पतये नमः	अन्नात्परिस्तुतः	शुक्राय नमः
७ शन्नो देवीः	शनिश्चराय नमः	कया नश्चित्रः	राहवे नमः
९ केतुं कृण्वन्	केतवे नमः		

नाम मन्त्रेण ग्रहाधिदेवानां पूजनमन्त्राः

१ त्र्यम्बकं यजामहे	ईश्वरायः नमः	श्रीश्चते	उमायै नमः
३ यदकक्रन्दः	स्कन्दाय नमः	विष्णोरराटम्	विष्णवे नमः
५ आ ब्रह्मन्	ब्रह्मणे नमः	स योपा ऽइन्द्रः	इन्द्राय नमः
७ यमाय त्वांगिरस्वते	यमाय नमः	कार्पिरसि	कलाय नमः
९ चित्रावसो स्वस्ति ते,	चित्रगुप्ताय नमः		

*लिंगतोभद्रपूजन्ये केवलमष्टभैरवानामेव स्थापनमुक्तं रुद्रकल्पद्रुमे
अतोऽऋष्टभैरवानां नामोल्लेखनं कृतम् ।

नाममन्त्रेण ग्रहप्रत्यधिदेवानां पूजनमन्त्राः

१ अग्निन्यूतम्	अग्नये नमः	आपो हिष्ठा	अद्भयो नमः
३ स्योना पृथिवि	पृथिव्यै नमः	इदं विष्णुः	विष्णवे नमः
५ इन्द्रऽआसाम्	इन्द्राय नमः	आदित्यै रास्नासि	इन्द्राण्यै नमः
७ प्रजापते न त्वदेतान्नन्यः	प्रजापतये नमः	नमोऽस्तु सर्पेभ्यः	सर्पेभ्यो नमः
९ ब्रह्म यज्ञानम्	ब्रह्मणे		

नाममन्त्रेण पञ्चलोकपालानां पूजनमन्त्राः

मन्त्रांशाः	देवनामानि	मन्त्रांशाः	देवनामानि
१ गणानान्त्वा	गणपतये नमः	अम्वेऽअम्बिकेऽम्बालिकेअधिकायै नमः	
३ व्यायो ये ते	वायवे नमः		
४ घृतं घृतपायानः	आकाशाय नमः	यावांकशा मधु	अश्विभ्यां नमः

नाममन्त्रेण वास्तुपूजनमन्त्रः

१ वास्तोष्पते	वाग्नाप्पतये नमः
---------------	------------------

नाममन्त्रेण क्षेत्रपालपूजनमन्त्रः

१ न हिस्पशमविदन्नय	क्षेत्राधिपतये नमः
--------------------	--------------------

नाममन्त्रेण दशदिक्पालानां पूजनमन्त्राः

१ त्रातारमिन्द्रम्	इन्द्राय नमः	त्वन्नोऽअग्ने तवदं व	अत्रये नमः
३ यमायत्त्वांगिरस्वते	यमाय नमः	असुन्वन्तमयजमानमिच्छन्तेनिर्ऋतवे नमः	
५ तत्त्वायामि	वरुणाय नमः	आनो नियुदिभः	वायवे नमः
७ व्ययर्ठ० सोम	सोमाय नमः	तमीशानम्	ईशानाय नमः
९ अस्मे रुद्रा मेहना	ब्रह्मणे नमः	स्योना पृथिवि	अनन्ताय नमः

नाम मन्त्रेण योगिनीपूजनमन्त्राः

१ ॐ तमीशानम्	गजाननायै नमः	आ ब्रह्मन्	सिंह मुख्यै नमः
३ महो २॥ इन्द्रः	गृध्रास्यायै नमः	सद्यो जातोव्यभिर्मीत काकतुण्डिकायै नमः	
५ आदित्य गर्भम्	उष्ट्रग्रीवायै नमः	स्वर्णधर्मः	हयग्रीवायै नमः
७ सत्यञ्च	वाराह्यै नमः	भायै दार्वाहारम्	शरभाननायै नमः
९ जिह्वा मे भद्रम्	उलूकिकायै नमः	हिकाराय ग्वाः	शिवारावायै नमः
११ अग्निश्च मे धर्मश्च मे, मयुरायै नमः		पूषन्तवच्चतं	विकटाननायै नमः
१३ व्येधा व्येदिः समाप्यते	अष्टवक्त्रायै नमः	अवयमिः १२ दक्षिणः	कोटरास्थ्यै नमः
१५ इमं मे वरुणश्रुवी	कुब्जायै नमः	यमायत्त्वा मत्त्रायत्त्वा	विकटलोचनायै नमः

- १७ यमेन दत्तम् शुष्कोदर्यै नमः मित्रस्य वर्पणीधृतः ललजिह्वायै नमः 3
 १९ अग्ने ब्रह्मा स्वदंष्ट्रायै नमः भग प्रणेतः वानराननायै नमः
 २१ सुपर्णोऽसि गुरुत्मान्, क्रक्षाक्ष्यै नमः पितृव्यः कंकराक्ष्यै नमः
 २३ या ते रुद्र शिवा तनूः वृहत्तुण्डायै नमः वरुणः प्राविता सराप्रियायै नमः
 २५ हर्ठो सः शुचिपत्, कपालहस्तायै नमः सुसन्दृशन्त्या रक्ताक्ष्यै नमः
 २७ प्रतिपदसि प्रातिपदे, त्वा शुक्र्यै नमः देवीरापो ऽअपात्रपाद्यः श्येन्यै नमः
 २९ हविष्मतीरिमाऽआपः, कपोतिकायै नमः श्रीश्च तं पाशहस्तायै नमः
 ३१ भुवो यज्ञस्य दण्डहस्तायै नमः कदाचनरत्तरीरसि प्रचण्डायै नमः
 ३३ भद्रं कर्णेभिः चण्डविक्रमायै नमः इपे त्वोज्जं त्वा शिशुध्न्यै नमः
 ३५ देवी द्यावापृथिवी पापहन्त्र्यै नमः असुन्वन्तमयजमान- रुधिरपा (नमः)
 ३६ विश्वानि देव सवितः, काल्यै नमः मिच्छस्ते यिन्यै नमः
 ३८ अग्निश्च म ऽआपश्च मे वसाधयायै नमः वह्नीनां पिता गर्भभक्षायै नमः
 ४० नमस्ते रुद्र शवहस्तायै नमः ऋतञ्च मे आन्त्रमालिन्यै नमः
 ४२ ते ऽआवरन्ती समनेव स्थूलकेश्यै नमः व्येद्या व्येदिः समाप्यते वृहत्कुक्ष्यै नमः
 ४४ पावका नः सरस्वती, सर्पास्यायै नमः अस्कन्नमद्य देवेभ्यः प्रेतवाहिन्यै नमः
 ४६ तीव्रान् घोषान्, दन्तशूकरायै नमः महीद्यौः पृथिवी. क्रौञ्च्यै नमः
 ४८ उपयामगृहीतोऽसि मृगशीर्षायै नमः आप्यायस्व समेनु ते वृषाननायै नमः
 ५० कार्ष्णिरीसि समुद्रस्य, व्यातास्यायै नमः
 ५१ त्र्यम्बकं यजामहे, धूमनिःश्वासायै नमः अम्बे ऽअम्बिकेऽम्बालिके
 ५३ विष्णोरराटम् तांपिन्यै नमः व्योमेकत्तरणोर्ध्वदृशे नमः
 ५४ ब्राह्मणमद्य विदेयम्, शोषणीदृष्ट्यै नमः आ नो भद्राः कोट्यै नमः
 ५६ एका च मे स्थूलनासिकायै नमः ब्रह्माणि मे विद्युत्प्रभायै नमः
 ५८ असंख्याता सहस्राणि, वलाकास्यै नमः अहिरिव भोगैः मार्जाय नमः
 ६० तिस्रस्त्रेधा सरस्वत्य, कटपूतनायै नमः सरस्वती योन्यां गर्भ-
 ६२ इदं च्छिण्णुः कामाक्ष्यै नमः मन्तरश्चिन्म्याम् अट्टाट्टहासायै नमः
 ६३ वृष्ण ऽऊर्मिरसि मृगाक्ष्यै नमः मृगो न भीमः कुचरः मृगलोचनायै नमः

नाममन्त्रेण क्षेत्रपालपूजनमन्त्राः

मन्त्रांशाः	देवनामानि	मन्त्रांशाः	देवनामानि
१ ॐ इमौ ते पक्षावजरो अजराय नमः		प्रथमावां७ सरथिना	व्यापकाय नमः
३ इद्रस्य वज्रोऽसि	इन्द्रचौराय नमः	एवेदिन्द्रं वृषणम्	इन्द्रमूर्तये नमः
५ उक्षा समुद्रः	उक्षणे नमः	यदेवा देव हेडनम्	कूष्माण्डाय नमः
७ स नऽन्द्राय यज्यवे, वरुणाय नमः		बाहू मे वलमिन्द्रियम्	वटुकाय नमः
९ मुष्यन्तु मा शपथ्यादथः, विमुक्ताय नमः		कुर्वन्नेवेह कर्माणि.	लिप्तकाय नमः
११ सत्रः सिन्धुरवपृयायोद्यतः, नीललोकाय नमः नमो गणेभ्यः,			एकदंष्ट्राय नमः
१३ अर्घ्येभ्यो हस्तिपम्, ऐरावताय नमः			
१४ ओषधीः प्रतिमोदध्वम् ओषधीघ्नाय नमः		त्र्यम्बकं यजामहे,	बन्धनाय नमः
१६ देवसवितः प्रसुव यज्ञम्, दिव्यकराय नमः		सीसेन तन्त्रम्,	कम्बलाय नमः
१८ आशुः शिशानः	भीषणाय नमः	इमर्ठ० साहस्रम्	गवयाय नमः
२० कुम्भो वनिष्ठुः	घण्टाय नमः	आक्रन्दय बलमोजः	व्यालाय नमः
२२ इन्द्रायाहि धिये	अशवे नमः	चन्द्रमाऽअप्स्वन्तरा	चन्द्रवारुणाय नमः
२४ गणानान्त्वा	घटाटोपाय नमः	उग्रं लोहितेन	जटिलाय नमः
२६ पवित्रेण पुनीहि मा, क्रतवे नमः		आजिघ्न कलशम्	घण्टेश्वराय नमः
२८ व्यायो शुक्रः	विकटाय नमः	दैव्या होतारा	मणिमानाय नमः
३० त्रीणि त आहुः	गणबन्धाय नमः	प्रतिश्रुत्कायाऽअर्त्तनम्	मुण्डाय नमः
३२ शुद्धशालः सर्वशुद्धशालः, बर्बुरायाय नमः		व्वनस्पते व्वीड्वम्,	सुधापाय नमः
३४ सुपर्ण व्यस्ते	वैनाय नमः	अग्नेऽअच्छा व्वदेहनः	पवनाय नमः
३६ भद्रं कर्णेभिः	दुण्डिकराय नमः	अपां फेनेन	स्थविराय नमः
३८ व्यातं प्राणेषु	दन्तुराय नमः	इदं० हविः	धनदाय नमः
४० खडगो ज्यैश्वदेवः,	नागकर्णाय नमः	मृगो न भीमः	महाबलाय नमः
४२ इन्दुर्दक्षः	फेत्काराय नमः	तीव्रान् घोषान्	सिंहाय नमः
४४ अग्निन्दुतम्	मृगाय नमः	अदित्यास्तवा	अक्षाय नमः
४६ द्यौस्तं पृथिव्यन्तरिक्षम्, मेघवाहनाय नमः		सं वर्हिरङ्क्ताम्	तीक्ष्णाय नमः
४८ पवमानः सोऽअध नः अमलाय नमः		अभ्यर्पत सुष्टुतिम्	शुक्राय नमः

कुण्डस्थदेवतापूजनपूर्वकानिस्थापनम्

सपत्नीको यजमानः कुण्डस्य समीपे कुण्डपश्चिमदिग्भागे उपविश्य
आचमनं प्राणायामञ्च कृत्वा संकल्पं कुर्यात् । अद्येत्यादि० शुभपुण्यतिथौ मया
प्रारब्धस्य सग्रहमखामुकयागकर्णः साङ्गतासिद्धयर्थम् अस्मिन्कुण्डे
कुण्डस्थदेवतानाम् आवहनप्रतिष्ठापूजनानि तथा च कुण्डे
पञ्चभूसंस्कारपूर्वकम् अग्निप्रतिष्ठां करिष्ये ॥

तत आचार्यानुज्ञया कश्चिद्विप्र उत्थाय हस्ते कुशान् गृहीत्वा तैः
अग्न्यायतनं (कुण्डं) सम्मार्ज्य । ॐ आपोहिष्ठ्ठाभयो० । ॐ योव --
शिवतमो० । ॐ तस्माऽऽरङ्ग० ॥ कुशोदकेन प्रोक्षयेत् ॥ तत आवाहयेत्

आवाहयामि तत्कुण्डं विश्वकर्मविनिर्मितम् । शरीरं यञ्च ते
दिव्यमग्न्यधिष्ठानमद्भुतम् । ॐ भूर्भुवः स्वः कुण्डाय नमः कुण्डनम् आवाह०
स्थाप० ॥ प्रार्थयेत् -- ये च कुण्डे स्थिता देवाः कुण्डाङ्गे याश्च देवताः ।
ऋद्धिं यच्छन्तु ते सर्वे यज्ञसिद्धिं ददन्तु नः ॥ इत्यावाह्य कुण्डमध्ये देवान्
आवाहयेत् -- ॐ विश्वकर्मर्षिर्विषाज्जर्दनेन त्रातारमिन्द्रमकुणोरवद्धवम् ।
तस्मै विश्वः समनमन्तपूर्वोरयमुग्रो विब्रह्मव्यो यथा सत् । उपयाम-
गृहीतोऽसीन्द्राय त्त्वा विश्वकर्मणऽपते योनिरिन्द्राय त्त्वा विश्वकर्मणे ॥
कुण्डमध्ये -- ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वकर्मणे नमः विश्वकर्माणम् आवा० स्थाप० ॥
भो विश्वकर्मन् इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ प्रार्थयेत् -- ब्रह्म वक्त्रं भुजौ क्षत्रमूरु
त्रैश्वः प्रकीर्तितः । पादौ यस्य तु शूद्रो हि विश्वकर्मात्मने नमः । अज्ञानाज्ज्ञानतां
वापि दोषाः स्युः खननोद्भवाः ॥ नाशय त्वखिलाँस्ताँस्तु विश्वकर्मत्रमोऽस्तु
ते ॥

तत्रादौ मेखलादेवतानाम् आवहनम् -- ॐ उपरिमेखलायाम्-
इदं विष्णुर्विचक्रमेज्ज्रेधानिदधेपदम् ॥ समूढमस्य पाशसुरेस्वाहा ॥ विष्णो
यज्ञपते देव दुष्टदैत्यनिषूदन ॥ विभो यज्ञस्य रक्षार्थं कुण्डे सन्निहितो भव ॥
ॐ ॐ भूर्भुवः स्वः विष्णवे नमः ॥ विष्णुम् आवा० स्थाप० ॥ भो विष्णो
इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ १॥ मध्यमेखलायां रक्तवर्णा लङ्कृतायाम् ॐ
ब्रह्मज्ज्ञानमप्रथमम् पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचोर्व्येनऽआवः ॥
अबुध्याऽऽपमाऽअस्य विष्ठ्ठयाः सतश्च योनिमसतश्च विष -- ॥ हंसपृष्ठसमा

रूढ आदिदेव जगत्पते । रक्षार्थं मम यज्ञस्य मेखलायां स्थिरो भव ॥ ॐ
भूर्भुवः स्वः ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणम् आवा० स्थाप० ॥ भो ब्रह्मन् इहागच्छ
इह तिष्ठ ॥२॥ अधो मेखलायां कृष्णवर्णालङ्कृतायाम् ॐ नमस्तेरुद्रम-
न्त्र्यवऽउतोतइपवेनम -- ॥ बाहुभ्यामुततेनम ०० ॥ गंगाधर मादेव वृषारूढ
महेश्वर । आगच्छ मम यज्ञेऽस्मिंरक्षार्थं रक्षासा गणात् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
रुद्राय नमः रुद्रम् आवा० स्थाप० ॥ भो रुद्र इहागच्छ इह तिष्ठ ॥३॥

अथ योन्यावाहनम् -- ॐ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभिरसि ।
मात्स्वाहि०सीन्माहि०सीः ॥ आगच्छ देवि कल्याणि जगदुत्पत्तिहेतुके ॥
मनोभवयुते रम्ये योनि त्वं सुस्थिरा भव ॥१॥ जगदुत्पत्तिकार्ये मनोभवयुतायै
योन्यै नमः योनिमावा० स्थाप० ॥ भो जगदुत्पत्तिके मनोभवयुतं योनि इहागच्छ
इह तिष्ठ ॥ प्रार्थयेत् -- सेवन्ते महतीं योनिं देवर्षिसिद्धमानवाः ॥
चतुरशीतिलक्षाणि पत्रगाढाः सरीसृपाः ॥ पशवः पक्षिणः सर्वे संसरन्ति यतां
भुवि ॥ योनिरित्येव विख्याता जगदुत्पत्तिहेतुका ॥ मनोभवयुता देवी
रतिसौख्यप्रदायनी ॥ मोहयित्री सुराणाञ्च जगद्धात्रि नमोऽस्तु ते । योने त्वं
विश्वरूपाऽसि प्रकृतिर्विश्वधारिणी ॥ कामस्था कामरूपा च विश्वयोन्यै नमो
नमः ॥

अथ कण्ठदेवतावाहनम् ॐ नीलग्रीवाः शितिकण्ठादिव
०रुद्राऽउपस्थिताः ॥ तेषां०सहस्रयोजनेवधन्वानितम्भसि ॥
नीलग्रीवाःशितिकण्ठाः शर्वाऽअथःक्षमाचराः ॥ तेषां०सहस्रयोजनेवध-
न्वानितम्भसि ॥ कुण्डस्य कण्ठदेशाऽनीलजीमूतसन्निभः ॥ अस्मिन्नावाहये
रुद्रं शितिकण्ठं कपालिनम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः कण्ठे रुद्राय नमः रुद्रम् आवा०
स्थाप० । भो रुद्र इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ प्रार्थयेत् -- कण्ठ मङ्गलरूपेण
सर्वकुण्डे प्रतिष्ठितः । परितो मेखला त्वत्तां रचिता विश्वकर्मणा ॥

अथ नाभ्यावाहनम् -- ॐ नाभिर्मन्त्रितं ब्रह्मज्ञानम्पायुर्मन्त्रितं पचितिर्वसत् ।
आनन्दनन्दावाण्डमभगः सौभाग्यसम्पत् -- । जङ्घाद्वयानम्पद्भ्यामधम्मोऽस्मि-
न्विशिराजाप्रतिष्ठितः ॥ पद्माकाराऽथवा कुण्डसदृशाकृतिविभ्रती । आधारः
सर्वकुण्डानां नाभिमावाह्याम्भम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः नाभ्यै नमः नाभिम्
आवा० स्थाप० ॥ भो नाभे इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ प्रार्थयेत् -- नाभे त्वं
कुण्डमध्ये तु सर्वदेवैः प्रतिष्ठिता । अतरत्त्वां पूजयामीह शुभदा सिद्धिदा भव ॥

अथ कुण्डमध्ये नैर्ऋत्यकोणे वास्तुपुरुषावाहनम् -- ॐ
 वास्तोव्यतेप्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशोऽनमीवोभवानः ॥ यत्वेमहेप्रतितत्रोजुष-
 स्वशन्नोभवद्विपदे शं चतुष्पदे ॥ पा० गृ० ॥ आवाहयामि देवेशं वास्तुदेवं
 महाबलम् । देवदेवं गणाध्यक्षं पातालतलवासिनम् ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः
 नैर्ऋत्यकोणे वास्तुपुरुषाय नमः वास्तुपुरुषम् आ० स्या० ॥ भो वास्तुपुरुष
 इहागच्छ इह तिष्ठ ॥ ततः प्रार्थयेत् -- यस्य देहे स्थिता क्षीणी ब्रह्माण्डं
 विश्वमङ्गलम् । व्यापिनं भीमरूपञ्च सुरूपं विश्वरूपिणम् ॥ पितामहस्तुं मुख्यं
 वन्दे वास्तोष्पत्तिं प्रभुम् ॥ वास्तुपुरुष देवेश सर्वविघ्नहरो भव । शान्तिं कुरु
 सुख देहि सर्वान्कामान्प्रयच्छ मे ॥

एवं कुण्डस्थितान् सर्वान्देवानावाह्यैकतन्त्रेण प्रतिष्ठां कुर्यात् ।
 हस्तेऽक्षतानादाय ॥ ॐ मनोजूतिर्जु० - ॐ भूर्भुवः स्वः
 विश्वकर्मादिवास्तुपुरुषान्ताः सर्वे कुण्डस्थदेवाः सुप्रतिष्ठिता वरदा भवेयुः ॥
 ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वकर्मादिवास्तुपुरुषान्तेभ्यः कुण्डस्थदेवेभ्यो नमः
 सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि सम० ॥ इति सम्पूज्य । कुण्डाद्वहिः
 एकस्मिन्पात्रे बलिदानार्थं दध्योदनं संस्थाप्य बलिदानं कुर्यात् ॥ हस्ते जलं
 गृहीत्वा ॥ ॐ भूर्भुवः स्वः विश्वकर्मादिवास्तुपुरुषान्तेभ्यः कुण्डस्थदेवेभ्यो नमः
 अमुं दध्योदनबलिं सम० ॥ अनेन विश्वकर्मादिवस्तुपुरुषान्ताः सर्वे
 कुण्डस्थदेवाः प्रीयन्तां न मम ।

कुण्डेऽग्निस्थापनम् -- आचार्यः कश्चिद्विप्रो वा दक्षिणहस्ते दर्भपुञ्जं
 गृहीत्वोत्थाय पश्चिमतः प्रागन्तं दक्षिणत आरभ्योदक्संस्थं त्रिवारं परिसमूहनं
 कुर्यात् ॥

दर्भः परिसमूह्य ॥ [एवं परिसमूहनं विधाय कुण्डाद्वहिः पूर्वस्यामीशान्यां
 वा दर्भत्यागं कुर्यात् ॥] दक्षिणहस्तेन गोमयमादाय पूर्ववत् पश्चिमतः प्रागन्तं
 दक्षिणत आरभ्योदक्संस्थं गोमयेनोपलिपेत् ॥

[एव उपलेपनं कृत्वा हस्तं प्रक्षाल्य दक्षिणहस्तेन सुवमादाय पूर्ववत्
 पश्चिमतः प्रागन्तं दक्षिणत आरभ्योदक्संस्थं सुवमुलेन त्रिरुल्लेखनं
 कुर्यात् ॥]

[एवमुल्लेखनं कृत्वाऽनामिकाङ्गुष्ठेन पूर्ववत् कुण्डाद्वहिः
 पांसूनामुद्धरणम्] ॥

[एवं त्रिवारं पांसूनामुद्धरणं कृत्वा तान् प्राच्यां क्षिप्त्वा पूर्ववत् न्युब्जपाणिना जलेन त्रिवारम् अभ्युक्षणं कुर्यात् ॥]

अथाग्निस्थापनम् -- स्वकीयगृहादरणीसम्भवाद्वा आनीतम् अन्यताम्रादिपात्रेणाच्छादितं निर्धूमम् अग्निं कुण्डस्य आग्नेय्यां दिशि निधाय आच्छादितं पात्रम् उद्घाट्य "हुँ फट्" इति क्रव्यादांशम् अग्निं नैऋत्यां दिशि परित्यज्य अग्निं कुण्डस्य उपरि त्रिवारं भ्रामयित्वा । ॐ अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपव्युवे । देवाँरऽआसादयादिह ॥ इति मन्त्रं पठन् कुण्डे स्वात्माभिमुखं अग्निं स्थापयेत् ॥

ततोऽग्नौ आवाहनादिमुद्राः प्रदर्शयेत् ॥ भो अग्ने त्वम् आवाहितो भव । भो अग्ने त्वं सन्निहितो भव । भो अग्ने त्वं सन्निरुद्धो भव । भो अग्ने त्वं सकलीकृतो भव ॥ भो अग्ने त्वम् अवगुण्ठितो भव । भो अग्ने त्वम् अमृतीकृतो भव । भो अग्ने त्वं परमीकृतो भव ॥ इति तत्तन्मुद्राः प्रदर्श्य । अग्निं ध्यायेत्- ॐ चत्वारिंशृङ्गास्त्रयोऽअस्यपादाद्वेशीर्षसप्तहस्तासोऽअस्य । त्रिधावद्धोव्युपभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यारऽआविवेश ॥ रुद्रतेजःसमुद्भूतं द्विमूर्धानं द्विनासिकम् ॥ पण्णेत्रं च चतुःश्रोत्रं त्रिपादं सप्तहस्तकम् । याम्यभागे चतुर्हस्तं सव्यभागे त्रिहस्तकम् ॥ सुवं सुचञ्च शक्तिञ्च ह्यक्षमालाञ्च दक्षिणे । तोमरं व्यजनं चैव घृतपात्रञ्च वामके । बिभ्रतं सप्तभिर्हस्तेर्द्विमुखं सप्तजिह्वकम् ॥ याम्यायने चतुर्जिह्वं त्रिजिह्वं चोत्तरे मुखम् । द्वादशकोटिमूर्त्याख्यं द्विपञ्चाशत्कालयुसम् । आत्माभिमुखमासीनं ध्यायेच्चैवं हुताशनम् ॥ गोत्रमग्नेस्तु शाण्डिल्यं शाण्डिल्यसितदेवलाः । त्रयोऽमी प्रवरा माता त्वरणी वरुणः पिता ॥ रक्तमाल्याम्बरधरं रक्तपद्मासनस्थितम् । स्वाहास्वधावपट्कारेरङ्कितं मेघवाहनम् ॥ शतमङ्गलनामानं वह्निमावाहयाम्यहम् ॥ त्वं मुखं सर्वदेवानां सप्तार्चिरमितद्युते । आगच्छ भगवन्नग्न कुण्डेऽस्मिन्सन्निधौ भव ॥ भो वैश्वानर शाण्डिल्यगोत्र मम सम्मुखो भव ॥ इति ध्यात्वा कहवेत् । ॐ मनोजूतिर्जुः ॥ ॥ ॐ शतमङ्गलनामाने सुप्रतिष्ठितो वरदो भव ॥ इति प्रतिष्ठाप्य पूजनं कुर्यात् । ॐ भूर्भुवः स्वः शतमङ्गलनाम्ने वैश्वानराय नमः सर्वोपचारार्थं गन्धाक्षतपुष्पाणि समं । इति कुण्डस्य नैऋत्यकोणे मध्ये वा अग्निं सम्पूज्य प्रार्थयेत् -- अग्निं प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम् । हिरण्यवर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् ॥

अथ होमः

ॐ अद्येत्यादे अमुकगोत्रोऽमुकशर्माहं (वर्मा गुप्तो वा) अमुकमन्त्रस्य पाठस्य वा कृतस्य पुरश्चरणस्य दशांशहवनकर्मणि समिच्चरुतिलाज्यादिहविर्द्रव्यं विहितसख्याहुतिपर्याप्तं या या वक्ष्यमाणदेवतास्तस्यैतस्यै देवतायै आहुतिप्रदानं करिष्ये ।

सबसे पहले अग्नि के उत्तर भाग में नीचे लिखे मंत्रों द्वारा मन से प्रजापति का ध्यान करते हुए केवल घी की आहुति दें ।

ॐ प्रजापतये स्वाहा इहं प्रजापतये न मम ।

प्रत्येक मंत्रों में न मम इस वाक्य के द्वारा प्रोक्षणी में घी का अवशिष्ट भाग छोड़ते जायें ।

अग्नि के दक्षिण भाग में -

ॐ भूः स्वाहा इदमग्नये न मम । ॐ भुवः स्वाहा इदं वायवे न मम । ॐ स्वः स्वाहा इदं सूर्याय न मम ।

इसके बाद आचार्य -

यथा वाणप्रहाराणां कवचं वारणं भवेत् ।

तद्वद्वोपघातानां शान्तिर्भवति वारिका ।

शान्तिरस्तु पुष्टिरस्तु यत्पापं रोगम् अकल्याणं तद्दूरे प्रतिहतमस्तु ।

यह पढ़कर यजमान के मस्तक पर अभिषेक करें ।

ॐ त्वन्नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेढो अवयासि स्त्रीष्ठाः । यजिष्ठोवह्नतमः शोशुचानो विश्वा द्वेपा७सि प्रमुमुग्ध्यरमत्स्वाहा । इदमग्नीवरुणाभ्यां य मम । ॐ स त्वन्नो अग्नेऽवगो भवोती नेदिष्ठो अस्याऽउषसो व्युष्टौ । अव यक्ष्वनो वरुण७रराणो व्रीहि मृडीक७ सुहवो न एधि स्वाहा । इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम । ॐ अयाश्चाग्नेऽस्यनभिश्चरतिपाश्च सत्वमित्वमया असि । अया नो यज्ञं यहाःयया नो धेहि भेषज७ स्वाहा । इदमग्नये न मम । ॐ ये ते शतं वरुण ये सहस्र यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः । तेभिर्नो अद्य सवितांतं विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा । इदं वरुणाय सवित्रे विष्णवे विश्वाभ्यां देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम । ॐ उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं त्विमध्यम ७थगाय । अथा वयमादित्यव्रते तवानागसोऽअदितये स्याम स्वाहा । इदं वरुणायादित्यायादितये न मम ।

यहाँ यथा वाणप्रहारणाम् इत्यादि मन्त्र से यजमान के ऊपर जलका अभिषेक करें । यहाँ तक सर्वप्राश्चित संज्ञक वज्रवारुणी होम पूर्ण हुआ ।

इसके बाद वायव्यकोण में (बाहर में) अग्नि की पूजा कर गणपति आदि देवताओं के निमित्त हवन करने के बाद प्रधान देवता का हवन करें ।

गणेश जी की आहुति अन्वारब्ध के बिना दें, नवग्रह हवन में ग्रहों के लिए अच्छा अलग काष्ठों से हवन करें ।

अर्कः पलाशः खदिरोह्यपामागोऽथ पिप्पलः ।

उदुम्बरः शमी दूर्वा कुशाश्च समिधः क्रमात् ॥

आक, पलाश, खैर, अपामार्ग, (ऊगा) पीपल उदुम्बर, (गूलर) शमी, दूर्वा और कुशायें, नव प्रकार के काष्ठ क्रमशः सूर्य आदि नवग्रहों के लिए हैं ।

इस प्रकार नवग्रह, अधिदेवता, प्रत्यधिदेवता, पञ्चलोकपाल, दशदिक्पाल आदि के हवन हो जाने के बाद प्रधानदेवता का हवन करें । ये सभी मन्त्र नवग्रह पूजाप्रकरण में देखें ।

प्रधानदेवस्य होम :-

एवं ग्रहमण्डल-देवता-होमान्तरं प्रधानदेवताध्यानम् प्रणामञ्च कृत्वा चरुपायसाज्यादिभिश्च जपदशांशेन यथाकामं मृग्यादिमुद्रया होमं कुर्यात् । तद्यथा ॐ (मूलमन्त्रः) स्वाहा एवं यद्येष्टं होमं कुर्यात् ।

अथ स्विष्टकृद्धोममन्त्रः -- ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा, इदमग्नये स्विष्टकृते न मम ॥

अथ भूरादिनवाहुतिमन्त्राः -- ॐ भूः स्वाहा, इदमग्नये न मम ॥१॥ ॐ भुवः स्वाहा, इदं वायवे न मम ॥२॥ ॐ स्वः स्वाहा, इदं सूर्याय न मम ॥३॥

ॐ त्वन्नो ऽअग्ने ववरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडो ऽअव यासिसीष्टाः ॥ यजिष्ठो व्यस्तिमतः शोशुचानो विश्वा द्वेपा७सि ७ मुमुग्ध्यम्मन्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम ॥४॥

ॐ स त्वन्नो ऽअग्ने ऽवधो भवोती नेदिष्ठो ऽअस्या ऽउपसो व्युष्टौ ॥ अव यक्ष्वनो ववरुण७ रराणां वीहि मृडीकठं सुहवो न ऽएधि स्वाहा ॥ इदमग्नीवरुणाभ्यां न मम ॥५॥

ॐ अयाश्चाम्नेऽस्यनमिशस्तिपाश्च सत्यमित्वमया ऽअसि ॥ अया नो यज्ञं महास्यया नोधेहि भेषजं स्वाहा ॥ इदमग्नये अयसे न मम ॥६॥

ॐ ये ते शतं वरुण ये सहस्रं यज्ञियाः पाशा वितता महान्तः ॥ तेभिर्भ्रां ऽअथ सवितोत विष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वर्काः स्वाहा ॥ इदं वरुणाय सचित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यश्च न मम ॥७॥

ॐ उद्भुतमं वरुण पाशमस्मदवाधम विमध्यमांश्श्रयाय ॥ अथाव्यमा दित्यव्रते तवानागसोऽ अदितये स्याम स्वाहा ॥ इदं वरुणायदित्यादितये नङ्गम ॥८॥

ॐ प्रजापतये स्वाहा, इदं प्रजापतये न मम ॥९॥

बलिदानम्

अथ एकतन्त्रेण दशदिक्पालबलिदानमन्त्रः -- ॐ प्राच्ये दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहा दक्षिणाय दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहा प्रतीच्ये दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहोदीच्ये दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहोर्ध्वाय दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहावर्वाच्ये दिशे स्वाहा ॥९॥

ॐ इन्द्रादिदशदिक्पालेभ्यः साङ्गेभ्यः सपरिवारेभ्यः सायुधेभ्यः सशक्तिकेभ्यः एतान् सदीपान् दधिमाषभक्तबलीन् समर्पयामि ।

भो इन्द्रादिदशदिक्पालाः दिशं रक्षत बलिं भक्षत मम सकुटुम्बस्य सपरिवारस्य आयुषकर्तारः क्षेमकर्तारः शान्तिकर्तारः पुष्टिकर्तारः वरदा भवत । एभिर्बलिदानैः इन्द्रादयो दशदिक्पालाः प्रीयन्ताम् ।

अथ एकतन्त्रेण नवग्रहबलिदानमन्त्रः -- ॐ ग्रहा ऽऊर्ज्जा हुतयो व्यन्तो विप्राय मतिम् । तेषां विशिष्रियाणां वोऽहमिषमूर्ज्जं समग्रभमुपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् ॥९॥

सूर्यादिनवग्रहेभ्यः साङ्गेभ्यः सपरिवारेभ्यः सायुधेभ्यः सशक्तिकेभ्यः अधिदेवताप्रत्यधिदेवतागणपत्यादिपञ्चलोकपालवास्तोष्पतसहितेभ्यः इमं दधिमाषबलिं समर्पयामि ।

भो सूर्यादिनवग्रहाः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः सशक्तिकाः
अदिदेवताप्रत्यधिदेवतासहिता इमं वलिं गृहणीत मम सकुटुम्बस्य सपरिवारस्य
आयुः कर्तारः शान्तिकर्तारः तुष्टिकर्तारः पुष्टिकर्तारो वरदा भवत ।

अथ वास्तुबलिदानमन्त्रः -- ॐ वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो
ऽअनमीवो भवा नः ॥ यत्त्वे महे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शं
चतुष्पदे ॥१॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मदिवास्तुमण्डलदेवतासहिताय साङ्गाय सपरिवाराय
सायुधाय सशक्तिकाय वास्तुपुरुषाय इमं सदीपम् आसादितं वलिं समर्पयामि ।

भो भो ब्रह्मादिवास्तुमण्डलदेवतासहितवास्तुपुरुष इमं वलिं गृहाण । मम
सकुटुम्बस्य सपरिवारस्य अभ्युदयं कुरु । आयुःकर्त्ता क्षेमकर्त्ता शान्तिकर्त्ता
पुष्टिकर्त्ता तुष्टिकर्त्ता निर्विघ्नकर्त्ता कल्याणकर्त्ता वरदो भव ।

मातृणामप्येकवलिं दद्यात् -- ॐ अम्बे अम्बिके अम्बालिके न मा नयति
कश्चन । सुसस्त्यश्चकः सुभद्रिकां काम्पीलवासिनीम् ।

गौर्यादयः षोडशमातरः इमं वलिं गृहणीत आयुःकर्त्र्यः क्षेमकर्त्र्यः
शान्तिकर्त्र्यः तुष्टिकर्त्र्यः पुष्टिकर्त्र्यः वरदा भवत । अनेन वलिदानेन
गौर्यादिमातरः प्रीयन्ताम् ।

अथ योगिनीबलिदानमन्त्रः -- ॐ योगेयोगे तवस्तरं व्याजेवाजे हवा
महे ॥ सखाय ऽइन्द्रमृतये ॥१॥

भो चतुषष्टीयोगिन्यः वलिं गृहणीत मम सकुटुम्बस्य सपरिवारस्य
आयुःकर्त्र्यः क्षेमकर्त्र्यः शान्तिकर्त्र्यः तुष्टिकर्त्र्यः पुष्टिकर्त्र्यः वरदा भवत ।
अनेन वलिदानेन चतुःषष्टियोगिन्यः प्रीयन्ताम् ।

अथ प्रधानदेवताबलिदानमन्त्रः -- ॐ इदं व्षिण्युव्विचक्रमे० अथवा
ॐ नमस्ते रुद्र० ॥

क्षेत्रपालबलिदानम्

एक बांस के पात्र में पत्ता बिछाकर उसमें उद्ध, दही, भात और जलपात्र
रखकर हलदी, सिन्दूर, कज्जल द्रव्य, पताका चौमुखा दीपक आदि रखने
के बाद हाथ में अक्षत, जल पुष्प, पैसे लेकर निम्नलिखित संकल्प बोलें--

ॐ अद्येत्यादि ममः कलारिष्टशान्तिपूर्वकं प्रारब्धकर्मणः
साङ्गतासिद्ध्यर्थञ्च क्षेत्रपालपूजनमं वलिदानञ्च करिष्ये ।

अथ क्षेत्रपालवलिदानमन्त्र -- ॐ नहि स्पशमविदन्नव्यमरमाद्
वैश्वामरात्पुर ऽएतारमग्नेः ॥ एमेनमव्वृधन्नमृता ऽअमर्त्य वैश्वानरं
क्षेत्रजित्त्वाग देवाः ॥१॥

ॐ क्षेत्रापल महाबाहो महाबलपराक्रम ।

क्षेत्राणां रक्षाणार्थाय बलिं नय नमोऽस्तुते ॥

ॐ क्षौं क्षेत्रपालाय सांगाय भूतप्रेतपिशाचडाकिशीशाकिनी
पिशाचिनीमारीगणवेतालादिपरिवारसहिताय सायुधाय सशक्तिकाय सबाहनाय
इमं सचतुर्मुखदीपदधिभक्तबलिं समर्पयामि ।

ऐसा बोलकर प्रार्थना करें --

भो क्षेत्रपाल क्षेत्रं रक्ष बलिं भक्ष मम सकुटुम्बस्य आयुः कर्ता क्षेमकर्ता
शान्तिकर्ता पुष्टिकर्ता तुष्टिकर्ता वरदो भव । अनेन वलिदानेन क्षेत्रपालः
प्रीयन्ताम् न मम ।

नापित अथवा किसी नौकर आदि के द्वारा बलि को चौरास्ते पर रखवा
दे अथ च बलि ले जाने वाले व्यक्ति के पीछे दरवाजे तक जल के छींटें
दे और द्यौः शान्ति इत्यादि मन्त्र बोलें ।

अथ पूर्णाहुतिमन्त्राः -- ॐ समुद्राद्रूर्म्मिर्मधुमां २ ॥ उदारदुपां शुना
सममृतत्वमानत् ॥ घृतस्य नाम गुह्यं स्वस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य
नाभिः ॥१॥

व्ययं नाम प्रव्रवामा घृतस्यास्मिन्यज्ञे धारयामा नमोभिः ॥ उप ब्रह्मा
+शृण्वच्छस्यमानं चतु -- शृङ्गोऽवमीद् गौर ऽएतत् ॥२॥

चत्वारि शृङ्गा त्रयो ऽअस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो ऽअस्य ॥
त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मस्यां २ ॥ आविवेश ॥३॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्र ऽएकं
सूर्य ऽएकज्जजान व्वेनादेकं स्वधया निष्टुतक्षुः ॥४॥

एता ऽअर्पन्ति ह्यदात्समुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ॥ घृतस्य धारा
ऽअभिचाकशीमि हिरण्ययो व्वेतसो मध्य ऽआसाम् ॥५॥

सम्यक् स्रवन्ति सरितो न धेना ऽअन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ॥ एते
ऽअर्यन्त्यूर्मयो घृतस्य मृगा ऽइव क्षिपणोरीपमाणाः ॥६॥

सिन्धोरिव प्रादध्वने शूघनासो व्याताग्रमिवः पतयन्ति यद्वाः ॥ धृतस्व
धारा ऽअरुपो न व्याजी काष्ठा भिन्दन्नुर्मिभिः पिञ्चमानः ॥७॥

अभिघ्नवन्त समनेय योपाः कल्याण्य -- स्मयमानासो ऽअग्रिम ॥ धृतस्य
धाराः समिधो नसन्त न जुपातो हर्ष्यति जातवेदाः ॥८॥

कन्या ऽहप व्यहृतुमेतवा ऽउ ऽअव्यञ्जाना ऽआभगाकशीमि ॥ यत्र
सोम -- सूवते यस्त्र वक्षो धृतस्य धारा ऽअभि तत्पवन्ते ॥९॥

अभ्यर्पत सुष्टुतिं गव्यमाजिमरमासु भद्रा द्रविणानि धत्त ॥ इम यज्ञं
नवत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ते ॥१०॥

धामन्ते त्विश्रं भुवनमधि श्श्रितमन्तः समुद्र ह्यन्तरायुषि ॥ आपामनीके
समिये य ऽआभृतस्तमश्याग मधुमन्तन्त ऽऊर्मिम् ॥११॥

पुनस्त्वादित्या रुद्रा व्यसवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो व्यसुनीथ यज्ञः ॥
धृतेन त्वं तन्त्रं व्यर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥१२॥

सप्त ते ऽअग्ने समिध -- सप्त जिह्वाः सप्त ऽऋषयः सप्त धाम
प्रियाणि ॥ सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरापृणस्य घृतेन स्वाहा
॥१३॥

मूर्द्धनि दिवां ऽअरतिं पृथिव्या व्यैश्वानरमृत ऽआ जातगग्निम् ॥
कविः सम्प्राजमतिथिं जनानामासत्रां पात्रं जनयन्त देवाः ॥१४॥

पुष्णां दर्वि परापत सुपूष्णां पुनरापत । व्यस्नेव व्यिक्रोणावहां
ऽइपमूर्जं १ शतकक्रतो स्वाहा ॥१५॥

अथ वसोर्द्धारामन्त्रः -- ॐ सप्त ते ऽअग्ने समिध -- सप्त जिह्वाः
सप्त ऽऋषयः सप्त धाम प्रियाणि ॥ सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त
योनीरापृणस्या घृतेन स्वाहा ॥१६॥

धृतं मिमिक्षे घृतमस्य योनिर्धृते श्श्रितो घृतम्वस्य धाम ॥ अनुष्वधमावह
मादयस्व स्वाहाकृतं व्यृषभ व्यक्षि हव्यम् ॥१७॥

अनाघृष्यो जातवेदा ऽअनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृर्दादिहीह ॥ त्वि१श्वा
ऽआशा -- प्रमुञ्चन्मानुग्रीर्भियः शिवंभिरद्य परि पाहि नो व्यृधं ॥१८॥

बृहस्पतये सवितर्बोधयेनऽ सऽशितं चित्सन्तराऽसऽ शिशधि ॥
व्वर्धयेनं महते सौभगाय व्विश्व ऽएनमनु मदन्तु देवाः ॥४॥

ॐ इदं व्विष्णुर्विचक्रमे त्रे धा निदधे-पदम् ॥ सप्रूढमस्य पाऽसुरे
स्वाहा ॥५॥

इरावती धेनमती हि भूतऽ सुयवसन्ती मनवे दशस्या ॥ व्यस्कभ्ना रोदसी
व्विष्णवे ते दाधर्त्थ पृथिवीमभितो मयूखैः स्वाहा ॥६॥

ॐ व्विष्णोर्नु कं व्वीर्य्याणि प्रवोचं यः पार्थिवानि व्विममे रजाऽसि ॥
यो ऽअस्माकभायदुतरऽ सधस्थं व्विचक्रमानस्त्रे-धोरुगायो व्विष्णवे
त्वा ॥७॥

दिवो वा व्विष्ण ऽउत वा पृथिव्या महो वा व्विष्ण ऽउरोरन्तरिक्षात् ॥
उभा हि हस्ता व्वसुना पूणस्वा प्रयच्छ दक्षिणादोत सव्याद्विष्णवे त्वा ॥८॥

प्र तद्विष्णु स्तवते व्वीर्य्येण मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः ॥ यस्योरुषु
त्रिपुव्विक्रमणेष्वाधिक्षियन्ति भुवनानि व्विश्वा ॥९॥

व्विष्णो रराटमसि व्विष्णोः शनष्ट्रे स्थो व्विष्णोः स्यूरसि
व्विष्णोर्ध्रुवोऽसि ॥ व्वैष्णवमसि व्विष्णवे त्वा ॥१०॥

ॐ व्वसोः पवित्रमसि शतधारं व्वसोः पवित्रमसि सहस्त्रधारम् ॥
देवस्त्वा सविता पुनातु व्वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा कामधुक्षः
स्वाहा ॥११॥

अथ कुण्डानेः प्रदक्षिणामन्त्रः -- ॐ अग्ने नय सुपथा राये
ऽअस्मान्विश्वा नि देव व्युनानि विद्वान् ॥ यु योद्ध्यस्मज्जुहुराणमेनो
भूयिष्ठान्ते नम ऽउक्तिं व्विधेम ॥

अथाग्नेः स्तुतिश्लोका :-

जितं ते पुण्डरीकाक्ष नमस्ते विश्वभावन ।

नमस्तेऽस्तु हृषीकेश महापुरुषपूर्वज ॥१॥

देवानां दानवानां च सामान्यमधिदैवतम् ।

सर्वदा चरणद्वन्द्वं ब्रजामि शरणं तव ॥२॥

एकस्त्वमसिलोकस्य स्रष्टा संहारकस्तथा ।

अध्यक्षश्चानुमन्ता च गुणमाया समावृतः ॥३॥

संसारसागरं धीरमतन्तक्लेशभाजनम् ।

त्वामेव शरणं प्राप्य निस्तरन्ति मनीषिणः ॥४॥

न ते रूपं न चाकारो नायुधानि न चास्पदम् ।

तथापि पुरुषाकारो भक्तानां त्वं प्रकाशसे ॥५॥

चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ।

हूयते च पुनर्द्वाभ्यां तस्मै होमात्मने नमः ॥६॥

अथ भस्मधारणमन्त्रः -- ॐ त्रयायुषं जमदग्नेरिति ललाटे । कस्य पश्य त्रयायुषमिति कंठ । अगस्तस्य त्रयायुषं इति नामौ । यदे वानां त्रयायुषं इति दक्षिण स्कन्धे तन्नो अस्तु त्रयायुषमिति वामस्कन्धे । शतायुषं मिति शिरसि (यदेवेषु त्रयायुषमिति दक्षिणांसे । तन्नो ऽअस्तु त्रयायुषमिति हृदि ।)

अथ देवानामुत्तरपूजने सूक्तनिर्णयः -- विष्णुयागे पुरुष सूक्तेन रुद्रयागे रुद्रसूक्तेन षोडशोपचारैः देवानां पूजनं कर्त्तव्यम् ।

अथ आरार्तिक्यमन्त्राः -- ॐ ये देवासो दिव्येकादश स्थ पृथिव्याम-
ध्येकादश स्थ ॥ अप्सुक्षितो महिनैकादश स्थ ते देवासो यज्ञमिमं जुपद्ध्वम् ॥

ॐ इदं हविः प्रजननं मे ऽअस्तु दशवीरं सत्त्वगणं स्वस्तये ॥
आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्धयसनि ॥ अग्निः प्रजां बहुलां मे
करोत्वन्नं पयो रेतो ऽअस्मासु धत्त ॥

ॐ आ रात्रि पार्थिवं रज -- पितुरग्रायि धामभिः ॥ दिवः सदासि
बृहतीं वि तिष्ठस ऽआ त्वेपं वृत्तते तम -- ॥

ॐ अग्निर्देवता व्यातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता
रुद्रा देवता ऽदित्या देवता मरुतो देवता विश्वे देवा देवता बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो
देवता वरुणो देवता ॥

ॐ कर्पूरगौर करुणावतारं संसारसारं भुजगेन्द्रहारम् । सदा वसन्तं
हृदयारविन्दे भवं भवानीसहितं नमामि ॥

अथ पुष्पाञ्जलिमन्त्राः -- ॐ यज्ञेन यज्ञम यजन्त देवास्तानि धर्माणि
प्रथमाम्यासन् ॥ ते ह नाकं महिमान -- सचन्त यत्र पूर्वं सादध्याः सन्ति
देवाः ॥

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य साहिने । नमो वयं वैश्रवणाय कर्महे । ॥

मे कामाम् कामकामाय मह्यम् । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुवराय वैश्रवणाय
महाराजाय नमः ॥

ॐ स्वस्ति । साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमंष्ट्यं राज्यं
महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यापी स्यात्, सार्वभौम सार्वायुष
आन्तादापरार्धात् पृथिव्यै समुद्रपर्यन्ताया एकराडिति ॥

तदप्येयं श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुतस्यावसन् गृहे । श्रावी
क्षितस्य कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति ॥

ॐ विधत्तश्चक्षुरुत विधत्तो मुखो विधत्तो बाहुत विधत्तस्यात् ॥
सं बाहुभ्यां धम ति सम्पत्तत्रै र्धावाभूमी जनयन्देव ऽएक + ॥

अथाभिपेकमन्त्राः -- ॐ देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽधिनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताढ्याम् ॥ सरस्वत्यै व्याचो यन्तुर्यन्त्रियं दधामि वृहस्पतेष्ट्वा
साम्राज्येनाभिपिञ्चाप्यसौ ॥१॥

ॐ शिरो मे श्रीर्यशो मुखं त्विपिः केशाश्च श्मश्रूणि ॥ राजा मे
प्राणोऽअम्रतः७ सम्प्राट् चक्षुर्विराट् श्रोत्रम् ॥२॥

जिह्वा मे भद्रं व्याड्महो मनो मन्युः७ खराड् भाम + ॥ मोदा +
प्रमोदा ऽअङ्गुलीरङ्गानि मित्रं मे सह + ॥३॥

वाहू मे वलमिन्द्रियः७ हस्तौ मे कर्म वीर्यम् ॥ आत्मा क्षत्रपुरो भम
॥४॥

पृष्ठ्ठीर्मे राष्ट्रमुदरम्७ सौ ग्रीवाश्च श्रोणी । ऊरू ऽअरत्नी जानुनी
व्विशो मेऽङ्गानि सर्वत + ॥५॥

नाभिर्मे चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽपचितिर्भसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौ मे
भगः सौभाग्यं पस -- ॥ जङ्घाढ्यां पद्भ्यां घर्माऽस्मि व्विशि राजा
प्रतिष्ठितः ॥६॥

ॐ पय + पृथिव्यां पय ऽओपधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाः ॥
पयस्वतीः अदिश + सन्तु मह्यम् ॥७॥

ॐ पञ्च नद्य + सरस्वतीमपियन्ति सस्रोतसः ॥ सरस्वती तु पञ्चधा
सो देशेऽभवत्सरित् ॥८॥

ॐ व्वरुणरयोत्तर्म्भनमसि व्वरुणस्य स्कम्भसर्जनी स्थो व्वरुणस्य
ऽऋतसदनसि व्वरुणस्य ऽऋतसदनमसि व्वरुणस्य ऽऋतसदनमासीद ॥९॥

ॐ पुनन्तु मा पितर -- सोम्यास -- पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु
प्रपितामहाः ॥ पवित्रेण शतायुषा ॥ पुनन्तु मा पितामहाः पुनस्त
प्रपितामहाः ॥ पवित्रेण शतायुषा विश्वमायुर्व्यन्थवै ॥१०॥

पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनसा धिय + । पुनन्तु विश्वा भूतानि
जातवेदः पुनीहि मा ॥११॥

ॐ विश्वानि देव सवितुऽर्दुरितानि परासुव ॥ यद् भद्रं तन्न ऽआ
सुव ॥१२॥

ॐ आपो हि प्ठा मयोभुवस्तान ऽऊर्ज्जं दधातन ॥ महं रणाय चक्षसे
॥१३॥

वो व -- शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह न+ ॥ उशतीरिव मातर+ ॥१४॥

तस्या ऽअरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ ॥ आपो जनयथा च नः
॥१५॥

ॐ द्यौः शान्तिरन्तरिक्षं शान्ति + पृथिवी शान्तिरापः शान्तिरोपध्वयः
शान्ति + ॥ व्यनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः सा मा शान्तिरेधि ॥१६॥

ॐ यतोयत, समीहसे ततो न ऽअभयं कुरु ॥ शत्रु + कुरु
प्रजाभ्योऽभयं नः पशुभ्यः + ॥१७॥

□□□

अथ अवभृथस्नानविधिः ।

यजमानः पूर्णाहुत्यनन्तरं पूर्णपात्रादिदानानन्तरं प्रधानवेद्यपरि स्थापितं
प्रधानकलशं, हवनकुण्डाद् बहिः पतितं हवनीयद्रव्यं, सुक -- सुवादिदक्षपात्रं
पूजनसामग्री च गृहीत्वा वेदमन्त्रोच्चारण-भगवन्नामकीर्तन-वाद्यघोषपुरस्सरं
आचार्यादिक्रत्विग्भिः नगरवासिभिश्च सह नदी जलाशयं वा गच्छेत् ।
अर्धमार्गोपरि क्षेत्रपालं सम्पूज्य क्षेत्रपालाय बलिदद्यात् । नदी जलाशयं वा
गत्वा आचार्यादय क्रत्विजः स्वस्तिवाचनं कुर्युः । पश्चाद् यजमानः संकल्पं
कुर्यात् । तद्यथा --

देशकालौ सङ्कीर्त्य "मम सर्वेषां परिवाराणां तान्येषां समुपस्थितानां
अवानाञ्च सर्वविधकल्याणपूर्वकं धर्मार्थकाममोक्ष-वर्धनपुरुषार्थसिद्धिद्वारा
श्रीपरमेश्वरप्रीतिपूर्वकं च कृतस्य अमुकयागकर्मणः साङ्गतासिद्ध्यर्थं तत्सम्पूर्णं

फलप्राप्त्यर्थं च पुण्यकालेऽस्मिन् अस्यां नद्यां जलाशये वा माङ्गलिके
अवभृथस्नानं समस्तसमुपस्थितजनैः सहाहं करिष्ये ।

अनन्तरं नद्यां जलाशये वा जलमातृणामावाहनं पूजनञ्च कुर्यात् ।
तद्यथा--

मत्स्यै नमः, मत्सीमावाहयामि स्थापयामि । कूर्म्यै नमः, कूर्मीमावा० ।
वाराह्यै नमः वाराहीमावा० । दर्दुर्यै नमः, ददुरीमावा० । मकर्यै नमः,
मकरीमावा० । जलूक्यै नमः, जलूकीमावा० । तन्तुक्यै नमः, तन्तुकीमावा० ।

ततो वरुणमावाहयेत् --

आगच्छ जलदेवेश जलनाथ पयस्पते ।

तव पूजां करिष्यामि कुम्भेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥

इत्यावाह्य सम्पूज्य च,

श्वेताश्र शिखिराकार सर्वभूतहिते रतः ।

गृहाणार्घ्यमिमं देव जलनाथ नमोऽस्तु ते ॥

इति विशेषार्घ्यं दद्यात् । ततः --

ॐ इमं मे व्वरुण श्श्रुधी हवमद्या च मृडय ॥ त्वामस्युराचके ॥१॥

ॐ तत्त्वा यामि ब्रह्मणा व्वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्विभिः ।

अहेडमानो व्वरुणेह बोद्ध्युरुशर्ठ० समान ऽआयुः प्रमोषी ॥२॥

ॐ त्वन्नोऽअग्ने व्वरुणस्य व्विद्वान् देवस्य हेडो ऽअवयासिसीष्ठाः ।

यजिष्ठो यस्नितम७, शोशुचानो व्विश्वा द्वेषा७सि प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥३॥

ॐ सत्वन्नो ऽअग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो ऽअस्या ऽउषसो व्युष्टौ ।

अव यक्ष्वन्नो व्वरुणर्ठ० रराणो व्वीहि मृडीकर्ठ० सुहवो न ऽएधि ॥४॥

ॐ मापो मौषधीर्हिर्ठ० सीर्द्धाम्नो धाम्नो राजँस्ततो व्वरुण नो मुञ्च ।

यदाहुरध्न्या ऽइति व्वरुणेति शपामहे ततो व्वरुणनो मुञ्च ॥५॥

ॐ उदुत्तमं व्वरुण पाशमस्मदवाधमं व्विमध्यम७ शश्रथाय ।

अथा व्वयमादित्य व्व्रते तवानागसो ऽअदितये स्याम ॥६॥

ॐ मुञ्चन्तु मा शपथ्यादथो व्वरुण्यादुत ।

अथो यमस्य षड्वीशात् सर्व्वस्मादेवकिल्बिषात् ॥७॥

ॐ अघभृथ निचुप्पुण निचेरूरसि निचुप्पुणः ।

अथ देवैर्देवकृत्तमेनो यासिपमवमर्त्यैर्मर्त्यकृतं पुरुराणो देवरिषस्याहि ॥

इति मन्त्रैः सम्प्रार्थ्य सुवरेखया तीर्थप्रकल्पनं कुर्यात् ।

ब्रह्माण्डोदरतीर्थानि चाकृष्याङ्कुशमुद्रया ।

तेन सत्येन मे देव तीर्थं देहि दिवाकर ॥

इति रज्ज्वादिना परितश्चतुरस्रं स्नानार्थं व्यवस्थां प्रकल्पयेत् । ततः -

ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपियन्ति सस्रोतसः ।

सरस्वती तु पञ्चधा सो देशोऽभवत्सरित् ॥

इति मन्त्रेण नदी जलाशयं वा सम्पूज्य ततो लाजादिना जीवमातृणां वलिं दद्यात् । तद्यथा --

कुमार्यै नमः । धनदायै नमः । नन्दायै नमः । विमलायै नमः । मङ्गलायै नमः । अचलायै नमः । पद्मायै नमः ।

पश्चात् विष्णुयागे पुरुक्सुक्तेन, रुद्रयागे रुद्रसुक्तेन, लक्ष्मीयागे श्रीसुक्तेन च जले अभिषेकः कार्यः । ततो होमावसरे हवनकुण्डाद् बहिः पतितं हवनीयद्रव्यं नद्यां जलाशये वा तूष्णीं प्रक्षिपेत् ।

ततो जले 'वडवानिरूपायाग्नये नमः' इति मन्त्रेण षोडशोपचारैः पञ्चोपचारैर्वा सम्पूज्य द्वादश आज्याहुतीर्जुहुयात् । तद्यथा --

ॐ अद्भ्यः स्वाहा, इदमद्भ्यो न मम ।

ॐ वार्ध्यः स्वाहा, इदं वार्ध्यो न मम ॥

ॐ उदकाय स्वाहा, इदमुदकाय न मम ।

ॐ तिष्ठन्तीभ्यः स्वाहा, इदं तिष्ठन्तीभ्यो न मम ॥

ॐ स्रवन्तीभ्यः स्वाहा, इदं स्रवन्तीभ्यो न मम ।

ॐ स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा, इदं स्यन्दमानाभ्यो न मम ॥

ॐ कृष्णाभ्यः स्वाहा, इदं कृष्णाभ्यो न मम ।

ॐ सूद्याभ्यः स्वाहा, इदं सूद्याभ्यो न मम ॥

ॐ धार्याभ्यः स्वाहा, इदं धार्याभ्यो न मम ।

ॐ अर्णवाय स्वाहा, इदमर्णवाय न मम ॥

ॐ समुद्राय स्वाहा, इदं समुद्राय न मम ।

ॐ सरिराय स्वाहा, इदं सरिराय न मम ॥

ततो यजमानः सम्पूजितेन प्रधानकलशोदकेन -- ॐ इमं मे० । ॐ

तत्त्वा यामि० । ॐ त्वन्नो ऽग्ने व्यरुणस्य० । ॐ सत्त्वत्र ऽग्ने वमः० ।
 ॐ उदुत्तमम्० । इति वारुणमन्त्रैः स्नानं कुर्यात् । ततः प्रधानकलशोदकेन
 कुशैः दुर्वाङ्कुरैश्च अन्येषां जनानां सम्मार्जनं कारयेत् ।

अस्वाद् यजमानः यज्ञकुण्डादानीतेन भस्मना शुचिस्थितेन आज्येन च
 शरीरे अनुलेपनं कृत्वा नद्यां जलाशये वा स्नानं कुर्यात् । स्नानानन्तरं
 नूतनवस्त्राणि परिधाय तिलकाद्यलङ्करणं कुर्यात् । ततो यजमानः --

ॐ ह१ सः शुचिषद् वसुरन्तरिक्षसद्धोता व्वेषिदतिथिर्दु रोगसत् ।
 नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऽऋतजा ऽअद्रिजा ऽऋतं बृहत् ॥

इति मन्त्रेण सूर्योपस्थानं कृत्वा तीर्थदेवतां सम्पूज्य प्रार्थयेत् --

ॐ हिरण्यशृङ्गोऽयो ऽस्य पादा मनोजवा ऽअवर ऽइन्द्र ऽआसीत् ।
 देवा ऽइदस्य हविरधमायन्यो ऽअर्वन्तं प्रथमो ऽअर्ध्यतिष्ठत् ॥१॥
 ईर्म्मान्तासः सिलिकमद्भ्यमासः स० शूरणासो दिव्यासो ऽअत्याः ।
 ह१ सा ऽइव श्रेणिनो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः ॥
 तव शरीरं पतयिष्ववर्वन् तव चित्तं व्यात ऽइवद् धृजीमान् ।
 तव श्शृङ्गाणि व्विष्टिता पुरुत्रारण्येषु जर्भुराणा चरन्ति ॥

ततो यजमानः आचार्यादिभ्यो ब्राह्मणेभ्यी दक्षिणां दद्यात् । पश्चात्
 प्रधानकलशं पूजादिसामग्रीं च गृहीत्वा भगवन्नामकीर्तनं कुर्वन्
 आचार्यादिकृत्विग्भिः सह सपत्नीको यजमानः यज्ञस्थलमागत्य हस्तौ पादौ
 च प्रक्षाल्ययज्ञमण्डपस्य प्रदक्षिणां कृत्वा यज्ञमण्डपस्य पूर्वद्वारेण प्रविशेत् ।
 ततः प्रधानकलशं प्रधानवेद्युपरि स्थापयेत् । पश्चात् यज्ञावशिष्टं कर्म
 समापयेदिति ।

इति अवभृथस्नानविधिः ।

अथ जलयात्राविधिः --

यज्ञप्रारम्भदिने यजमानः पूजासामग्रीं गृहीत्वा आचार्यादिकृत्विजां
 वरणानन्तरं पूजासामग्रीं वेदमन्त्रोच्चारण-भगवन्नामकीर्तन-वाद्यघोषपुरस्सरं
 आचार्यादिकृत्विग्भिः नगरवासिभिः सुवासिनीभिश्च सह नदी जलाशयं वा
 गच्छेत् । नद्यां जलाशये वा गत्वा प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा उपविश्य यजमानः
 सङ्कल्पं कुर्यात् । तद्यथा --

देशकालौ सङ्कीर्त्य करिष्यमाणस्य अमुकयागकर्मणः
निर्विघ्नतासिद्ध्यर्थं वरुणदेवताप्रीत्यर्थं वरुणदेवस्य पूजनमहं करिष्ये ॥

इति सङ्कल्प्य, जलसमीपे रक्ताक्षतैः पीताक्षतैर्वा नव कोष्ठान् निर्माय
तेषु दिक्षु-विदिक्षु अष्टौ कलशान् संस्थाप्य, मध्ये कलशमेकं संस्थापयेत् ।
अनन्तरं तेषु सर्वेषु कलशेषु जलं परिपूर्य तेषां गन्धाक्षतपुष्पादिना पूजनम् ।
ततः तत्रैव पट्टवस्त्रे पङ्क्तित्रये सप्त-सप्त अक्षतपुञ्जान् विधाय तेषु क्रमेण
जलमातृणां जीवमातृणां स्थलमातृणाञ्च आवाहनं स्थापनं पूजनञ्च कुर्यात् ।
अथ जलमातृणां पूजनम् --

मत्स्यै नमः, मत्तीमावाहयामि स्थापयामि । कूर्म्यै नमः, कूर्मीमा० ।
वाराह्यै नमः, वाराहीमा० । दर्दुर्यै नमः, दर्दुरीमा० । मकर्यै नमः, मकरीमा० ।
जलूक्यै नमः, जलूकीमा० । तन्तुक्यै नमः, तन्तुकीमा० ।

‘मत्स्यादिजलमातृभ्यो नमः’ इति पञ्चोपचारैः पूजयेत् ।

अथ जीवमातृणां पूजनम् --

कुमार्यै नमः, कुमारीमावाहयामि स्थापयामि । धनदायै नमः, धनदामा० ।
नन्दायै नमः, नन्दामा० । विमलायै नमः, विमलामा० । मङ्गलायै नमः,
मङ्गलामा० । अचलायै नमः, अचलामा० । पद्मायै नमः, पद्मामा० ।

‘कुमार्यादिजीवमातृभ्यो नमः’ इति पञ्चोपचारैः पूजयेत् ।

अथ स्थलमातृणां पूजनम् --

ऊर्म्यै नमः, ऊर्मीमावाहयामि स्थापयामि । लक्ष्म्यै नमः, लक्ष्मीया० ।
महामायायै नमः, महामायामा० । पानदेव्यै नमः, पानदेवीमा० । वारुण्यै नमः,
वारुणीमा० । निर्मलायै नमः, निर्मलामा० । गोधायै नमः, गोधामा० ।

‘कुमार्यादिजीवमातृभ्यो नमः’ इति पञ्चोपचारैः पूजयेत् ।

पश्चात् हकसु दिक्षु दक्षदिक्पालानां पूजनम् । ततः नद्यां जलाशये वा
नदीस्तीर्थापि चावाहयेत् ।

काशी कुशस्थली मायाऽवन्त्यबोध्या मधोः पुरी ।

शालिग्रामः सगोकर्णो नर्मदा च सरस्वती ॥१॥

आगच्छन्तु सरिज्ज्येष्ठा गङ्गा पापप्रणाशिनी ।

नीलोत्पलाकधामा पद्महस्ताप्युजेक्षणा ॥२॥

आयातु यमुना देवी कूर्मयानस्थिता सदा ।
 प्राची सरस्वती पुण्या पयोष्णी गौतमी तथा ॥३॥
 ऊर्मिला चन्द्रभागा च सरयू गण्डकी तथा ।
 वितस्ता च विपाशा च नर्मदा च पुनः पुनः ॥४॥
 कावेरी कौशिकी चैव गोदावरी महानदी ।
 मन्दाकिनी वसिष्ठा च तुंगभद्रा शशिप्रभा ॥५॥
 अमरेशः प्रभासश्च नैमिषं पुष्करं यथा ।
 कुरुक्षेत्रं प्रयागं त गंगासागरसंगमम् ॥६॥
 एतां नद्यश्च तीर्थानि यानि सन्ति महीतले ।
 तानि सर्वाणि आयान्तु पावनार्थं द्विजन्मनाम् ॥७॥

इति नदीनां तार्थानाञ्चावाहनं कृत्वा 'गंगादिनदीभ्यो नमः'
 'पुष्करादितीर्थेभ्यो नमः' इति पञ्चोपचारैः पूजनं कुर्यात् । ततः जलमध्ये
 वरुणदेवस्य पूजनम् । हस्ते गन्धाक्षतपुष्पाणि गृहीत्वा 'ॐ इमं वरुणरश्रुधा'०
 इत्यनेन मन्त्रेण वरुणं सम्पूज्य जले 'ॐ पञ्च नद्यः'० इति मन्त्रेण पञ्चामृतस्य
 प्रक्षेपः । पस्याम् जले द्वादश आज्याहुतीर्जुहुवान् । तद्यथा --

ॐ अद्भ्यः स्वाहा । ॐ वार्ष्यः स्वाहा । ॐ उद्काय स्वाहा । ॐ
 तिष्ठन्तीभ्यः स्वाहा । ॐ स्रवन्तीभ्यः स्वाहा । ॐ स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा ।
 ॐ कूप्याभ्यः स्वाहा । ॐ सुद्याभ्यः स्वाहा । ॐ धार्याभ्यः स्वाहा । ॐ अर्णवाय
 स्वाहा । ॐ समुद्राय स्वाहा । ॐ सरिराय स्वाहा ।

(शु० य० २२।२५)

अथवा 'ॐ अद्भ्यः सम्भृतः०' इत्यादिमन्त्रैः धृतेन दध्ना वा सुवेण
 विंशतवारं आहुतीर्दद्यात् ।

ततोऽर्धमात्रे जलेन साकं गन्धाक्षतपुष्पाणि गृहीत्वा नद्यां जलाशये वा
 वारत्रयमर्घ्यं दद्यात् । पश्चात् नद्यां श्रीफलं प्रक्षिपेत् । ततोदेवानां विसर्जनं
 कृत्वा आचार्यादिऋत्विजां सुवासिनाञ्च पूजनं विधाय च दद्यात् । पश्चात्
 पूजितान् नवकलशान् उत्थाप्य नवसंख्यानां सुवासिनीनां मस्तकोपरि धारयेत् ।
 ततो यजमानः वेदमन्त्र भगवन्नामकीर्तनं कुर्वन् आचार्यादिऋत्विग्भिः सह
 यज्ञस्थलं प्रति गच्छेत् । अर्धमार्गे स्थित्वा इन्द्रादिदशदिक्पालानां क्षेत्रपालस्य

च आवाहनं पूजनं च कृत्वा सर्वेभ्यः वलिं दद्यात् । ततो यज्ञमण्डपस्य पश्चिमद्वारस्य पूजनं विधाय तेनैव द्वारेण मण्डपे प्रविश्य पूजितनवकलशान् यज्ञमण्डपस्य वारुणमण्डलोपरि स्थापयेदिति ।

इति जलयात्राविधिः ।

□□□

बलिवेश्वदेव-विधिः

पवित्र आसन पर पूर्वाभिमुख बैठकर सर्वप्रथम आचमन और प्राणायाम करें । पश्चात् निम्नांकित मन्त्र से अपने दाएँ हाथ की अनामिका अंगुली में कुश की पवित्री धारण करें --

ॐ पवित्रे स्थो व्यैष्णव्यौ सवितुर्व्यः प्रसव ऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः । तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य यत्कामः पुने तच्छकेयम् ॥

नीचे लिखे मन्त्र से अपने को पवित्र करें --

ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा ।

यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स वाह्याभ्यन्तरः शुचिः ॥

निम्नांकित संकल्प करें --

देशकालौ संकीर्त्य गोत्रः शर्माऽहं (वर्माऽहम्, गुप्तोऽहम्) मम गृहे कण्डनीपेपणी-चुल्ली-सम्मार्जनी - गृहलेपनादि-हिंसाजन्य-दोषपरिहारपूर्वकोत्र-शुद्ध्यात्मसंस्कारसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं बलिवैश्वदेवकर्म करिष्ये ।

लौकिक अग्नि प्रज्वलित करके अग्निदेव का निम्नांकित मन्त्र पढ़ते हुए ध्यान करें --

ॐ चत्वारि शृङ्गा त्रयो ऽस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो ऽस्य ।

त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्यां ऽआविवेश ॥

(शु० प० १७।९१)

‘इस अग्निदेव के चार सींग, तीन पैर, दो सिर और सात हाथ हैं । कामनाओं की वर्षा करनेवाला यह महान् देव तीन स्थानों में बँधा हुआ शब्द करता है और प्राणियों के भीतर जठरानलस्य से प्रविष्ट है ।’

फिर नीचे लिखे मन्त्र को पढ़कर अग्निदेव को मानसिक आसन दें --

ॐ एषो ह देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो ह जातः स ऽउ गर्भं ऽअन्तः ।

स ऽएव जातः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ् जनास्तिष्ठति सर्वतोमुखः ॥

(शु० प० ३२-४)

□□□

‘यह अग्निस्वल्प परमात्मदेव ही सम्पूर्ण दिशा-विदिशाओं में व्याप्त है, यही हिरण्यगर्भस्व से सबसे प्रथम उत्पन्न (प्रकट) हुआ था, माता के गर्भ में यही रहता है और यही उत्पन्न होने वाला है, हे मनुष्यो ! यही सर्वव्यापक और सब ओर मुखों वाला है ।’

पश्चात् अग्निदेव को नमस्कार करके घर में बने हुए बिना नमक के पाक को अथवा घृताक्त कच्चे चावल को एक पात्र में रख लें और यज्ञोपवीत को सव्य कर अन्न की पाँच आहुतियाँ नीचे लिखे पाँच मन्त्रों को क्रमशः पढ़ते हुए वारी-वारी से अग्नि में छोड़ें । (अग्नि के अभाव में एक पात्र में जल रखकर उसी में आहुतियाँ छोड़ सकते हैं ।)

१	२
५	अस्ति
४	३

(१) देवयज्ञ

१ ॐ ब्रह्मणे स्वाहा, इदं ब्रह्मणे न मम ।

२ ॐ प्रजापतये स्वाहा, इदं प्रजापतये न मम ।

३ ॐ गृह्याभ्यः स्वाहा, इदं गृह्याभ्यो न मम ।

४ ॐ कश्यपाय स्वाहा, इदं कश्यपाय न मम ।

५ ॐ अनुमतये स्वाहा, इदं मनुमतये न मम ।

पुनः अग्नि के पास ही पानी से एक चौकोना चक्र बनाकर उसका द्वार पूर्व की ओर रखे और उसी में बतलाये जाने वाले स्थानों पर क्रमशः बीस ग्रास अन्न देना चाहिये । जिज्ञासुओं की सुविधा के लिये नक्षत्रा और ग्रास अर्पण करने के मंत्र नीचे दिये जाते हैं । नक्षत्रों में केवल अंक रखा गया है, इसमें जहाँ एक है वहाँ प्रथम ग्रास और दो की जगह दूसरा ग्रास देना चाहिये । इसी प्रकार तीन से चलकर बीस तक क्रमशः निर्दिष्ट स्थान पर ग्रास देना चाहिये । नक्षत्रों के नीचे क्रमशः बीस मंत्र दिये जाते हैं, एक-एक मंत्र पढ़कर एक-एक ग्रास अर्पण करना चाहिये ।

अग्निस्थान	पूर्व	अग्रपाश
	७	
	२ ३ १	
	२०	
	१३	
	१० १७ १५ १२	
उत्तर	१८ ८	दक्षिण
	६ १६ १४ ११	४
	९	
	१९ ५	
	पश्चिम	

(२) भूतयज्ञ -- यज्ञोपवीत को सव्य करके पके हुए अन्न के सत्रह ग्रास अंकित मण्डल में यथायोग्य स्थान पर नीचे लिखे हुए मन्त्रों द्वारा क्रमशः छोड़ दें ।

१ ॐ धात्रे नमः, इदं धात्रे न मम । २ ॐ विधात्रे नमः, इदं विधात्रे न मम । ३ ॐ वायवे नमः, इदं वायवे न मम । ४ ॐ वायवे नमः, इदं वायवे न मम । ५ ॐ वायवे नमः, इदं वायवे न मम । ६ ॐ वायवे नमः, इदं वायवे न मम । ७ ॐ प्राच्यै नमः, इदं प्राच्यै न मम । ८ ॐ अवाच्यै नमः, इदमवाच्यै न मम । ९ ॐ प्रतीच्यै नमः, इदं प्रतीच्यै न मम । १० ॐ उदीच्यै नमः, इदमुदीच्यै न मम । ११ ॐ ब्रह्मणे नमः, इदं ब्रह्मणे न मम । १२ ॐ अन्तरिक्षाय नमः, इदमन्तरिक्षाय न मम । १३ ॐ सूर्याय नमः, इदं सूर्याय न मम । १४ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः, इदं विश्वेभ्यो देवेभ्यो न मम । १५ ॐ विश्वेभ्यो भूतेभ्यो नमः, इदं विश्वेभ्यो भूतेभ्यो न मम । १६ ॐ उपसे नमः, इदमुपसे न मम । १७ ॐ भूतानां पतये नमः, इदं भूतानां पतये न मम ।

(३) पितृयज्ञ -- यज्ञोपवीत को अपसव्य करके वाएँ घुटने को पृथ्वी पर रखकर दक्षिण की ओर मुख करके हो सके तो साथ में तिल लेकर, पक्क अन्न अंका मण्डल में निर्दिष्ट स्थान पर मन्त्र पढ़कर रख दें ।

१८ ॐ पितृभ्यः स्वधा नमः, इदं पितृभ्यः स्वधा न मम ।

निर्णजनम् -- यज्ञोपवीत को सव्य करके अन्न के पात्र को धोकर वह जल अंकित मण्डल में १९वें अंक की जगह मन्त्र पढ़कर छोड़ दें ।

१९ ॐ यक्ष्मैतत्तै निर्णजनं नमः, इदं यक्ष्मणे न मम ।

(४) मनुष्ययज्ञ -- यज्ञोपवीत को माला की भाँति कण्ठ में करके उत्तराभिमुख हो पक्क अन्न अंकित मण्डल में २०वें अंक की जगह मन्त्र द्वारा छोड़ दें ।

२० ॐ हन्त ते सनकादिमनुष्येभ्यो नमः, इदं हन्त ते सनकादि मनुष्येभ्यो न मम ।

(५) गोबलि -- इसके बाद निम्नांकित मन्त्र पढ़ते हुए सव्य भाव से ही गौओं के लिये बलि अर्पण करें ।

ॐ सौरभेय्यः सर्वहिताः पवित्राः पुण्यराशयः ।

प्रतिगृहन्तु मे ग्रासं गावस्त्रैलोक्यमातरः ॥ इदमन्नं गोभ्यो न मम ॥

(१) श्यामबलि -- यज्ञोपवीत को कण्ठ में माला की भाँति करके कुत्तों के लिये ग्रास दें ।

ॐ द्वौ श्वानौ श्यामशबलौ वैवस्वतकुलोद्भवौ ॥

ताभ्यामन्नं प्रदास्यामि स्यातामेतावहिंसकौ ॥

इदमन्नं श्वभ्यां न मम ।

(३) काकबलि -- पुनः यज्ञोपवीत को अपसव्य करके नीचे लिखे मन्त्र को पढ़ते हुए काग के लिये भूमिपर ग्रास दें ।

ॐ ऐन्द्रवारुणवायव्या याम्या वै नैऋतास्तथा ।

वायसाः प्रतिगृहन्तु भूमौ चाऽन्नं मयार्पितम् ॥

इदमन्नं वायसेभ्यो न मम ।

(४) देवादिबलि -- सव्यभाव से निम्नांकित मन्त्र पढ़कर देवता आदि के लिये अन्न अर्पण करें ।

ॐ देवा मनुष्याः पशवो वयांसि सिद्धाः रायक्षोरगदैत्यसङ्घाः ।

प्रेताः पिशाचास्तरवः समस्ता ये चान्नमिच्छन्ति मया प्रदत्तम् ॥

इदमन्नं देवादिभ्यो न मम ।

(५) पिपीलिकादिबलि -- इसी प्रकार निम्नांकित मन्त्र से चींटी आदि के लिये अन्न दें ।

ॐ पिपीलिकाः कीटपतङ्गकाद्या बुभुक्षिताः कर्मनिबन्धवद्धाः ।

तेषां हि तृप्त्यर्थमिदं मयाऽन्नं तेभ्यो विसृष्टं सुखिनो भवन्तु ।

इदमन्नं पिपीलिकादिभ्यो न मम ।

तदनन्तर हाथ धोकर भस्म लगावें और निम्नांकित मन्त्र से अग्नि का विसर्जन करें ।

ॐ यज्ञ यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहा ।

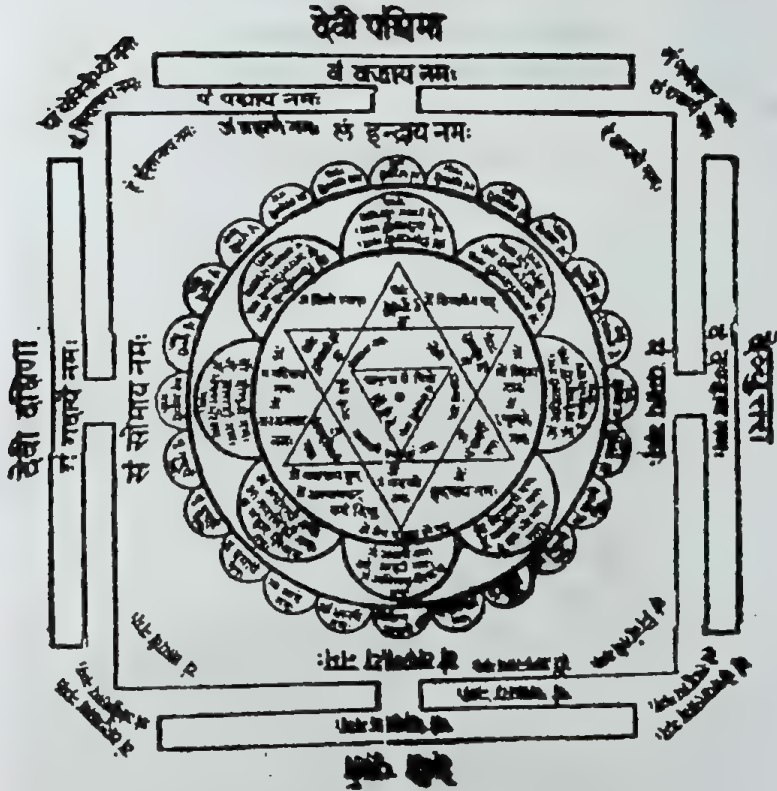
एष ते यज्ञो यज्ञपते सहसुक्तवाकः सर्ववीरस्तं जुषस्व स्वाहा ॥

(शु. य. ८ । २२)

अनेन बलिबैश्वदेवाख्येन कर्मणा परमेश्वरः प्रीयतां न मम ।

ॐ विष्णवे नमः । ॐ विष्णवे नमः । ॐ विष्णवे नमः ।

सप्तशती-पूजन-यन्त्रम्

आदौ सर्वत्र प्रणवो योजनीयः

वामभागो ॐ मं महिषाय नमः तथा च दक्षिणभागे ॐ सिं.

पतिहाय नमः लेखनीयम् । यन्त्र निर्माणे --

मध्ये बिन्दुं त्रिकोणं च पट्कोणं च ततोऽन्यसेत ।

तस्योपरि च वृत्तेऽष्टौ दलानि विलिखेद् बुधः ॥

तस्योपरि यद् वृत्तं चतुर्विंशतिपत्रकम् ।

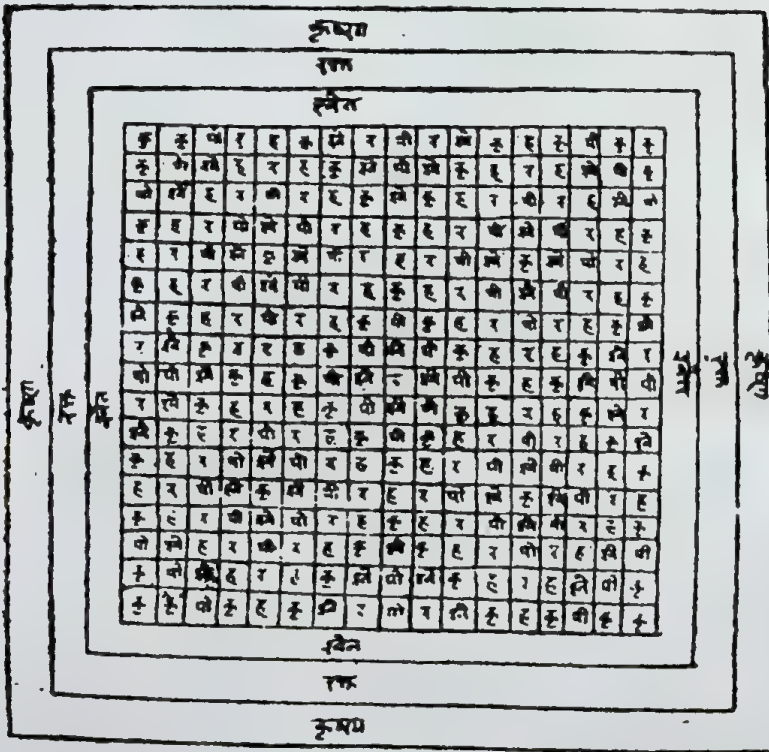
तद् बाह्यो चतुर्द्वारं चतुरस्रत्रयं ततः ॥

(२१०)

देवीमूर्तिस्थापने शक्त्याराधनायै गौरीतिलकमण्डलम् विधातव्यम्

लिङ्गतो हि शिवार्चायां सर्वतोविष्णुपूजने ।
शक्त्यर्चायां तथा कार्यं गौरीतिलकमण्डलम् ॥

गौरीतिलकमण्डलम्

प्राच्योदीच्याः कृता रेखा अष्टादशौवाष्टादश --
पदेषु स्थापयेत् देवान्नवाशीतिशतद्वयम् ॥

श्रीगणेशाथर्वशीर्षम्

ॐ नमस्ते गणपतये । त्वमेव प्रत्यक्षं तत्त्वमसि । त्वमेव केवलं कर्ताऽसि । त्वमेव केवलं धर्ताऽसि । त्वमेव केवलं हर्ताऽसि । त्वमेव सर्वं रवत्विदं ब्रह्माऽसि । त्वं साक्षादात्माऽसि नित्यम् । ऋतं वप्सि । सन्त्वं अच्मि । अव त्वं माम् । अव अकारम् । अव श्रीतारम् । श्रो दातारम् । अव धातारम् । अधानूचानमव शिष्यम् । अव पश्चात्तात् । अव पुरस्तात् । अवाञ्चरात्तात् । अप दक्षिणात्तात् । अव चोर्णात्तात् । अवाधरात्तात् । सर्वतो मां पाहि पाहि समन्तात् । त्वं वाङ्मवस्त्वं चिन्मयः । त्वमानन्दमयस्त्वं ब्रह्ममयः । त्वं सच्चिदानन्दोऽद्वितीयोऽसि । त्वं प्रत्यक्षं ब्रह्मासि । त्वं ज्ञानमयो विज्ञानमयोऽसि । सर्वं जगदिदं त्वत्तो जायते । सर्वं जगदिदं त्वत्तर्निष्ठति ॥ सर्वं जगदिदं त्वयि लयमेप्यति । सर्वं जगदिदं त्वयि प्रत्येति । त्वं भूमिरापोऽनलोऽनिलो नमः । त्वं चत्वारि वाक् पदानि ॥ त्वं गुणत्रयातीतः । त्वमवस्थात्रयातीतः । त्वं देहत्रयातीतः । त्वं कालत्रयातीतः । त्वं मूलाधारस्थितोऽसि नित्यम् । त्वं शक्तित्रयात्मकः । त्वां योगिनां ध्यायन्ति नित्यम् । त्वं ब्रह्मा त्वं विष्णुस्त्वं रुद्रस्त्वमिन्द्रस्त्वमग्निस्त्वं वायुस्त्वं सूर्यस्त्वं चन्द्रमास्त्वं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम् । गणादीन्पूर्वमुच्चार्य वर्णादीन्स्तदन्तरम् । अनुस्वारः परतरः । अर्धेन्दुलसितम् तारेण रुद्धम् । एतत्तव मनुस्वरूपम् । गकारः पूर्वरूपम् । अकारो सव्यसरूपम् । अनुस्वारश्चान्त्यरूपम् । विन्दुरुत्तररूपम् । नादः सन्धानम् । संहिता सन्धिः संपा गणेशविद्या । गणक ऋषिः निचृद्गायत्री छन्दः । गणपतिदेवता ॐ गं गणपतये नमः । एकदन्ताय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि । तत्रो दन्ती प्रचोदयात् । एकदन्तं चतुर्हस्तं पाशमङ्कुशधारिणम् रदञ्च वरदं हस्तैर्विभ्राणं मूपकध्वजम् । रक्त लम्बादरं शूर्पकर्णकं रक्तवाससम् । रक्तगन्धानुलिप्ताङ्गं रक्तपुष्पैः सुपूजितम् । भक्तनुकम्पिनं देवं जगत्कारणमच्युतम् । आविर्भूतञ्च सुष्ट्यादौ प्रकृतेः पुरुषात्परम् । एवं ध्यायति तो नित्यं स योगी योगिनां वरः । नमो ब्रातपतये, नमो गणपतये नमः प्रथमपतये नमस्तेऽस्तु लम्बोदरायैकदन्ताय विघ्ननाशिने शिवसुताय श्रीवरदमूर्तये नमः ।

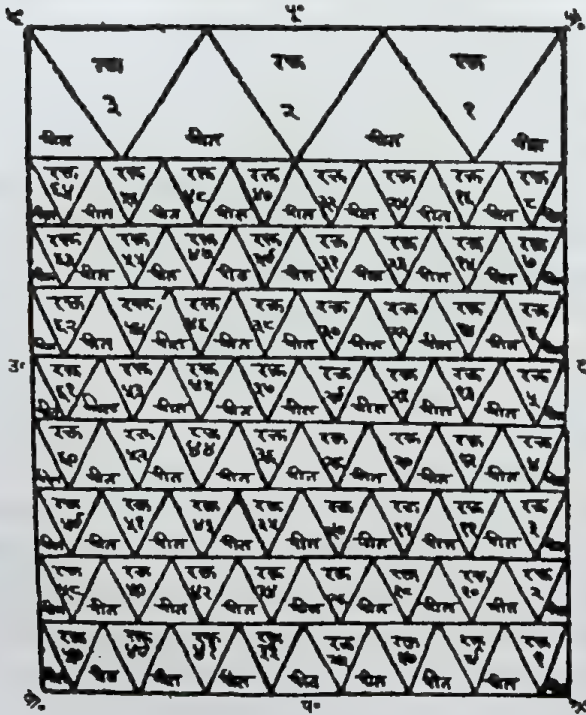
फलश्रुतिः — एतदथर्वशीर्षं योऽधीते । स ब्रह्मभूयाय कल्पते । स सर्वविघ्नैर्न बाध्यते । स पञ्चमहापापात्प्रमुच्यते । सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति । प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं नाशयति । सायम्प्रातः प्रयुङ्जानो अपापो भवति । सर्वत्राधीयानोऽपविघ्नो भवति । धमार्श्रकाममोक्षञ्च विन्दति । इदमथर्वशीर्षमशिष्याय न देयम् । यो यदि मोहाहस्यति स पापीयान् भवति ।

सहस्रावर्तनाद्यं यं यं काममधीते तं तमनेन साधयेत् । अनेन गणपतिमभिविञ्चति स वाग्मी भवति । चतुर्थ्यामनशनञ्जपति स विद्यावान् भवति । इत्यथर्वणवाक्यम् । ब्रह्माद्यावरणं विद्यात्र विभेति कदाचनेति ।

यजनार्थमाह -- यो दूर्वाकुरैर्यजति स वैश्रवणोपमो भवति । यो लाजैर्यजति स यशोवान् भवति, स मेधावान् भवति । यो मोदकसहस्रेण यजति स वाञ्छितफलमवाप्नोति । यः साज्यसमिदिभर्यजति स सर्वं लभते । स सर्वं लभते ।

अन्यप्रयोगार्थमाह -- अष्टौ ब्राह्मणान् सम्यग्ग्राहयित्वा सूर्यवर्चस्वी भवति । सूर्यग्रहे महानद्यां प्रतिमासत्रिधौ वा जप्त्वा सिद्धमन्त्रो भवति । महाविघ्नात्प्रमुच्यते । महादोषात्प्रमुच्यते । महाप्रत्यवायात्मुच्यते स सर्वविद्भवति । स सर्वविद्भवति ॥ य एवं वेद । इत्युपनिष् ॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ इति गणेशार्चवशीर्षम् ॥

चतुष्पाष्टि योगिनी-चक्र

गौरीतिलकमण्डलस्थलदेवानां स्थापनं पूजनम् च

ममेह जन्मानि जन्मान्तरे वा श्री दुर्गादेवीप्रीति द्वारा सर्वपापक्षय पूर्वकदीघायुर्विपुल-धनधान्य पुत्रपौत्राद्यवच्छिन्न-सन्तति वृद्धिस्थिरलक्ष्मी-कीर्ति कायशत्रुपराजयसदभीष्टसिद्ध्यर्थ गौरीतिलकमण्डलपूजनपूर्वकं श्रीदुर्गापूजनं करिष्ये ।

अङ्गन्यासं करन्यासं च विधाय गौरीतिलकमण्डलस्थितदेवानाम् आवाहनाय हस्ते गन्धाक्षतपुष्पाणि आदाय तत्तद्देवनामानि स्मरन् क्रमशः क्षिपेत् --

कलशसमीपे पीतकोष्ठेषु चतुरोदेवान् पूजयेत् --

- १ ॐ महाविष्णवे नमः, ॐ महाविष्णुमावाहयामि स्थापयामि (ऐशाने)
- २ ॐ महालक्ष्म्यै नमः, ॐ महालक्ष्मीमावाहयामि स्थापयामि (आग्नेयाम्)
- ३ ॐ महेश्वराय नमः, ॐ महेश्वरमावाहयामि स्थापयामि (नैऋत्याम्)
- ४ ॐ माहामायायै नमः, ॐ माहामायमावाहयामि स्थापयामि (वायव्याम्)

हृदयाङ्गमध्ये चतुर्षु कोष्ठेषु चतुर्वेदान्पूजयेत् --

- ५ ॐ ऋग्वेदाय नमः, ॐ ऋग्वेदमावाहयामि स्थापयामि (पूर्वे)
- ६ ॐ यजुर्वेदाय नमः, ॐ यजुर्वेदमावाहयामि स्थापयामि (दक्षिणे)
- ७ ॐ सामवेदाय नमः, ॐ सामवेदमावाहयामि स्थापयामि (पश्चिमे)
- ८ ॐ अथर्ववेदाय नमः, ॐ अथर्ववेदमावाहयामि स्थापयामि (उत्तरे)

पूर्वादीशानपर्यन्तं श्वेतकोष्ठेषु पञ्चदेवान् पूजयेत् --

- ९ ॐ अद्भ्यो नमः ॐ अपः आवाहयामि स्थापयामि
- १० ॐ जलोद्भवाय नमः ॐ जलोद्भव आवाहयामि स्थापयामि
- ११ ॐ ब्रह्मणे नमः ॐ ब्रह्माणम् आवाहयामि स्थापयामि
- १२ ॐ प्रजापतये नमः ॐ प्रजापतिम् आवाहयामि स्थापयामि
- १३ ॐ शिवाय नमः ॐ शिवम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोषे श्वेतकोष्ठयो --

- १४ ॐ अनन्ताय नमः ॐ अनन्तम् आवाहयामि स्थापयामि
 १५ ॐ परमेष्ठिते नमः ॐ परमेष्ठिनम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोषे चतुष्कोष्ठेषु --

- १६ ॐ धात्रे नमः ॐ धातारम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७ ॐ विधात्रे नमः ॐ विधातारम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८ ॐ अर्यमणे नमः ॐ अर्यमणम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९ ॐ मित्राय नमः ॐ मित्रम् आवाहयामि स्थापयामि

दक्षिणश्वेतेषु

- २० ॐ वरुणाय नमः ॐ वरुणम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१ ॐ अंशुमते नमः ॐ अंशुमन्तम् आवाहयामि स्थापयामि
 २२ ॐ भगाय नमः ॐ भगम् आवाहयामि स्थापयामि
 २३ ॐ इन्द्राय नमः ॐ इन्द्रम् आवाहयामि स्थापयामि
 २४ ॐ विवश्वते नमः ॐ विवश्वन्तम् आवाहयामि स्थापयामि

नैऋत्यकोणयोः --

- २५ ॐ पूष्णे नमः ॐ पूष्णम् आवाहयामि स्थापयामि
 २६ ॐ पर्जन्याय नमः ॐ पर्जन्यम् आवाहयामि स्थापयामि

नैऋत्यकोणे श्वेतेषु --

- २७ ॐ त्वष्ट्रे नमः ॐ त्वष्टारम् आवाहयामि स्थापयामि
 २८ ॐ दक्षयज्ञाय नमः ॐ दक्षयज्ञम् आवाहयामि स्थापयामि
 २९ ॐ देववसवे नमः ॐ देववसुम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३० ॐ महासुताय नमः ॐ महासुतम् आवाहयामि स्थापयामि

पश्चिमे श्वेतेषु --

- ३१ ॐ सुघर्मणे नमः ॐ सुघर्माणम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३२ ॐ शङ्खपदे नमः ॐ शङ्खपदम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३३ ॐ महाबाहवे नमः ॐ महाबाहुम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३४ ॐ वपुष्मते नमः ॐ वपुष्मन्तम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३५ ॐ अनन्ताय नमः ॐ अनन्तम् आवाहयामि स्थापयामि

वायौ श्वेतषोः--

- ३६ ॐ महेरणाय नमः ॐ महेरणम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३७ ॐ विश्वाक्सवे नमः ॐ विश्वावसुम् आवाहयामि स्थापयामि

वायौ श्वेतेषु --

- ३८ ॐ सुपर्वणे नमः ॐ सुपर्वणम् आवाहयामि स्थापयामि
 ३९ ॐ विष्टराय नमः ॐ विष्टरम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४० ॐ रुद्रदेवतायै नमः ॐ रुद्रदेवताम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४१ ॐ ध्रुवाय नमः ॐ ध्रुवम् आवाहयामि स्थापयामि

उत्तरश्वेतेषु --

- ४२ ॐ धरायै नमः, ॐ धराम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४३ ॐ सोमाय नमः, ॐ सोमम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४४ ॐ आपवत्साय नमः ॐ आपवत्सम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४५ ॐ नलाय नमः ॐ नलम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४६ ॐ अनिलाय नमः ॐ अनिलम् आवाहयामि स्थापयामि

ईशान्ये श्वेतयोः --

- ४७ ॐ प्रत्यूषाय नमः ॐ प्रत्यूषम् आवाहयामि स्थापयामि
 ४८ ॐ प्रभासाय नमः ॐ प्रभासम् आवाहयामि स्थापयामि

ईशानकोणे श्वेतेषु --

- ४९ ॐ आवर्त्ताय नमः, ॐ आवर्तम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५० ॐ सावर्त्ताय नमः, ॐ सावर्त्तम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५१ ॐ द्रोणाय नमः, ॐ द्रोणम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५२ ॐ पुष्कराय नमः, ॐ पुष्करम् आवाहयामि स्थापयामि

(इति हृदयाङ्गपूजनम् । अथ शिरोङ्गशक्तिं पूजयत्)

ईशान हरित्कोष्ठेषु --

- ५३ ॐ ह्रीं कार्ये नमः ॐ ह्रीं कारीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५४ ॐ ह्रीं ये नमः, ॐ ह्रीं आवाहयामि स्थापयामि

- ५५ ॐ कात्यायन्यं नमः ॐ कात्यायनीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५६ ॐ चामुण्डायै नमः ॐ चामुण्डाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५७ ॐ महादिव्यायै नमः ॐ महादिव्याम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५८ ॐ महाशब्दायै नमः ॐ महाशब्दाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ५९ ॐ सिद्धिदायै नमः ॐ सिद्धिदाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६० ॐ ऐं नमः ॐ ऐं आवाहयामि स्थापयामि
 ६१ ॐ श्री श्रियै नमः ॐ श्री श्रियम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६२ ॐ ह्रीं ह्रियै नमः ॐ ह्रीं ह्रियम् आवाहयामि स्थापयामि

ईशानकोणे पीतकोष्ठेषु --

- ६३ ॐ लक्ष्म्यै नमः ॐ लक्ष्मीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६४ ॐ श्रियै नमः ॐ श्रियम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६५ ॐ सुघनाय नमः ॐ सुघनम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६६ ॐ मेधायै नमः ॐ मेधाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६७ ॐ प्रज्ञायै नमः ॐ प्रज्ञाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६८ ॐ मत्तै नमः ॐ मतीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ६९ ॐ स्वाहायै नमः ॐ स्वाहाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७० ॐ सरस्वत्यै नमः ॐ सरस्वतीम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोणे हरित्कोष्ठेषु --

- ७१ ॐ गौर्यै नमः, ॐ गौरीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७२ ॐ पद्मायै नमः, ॐ पद्माम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७३ ॐ शचीयै नमः, ॐ शचीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७४ ॐ सुमेधायै नमः, ॐ सुमेधाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७५ ॐ सावित्र्यै नमः, ॐ सावित्रीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७६ ॐ विजयायै नमः, ॐ विजयाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७७ ॐ देवसेनायै नमः, ॐ देवसेनाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ७८ ॐ स्वाहायै नमः, ॐ स्वाहाम् आवाहयामि स्थापयामि

- ७९ ॐ स्वधायै नमः, ॐ स्वधाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८० ॐ मात्रे नमः, ॐ मातरम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८१ ॐ गायत्र्यै नमः, ॐ गायत्रीम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोणे पीतकोष्ठेषु --

- ८२ ॐ लोकमात्र्यै नमः, ॐ लोकमातरम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८३ ॐ धृत्यै नमः, ॐ धृतिम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८४ ॐ पुष्ट्यै नमः, ॐ पुष्टिम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८५ ॐ तुष्ट्यै नमः, ॐ तुष्टिम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८६ ॐ आत्मकुलदेवतायै नमः, ॐ आत्मकुलदेवताम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८७ ॐ गणेश्वर्य्यै नमः, ॐ गणेश्वरीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८८ ॐ कुलमात्र्यै नमः, ॐ कुलमातरम् आवाहयामि स्थापयामि
 ८९ ॐ शान्त्यै नमः, ॐ शान्तिम् आवाहयामि स्थापयामि

ईशानकोणे वाप्यां कृष्णकोष्ठे १ श्वेतेषु ४ --

- ९० ॐ जयन्त्यै नमः, ॐ जयन्तीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९१ ॐ मङ्गलायै नमः, ॐ मङ्गलाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९२ ॐ काल्यै नमः, ॐ कालीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९३ ॐ भद्रकाल्यै नमः, ॐ भद्रकालीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९४ ॐ कपालिन्यै नमः, ॐ कपालिनीम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोणे वाप्यां कृष्णकोष्ठे १ श्वेतेषु ४--

- ९५ ॐ दुर्गायै नमः, ॐ दुर्गाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९६ ॐ क्षमायै नमः, ॐ क्षमाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९७ ॐ शिवायै नमः, ॐ शिवाम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९८ ॐ धात्र्यै नमः, ॐ धात्रीम् आवाहयामि स्थापयामि
 ९९ ॐ स्वाहास्वधाभ्यां नमः, ॐ स्वाहास्वधाम् आवाहयामि स्थापयामि

(इति शिरोङ्गपूजनम्, अथ शिखाङ्गदेवपूजनम्)

नैऋत्यकोणे हरित्कोष्ठेषु -- ११ --

- १०० ॐ दीप्यमानायै नमः, ॐ दीप्यमानाम् आवाहयामि स्थापयामि
 १०१ ॐ दीप्तायै नमः, ॐ दीप्ताम् आवाहयामि स्थापयामि

(२१८)

१०२ ॐ सूक्ष्मायै नमः,	ॐ सूक्ष्माम् आवाहयामि स्थापयामि
१०३ ॐ विभूत्यै नमः,	ॐ विभूतिम् आवाहयामि स्थापयामि
१०४ ॐ विमलायै नमः,	ॐ विमलाम् आवाहयामि स्थापयामि
१०५ ॐ परायै नमः,	ॐ पराम् आवाहयामि स्थापयामि
१०६ ॐ अमोघायै नमः,	ॐ अमोघाम् आवाहयामि स्थापयामि
१०७ ॐ विधूतायै नमः,	ॐ विधूताम् आवाहयामि स्थापयामि
१०८ ॐ सर्वतोमुख्यै नमः,	ॐ सर्वतोमुखीम् आवाहयामि स्थापयामि
१०९ ॐ आनन्दायै नमः,	ॐ आनन्दाम् आवाहयामि स्थापयामि
११० ॐ नन्दिन्यै नमः,	ॐ नन्दिनीम् आवाहयामि स्थापयामि
नैऋत्यकोणे पीतकोष्ठेषु ८--	

१११ ॐ शान्त्यै नमः,	ॐ शान्तिम् आवाहयामि स्थापयामि
११२ ॐ महासूक्ष्मायै नमः,	ॐ महासूक्ष्माम् आवाहयामि स्थापयामि
११३ ॐ करालिन्यै नमः,	ॐ करालिनीम् आवाहयामि स्थापयामि
११४ ॐ भारत्यै नमः,	ॐ भारतीम् आवाहयामि स्थापयामि
११५ ॐ ज्योतिष्यै नमः,	ॐ ज्योतिषम् आवाहयामि स्थापयामि
११६ ॐ ब्राह्म्यै नमः,	ॐ ब्राह्मीम् आवाहयामि स्थापयामि
११७ ॐ माहेश्वर्यै नमः,	ॐ माहेश्वरीम् आवाहयामि स्थापयामि
११८ ॐ कौमार्यै नमः,	ॐ कौमारीम् आवाहयामि स्थापयामि

वायुकोणे हरित्कोष्ठेषु -- ११ --

११९ ॐ वैष्णव्यै नमः,	ॐ वैष्णवीम् आवाहयामि स्थापयामि
१२० ॐ वाराह्यै नमः,	ॐ वाराहीम् आवाहयामि स्थापयामि
१२१ ॐ इन्द्राण्यै नमः,	ॐ इन्द्राणीम् आवाहयामि स्थापयामि
१२२ ॐ चण्डिकायै नमः,	ॐ चण्डिकाम् आवाहयामि स्थापयामि
१२३ ॐ बुद्ध्यै नमः,	ॐ बुद्धिम् आवाहयामि स्थापयामि
१२४ ॐ लज्जायै नमः,	ॐ लज्जाम् आवाहयामि स्थापयामि
१२५ ॐ वपुष्मत्यै नमः,	ॐ वपुष्मतीम् आवाहयामि स्थापयामि
१२६ ॐ शान्त्यै नमः,	ॐ शान्तिम् आवाहयामि स्थापयामि

(२१९)

१२७ ॐ कान्त्यै नमः,	ॐ कान्तिम् आवाहयामि स्थापयामि
१२८ ॐ रत्यै नमः,	ॐ रतिम् आवाहयामि स्थापयामि
१२९ ॐ प्रीत्यै नमः,	ॐ प्रीतिम् आवाहयामि स्थापयामि

वायुकोणे पीतकोष्ठेषु - ८

१३० ॐ कीर्त्यै नमः,	ॐ कीर्तिम् आवाहयामि स्थापयामि
१३१ ॐ प्रमायै नमः,	ॐ प्रमाम् आवाहयामि स्थापयामि
१३२ ॐ कान्यायै नमः,	ॐ कान्याम् आवाहयामि स्थापयामि
१३३ ॐ कान्तायै नमः,	ॐ कान्ताम् आवाहयामि स्थापयामि
१३४ ॐ ऋद्ध्यै नमः,	ॐ ऋद्धिम् आवाहयामि स्थापयामि
१३५ ॐ दयायै नमः,	ॐ दयाम् आवाहयामि स्थापयामि
१३६ ॐ शिवदूत्यै नमः,	ॐ शिवदूतीम् आवाहयामि स्थापयामि
१३७ ॐ श्रद्धायै नमः,	ॐ श्रद्धाम् आवाहयामि स्थापयामि

वैऋत्यवार्या कृष्णकोष्ठे १ श्वेतुषु ४--

१३८ ॐ क्षमायै नमः,	ॐ क्षमाम् आवाहयामि स्थापयामि
१३९ ॐ क्रियायै नमः,	ॐ क्रियाम् आवाहयामि स्थापयामि
१४० ॐ विद्यायै नमः,	ॐ विद्याम् आवाहयामि स्थापयामि
१४१ ॐ मोहिन्यै नमः,	ॐ मोहिनीम् आवाहयामि स्थापयामि
१४२ ॐ यशोवत्यै नमः,	ॐ यशोवतीम् आवाहयामि स्थापयामि

दायोवार्या कृष्णकोष्ठेषु १ श्वेतुषु ४--

१४३ ॐ कृपावत्यै नमः,	ॐ कृपावतीम् आवाहयामि स्थापयामि
१४४ ॐ सलिलायै नमः,	ॐ सलिलाम् आवाहयामि स्थापयामि
१४५ ॐ सुशीलायै नमः,	ॐ सुशीलाम् आवाहयामि स्थापयामि
१४६ ॐ ईश्वर्यै नमः,	ॐ ईश्वरीम् आवाहयामि स्थापयामि
१४७ ॐ सिद्धेश्वर्यै नमः,	ॐ सिद्धेश्वरीम् आवाहयामि स्थापयामि

(कवचाङ्गेषु ऋषीन्पूजयेत् पूर्वैऽरुणपीतकोष्ठेषु -- ४)

१४८ ॐ द्वैपायनाय नमः,	ॐ द्वैपायनम् आवाहयामि स्थापयामि
१४९ ॐ भारद्वाजाय नमः,	ॐ भारद्वाजम् आवाहयामि स्थापयामि

१५०	ॐ मित्राय नमः,	ॐ मित्रम् आवाहयामि स्थापयामि
१५१	ॐ सनकाय नमः,	ॐ सनकम् आवाहयामि स्थापयामि
१५२	ॐ गौतमाय नमः,	ॐ गौतमम् आवाहयामि स्थापयामि
१५३	ॐ सुमन्तव नमः,	ॐ सुमन्तवे आवाहयामि स्थापयामि
१५४	ॐ त्वष्ट्रे नमः,	ॐ त्वष्टारम् आवाहयामि स्थापयामि
१५५	ॐ सनन्दाय नमः,	ॐ सनन्दम् आवाहयामि स्थापयामि

पश्चिमेऽरुणपीतकोष्ठेषु -- ४

१५६	ॐ देवलाय नमः,	ॐ देवलम् आवाहयामि स्थापयामि
१५७	ॐ व्यासाय नमः,	ॐ व्यासम् आवाहयामि स्थापयामि
१५८	ॐ ध्रुवाय नमः,	ॐ ध्रुवम् आवाहयामि स्थापयामि
१५९	ॐ सनातनाय नमः,	ॐ सनातनम् आवाहयामि स्थापयामि

उत्तरेऽरुणपीतकोष्ठेषु -- ४

१६०	ॐ वसिष्ठाय नमः,	ॐ वसिष्ठम् आवाहयामि स्थापयामि
१६१	ॐ च्यवनाय नमः,	ॐ च्यवनम् आवाहयामि स्थापयामि
१६२	ॐ पुष्कराय नमः,	ॐ पुष्करम् आवाहयामि स्थापयामि
१६३	ॐ सनत्कुमाराय नमः,	ॐ सनत्कुमारम् आवाहयामि स्थापयामि

शाने, अग्निकोणे, नैऋत्यकोणे, वायुकोणे कृष्णकोष्ठे च एकैकम् --

१६४	ॐ कण्वाय नमः,	ॐ कण्वम् आवाहयामि स्थापयामि
१६५	ॐ मैत्राय नमः,	ॐ मैत्रम् आवाहयामि स्थापयामि
१६६	ॐ कवये नमः,	ॐ कविम् आवाहयामि स्थापयामि
१६७	ॐ विश्वामित्राय नमः	ॐ विश्वामित्रम् आवाहयामि स्थापयामि

मध्येपीतकोष्ठेषु -- ८

१६८	ॐ वामदेवाय नमः,	ॐ वामदेवम् आवाहयामि स्थापयामि
१६९	ॐ सुमन्ताय नमः,	ॐ सुमन्तम् आवाहयामि स्थापयामि
१७०	ॐ जैमिनये नमः,	ॐ जैमिनिम् आवाहयामि स्थापयामि
१७१	ॐ क्रतवे नमः,	ॐ क्रतुम् आवाहयामि स्थापयामि

- १७२ ॐ पिप्पलादाय नमः, ॐ पिप्पलादम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७३ ॐ पराशराय नमः, ॐ पराशरम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७४ ॐ गर्गाय नमः, ॐ गर्गम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७५ ॐ वैशंपायनाय नमः, ॐ वैशंपायनम् आवाहयामि स्थापयामि

मध्ये कृष्णकोष्ठेषु ईशानतः -- १०

- १७६ ॐ मार्कण्डेयाय नमः, ॐ मार्कण्डेयम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७७ ॐ मृकंडाय नमः, ॐ मृकंडम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७८ ॐ लोमशाय नमः, ॐ लोमशम् आवाहयामि स्थापयामि
 १७९ ॐ पुलहाय नमः, ॐ पुलहम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८० ॐ पुलस्त्याय नमः, ॐ पुलस्त्यम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८१ ॐ बृहस्पतये नमः, ॐ बृहस्पतिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८२ ॐ जमदग्नये नमः, ॐ जमदग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८३ ॐ जामदग्न्याय नमः, ॐ जामदग्न्यम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८४ ॐ दालभ्याय नमः, ॐ दालभ्यम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८५ ॐ गालवाय नमः, ॐ गालवम् आवाहयामि स्थापयामि

मध्ये हरिक्कोष्ठेषु ईशानतः -- १६

- १८६ ॐ याज्ञवल्काय नमः, ॐ याज्ञवल्कम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८७ ॐ दुर्वाससे नमः, ॐ दुर्वाससम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८८ ॐ सौभरये नमः, ॐ सौभरिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १८९ ॐ जावालये नमः, ॐ जावालिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९० ॐ वाल्मीकये नमः, ॐ वाल्मीकिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९१ ॐ बह्वृचाय नमः, ॐ बह्वृचम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९२ ॐ इन्द्रप्रमितये नमः, ॐ इन्द्रप्रमितिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९३ ॐ देवमित्राय नमः, ॐ देवमित्रम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९४ ॐ जाजलये नमः, ॐ जाजलिम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९५ ॐ शाकल्याय नमः, ॐ शाकलम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९६ ॐ मुद्गलाय नमः, ॐ मुद्गलम् आवाहयामि स्थापयामि

- १९७ ॐ जातुकर्णाय नमः, ॐ जातुकर्णम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९८ ॐ बलाकाय नमः, ॐ बलाकम् आवाहयामि स्थापयामि
 १९९ ॐ कृपाचार्याय नमः, ॐ कृपाचार्यम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०० ॐ सुकर्मणे नमः, ॐ सुकर्माणम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०१ ॐ कौशल्याय नमः, ॐ कौशल्यम् आवाहयामि स्थापयामि

(इति कवचांगपूजनम्)

नेत्राङ्गपूजनम्, ईशानकोणोऽरुणकोष्ठेषु -- १२

- २०२ ॐ ब्रह्माग्नये नमः, ॐ ब्रह्माग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०३ ॐ गार्हपत्याग्नये नमः, ॐ गार्हपत्याग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०४ ॐ ईश्वराग्नये नमः, ॐ ईश्वराग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०५ ॐ दक्षिणाग्नये नमः, ॐ दक्षिणाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०६ ॐ वैष्णवाग्नये नमः, ॐ वैष्णवाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०७ ॐ आहवनायाग्नये नमः, ॐ आहवनाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०८ ॐ सप्तजिह्वाग्नये नमः, ॐ सप्तजिह्वाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २०९ ॐ इध्मजिह्वाग्नये नमः, ॐ इध्मजिह्वाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१० ॐ प्रवर्ग्याग्नये नमः, ॐ प्रवर्ग्याग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २११ ॐ वडवाग्नये नमः, ॐ वडवाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१२ ॐ जठराग्नये नमः, ॐ जठराग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१३ ॐ लोकाग्नये नमः, ॐ लोकाग्निम् आवाहयामि स्थापयामि

अग्निकोणे वरुणकोष्ठेषु -- १२

- २१४ ॐ सूर्याय नमः ॐ सूर्यम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१५ ॐ वेदाङ्गाय नमः ॐ वेदाङ्गम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१६ ॐ भानवे नमः ॐ भानुम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१७ ॐ इन्द्राय नमः ॐ इन्द्रम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१८ ॐ खगाय नमः ॐ खगम् आवाहयामि स्थापयामि
 २१९ ॐ गभस्तिने नमः ॐ गभस्तिनम् आवाहयामि स्थापयामि
 २२० ॐ यमाय नमः ॐ यमम् आवाहयामि स्थापयामि

२२१	ॐ अंशुमते नमः	ॐ अंशुमन्तम् आवाहयामि स्थापयामि
२२२	ॐ हिरण्यरेतसे नमः	ॐ हिरण्यरेतसम् आवाहयामि स्थापयामि
२२३	ॐ दिवाकराय नमः	ॐ दिवाकरम् आवाहयामि स्थापयामि
२२४	ॐ मित्राय नमः	ॐ मित्रम् आवाहयामि स्थापयामि
२२५	ॐ विष्णवे नमः	ॐ विष्णुम् आवाहयामि स्थापयामि
नैऋत्यकोणेऽरुणकोष्ठेषु -- १२		

२२६	ॐ शम्भवे नमः	ॐ शम्भुम् आवाहयामि स्थापयामि
२२७	ॐ गिरिशयाय नमः	ॐ गिरिशम् आवाहयामि स्थापयामि
२२८	ॐ अजैकपदे नमः	ॐ अजैकपदम् आवाहयामि स्थापयामि
२२९	ॐ अहिवृध्याय नमः	ॐ अहिवृध्याम् आवाहयामि स्थापयामि
२३०	ॐ पिनाकपाणये नमः	ॐ पिनाकपाणिम् आवाहयामि स्थापयामि
२३१	ॐ अपराजिताय नमः	ॐ अपराजितम् आवाहयामि स्थापयामि
२३२	ॐ भुवनाधीश्वराय नमः	ॐ भुवनाधीश्वरम् आवाहयामि स्थापयामि
२३३	ॐ कपालिने नमः	ॐ कपालिनम् आवाहयामि स्थापयामि
२३४	ॐ विशांपतये नमः	ॐ विशांपतिम् आवाहयामि स्थापयामि
२३५	ॐ रुद्राय नमः	ॐ रुद्रम् आवाहयामि स्थापयामि
२३६	ॐ वीरभद्राय नमः	ॐ वीरभद्रम् आवाहयामि स्थापयामि
२३७	ॐ अश्विनीकुमाराभ्यां नमः	ॐ अश्विनीकुमारौ आवाहयामि स्थापयामि

वायुकोणेऽरुणकोष्ठेषु -- ११ --

२३८	ॐ आवहाय नमः	ॐ आवहम् आवाहयामि स्थापयामि
२३९	ॐ प्रवहाय नमः	ॐ प्रवहम् आवाहयामि स्थापयामि
२४०	ॐ उद्वहाय नमः	ॐ उद्वहम् आवाहयामि स्थापयामि
२४१	ॐ संवहाय नमः	ॐ संवहम् आवाहयामि स्थापयामि
२४२	ॐ विवहाय नमः	ॐ विवहम् आवाहयामि स्थापयामि
२४३	ॐ परिवहाय नमः	ॐ परिवहम् आवाहयामि स्थापयामि
२४४	ॐ धराय नमः	ॐ धराम् आवाहयामि स्थापयामि
२४५	ॐ अद्भ्यो नमः	ॐ अपः आवाहयामि स्थापयामि

२४६	ॐ अग्नये नमः	ॐ अग्निम् आवाहयामि स्थापयामि
२४७	ॐ वायवे नमः	ॐ वायुम् आवाहयामि स्थापयामि
२४८	ॐ आकाशाय नमः	ॐ आकाशम् आवाहयामि स्थापयामि

(ऋषौन् पूजयेत्) ईशानादीशपर्यन्तं वाह्यपक्तौ कृष्णकोष्ठेषु --

२४९	ॐ हिरण्यनाभाय नमः	ॐ हिरण्यनाभम् आवाहयामि स्थापयामि
२५०	ॐ पुष्पजयाय नमः	ॐ पुष्पञ्जयम् आवाहयामि स्थापयामि
२५१	ॐ द्रोणाय नमः	ॐ द्रोणम् आवाहयामि स्थापयामि
२५२	ॐ शृङ्गिणे नमः	ॐ शृङ्गिणम् आवाहयामि स्थापयामि
२५३	ॐ वादरायणाय नमः	ॐ वादरायणम् आवाहयामि स्थापयामि
२५४	ॐ अगस्त्याय नमः	ॐ अगस्त्यम् आवाहयामि स्थापयामि
२५५	ॐ मनवे नमः	ॐ मनुम् आवाहयामि स्थापयामि
२५६	ॐ कश्यपाय नमः	ॐ कश्यपम् आवाहयामि स्थापयामि
२५७	ॐ धौम्याय नमः	ॐ धौम्यम् आवाहयामि स्थापयामि
२५८	ॐ भृगवे नमः	ॐ भृगुम् आवाहयामि स्थापयामि
२५९	ॐ वीतिहोत्राय नमः	ॐ वीतिहोत्रम् आवाहयामि स्थापयामि
२६०	ॐ मधुच्छन्दसे नमः	ॐ मधुच्छन्दसम् आवाहयामि स्थापयामि
२६१	ॐ वीरसेनाय नमः	ॐ वीरसेनम् आवाहयामि स्थापयामि
२६२	ॐ कृतवृष्णवे नमः	ॐ कृतविष्णिम् आवाहयामि स्थापयामि
२६३	ॐ अत्रये नमः	ॐ अत्रिम् आवाहयामि स्थापयामि
२६४	ॐ मेधातिथिये नमः	ॐ मेधातिथिम् आवाहयामि स्थापयामि
२६५	ॐ अरिष्टनेमये नमः	ॐ अरिष्टनेमिम् आवाहयामि स्थापयामि
२६६	ॐ अङ्गिरसाय नमः	ॐ अङ्गिरसम् आवाहयामि स्थापयामि
२६७	ॐ इन्द्रप्रमदाय नमः	ॐ इन्द्रप्रमदम् आवाहयामि स्थापयामि
२६८	ॐ इध्मबाहवे नमः	ॐ इध्मबाहुम् आवाहयामि स्थापयामि
२६९	ॐ पिप्लादाय नमः	ॐ पिप्लादम् आवाहयामि स्थापयामि
२७०	ॐ नारदाय नमः	ॐ नारदम् आवाहयामि स्थापयामि

२७१ ॐ अरिष्टशंकाय नमः	ॐ अरिष्टसेनम् आवाहयामि स्थापयामि
२७२ ॐ वरुणाय नमः	ॐ वरुणम् आवाहयामि स्थापयामि
२७३ ॐ कपिलाय नमः	ॐ कपिलम् आवाहयामि स्थापयामि
२७४ ॐ कर्दमाय नमः	ॐ कर्दमम् आवाहयामि स्थापयामि
२७५ ॐ मरीचये नमः	ॐ मरीचिम् आवाहयामि स्थापयामि
२७६ ॐ कतवे ममः	ॐ क्रतुम् आवाहयामि स्थापयामि
२७७ ॐ प्रचतये नमः	ॐ प्रचतमम् आवाहयामि स्थापयामि
२७८ ॐ उत्तमाय नमः	ॐ उत्तमम् आवाहयामि स्थापयामि
२७९ ॐ दधीचये नमः	ॐ दधीचिम् आवाहयामि स्थापयामि
२८० ॐ श्राद्धदेवेभ्यो नमः	ॐ श्राद्धदेवान् आवाहयामि स्थापयामि
२८१ ॐ गणदेवेभ्यो नमः	ॐ गणदेवान् आवाहयामि स्थापयामि
२८२ ॐ विद्याधरेभ्यो नमः	ॐ विद्याधरान् आवाहयामि स्थापयामि
२८३ ॐ अप्सरेभ्यो नमः	ॐ अप्सरान् आवाहयामि स्थापयामि
२८४ ॐ यक्षेभ्यो नमः	ॐ यक्षान् आवाहयामि स्थापयामि
२८५ ॐ रक्षेभ्यो नमः	ॐ रक्षान् आवाहयामि स्थापयामि
२८६ ॐ गन्धर्वेभ्यो नमः	ॐ गन्धर्वान् आवाहयामि स्थापयामि
२८७ ॐ पिशाचेभ्यो नमः	ॐ पिशाचान् आवाहयामि स्थापयामि
२८८ ॐ गृह्यकेभ्यो नमः	ॐ गृह्यकान् आवाहयामि स्थापयामि
२८९ ॐ सिद्धदेवेभ्यो नमः	ॐ सिद्धदेवान् आवाहयामि स्थापयामि
२९० ॐ ओषधीभ्यो नमः	ॐ ओषधीन् आवाहयामि स्थापयामि
२९१ ॐ भूतप्राणाय नमः	ॐ भूतप्राणम् आवाहयामि स्थापयामि
२९२ ॐ वसुविधभूतप्राणाय नमः	ॐ वसुविधभूतप्राणम् आवाहयामि स्थापयामि

(इत्यष्टाङ्गपूजनम्)

गौरीतिलकमण्डले ये देवास्तान् मर्यानावाहयामि स्थापयामि ।
 आवाहनारानपाद्यर्चनाचमनवरत्रयज्ञोपवीतगन्धाक्षतपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलता-
 नूलधूपनिराजनान्तापचारैर्यथासम्भवं श्रीसूक्तं तैदिकमन्त्रं वा संपूजयेत् ।

पीठ पूजा

हस्तक्षतान् गृहीत्वा -- ॐ पूर्व पीठाय नमः ॐ पं पूर्णपीठाय नमः ।
 कं गाद्यपीठाय नमः । प्राच्यां दिशि -- ॐ उं उड्यानपीठाय नमः । आग्नेय्याम्
 -- मां मातुपीठाय नमः । दक्षिणे -- जं जालन्धरपीठाय नमः । नैऋत्ये -
 - कं कोल्हापुरोचपीठाय नमः । पश्चिमे -- पूं पूर्णगिरिपीठाय नमः । तायव्याम्
 -- सौं सौहारोपपीठाय नमः । उत्तरे -- कं कोल्हागिरिपीठाय नमः । ऐशात्र्याम्
 -- कं कामरूपीठाय नमः । इति पीठं सम्पूजयेत् । नमस्कारः -- दक्षिणे-
 गुरवे नमः । परम गुरवे नमः । परमेष्ठिगुरवे नमः । गुरुपंक्तये नमः ।
 मातापितृभ्यां नमः । उपममुनारदसनकव्यासादिभ्यो नमः ।

वामे -- गं गणपतये नमः । दुं दुर्गायै नमः । सं सरस्वत्यै नमः ।
 क्षं क्षेत्रपालाय नमः । इति मत्वा, पीठदेवताः स्थापयेत् ।

पीठमध्ये मं मण्डूकाय नमः । आं आधारशक्त्यै नमः । मूं मूलप्रकृत्यै
 नमः । कां कालाग्निरुद्राय नमः । आं आदिकूर्माय नमः । अं अनन्ताय
 नमः । आं आदिवराहाय नमः । पं पृथिव्यै नमः । अं अमृतार्णवाय नमः ।
 रं रत्नद्वीपाय नमः । हं हेमगिरये नमः । नं नन्दनोद्यानाय नमः । कं कल्पवृक्षाय
 नमः । मं मणिमृतलाय नमः । दं दिव्यमण्डपाय नमः । सं स्वर्णवेदिकायै नमः ।
 रं रत्नसिंहासनाय नमः । धं धर्माय नमः । ज्ञां ज्ञानाय नमः । वै वैराग्याय
 नमः । ऐं ऐश्वर्याय नमः । इति सम्पूज्य ।

पूर्वे -- अं अनैश्वर्याय नमः । पुनर्मध्ये -- सं सत्त्वाय नमः । प्रं प्रबोधात्मने
 नमः । रं रजसे नमः । प्रं प्रकृत्यात्मने नमः । तं तमसे नमः । मं मोहात्मने
 नमः । सौं सोममण्डलाय नमः । सुं सूर्यमण्डलाय नमः । वं वह्निमण्डलाय
 नमः । मं मायातत्त्वाय नमः । विं विद्यातत्त्वाय नमः । शिं शिवतत्त्वाय नमः ।
 व्रं ब्रह्मणे नमः । मं महेश्वराय नमः । आं आत्मने नमः । अं अन्तरात्मने
 नमः । पं परमात्मने नमः । जीं जीवात्मने नमः । जं ज्ञानात्मने नमः ।
 कं कन्दाय नमः । नो नीलाय नमः । पं पद्माय नमः ।

मं महापद्माय नमः । रं रत्नेभ्यो नमः ।

कं केसरैभ्यो नमः । कं कर्णिकायै नमः ।

ततो तवशक्तीः स्थापयेत् । तद्यथा पूर्वाष्टपदसु दिक्षु -- नन्दायै नमः ।
 स्कन्दायै नमः । रक्तदन्तिकायै नमः । शाकम्भर्यै नमः । दुर्गायै नमः । भीमायै
 नमः । कालिकायै नमः । भ्रामर्यै नमः । मय्ये -- शिवदूत्यै नमः । इति
 संस्थाप्य यथा लम्बोपचारेः शक्तिसहितपीठदेवताभ्यां नमः इति पूजयेत् ।
 यन्त्रस्थदेवतास्थापनं पूजनं च

हस्ते गन्धाक्षतपुष्पाणि गृहीत्वा -- विन्दुमध्यं "ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै
 विच्यं" श्रीमहाकाली -- महालक्ष्मी -- महामररस्यतीत्यर्कपिणी --
 श्रीत्रिगुणात्मिकादुर्गा देवतायै नमः, श्रीमहाकाली महालक्ष्मी-महारररस्यती
 त्वरूपिणी श्रीत्रिगुणात्मिकादुर्गा देवतामावाहवामि स्थापयामि ।

विन्दोः परितोः गुरुचतुष्टयमाघाहयेत् -- गुरवे नमः । परात्परगुरवे
 नमः । परमाष्टगुरवे नमः । गुरुपत्नये नमः (पडङ्गम्) ऐं हृदयाय नमः । ह्रीं
 शिरायै नमः । क्लीं शिखायै नमः । चामुण्डायै कवचाय नमः । विच्यं नेत्रत्रयाय
 नमः । ॐ ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै अस्त्राय नमः ।

ततस्त्रिकोणे स्वाग्रादि-प्रादक्षिण्येन क्रमेण -- त्वरथा सह विधात्रे नमः ।
 श्रिया सह विष्णवे नमः । उपया सह शिवाय नमः । दक्षिणे -- हुं सिंहाय
 नमः । वामे हुं महिषाय नमः ।

पट्कोणे -- अर्गनाशासुरवायव्ये मय्ये दिक्षु च -- ऐं नन्दजाय नमः ।
 ह्रीं रक्त दन्तिकायै नमः । क्लीं शाकम्भर्यै नमः । हुं दुर्गायै नमः । हुं भीमायै
 नमः । ह्रीं भ्रामर्यै नमः ।

ततोऽष्टपत्रे स्वग्रादि प्रादक्षिण्यक्रमेण -- ऐं ब्राह्म्ये नमः । ह्रीं माहेश्वर्यै
 नमः । क्लीं कौमार्यै नमः । ह्रीं वैष्णव्यै नमः । हुं वाराह्यै नमः । क्ष्यौं
 नारसिंह्यै नमः । लं ऐन्द्र्यै नमः । खं चामुण्डायै नमः ।

ततश्चतुर्विंशतिदले -- विं विष्णुमायायै नमः । वं चेतनायै नमः । वुं
 बुद्ध्यै नमः । निं निन्दायै नमः । क्षुं क्षुधायै नमः । छां छायायै नमः ।
 शं शक्त्यै नमः । तूं तृणायै नमः । क्षां क्षान्त्यै नमः । जां जात्यै नमः ।
 लं लज्जायै नमः । शां शान्त्यै नमः । श्रं श्रद्धायै नमः । कां कान्त्यै नमः ।
 ल लक्ष्म्यै नमः । धूं धृत्यै नमः । वूं वृत्यै नमः । पुं श्रुत्यै नमः । स्मूं स्मृत्यै

नमः । दं दयायै नमः । तुं तुष्ट्यै नमः । पुं पुष्ट्यै नमः । (मां मातृभ्या
नमः । भ्रा भ्रान्त्यै नमः । भुपुरे कोणचतुष्टये आग्नेयादिकोणे -- गं गणपतये
नमः । क्षं क्षत्रपालाय नमः । वं वटुकाय नमः । यौ योगिन्यै नमः ।

पूर्वादिदिक्षु -- इन्द्राय नमः । अग्नये नमः । यमाय नमः । निर्ऋतये
नमः । वरुणाय नमः । वायवे नमः । सोमाय नमः । ईशानाय नमः । ब्रह्मणे
नमः । अनन्ताय नमः ।

तद्वहिः -- वज्राय नमः । शक्तये नमः । दण्डाय नमः । खड्गाय नमः ।
पाशाय नमः । अङ्कुशाय नमः । गदायै नमः । त्रिशूलाय नमः । पद्माय
नमः । चक्राय नमः ।

तद्वहिः -- वज्रहस्तायै गजारूढायै कादम्बरीदेव्यै नमः । शक्तिहस्तायै
अजवाहनायै उल्कादेव्यै नमः । दण्डहस्तायै महिषारूढायै करालीदेव्यै नमः ।
खड्गहस्तायै शववाहनायै रक्ताक्षीदेव्यै नमः । पाशहस्तायै मकरवाहनायै
धेताक्षी देव्यै नमः । अङ्कुशहस्तायै मृगवाहनायै हरिताक्षीदेव्यै नमः ।
गदाहस्तायै सिंहारूढायै यक्षिणीदेव्यै नमः । शूलहस्तायै वृषभवाहनायै कालीदेव्यै
नमः । पद्महस्तायै हंसवाहनायै सुरज्येष्ठादेव्यै नमः । चक्रहस्तायै सर्पवाहनायै
सर्पराज्ञीदेव्यै नमः ।

इत्यावाह्य “यन्त्रस्थदेवताभ्यो नमः । इति मूलमन्त्रेण श्रीसूक्तेन वा यथा
लब्धोपचारैः पूजनं कुर्यात् ।

प्रधानकलशस्थापनम् --

तत्र (गौरीतिलकमण्डले) मध्ये

ॐ मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतात्रो भरीममिः ।
-- इत्यादि पूर्वोक्त कलशस्थापनविधिना ताम्रकलशं प्रतिष्ठाप्य वरुणं
सम्पूजयेत् । तते यन्त्रोपरि स्वर्णमयी दुर्गादेवीप्रतिमामग्न्युत्तारणपूर्वकं
स्थापयेत् ।

अथाग्न्युत्तारण -- विधिः --

तत्र तावत्ताचार्यो यजमानः ॥ देशकालौ संकीर्त्य अस्या-स्वर्णमयी-
श्रीदुर्गाप्रतिमायाः घटनादिदोषपरिहारार्थं अग्न्युत्तारणपूर्वकं प्राणप्रतिष्ठां
करिष्ये । मूर्तिं घृतेनाभ्यज्य । तदुपरि दुग्धमिश्रितजलधारां कुर्यात् पातयेद्वा ॥

अग्न्युत्तारण मन्त्राः --

ॐ समुद्रस्यत्वावकयाम्ने परिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्मभ्य ७ शिवोभव ॥११॥ ॐ हिमस्य त्वा जरागुणाम्ने परिव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्मभ्य ७ शिवोभव ॥१२॥ ॐ उपज्मन्नुप वेतसेऽवतर नदीष्वा ॥ अग्ने पित्तमवामसि मण्डूकितामिरावहि संमन्त्रो यज्ञं पावकवर्ण ७ शिवंकृधि ॥१३॥ ॐ अगमिदं न्वयन ७ समुद्रस्य निवेशनम् ॥ अन्यांस्तेऽअस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्य ७ शिवो मम ॥१४॥ ॐ अग्नेपावकरोचिवाभन्द्रयादेवं जिह्वया ॥ आदेवात्रर्वाक्षयक्षि च ॥१५॥ ॐ य नः पादकदीदिवोग्नेदेवां २ ऽइहावह ॥ उपयज्ञ ७ हविश्चनः ॥१६॥ ॐ पावशकावश्चितयन्त्या कृपाक्षामन्नुरुचऽउपसौ न भानुना ॥ तूर्वन्मागत्रेतशस्वन्दूरपऽआयोघृणेनतत्पाणोऽअजरः ॥१७॥ ॐ नमस्ते हरमंशोचिणे नमस्तेऽअस्त्वर्चिचे अन्यांस्ते अस्मत्तपन्तुहेतयः पावकोअस्मभ्य ७ शिवोभव ॥१८॥ ॐ नृपदेव्येऽउदचदं व्यंङ्ग्वहिपदेव्येऽघनसदेव्येऽ स्वर्विदेवेष्टः ॥१९॥ ॐ वंदेशदेवानां यज्ञिया यज्ञियाना ७ संवत्सरीणमुपभागमासते ॥ अहुतादोहविपांयज्ञे ऽअग्निमन्त्रचयं पिवन्तु मधनोधृतस्य ॥१९०॥ ॐ ये देवादेवेणधि देवस्वमायन्वे ब्रह्मणः पुरऽएतारोऽअस्य ॥ येभ्योपऽऋते पवतेधाम किञ्चन नतेदिवोन पृथिव्याऽआधिरनुषु ॥१९१॥ ॐ प्राणदाऽ अपानदा व्यानदा व्यर्चोदा वरिवोदाः ॥ अन्यांस्तेऽअस्मतवन्तुहेतजः । पावको अस्मभ्य ७ शिवोभव ॥१९२॥

ततः प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात् --

ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं पं सं हं लं क्षं हं सः सोहम् अस्याः श्रीदुर्गा प्रतिमायाः प्राणा इह प्राणाः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं पं सं हं लं क्षं हं सः सोहं अस्याः श्रीदुर्गाप्रतिमाया जीव इहस्थितः ॥ ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं पं सं हं लं क्षं हं सः सोहम् अस्याः श्रीदुर्गाप्रतिमाया सर्वेन्द्रियाणि वाङ्मनस्त्वक्चक्षुः श्रोत्रजिह्वाघ्राणपाणिपादपायूपस्थानि इहैवागत्य सुखंचिरन्तिष्ठन्तु स्वाहा ॥

अस्यै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्यै प्राणाः अरन्तु च ।

अस्य देवत्वमर्चायै मामहेति च कश्चन ॥

आगच्छ वरदे देवि । दैत्यदर्प निपूदिनि ।

पूजां गृहाण सुमुखि । ममस्ते शंकरप्रिये ॥

दुर्गे देवि ! रुद्रकच्छ सास्त्रिव्यमिह कल्पय ।

वलिपूजां गृहश्च इहप्राणप्रमिः शक्तिमिः सह ॥

कल्याणजननी कल्पं कामदां करुणाकराम् ।

अनन्तशक्तिसम्पन्नां दुर्गामावाहयाम्यहम् ॥

एह्येहि दुर्गे दुरितौघनाशिनि । प्रचण्डदैत्यौघ-विनाशकारिणि ।

उमे महेशार्द्ध-शरीरधारिणि ! स्थिरा भव त्वं मम वृह्मकर्मणि ॥

ॐ मनोजूतिर्दुपतामाञ्चस्य बृहस्पतिर्यज्ञ मिमन्तनो त्वरिष्टं यज्ञ ७
समिम दधातु ॥ विश्वे देवासऽऽहमादयन्तामो ३ प्रतिष्ठ ॥ एषवे
प्रतिष्ठानामयज्ञो यजतेन यज्ञेन वजन्ते सर्वमेव प्रतिष्ठितम्भवसि । इति

अङ्गन्यासः -

ॐ हिरण्यवर्णा हरिणी सुवर्णरजतस्रजाम् ॥ चन्द्रां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं
जातवेदो म आवह ॥१॥ शिरसि ॥ ॐ ताम्म आवह जातवेदो
लक्ष्मीमनपगामिनीम् ॥ यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्च पुरुषानहम् ॥२॥ नेत्र्योः
॥ ॐ अश्वपूर्णां (वां) रधमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम् ॥ श्रियं देवी मुण्डवये
श्रीमदेवीजुपताम् ॥३॥ कर्णयोः ॥ ॐ कांसोस्मितां हिरण्यप्रकारामादां
ज्वलन्तीं तुप्ता तर्पयतीं । पद्मेस्थितां पद्मवर्णां तामिहोपहवये श्रियम् ॥४॥
घ्राणयोः ॥ ॐ चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीम् श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् ॥
तां पद्मनेमिं शरणाग्रं प्रपद्ये ऽलक्ष्मीर्मेनश्यतां त्वां वृणोमि ॥५॥ मुखे ॥ ॐ
आदित्यवर्णं तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोय बिल्व ॥ तस्यफलानि
तपसानुदन्तु मावान्तरावाश्चवाह्या अलक्ष्मीः ॥६॥ ग्रीवावां ॥ ॐ उपेतु मां
देवसखः कीर्तिश्चमणिना सह ॥ प्रादुर्भूतोस्मि राष्ट्रेस्मिन् कीर्तिमृद्धि ददातु
मे ॥७॥ करयोः ॥ ॐ श्रुत्विपासामलांज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ॥
मभूतिमसमृद्धिं च सर्वां निर्णुदमे गृहात् ॥८॥ हृदि ॥ ॐ गन्धद्वारांदुराधर्षां
नित्यपुष्टां करीषिणीम् ॥ ईश्वरी सर्वभूतानां तामिहोपहवये श्रियम् ॥९॥
नामौ ॥ ॐ मनसः काममाकूतिवाचः सत्यमशीमहि ॥ पशूनां रूपमन्नस्यं मयि
श्रीः श्रयतांयशः शिखे ॥ ॐ कर्दमेन प्रजाभूता मयि संभव कर्दम ॥ श्रियंवासय

मे कुलमातरं पद्ममालिनीम् ॥११॥ गुदे ॥ ॐ आपः स्रजन्तुस्निग्धानि
चिक्लीतवश मे गुहे ॥ नि च देवी मातरं श्रियंवासय मे कुले ॥१२॥ ऊर्योः ॥
ॐ आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्टिं पिङ्गलापद्ममालिनीम् ॥ चन्द्रां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं
जातवेदो म आवह ॥१३॥ जानुनोः ॥ ॐ आर्द्रायष्करिणीं यष्टिं सुवर्णां
हेममालिनीम् ॥ सूर्याहिरण्यमयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१४॥ जंघयोः
॥ ॐ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ॥ यस्यां हिरण्यं प्रभृतिं
गावो दास्योश्चान् विंदेय पुरुषानहम् ॥१५॥ चरणयोः ॥ ॐ यः शुचिः
प्रयतांभूत्या जुहुयादाज्यमन्वहम् ॥ सूक्तं पंचदशर्व च श्रीकामः सततंजपेत्
॥१६॥ सर्वाङ्गे ॥

सविशेष दुर्गाचर्नविधिः

रक्तपुष्पं गृहीत्वा दुर्गादेव्या ध्यानं कुर्यात् --

ध्यानम् :-

विद्युदाम -- समप्रभां मृगपति -- स्कन्धस्थितां भीषणां
कन्याभिः करवालखेट -- विलसद्भस्ताभिरासेविताम् ।
हस्तेशचक्रगदाऽसिखेटविशिखाश्चापं गुणं तर्जनीं
विभ्राणामनलात्मिकां शशिधरां दुर्गां त्रिनेत्रां भजे ॥
कालाभ्रामां कटाक्षैरारैकुलभयदां मौलि-वद्धन्दुरेखां
शङ्खं चक्रं कृपाणं त्रिशिखमपि करैरुद्धहन्तीं त्रिनेत्राम् ।
सिंहस्कन्धाधिख्दां त्रिभुवनमखिलं तेजसा पूरयन्तीं
ध्यायेद् दुर्गां जयाख्यां त्रिदश-परिवृतां सेवितां सिद्धकामैः ॥
घण्टाशूलहलानि शङ्खमुसले पद्मं धनुः सायकं
हस्ताऽण्जैर्दधती घनान्त-विलसच्छीतांशु-तुल्यप्रभाम् ।
गौरीदेहसमुद्भवां त्रिजगतामाधारभूतां महा
पूर्वामत्र सरस्वतीमनु भजे शुम्भादि दैत्यादिनीम् ॥
श्रीदुर्गादेव्यै नमः, ध्यानं समर्पयामि

हस्ते पुष्पाणि गृहीत्वा आवाहनम् कुर्यात् --

ॐ हिरण्यवर्णा हरिणीं सुवर्णरजतसजाम् । चन्द्रां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं
मातवेदोममावह ॥ आगच्छेह महादेवि सर्वसम्पत्प्रदायिनि । यापद्भ्रतं समाप्येश
तावत्वं सन्निधौ भव ॥ श्रीदुर्गादेव्यै नमः, आवाहनं समर्पयामि ।

पुनः आसनार्थं पुष्पाणि गृहीत्वा --

ॐ तां म आवाह आतवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् । यस्यांहिरण्यं विन्देयं
गामस्वं पुरुषानहम् । दुर्गेदेवि सुरेशानि ज्ञानमार्गप्रदे शिवे । आसनं मणिमूणज्यं
गृहाण त्वं सुरेश्वरि ॥ श्रीदुर्गादेव्यै नमः आसनं समर्पयामि ।

भगवत्याः पादप्रक्षालनार्थं दुर्वापुष्पसहितं जलमादाय --

ॐ अश्वपूर्णा रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम् । श्रियं देवीमुहवये श्रीमां
देवी जुषताम् ॥ कात्यायनि महादुर्गे चामुण्डे शंकरप्रिये । पाद्यं गृहाण देवेसि
भद्रकालि नमोऽस्तुते । भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः पादयोः पाद्यं समर्पयामि ।
गन्दाक्षतपुष्पदुर्वादर्भसहितं अर्घ्यार्थं जलमादाय --

ॐ कां सोमितां हिरण्यप्राकारामाद्रां ज्वलन्ती तृप्तां तर्पयन्तीम् ।
पद्मेस्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वयेश्रियम् ॥ जगत्पूज्ये त्रिलोकेशि
सर्वदाजनमन्त्रिणि । चण्डीमार्धं गृहाण त्वं देवि विश्वार्तिहारिणि ॥ भगवत्यै
श्रीदुर्गादेव्यै नमः, हस्तवोः अर्घ्यं समर्पयामि ।

दधिमधुधृतं असमभागं सम्मेल्य --

ॐ मधुव्याता ऋतायते मधुक्षरन्ति सिन्धवः । माव्वीर्नः सन्त्वोवधीः ॥
दधिमधुधृतं समायुक्तं पात्रं युग्मंसमन्त्रितम् । मधुपर्कं गृहाणस्त्वं शुभदा
अवशोमने ॥ भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः मधुपर्कं समर्पयामि । मधुपर्कं
समर्पयामि । मधुपर्कान्ते आचयनीयं समर्पयामि ।

आचमनं --

ॐ चन्द्रां प्रमासां यशसाज्वलन्तीम् श्रियं लोकदेवि जुष्टामुदाराम तां पदम
नीमि शरणं महं प्रवद्ये-अलक्ष्मीर्मे नश्यता त्वां वृणोमि ॥ पूरितं स्वर्णपात्रे
च कंकोलनिर्मल जलम् । ददाम्या चमनं तुभ्यं स्वस्ति कुरु महेश्वरि भागवत्यै
श्री दुर्गा देव्यै नमः आचमनीयं समर्पयामि ॥

स्नानम् --

ॐ आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तव वृक्षोऽव विल्वः । तस्य
फलानि तपसानुदन्तु मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः । ज्ञानमूर्तं भद्रकालि

विष्णुपूर्व सुरेस्वरि । स्नानं गृहाणदेवेशि तीर्थोदकयिभयितम् ॥ श्रीदुर्गादेव्यै
नमः, शुद्धोदक स्नानं समर्पयामि ।

पुनराचमनीयम् --

ॐ उच्छिष्टोऽव्यशुचिर्वापि यस्य स्मरणमात्रतः । शुद्धिमाप्नोति तस्मै से
पुनराचमनीयक्रम । स्नानपत्रोपवीतत्ररोऽपिडकमृतम् ॥

सुगन्धिततैल्येन स्नानम् --

ॐ अ७ शुनातेऽअ ७ शुः पृष्णतां परुषापः ॥ गन्धातेसोममवतु
मदावरणेश अच्युतः । स्नेहं गृहाण स्नेहेन लोकेश्वरि महानधे । सर्वलोकेषु
शुद्धात्मन् दधामि श्वेत्सुत्तमम् ॥ श्रीदुर्गादेव्यै नमः, सुगन्धिततैल्यस्नानं
समर्पयामि ।

दुग्धस्नानम् --

ॐ पयः पृथिव्यां पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयोधाः । पयश्चतीः
प्रदिशः सन्तुमह्यम् ॥ कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं परम् । पावनं यज्ञहेतुश्च
पयः स्नानार्थमर्पितम् ॥ भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः, पयः स्नानं समर्पयामि ।
पुनः शुद्धोदकस्नानम् ।

दधिस्नानम् --

ॐ दधिक्राव्योऽ अकारिणं जिष्णोरश्वस्य व्याविनः । सुरमिनो मुखा
करत्प्रथ आयु ७ पितारिपत् । पयस्वस्तु समुद्भूतं मधुरान्नं शशिप्रमम् ॥
दध्यानीतं मयादेपि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः ।
दधिस्नानं समर्पयामि पुनः शुद्धोदकस्नानम् ।

घृतस्नानम् --

ॐ घृतं घृतपाशनं पिवस व्वसांमसा पावानः पिशतान्तरिक्षस्य हविरसि
स्वाहा । दिशः प्रदितऽआदिशो व्विशिश ड्हिशोशिभ्यः स्वाहा ॥
नवनीतसमुद्भूतं सर्वसन्तोषकारणम् । घृतं तुभ्यं प्रदास्यामि स्नानार्थं
प्रतिगृह्यताम् ॥ भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः, घृतस्नानं समर्पयामि । पुनः
शुद्धोदकस्नानम् ।

मधुस्नानम् --

ॐ मधुपचमुतोपसो मधुमत्पार्थिवं ७ रजः मधुघोरस्तुनः पिता ।

ततपुष्पसमकद्भुतं सुस्वादुमधुरं मधु ॥ तेजः पुष्टिकरं दिव्यं स्नानार्थं
प्रतिगृह्यताम् ॥ भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः, मधुस्नानं समर्पयामि । पुनः
शुद्धोदक-स्नानम् ।

शर्करास्नानम् --

ॐ अपा ७ रसमुद्वयस ७ सुर्वेसन्स ७ समाहितम् । अपा ७ रसस्ययो
रसस्तं वो गृहाम्युत्तङ्कमवामगृहीतो ऽसीन्द्रायत्वा सुष्टं
गृहाम्येषतेयोमिरिन्द्रायत्वा नुष्टतमम् ॥ इक्षुसारधूसद्भूता शर्करा
पुष्टिकारिका । मलापहारिकादिव्या स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥ भगवत्यै
श्रीदुर्गादेव्यै नमः शर्करास्नानं समर्पयामि । पुनः शुद्धोदकस्नानम् ।

पञ्चामृतस्नानम् --

ॐ पञ्चनद्यः सरस्वतीमपियन्तिसत्त्वोत्तसः ॥ सरस्वती तु पञ्चधा सोदेके
भवत्सरित् ॥ पयोदधि घृतं चैव मधुचशर्करान्वितम् । पञ्चामृतमयानीतं
स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । श्रीदुर्गादेव्यै नमः, पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि । पुनः
शुद्धोदकस्नानम् ।

गन्धस्नानम् --

ॐ गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टां करीषिणीम् । ईश्वरी सर्वभूतानां
नामिहोपहयेश्रियम् ॥ मलयाचलसम्भूतं चन्दनागरुप्सम्भवम् । चन्दनं देवि
वेशि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । पुनः शुद्धोदकस्नानम् ।

सुगन्धितोद्धर्तनस्नानम् --

ॐ अ ७ शुनातेऽअ ७ पृच्यतान्परुषापरुः । गन्धस्ते सोममवतु
भदायरसोऽअच्युतः ॥ लाणासुगन्धि द्रव्यं च चन्दनं रजनीयुतम् ॥ अर्शनं
ममा दृशं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । रुद्धर्तनस्नानम् समर्पयामि ।

शुद्धोदकस्नानम् --

ॐ शुद्धवालः शूर्त्वाशुद्धवालो सविवालस्त ऽआश्विनाः श्वेतः
श्वेताम्बर्गेशणाते रुद्राय पशुपतये कर्णायामाऽअवहिप्ता रौद्रा नमोऽकृपाः
पार्थन्याः ॥ श्रीदुर्गादेव्यै नमः, शुद्धोदकस्नानम् समर्पयामि ।

युग्मवस्त्रम् --

ॐ उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह । प्रादुर्भूतः सुराप्रेऽस्मिन्

कीर्तिवृद्धिं ददन्तु मे ॥ पटु युग्मकं देवि कञ्चुकेन समन्वितं । परिधेहि कृपां
कृत्वा दुर्गेदुर्गतिनाशिनि ॥ भगवत्यैः श्रीदुर्गादेव्यै नमः, उपवस्त्रसहितं वस्त्रं
समर्पयामि । वस्त्रान्ते आचमनं समर्पयामि ।

देव्युपवीतार्पणम्

ॐ क्षुत्पिपासामलां जेष्ठामलक्ष्मीं नाशम्याम्यहम् । अभूतिमसमृद्धिं च
सर्वात्रिण्दमेगृहात् ॥ स्वर्णसूत्रमयं क्रमणं क्रमान्त कीर्तितांपुरा । उपवीतं
मयादत्तं गृहाण परमेश्वरि ॥ स्वर्णोपवीतं समर्पयामि ॥

चन्दनम् --

ॐ गन्धद्वारां दुराधर्पां नित्यपुष्टां करीयिणीम् । ईश्वरी सर्वभूतानां
तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ श्रीचंदनागरुं कस्तूरी रोचनाभि सुसंयुतम् । गृहाण
गन्धं देवेशि सर्वकामफप्रदे । चन्दनम् समर्पयामि ।

सौभाग्यसूत्रदानम् --

ॐ सौभाग्यसूत्रं वरदे सुवर्णमणि संयुतम् । कण्ठे वघ्नर्गम देवेशि
सौभाग्यं देहि मे सदा ॥ सौभाग्यसूत्रं समर्पयामि ॥

अक्षतान् --

ॐ अक्षन्नमीमदन्तकपप्रियाऽअमूकम् । कस्तोयतस्वभानपो
विप्रानविष्टयाजतीमोजान्विन्द्रतेहरी । अक्षतान्निर्मलान् हत्ताम्
शुक्लमणिसमन्विषतान् । गृहाणे मान्महादेवि देहि श्रे निर्मलं धियं । साक्षतम्
समर्पयामि ।

हरिद्राचूर्णम् --

हरिद्राचूर्णम् देवि सुख सौभाग्यदायिनि । तस्मात्त्वां पूजयिष्यामि सुखं
प्राप्नोति मेकले हरिद्राचूर्णम् समर्पयामि ।

कुंकुमम् --

कुंकुमं कान्तिदं दिव्यं कामिनीकामसम्भवम् । कुंकुमेनार्चिते देवि प्रसीद
परमेश्वरि ॥ कुंकुमं समर्पयामि ।

सिन्दूरम् --

सिन्दूरमरुणामासं जपाकुसुमसन्निभम् । अर्पितं ते मया देवि प्रसीद
परमेश्वरि ॥ सिन्दूरम् समर्पयामि ।

कज्जलं --

चक्षुर्भ्यां कज्जलं रम्यं सुभगे शान्तिकारकम् । कर्पूरज्योतिकत्पत्रं गृहाण
परमेश्वरि ॥ इति नेत्रे कज्जलं स० ।

विल्वपत्राणि --

ॐ आर्द्रायः करिणीं यष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् । सूर्यां हिरण्यमयीं लक्ष्मीं
जातवेदो म आवह ॥ अमृतोद्भवश्रीवृक्षां महादेवप्रियः सदा । विल्वपत्रं
प्रयच्छामि पवित्रं ते सुरेश्वरि ॥ इति विल्वपत्राणि स० ।

पल्लवम् --

ॐ तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् । यस्यां हिरण्यं
प्रभूर्तिगावोदास्योऽश्वान् विन्देयं पुरुषानहम् । गृहद्वारे चोग्रमपि
दुष्टासुरनिवर्हिषि । पूजां करोमि चार्वङ्गि पल्लवैर्नन्दनोद्भवैः ॥ इति पल्लवम्
स० ।

फलमाला --

ॐ महादेवी च विद्यहे विष्णुपत्नीं च धीमहि तन्नां देवी प्रचादयात् ।
शरत्काले समुद्भुता निशुम्भासुरमर्दिनी । फलमालां वरां देवि गृहाण
सुरपूजिते ॥ इति फलमालां स० ।

रत्नमाला --

ॐ परिवाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रवानिदाशुपे ॥
मुक्ताफलयुतांमालां रत्नवैदूर्यसुप्रभाम् । माणिक्य स्वर्णप्रथितां गृहाणसुरपूजिते
नमः ॥ इति रत्नमालां स० ।

पुष्पमाल्यम् --

ॐ आपः सुजन्तु स्निग्धानिविक्लीत वस मे गृहे । नि च देवी मातरं
श्रियं वासय मे कुले ॥ पद्मशंखजपुष्पादि शतपत्रैर्विचित्रिताम् । पुष्पमालां
प्रयच्छामि गृहाणत्यं सुरेश्वरि ॥ इति पुष्पमालां स० ।

पुष्पाणि --

ॐ मनसः काममाकृतिं वाचः सत्यमशीमहि । पशूनां रूपमन्नस्य मयि

श्रीः श्रयतां यशः ॥ नाना पुष्पविचित्रादङ्ग्यां पुष्पमालां सुशोभनाम् ।
प्रयच्छामि सुपुष्पाणि गृहाणत्वं सुरेश्वरि ॥ इति पुष्पाणि स० ॥

अलङ्कारिणी --

हारकंकणकेयूरमेखलाकुण्डलादिभिः । रत्नाङ्ग्यकुण्डलोपेतं भूषणं
प्रतिगृह्यताम् ॥ अलङ्कारम् स० ।

सुगन्धितद्रव्यम् --

ॐ अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुंज्यायाहेतिं परिबाधमानः ।
हस्तघ्नोविश्वाव्ययुना निविद्वान्युमात्पुमा २३ समपरिपातुविश्वतः ।
चन्दनागरुकर्पूर कुंकुमं रोचनं तथा । कस्तूर्यादि सुगन्धांश्च सर्वाङ्गेषु
विलेषयेत् ॥ इति परिमल (इत्र) द्रव्यं स० ।

अङ्गपूजा --

ॐ दुर्गायै नमः पादौ पूजयामि नमः । ॐ महाकाल्यै नमः गुल्फौ
पूजयामि नमः । ॐ मंगलायै नमः जानुद्वयं पूजयामि नमः । ॐ
कात्यायन्यै नमः उरुद्वयं पूजयामि नमः । ॐ भद्रकाल्यै नमः
कटिपूजयामि नमः । ॐ कमलवासिन्यै नमः नाभि पूजयामि नमः । ॐ
शिवायै नमः उदरं पूजयामि नमः ॐ क्षमायै नमः हृदयं पूजयामि नमः ।
ॐ कौमायै नमः स्तनौ पूजयामि नमः । ॐ उमायै नमः हस्तौ पूजयामि
नमः । ॐ महागौर्यै नमः दक्षिणबाहुं पूजयामि नमः । ॐ वैष्णव्यै नमः
वामबाहुं पूजयामि नमः । ॐ रमायै नमः स्कन्धौ पूजयामि नमः । ॐ
स्कन्दमात्रे नमः कण्ठं पूजयामि नमः । ॐ महिषमर्दिन्यै नमः नेत्रे पूजयामि
नमः । ॐ सिंहवाहिन्यै नमः मुखं पूजयामि नमः । ॐ माहेश्वर्यै नमः
शिरः पूजयामि नमः । ॐ कात्यायन्यै नमः सर्वाङ्गपूजयामि नमः
इत्यङ्गपूजनम् ॥

धूपमः --

ॐ यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् । सूक्तं पञ्च दशर्चं व
श्रोकामः सततं जपेत् । गुग्गुलंगन्धसंयुक्तमगर्वदि समायुतम् । दशङ्गि गृह्य

धूपस्तु भद्रकालि नमोऽन्तुते ॥ धूपमाध्यापयामि नमः ।

दीपम् --

ॐ सरसिजनिलये सरोजहस्ते धवलतरांशुकगन्धमाल्यशोभे । भगवति
हरिमनोज्ञे बल्लभे मनोज्ञे त्रिभुवनभृतिकरि प्रसीव मध्यम् ॥

आज्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया ।

दीपं गृहाण देवेशि ! त्रैलोक्येतिमिरापहम् ॥

श्री दुर्गादेव्यै नमः, दीपं दर्शयामि ।

नैवेद्यम् --

आर्द्रा पुष्करिणीं यष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् ।

सूर्यां हिरण्मयी लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥

अत्रं चतुर्विधं स्वादुरसै पङ्क्तिभिः समन्वितम् ।

नैवेद्यं गृह्यतां देवि ! भक्तिं मे ह्यचवलां कुरु ॥

भगवती-श्रीदुर्गादेव्यै नमः नैवेद्यं निवेदयामि ।

ॐ प्राणाय स्वाहा, अपानाय स्वाहा,

व्यानाय स्वाहा, समानाय स्वाहा, उदानाय स्वाहा,

मध्येपानीयम् उत्तरापोषणं हस्तप्रक्षालनम् मुखप्रक्षालनम् ।

इति आचमनीयं जलं समर्पयामि ।

ऋतुफलम् --

ॐ वाः फलिनीर्या अफला अपुष्पायाश्च पुष्पिणीः । बृहस्पति
प्रसूतास्तानो मुग्धत्वं ७ हसः ॥ नानाफलानि दिव्यानि ऋतुदेशभवानि च ।

पूर्णेःफलैश्च सहितान्यवत्वामर्पयाम्यहम् । श्री दुर्गादेव्यै नमः, फलम्
समर्पयामि ।

पूगीफलताम्बूलम् --

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।

यस्यां हिरण्यं प्रभूतिं गावो दास्योऽश्वान् विन्देयं पुरुषानहम् ॥

एलालवङ्गकस्तूरीकपूरैः पुष्पवासिताम् ।

वीटिकां मुखवासार्थमर्पयामि सुरेश्वरि ॥

भगवत्यै श्रीदुर्गादेव्यै नमः मुखवासार्थं एलालवङ्गादिमिर्युतं

पूगीफलताम्बूलं समर्पयामि ।

दक्षिणाद्रव्यम् --

यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् ।

सूक्तं पञ्चदशर्चं च श्रीकामः सततं जपेत् ॥

पूजाफलसमृद्धयर्थं तवाग्रे स्वर्णमीश्वरि ।

स्थापितं तेन मे प्रीता पूर्णान् कुरु मनोरथान् ॥

श्रीदुर्गादेव्यै नमः, द्रव्यदक्षिणां समर्पयामि ।

आर्तिक्यम् --

ॐ इदं ७ हविः प्रजननं मेऽस्तु दशवीरः ७ सर्वगण ७ स्वस्त्ये ।
आत्मसनि प्रजासनि पशुसनि लोकसन्नभयसनि । अग्निः प्रजां बहुलां मे
करोत्त्वन्नं पयो रेतोऽऽत्मासु धत्त । आ रात्रि पार्थिव ७ रजः पितुरप्रापि
धामभिः । दिवः सदा ७ सि बृहती वितिष्ठसऽआ त्वेपं वर्तते तमः ॥

मन्त्र-पुष्पाञ्जलि --

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् । ते ह नाकं
महिमानः सचन्तय यत्र पूर्वं साद्भ्याः सन्तिदेवाः ।

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्य सायिने । नमोवयं वैश्रवणाय कुर्महे । स मे
कामान् कामकामाय मह्यं । कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु । कुबेराय वैश्रवणाय
महाराजाय नमः ।

ॐ स्वति साम्राज्यं भौज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं
महाराज्यमाधिपत्यमयं समन्तपर्यायी स्यात् सार्वभौमः सार्वयुध
आन्तादापरार्धान् पृथिव्यै समुद्रपर्यतायाऽएकराडिति । तदप्येष
श्लोकोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुतस्याऽवसन् गृहे । आवीक्षितस्य
कामप्रेर्विश्वेदेवाः सभासद इति ।

ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतो मुखो विश्वतो बाहुरुत विश्वतत्पात् ।
सम्वाहुभ्यां धमति सम्पतद्त्रैर्धावाभूमि अनयन् देव एकः ।

सेवन्तिकावकुलचम्पकपाटलाऽब्जैः पुत्रागजातिकरवीररसालपुष्पैः ।

विस्वप्रवालतुलसीदलमञ्जरीभिः त्वां पूजयामि जगदीश्वरि में प्रसीद ॥

नाना सुगन्धि पुष्पाणि यथाकालोद्भवानि च ।

मया पुष्पाञ्जलिः दत्ता गृहाय परमेश्वरि ।

प्रदक्षिणा -

ॐ सप्तास्या सन्नपरिपयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञं तश्चाना ऽअवध्नश्चुरुपं पशुम ॥

फदे पदे या परिपूजकेभ्यः सद्योऽश्वमेधादि फलं ददाति ।

तां सर्वपापक्षय हेतुभूतां प्रदक्षिणां ते परितः करोमि ॥

यानि कानि च पापानि जन्मान्तरकृतानि च ।

तानि सर्वाणि नश्यन्तु प्रदक्षिण पदे पदे ॥

प्रार्थना -

एषा भक्त्या तव विरचिता या मया देवि ! पूजा

स्वीकृत्यैनां सपदि सकलान् मेऽपराधान् क्षमस्व ।

नूनं यत्तव करुणया पूर्णतामेतु सद्यः

सानन्दं मे हृदयकमले तेऽस्तु नित्यं निवासः ॥

या श्रीः स्वयं सुकृतिनां भवनेष्वलक्ष्मीः

पापात्मनां कृतधियां हृदयेषु बुद्धिः ।

श्रद्धा सतां कुलजनप्रभवस्य लज्जा

तां त्वां नताः स्म पालय देवि ! विश्वम् ॥

अनयापद्मजा भगवती श्रीदुर्गादेवी ग्रीयताम् ।

चतुःषष्टिकोष्ठात्मकं वास्तुमण्डलम्

पुनर (क)
विनिर्णय (क)

२४. वेग २५. वेग २६. वेग	रक्त २७. रक्त २८. रक्त	रक्त २९. रक्त ३०. रक्त	रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	रक्त ३३. रक्त ३४. रक्त	रक्त ३५. रक्त ३६. रक्त	रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	रक्त ३९. रक्त ४०. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त
२४. वेग २५. वेग २६. वेग	२७. रक्त २८. रक्त २९. रक्त	३०. रक्त ३१. रक्त ३२. रक्त	३३. रक्त ३४. रक्त ३५. रक्त	३६. रक्त ३७. रक्त ३८. रक्त	३९. रक्त ४०. रक्त ४१. रक्त	४२. रक्त ४३. रक्त ४४. रक्त	४७. रक्त ४८. रक्त ४९. रक्त

(क) २४. वेग
(क) २५. वेग
(क) २६. वेग
(क) २७. रक्त
(क) २८. रक्त
(क) २९. रक्त
(क) ३०. रक्त
(क) ३१. रक्त
(क) ३२. रक्त
(क) ३३. रक्त
(क) ३४. रक्त
(क) ३५. रक्त
(क) ३६. रक्त
(क) ३७. रक्त
(क) ३८. रक्त
(क) ३९. रक्त
(क) ४०. रक्त
(क) ४१. रक्त
(क) ४२. रक्त
(क) ४३. रक्त
(क) ४४. रक्त
(क) ४७. रक्त
(क) ४८. रक्त
(क) ४९. रक्त

आवरणपूजा

प्रथमावरणम्

वामेन तत्त्वमुद्रया तर्पणम् । दक्षिणेन ज्ञानमुद्रया पूजनम् ।

प्रार्थना --

संचिन्मयपरे देवि ! परामृतचरुप्रिये ॥

अनुज्ञां देहि मे मातः ! परिवारार्चनाय ते ॥

यथा -- दक्षिणेना-ऽक्षत-पुष्पादिना पूजयामीति सम्पूज्य

वामकरधृताद्रक्षण्डेन विशंपार्धजलैस्तर्पयाम्येवं सर्वत्र । ही ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै
विच्चे साङ्गायै सपरिवारायै सावरणायै सायुधायै सशक्तिकायै श्रीमहाकाली-

महालक्ष्मी-महासरस्वत्यै नमः, श्रीमहाकाली-महालक्ष्मी-महासरस्वती-श्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

हीं ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै विच्चे साङ्गायै सपरिवारायै सावरणायै सायुधायै सशक्तिकायै श्रीमहाकाल्यै नमः श्रीमहाकाली-श्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।
ही ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै विच्चे साङ्गायै सपरिवारायै सावरणायै सायुधायै सशक्तिकायै श्रीमहालक्ष्म्यै नमः, श्रीमहालक्ष्मीश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।
ही ऐं ह्रीं क्लीं चामुण्डायै विच्चे साङ्गायै सपरिवारायै सावरणायै सायुधायै सशक्तिकायै श्रीमहासरस्वत्यै नमः श्रीमहासरस्वतीश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

विन्दोः परितो गुरुचतुष्टयं पूजयेत् --

हीं गुरवे नमः, गुरुशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं परमगुरवे नमः परम गुरुशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं परात्परगुरवे नमः, परात्परगुरुशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं परमेष्टिगुरवे नमः, परमेष्टिगुरुशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

पङ्कजं पूजयेत् -- ह्रीं ऐं हृदयाय नमः, हृदयशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं शिरसे नमः, शिरःशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्लीं शिखायै नमः शिखाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं चामुण्डायै कवचाय नमः, कवचशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं विच्चे नेत्रत्रयाय नमः, नेत्रशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । मूलेन अस्त्राय नमः, अस्त्रशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

प्रथमावरणदेवताभ्यो नमः, सर्वोपचारार्थं गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।

सामान्यार्घजलमादाय -- एताः प्रथमावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु ।

पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धि मे देहि शरणागतवत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं प्रथमावरणार्चनम् ॥१॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन प्रथमावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिपुद्गया प्रणमेत् ।

इति प्रथमावरणम् ।

द्वितीयावरणम् --

त्रिकोणे स्वाग्रादिप्रादक्षिण्येन पूजयेत् -- ह्रीं सावित्र्या सह विधात्रे नमः,
विधातृशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं श्रिया सह विष्णवे नमः,
विष्णुशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं उमया सह शिवाय नमः,
शिवशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्षुं सिंहाय नमः,
सिंहशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं हुं महिषाय नमः,
महिषशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

द्वितीयावरणदेवताभ्यो नमः, गन्धं पुष्पं च समर्पयामि ।

सामान्यार्धजलमादाय, एताः द्वितीयावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः
सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु ।

पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सले ॥

भक्त्या समर्पये तुभ्यं द्वितीयावरणार्चनम् ॥२॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन द्वितीयावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।
इति द्वितीयावरणम् ।

तृतीयावरणम् --

षट्कोणेऽग्नीशासुरवायव्ये मध्ये दिक्षु च पूजयेत्-ह्रीं ऐं नन्दजायै नमः
नन्दजाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं रक्तदन्तिकायै नमः ।
रक्तदन्तिकाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्लीं शाकम्भर्यै नमः
शाकम्भरीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं हुं दुर्गायै नमः
दुर्गाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं हुं भीमायै नमः । ह्रीं
भीमाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं भ्रामर्यै नमः भ्रामरीशक्तिश्रीपादुकां
पूजयामि तर्पयामि । तृतीयावरणदेवताभ्यो नमः गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।
सामान्यार्धजलमादाय, एतास्तृतीयावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः
सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु । पुष्पाञ्जलि मादाय ।

अभीष्टसिद्धि मे देहि शरणागतवत्सले ! ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं तृतीयावरणार्चनम् ॥३॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन तृतीयावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति तृतीयावरणम् ।

चतुर्थावरणम् --

ततोऽष्टपत्रे स्वाग्रादिप्रादक्षिण्येन पूजयेत् --

हीं ऐं ब्राह्म्यैः नमः, ब्राह्मीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं
माहेश्वर्यै नमः, माहेश्वरीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं क्लीं कौमार्यै
नमः, कौमारीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं वैष्णव्यै नमः,
वैष्णवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं लूं वाराह्यै नमः,
वाराहीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं क्षूं नारसिंह्यै नमः,
नारसिंहीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं लं ऐन्द्र्यै नमः,
ऐन्द्रीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं स्त्र्यै चामुण्डायै नमः,
चामुण्डाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

मध्ये -- हीं लक्ष्म्यै नमः, लक्ष्मीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

चतुर्थावरणदेवताभ्यो नमः, गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।

सामान्यार्घजलमादाय -- एताश्चतुर्थावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः
सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु ।

पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धि मे देहि शरणागतवत्सले ! ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं चतुर्थावरणार्चनम् ॥४॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन चतुर्थावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति चतुर्थावरणम् ।

पञ्चमावरणम्

ततश्चतुर्विंशतिदले स्वाग्रादिप्रादक्षिण्येन -- हीं विं विष्णुमायायै नमः, विष्णु-
मायाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । हीं चं चेतनायै नमः, चेतनाशक्ति-

श्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं वुं वुद्ध्यै नमः, वुद्धिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं निं निद्रायै नमः, निद्राशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्षुं क्षुधायै नमः, क्षुधाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं छां छायायै नमः, छायाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं शं शक्त्यै नमः, शक्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं तृ तृणायै नमः, तृणाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं जां जात्यै नमः, जातिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं लं लज्जायै नमः, लज्जाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं शां शान्त्यै नमः, शान्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं श्रं श्रद्धायै नमः, श्रद्धाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं कां कान्त्यै नमः, कान्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं लं लक्ष्म्यै नमः, लक्ष्मीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं धृं धृत्यै नमः, धृतिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं वृं वृत्त्यै नमः, वृत्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं श्रुं श्रुत्यै नमः, श्रुतिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं स्मं स्मृत्यै नमः, स्मृतिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं दं दयायै नमः, दयाशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं तुं तुष्ट्यै नमस्तुष्टिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं पुं पुष्ट्यै नमः, पुष्टिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं मां मातृभ्यो नमः, मातृशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं भ्रां भ्रान्त्यै नमः, भ्रान्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

पञ्चमावरणदेवताभ्यो नमः गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।
सामान्यार्घजलमादाय, एताः पञ्चमावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः
सशक्तिकाः पूजितारत्तर्पिताः सन्तु । पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतयत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं पञ्चमावरणार्चनम् ॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन पञ्चमावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति पञ्चमावरणम् ।

षष्ठावरणम् --

भूपुरे कोणचतुष्टये आग्नेयादिकोणमारभ्य -- ह्रीं गं गणपतये नमः
गणपतिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्षं क्षेत्रपालाय नमः
क्षेत्रपालशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं वं बटुकाय नमः
बटुकशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं यां योगिन्यै नमः
योगिनीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । षष्ठावरणदेवताभ्यो नमः गन्धं
पुष्पं समर्पयामि ।

सामान्यार्जजलमादाय, एताः षष्ठावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः
सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु ।

पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं षष्ठावरणार्चनम् ॥६॥

पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा । अनेन षष्ठावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति षष्ठावरणम् ।

सप्तमावरणम् --

पूर्वादिदशदिक्षु -- ह्रीं लं इन्द्राय नमः इन्द्रशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि
तर्पयामि । ह्रीं रं अग्नये नमः अग्निशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं
यं यमाय नमः यमशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं क्षं निर्वृत्तये नमः
निर्वृत्तिशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं वं वरुणाय नमः
वरुणशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं यं वायवे नमः वायुशक्तीश्रीपादुकां
पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं सं सोमाय नमः सोमशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि
तर्पयामि । ह्रीं हं ईशानाय नमः ईशानशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।
ह्रीं व्रं ब्रह्मणे नमः ब्रह्मशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं अनन्ताय
नमः अनन्तशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । सप्तमावरणदेवताभ्यो नमः
गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।

सामान्यार्जजलमादाय, एताः सप्तमावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः
सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु । पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं सप्तमावरणार्चनम् ॥७॥

पुष्पाञ्जलिं दत्वा । अनेन सप्तमावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति सप्तमावरणम् ।

अष्टमावरणम् --

तदबहिः पूर्वादिषु -- ह्रीं वं वज्राय नमः वज्रशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि
तर्पयामि । ह्रीं शं शक्त्यै नमः शक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं दं
दण्डाय नमः दण्डशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं खं खड्गाय नमः
खड्गशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं पां पाशाय नमः
पाशशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं अं अङ्कुशाय नमः अङ्कु
शशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं गं गदाय नमः गदाशक्तिश्रीपादुकां
पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं त्रिं त्रिशूलाय नमः त्रिशूलशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि
तर्पयामि । ह्रीं पं पद्माय नमः पद्मशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । ह्रीं
चं चक्राय नमः चक्रशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । अष्टमावरणदेवताभ्यो
नमः गन्धं पुष्पं समर्पयामि ।

सामान्याघजलमादाय -- एताः अष्टमावरणदेवताः सांगाः सपरिवाराः
सायुधाः सशक्तिकाः पूजितास्तर्पिताः सन्तु ।

पुष्पाञ्जलिमादाय --

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यंमष्टमावणार्चनम् ॥

पुष्पाञ्जलिं दत्वा । अनेनाष्टमावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इत्यष्टमावरणम् ।

नवमावरणम् --

कलशात् पूर्वादिदिक्षु -- ह्रीं वज्रहस्तायै गजारूढायै कादम्बरीदेव्यै नमः
कादम्बरीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । शक्तिहस्तायै अन्नवाहनायै
उल्कादेव्यै नमः उल्कादेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । दण्डहस्तायै
महिषारूढायै करालीदेव्यै नमः करालीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।
खड्गहस्तायै शव्वाहनायै रक्ताक्षीदेव्यै नमः रक्ताक्षीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि

तर्पयामि । पाशहस्तायै मकरवाहनायै श्वेताक्षीदेव्यै नमः
 श्वेताक्षीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । अंकुशहस्तायै मृगवाहनायै
 हरिताक्षीदेव्यै नमः हरिताक्षीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।
 गदाहन्तायै सिंहारूढायै यक्षिणीदेव्यै नमः यक्षिणीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि
 तर्पयामि । शूलहस्तायै वृषभवाहनायै कालीदेव्यै नमः कालीदेवीशक्तिश्रीपादुकां
 पूजयामि तर्पयामि । पद्महस्तार्थं हंसवाहनायै सुरज्येष्ठादेव्यै नमः
 सुरज्येष्ठादेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि । चक्रहस्तायै सर्पवाहनायै
 सर्पराज्ञीदेव्यै नमः सर्पराज्ञीदेवीशक्तिश्रीपादुकां पूजयामि तर्पयामि ।

नवमावरणदेवताभ्यो नमः गन्धं पुष्पं समर्पयामि । सामान्यार्घजलमादाय,
 एताः नवमावरणदेवताः साङ्गाः सपरिवाराः सायुधाः सशक्तिकाः
 पूजितास्तर्पिताः सन्तुः । पुष्पाञ्जलिमादाय,

अभीष्टसिद्धिं मे देहि शरणागतवत्सले ।

भक्त्या समर्पये तुभ्यं नवमावरणार्चनम् ॥

पुष्पाञ्जलिं दत्वा । अनेन नवमावरणदेवतापूजनेन त्रिगुणात्मिका
 श्रीदुर्गादेवता प्रीयताम् । योनिमुद्रया प्रणमेत् ।

इति नवमावरणम् ।

नवदुर्गापूजनम् --

हस्तेगन्धाक्षतपुष्पाणि गृहीत्वा --

प्रथमं शैलपुत्री पूजनम्

वन्दे वाञ्छितलाभाय चन्द्रार्धकृतशेखराम् ।

वृषारूढां शूलधरां शैलपुत्री यशस्विनीम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः शैलपुत्रि ! इहागच्छ इहतिष्ठ ।

शैलपुत्र्यै नमः शैलपुत्रीमावाहयामि, स्थापयामि, पूजयामि ।

ब्रह्मचारिणी पूजनम् --

दधानां करपद्माभ्यामक्षमालाकमण्डलू ।

देवी प्रसीदतु मयि ब्रह्मचारिण्यनुत्तमा ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः ब्रह्मचारिणि ! इहागच्छ इहतिष्ठ ब्रह्मचारिण्यै नमः
 ब्रह्मचारिणीमावाहयामि, स्थापयामि, पूजयामि ।

17

चन्द्रघण्टा पूजनम् --

अण्डजप्रवरारूढा चण्डकोपार्धटीयुता ।

प्रसीद तनुतां मह्यं चन्द्रघण्टेति विश्रुता ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः चन्द्रघण्टे इहागच्छ इहतिष्ठ चन्द्रघण्टायै नमः ।

चन्द्रघण्टामावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

कूष्माण्डा पूजनम् --

सुरासम्पूर्णकलशं रुधिराप्लुतमेव च ।

दधाना हस्तपद्माभ्यां कूष्माण्डा शुभदास्तु मे ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कूष्माण्डे इहागच्छ इहतिष्ठ, कूष्माण्डायै नमः

कूष्माण्डामावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

स्कन्दमाता पूजनम् --

सिंहासनगता नित्यं पद्माञ्जितकरद्वया ।

शुभदास्तु सदा देवी स्कन्दमाता यशस्विनी ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः स्कन्दमातः ! इहागच्छ इहतिष्ठ, स्कन्दमात्रे नमः

स्कन्दमातरावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

कात्यायनी पूजनम् --

चन्द्रहासोज्ज्वलकरा शार्दूलवरवाहना ।

कात्यायनी शुभं दद्याद् देवी दानवघातिनी ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कात्यायनि ! इहागच्छ इहतिष्ठ, कात्यायन्यै नमः ।

कात्यायनीमावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

कालरात्री पूजनम् --

करालरूपा कालाब्जसमानाकृतिविग्रहा ।

कालरात्रिः शुभं दद्यात् देवी चण्डादृहासिनी ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः कालरात्रि ! इहागच्छ इहतिष्ठ, कालरात्र्यै नमः ।

कालरात्रीमावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

महागौरी पूजनम् --

श्वेतहस्तिसमास्त्रा श्वेताम्बरधरा शुचिः ।

महागौरी शुभं दद्यान्महादेवप्रमोददा ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः महागौरि ! इहागच्छ इहतिष्ठ, महागौर्यै नमः ।
महागौरीमावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

सिद्धिदा पूजनम् --

सिद्धगन्धर्वयक्षाद्यैरसुरैरमरैरपि ।

संव्यमाना सदा भूयात् सिद्धिदा सिद्धिदायिनी ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धिदे ! इहागच्छ इहतिष्ठ, सिद्धिदायै नमः ।
सिद्धिदामावाहयामि स्थापयामि पूजयामि ।

अखण्डदीपपूजनम् --

सुप्रकाशो महादीप्तः सर्वतस्तिमिरापहः ।

स-वाह्याभ्यन्तर ज्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् ॥

ॐ अग्निज्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहा । अग्निर्व्वर्च्यो ज्योतिर्व्वर्च्यः स्वाहा सूर्यो व्वर्च्यो ज्योतिर्व्वर्च्यः
स्वाहा । ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा ।

दीपस्थदेवताभ्यो नमः, सर्वोपचारार्थं गन्धा-ऽक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ।
इति सम्पूज्य, प्रार्थयेत् ।

दीप-प्रार्थना --

भो दीप ! देवरूपस्त्वं कर्मसाक्षी ह्यविघ्नकृत् ।

यावत् कर्ममाप्तिः स्यात्तावदत्र स्थिरो भव ॥

बलिदानम् --

‘नारिकेलवलयं नमः’ इत्यनेन पञ्चोपचारैः नारिकेलं सम्पूज्य, देव्याः
पुरतः ‘नारिकेलवलि तुभ्यं समर्पयामि’ इत्युक्त्वा, नवार्णमन्त्रेण वीरासनमुद्रया
एकहस्तेन एकवारमेव बलिं स्फोटयित्वा देव्यै निवेदयेत् ।

वटुक-कुमारिका-पूजनम्

हस्ते-ऽक्षत -- पुष्पाणि गृहीत्वा,

कर-कलित-कपालः कुण्डली-दण्डपाणिस्तरुण-तिमिरनील-व्यालयज्ञोपवीती ।

कतुसमयरापर्या विघ्नविच्छेदहेतु र्जयति वटुकनाथः सिद्धिदः साधकानाम् ॥

इति श्लोकं पठित्वा, 'वं वटुकाय नमः' इत्यनेन वटुकम् सम्पूजयेत् ।

मन्त्राक्षरमयीं देवीं मातृणां रूपधारिणीम् ।

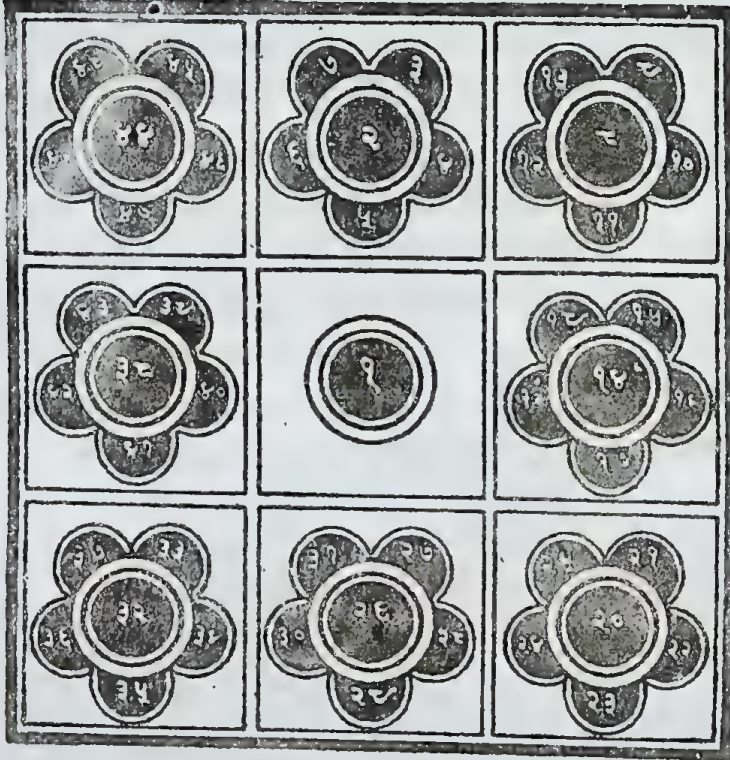
नवदुर्गात्मिकां साक्षात् कन्यामावाहयाम्यहम् ॥

१. कुमारी -- सर्वस्वरूपे ! सर्वेशे ! सर्वशक्ति स्वरूपिणि ।
पूजां गृहाण कौमारि ! जगन्मातर्नमोस्तु ते ।
२. त्रिमूर्ति -- त्रिपुरां त्रिपुराधारां त्रिवर्ग-ज्ञान-रूपिणीम् ॥
त्रैलोक्य वन्दितां देवीं त्रिमूर्तिं पूजयाम्यहम् ॥
३. कल्याणी -- कलात्मिका कलातीतां कारुण्यहृदयां शिवाम् ।
कल्याण-जननी देवीं कल्याणीं, पूजयाम्यहम् ॥
४. रोहिणी -- अणिमादि गुणाधारामकाराद्यक्षरात्मिकाम् ।
अनन्तां शक्तिकां लक्ष्मीं रोहिणीं पूजयाम्यहम् ॥
५. कालिका -- कामचारां शुभं कान्तां कालचक्रस्वरूपिणीम् ।
कामदां करुणोदारां कालिकां पूजयाम्यहम् ॥
६. चण्डिका -- चण्डवीरां चण्डमायां चण्डमुण्डप्रभञ्जनीम् ॥
पूजयामि सदा देवीं चण्डिकां चण्डविक्रमाम् ॥
७. शाम्भवी -- सदानन्दकरीं शान्तां सर्वदेव नमस्कृताम् ।
सर्व भूतात्मिकां लक्ष्मीं शाम्भवीं पूजयाम्यहम् ॥
८. दुर्गा -- दुर्गमे दुस्तरे कार्ये भवदुःखविनाशिनीम् ।
पूजयामि सदा भक्त्या दुर्गाः दुर्गतिनाशिनीम् ॥
९. सुभद्रा -- सुन्दरी स्वर्णवर्णाभां सुखसौभाग्यदायिनीम् ।
सुभद्रजननीं देवीं सुभद्रां पूजयाम्यहम् ॥

“कुमार्यै नमः” इत्यनेन कुमारीं व सम्पूज्य, तयोर्भाले तिलकं कृत्वा,
मिष्टान्न दक्षिणां च दत्त्वा प्रणमेत् ।

क्षेत्रपालमण्डलदेवताचक्रमिदम्

क्षेत्रपाल-चक्र

दुर्गोपनिषत्कल्पद्रुमसम्मतम्

देव्या विशेषहवनविधानम्

अ० मन्त्राः

संख्या वस्तुनाम

१. वलादाकृष्यमोहाय -

५६ शर्करा

१ आस्तीर्य शेषमभजत -

६७ कमलबीज कमलगट्टा

१ वाच्चेताभ्यामिति तदा -

१०० कर्पूर

१ विलोक्य ताभ्यां गदितो --

१०१ कमलगट्टा

१ तथेत्युक्त्वा भगवती --

१० मधु-केला गुग्गुल नागर पान

प्रथमाध्यायस्य “खड्गिनीत्यारभ्य ८० अहमीशान एवच” ८४ यावत्
पञ्चभिर्मन्त्रैर्हवनं न करणीयम्, तत्तत्परिवर्ते मूलमन्त्रेण पञ्चाहुतयो देया ।

अध्यायान्ते मधुपुष्पद्वारा ॐ सांगायै सपरिवारायै सशक्तिकायै सायुधायै
सवाहनायै वाग्भववीजाधिष्ठातृमहाकाल्यै नमः स्वाहा इति एकाहुतिर्दया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
२ अस्त्राण्यनेकरूपाणि.....	२८ कर्पूर
२ श्येनानुकारिणः प्रणान्.....	६० सरसों
२ क्षणेन तन्महासैन्य.....	६७ राई
२ देव्या गणैश्चतै.....	६९ पुष्प विल्वपत्र

द्वितीयाध्यायान्ते तु गुगुलसहितेन ॐ सांगायै सपरिवारायै सशक्तिकायै
सायुधायै सवाहनायै वीजाधिष्ठात्र्ये महालक्ष्म्यै नमः स्वाहा । एकैवाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
३ विडालस्यासिना	२० निम्बू कागजी
३ ततः क्रुद्धा जगन्माता	३४ गुडं, दुग्ध
३ गर्ज गर्ज क्षणं मूढ --	३८ मधु
३ अर्धनिष्क्रान्त एवासौ	४२ धिया (लोकी)
३ तुष्टुवुस्तां सुरा देवी --	४४ पान -- सुपारी

तृतीयाध्यायान्ते तु माषदधिगुगुलहविःसहिता ॐ सांगायै सपरिवारायै
सशक्तिकायै सायुधायै सवाहनायै अष्टाविंशतिवर्णात्मिकायै महालक्ष्म्यै नमः
स्वाहा एकैवाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
४ देव्या यया ततमिदं जगदा --	३ कदली फल
४ हेतुः समस्तजगतां त्रिगु.....	७ बिल्व फल
४ यस्याः समस्तसुरता समु.....	८ श्वेतचन्दन
४ मेघासि देवि ! विदिता.....	११ कर्पूर
४ त्रैलोक्यमेतदखिलं.....	२३ शरीफा (सीताफल)

४ एवं स्तुता सुरेदिव्यः.....	२९	रक्तचन्दन
४ भक्त्या समस्तैस्त्रि.....	३०	धूप
४ रक्षणाय च लोकानां.....	४२	तिल-धूप-मधु

“चतुर्याध्यायै तु अध्यायस्थ प्रथममन्त्रादारभ्य” खड्गशूलगदादीनि इति मन्त्र पर्यन्तं पायसेन अथवा जवागुना (हलवा) आहुतिविधानं वर्तते । अत्र केचित् “शूलेनचारम्य खड्गशूलगदादीनि पर्यन्तं लमन्त्रेण वृहद्वेलया आहुतिविधानं वदन्ति । अध्यायान्ते तु घृतपायसवागुभिः ॐ सांगायै सपरिवारायै सशक्तिकायै सायुधायै सवाहनायै त्रिवर्णात्मिकायै त्रिशक्त्यै महालक्ष्म्यै नमः स्वाहा । इति मन्त्रेण एकाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या	वस्तुनाम
५ नमो देव्यै महादेव्यै —	९	हलुवा
५ रौद्रायै नमो नित्यायै —	१०	आमला
५ कल्याण्यै प्रणतां वृद्धयै —	११	भोजपत्र
५ निधिरेय महापद्मः —	९६	कमलगट्टा
५ यो मां जयति संग्रामे —	१२०	कज्जल
५ तदागच्छत शुम्भोत्र —	१२१	हिंगुल
५ स त्वं गच्छ —	१२९	ताम्बूल-सुपारी इक्षु

पञ्चमाध्यायान्ते श्वेतचन्दनकुंकुमं विल्वपत्रोपरि धृत्वा ॐ सांगायै सपरिवारायै सशक्तिकायै सायुधायै सवाहनायै विष्णुमायादि चतुर्विंशति देव्यै सरस्वत्यै नमः स्वाहा । मन्त्रेणानेन एकाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या	वस्तुनाम
६ हे घृप्रलोचनाशु त्व स्वसे —	४	गुग्गुल
६ इत्युक्तः सोऽभ्यधावताम् —	१३	निम्बूविजौरा
६ विच्छिन्नबाहुशिरसः —	१८	केसर
६ क्षणेन तब्दलं सर्व —	१९	राई
६ श्रुत्वा तमसुरं देव्या —	२०	सुपारी — लोहवान् कमलगट्टा
६ केशेष्वाकृष्य वध्वा —	२३	भोजपत्र
६ तस्यां हतायां दुष्टायाम् —	२४	इक्षु -- कनेर -- पुष्प

पठ्ठाध्यायान्ते कूष्माण्डेन ॐ सांगायै सपरिवारायै सशक्तिकायै सायुधायै
सवाहनायै धूम्रक्ष्यै शक्त्यै नमः स्वाहा, एकाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
७ ततः कोप-चकार --	५ कस्तूरी
७ उत्थाय च महासिंहं --	१९ कदलीफल
७ शिरश्चण्डस्य काली च --	२३ निम्बूविजौरा
७ तावानीतौ ततो दृष्ट्वा	२६ कमलगट्टा
७ यस्माञ्चण्डं च मुण्डडं च --	२७ चिरौजी

सप्तमाध्यायान्ते चिरञ्जिवीजं: सितावादामलज्जावन्तिपुष्पाणि समेत्य
ॐ सांगायै० कर्पूरवीजाधिष्ठात्र्यै कालीचामुण्डादेव्यै नमः स्वाहा । एकाहुतिः
देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
८ इति मातृगणं क्रुद्धं --	३९ सरसों
८ रक्तविन्दुर्यदा भूमौ --	४१ लाल चन्दन
८ भक्ष्यमाणास्त्यया चोग्रा --	५६ लाल चन्दन
८ मुखेनकाली जगृहे	५७ लाल चन्दन
८ तांश्चखादाय चामुण्डा --	६० इक्षु
८ जघान रक्तबीजं --	६१ लाल चन्दन
८ नीरक्तश्च महोपाल --	६२ विजोर निम्बू

अष्टमाध्यायान्ते रक्तचन्दनमधुसहिता ॐ सङ्गायै० प्रष्टमातृसहितायै
रक्ताक्ष्यै देव्यै नमः स्वाहा । एका आहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	संख्या वस्तुनाम
९ विचित्रमिदमाख्यातं --	२ निम्बू विजौरा
९ ततः परशुहस्तं तमायान्तं --	१६ कपीठ (चूक)
९ पूरयामास ककुभोनिज --	२० केशर
९ भिन्नस्य तस्य शूलेन --	३५ निम्बू विजौरा
९ तस्य निष्क्रामतो देवी --	३६ कण गुग्गुल और इन्द्र जौ
९ केचिद्विनेशुरसुराः के	४१ पान-सुपारी वेलगिरी

नवमाध्यायान्ते विजौराजावित्रिसहिता ॐ साङ्गायै० भैरव्यै देव्यै नमः
स्वाहा । एकाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	सं० वस्तुनाम
१० निशुम्भं निहितं --	२ केशर कस्तूरी
१० तमायान्तं ततो देवी --	२६ पक्का केला
१० स गतासुः पपातोर्व्याम् --	२७ भोजपत्र
१० जवज्वलुश्चाग्नयः --	३२ इन्द्र जौ कमलगट्टा वटपत्रमे देवें

दरामान्ते कस्तूरीसहिता ॐ साङ्गायै० सिंहासनाधिष्ठात्र्यै
त्रिशूलधारिण्यै देव्यै नमः स्वाहा इति मन्त्रेण एकाहुतिः देया ।

अ० मन्त्राः	सं० वस्तुनाम
११ त्वं वैष्णवी शक्तिरनन्त --	५ विजौरा निम्बू
११ रोगानशेषानपहंसि --	२९ राई या काली मिरीच गिलोय
११ सर्वावाधा प्रशमनं त्रै --	३९ काली मिरीच
११ वैवश्वतेन्तरे प्राप्ते --	४१ सरसां
११ भक्षयन्त्याश्चतानुग्रान् --	४४ अनार पुष्प या दाना
११ ततो मां देवताः स्वर्गे --	४५ मजीठ
११ भूयश्चशतवार्षिक्या --	४६ नारंगी
११ ततःशतेन नेत्राणां --	४७ कमलगट्टा
११ शाकम्भरीति विख्याति --	४९ सोआ पालक
११ भ्रामरीति मां लोका --	५४ काली मिर्च
११ तदा तदावतीर्याहं --	५५ सरसों

एकादशाध्यायस्य प्रथममन्त्रात् आरम्य अष्टाविंशतिमन्त्रं यावत् पायसेन
यवागुना वा आहुतयः देयाः । अस्याध्यायस्य चतुर्विंशति मन्त्रात् अष्टाविंशति
मन्त्रं यावत् मूलमन्त्रेणैव हवनं विधेयम् । एकादशान्ते कपूरिणं वा पायसेन
वा शर्करया वा घृतेन ॐ साङ्गायै० नारायण्यै देव्यै नमः स्वाहा । एकाहुतिः
देया ।

अ० मन्त्राः

- १२ एभिः स्तवैश्च मां नित्यं --
 १२ बलिप्रदाने पूजायां --
 १२ सर्वावाधाविनिर्मुक्तो --
 १२ उपसर्गाः शमं यान्ति --
 १२ सर्वं ममैतन्माहात्म्यम् --
 १२ पश्यतामेव देवानां तत्रैवाऽन्तर --
 १२ सैवकाले महामारी --
 १२ स्तुता सम्पूजिता पुण्यैः --

संख्या वस्तुनाम

- २ अगर
 १० पेड़ा
 १३ छोटी एलायची
 १७ भोजपत्र
 २० लोंग-विजौरा-पुष्प कपूर
 ३३ सर्वोपधि
 ३९ अनारफल का छिलका
 ४९ पुष्प

द्वादशाध्यायसमाप्तौ अगरकेशरकस्तूरीपुष्पाणि सम्मेल्य ॐ साङ्गायै०
 वालायै त्रिपुरसुन्दर्यै देव्यै नमः स्वाहा । एकाहुतिः देया ।

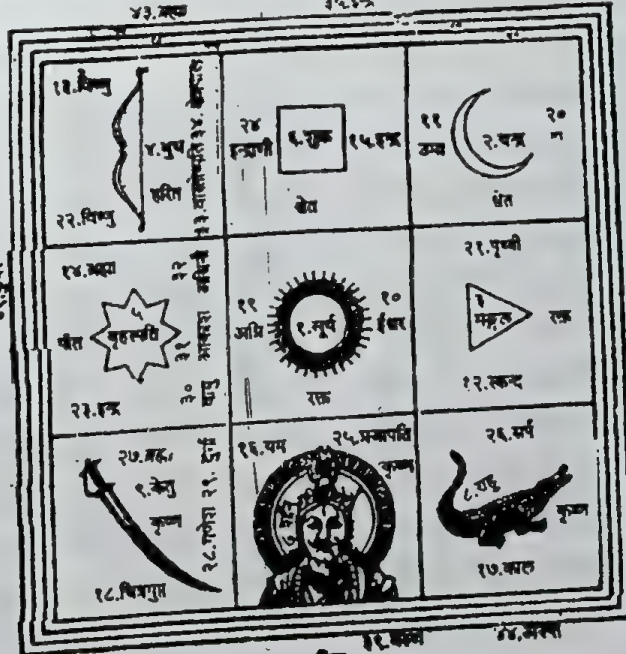
अ० मन्त्राः

- १३ ददतुस्तौ बलिं चत --
 १३ ततो वद्रे नृपो राज्य --
 १३ सूर्याज्जन्म समा --

संख्या वस्तुनाम

- १२ गुड पुष्प
 १७ काली मिर्च
 २९ पान-सुपारी

त्रयोदशाध्यायसमाप्ते श्वेततिलकेशरकर्पूरश्चेतपुष्पैः ॐ साङ्गायै० श्रियै
 त्रिपुरसुन्दर्यै महावैष्णव्यै देव्यु नमः स्वाहा । एकाहुतिः देया ।

॥ अथ वास्तुमण्डलदेवतानां होमः ॥

- १ ॐ ब्रह्मणे नमः स्वाहा । २६ ॐ यमाय नमः स्वाहा ।
 २ ॐ अर्यम्णे नमः स्वाहा । २७ ॐ गन्धर्वाय नमः स्वाहा ।
 ३ ॐ विवस्वते नमः स्वाहा । २८ ॐ भृङ्गराजाय नमः स्वाहा ।
 ४ ॐ मित्राय नमः स्वाहा । २९ ॐ मृगाय नमः स्वाहा ।
 ५ ॐ पृथ्वीधराय नमः स्वाहा । ३० ॐ पितृभ्यो नमः स्वाहा ।
 ६ ॐ सावित्राय नमः स्वाहा । ३१ ॐ दौवारिकाय नमः स्वाहा ।
 ७ ॐ सावित्रे नमः स्वाहा । ३२ ॐ सुग्रीवाय नमः स्वाहा ।
 ८ ॐ विबुधाधिपाय नमः स्वाहा । ३३ ॐ पुष्पदन्ताय नमः स्वाहा ।
 ९ ॐ जयाय नमः स्वाहा । ३४ ॐ वरुणाय नमः स्वाहा ।
 १० ॐ राजयक्ष्मणे नमः स्वाहा । ३५ ॐ असुराय नमः स्वाहा ।
 ११ ॐ रुद्राय नमः स्वाहा । ३६ ॐ शोषाय नमः स्वाहा ।
 १२ ॐ अद्भ्यो नमः स्वाहा । ३७ ॐ पापाय नमः स्वाहा ।
 १३ ॐ आपवत्ताय नमः स्वाहा । ३८ ॐ रोगाय नमः स्वाहा ।
 १४ ॐ शिखिने नमः स्वाहा । ३९ ॐ अहये नमः स्वाहा ।
 १५ ॐ पर्जन्याय नमः स्वाहा । ४० ॐ मुख्याय नमः स्वाहा ।
 १६ ॐ जयन्ताय नमः स्वाहा । ४१ ॐ भल्लाटाय नमः स्वाहा ।
 १७ ॐ कुलिशाय नमः स्वाहा । ४२ ॐ सोमाय नमः स्वाहा ।
 १८ ॐ सूर्याय नमः स्वाहा । ४३ ॐ सर्पाय नमः स्वाहा ।
 १९ ॐ सत्याय नमः स्वाहा । ४४ ॐ आदित्ये नमः स्वाहा ।
 २० ॐ भृशाय नमः स्वाहा । ४५ ॐ दित्ये नमः स्वाहा ।
 २१ ॐ आकाशाय नमः स्वाहा । ४६ ॐ चरक्ये नमः स्वाहा ।
 २२ ॐ वायवे नमः स्वाहा । ४७ ॐ विदार्ये नमः स्वाहा ।
 २३ ॐ पूष्णे नमः स्वाहा । ४८ ॐ पूतनाये नमः स्वाहा ।
 २४ ॐ वितधाय नमः स्वाहा । ४९ ॐ पापराक्षस्ये नमः स्वाहा ।
 २५ ॐ गृहक्षताय नमः स्वाहा । ५० ॐ स्कन्दाय नमः स्वाहा ।

- ५१ ॐ अर्वम्णे नमः स्वाहा । ५८ ॐ वरुणाय नमः स्वाहा ।
 ५२ ॐ जृम्भकाय नमः स्वाहा । ५९ ॐ वायवे नमः स्वाहा ।
 ५३ ॐ पिलिपिच्छाय नमः स्वाहा । ६० ॐ कुबेराय नमः स्वाहा ।
 ५४ ॐ इन्द्राय नमः स्वाहा । ६१ ॐ ईशानाय नमः स्वाहा ।
 ५५ ॐ अग्नये नमः स्वाहा । ६२ ॐ ब्रह्मणे नमः स्वाहा ।
 ५६ ॐ यमाय नमः स्वाहा । ६३ ॐ अनन्ताय नमः स्वाहा ।
 ५७ ॐ निर्ऋतये नमः स्वाहा ।

इति वास्तुमण्डलदेवतानां होमः ॥

अथ श्रीमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीसमन्वितगजाननादिचतुः-

षष्टियोगिनीनां होमः ॥

- १ ॐ महाकाल्यै नमः स्वाहा । १८ ॐ कुब्जायै नमः स्वाहा ।
 २ ॐ महालक्ष्म्यै नमः स्वाहा । १९ ॐ विकटलोचनायै नमः स्वाहा ।
 ३ ॐ महासरस्वत्यै नमः स्वाहा । २० ॐ शुष्कोदयै नमः स्वाहा ।
 ४ ॐ गजाननायै नमः स्वाहा । २१ ॐ ललज्जिह्वायै नमः स्वाहा ।
 ५ ॐ सिंहमुख्यै नमः स्वाहा । २२ ॐ ऽश्वदष्टायै नमः स्वाहा ।
 ६ ॐ गृध्रास्यायै नमः स्वाहा । २३ ॐ वानराननायै नमः स्वाहा ।
 ७ ॐ काकतुण्डिकायै नमः स्वाहा । २४ ॐ रुक्षाक्ष्यै नमः स्वाहा ।
 ८ ॐ उष्ट्रमीवायै नमः स्वाहा । २५ ॐ केकराक्ष्यै नमः स्वाहा ।
 ९ ॐ हयग्रीवायै नमः स्वाहा । २६ ॐ बृहत्तुण्डायै नमः स्वाहा ।
 १० ॐ वाराह्यै नमः स्वाहा । २७ ॐ सुराप्रियायै नमः स्वाहा ।
 ११ ॐ शरभाननायै नमः स्वाहा । २८ ॐ कपालहस्तायै नमः स्वाहा ।
 १२ ॐ उलूकिकायै नमः स्वाहा । २९ ॐ रक्ताक्ष्यै नमः स्वाहा ।
 १३ ॐ शिवारावायै नमः स्वाहा । ३० ॐ शुक्ल्यै नमः स्वाहा ।
 १४ ॐ मयूर्यै नमः स्वाहा । ३१ ॐ श्येन्यै नमः स्वाहा ।
 १५ ॐ विकटाननायै नमः स्वाहा । ३२ ॐ कपोतिकायै नमः स्वाहा ।
 १६ ॐ अष्टयक्रायै नमः स्वाहा । ३३ ॐ पाशहस्तायै नमः स्वाहा ।
 १७ ॐ कोटराक्ष्यै नमः स्वाहा । ३४ ॐ दण्डहस्तायै नमः स्वाहा ।

- ३५ ॐ प्रचण्डायै नमः स्वाहा । ५२ ॐ वृषाननायै नमः स्वाहा ।
 ३६ ॐ चण्डविक्रमायै नमः स्वाहा । ५३ ॐ व्यात्तास्यायै नमः स्वाहा ।
 ३७ ॐ शिशुघ्न्यै नमः स्वाहा । ५४ ॐ धूमनिःश्वासायै नमः स्वाहा ।
 ३८ ॐ पापहन्त्र्यै नमः स्वाहा । ५५ ॐ व्योमैकचरणोर्ध्वदशे नमः स्वाहा ।
 ३९ ॐ काल्यै नमः स्वाहा । ५६ ॐ तापिन्यै नमः स्वाहा ।
 ४० ॐ रुधिरपायिन्यै नमः स्वाहा । ५७ ॐ शोषणीदृष्ट्यै नमः स्वाहा ।
 ४१ ॐ वसाधयायै नमः स्वाहा । ५८ ॐ कोट्यै नमः स्वाहा ।
 ४२ ॐ गर्भभक्षायै नमः स्वाहा । ५९ ॐ स्थूलनासिकायै नमः स्वाहा ।
 ४३ ॐ शवहस्तायै नमः स्वाहा । ६० ॐ विद्युत्प्रभायै नमः स्वाहा ।
 ४४ ॐ आन्त्रमालिन्यै नमः स्वाहा । ६१ ॐ यलाकास्यायै नमः स्वाहा ।
 ४५ ॐ स्थूलकेश्यै नमः स्वाहा । ६२ ॐ मार्जार्यै नमः स्वाहा ।
 ४६ ॐ बृहत्कुक्ष्यै नमः स्वाहा । ६३ ॐ कटपूतनायै नमः स्वाहा ।
 ४७ ॐ सर्पास्यायै नमः स्वाहा । ६४ ॐ अट्टाट्टहासायै नमः स्वाहा ।
 ४८ ॐ प्रेतवाहनायै नमः स्वाहा । ६५ ॐ कामाक्ष्यै नमः स्वाहा ।
 ४९ ॐ दन्तशूकरायै नमः स्वाहा । ६६ ॐ मृगाक्ष्यै नमः स्वाहा ।
 ५० ॐ क्रौंच्यै नमः स्वाहा । ६७ ॐ मृगलोचनायै नमः स्वाहा ।
 ५१ ॐ मृगशीर्षायै नमः स्वाहा ।

॥ अथैकपञ्चाशत्क्षेत्रपालदेवतानां होमः ॥

- १ ॐ क्षेत्रपालाय नमः स्वाहा । १० ॐ विमुक्ताय नमः स्वाहा ।
 २ ॐ अजराय नमः स्वाहा । ११ ॐ लिप्ताय नमः स्वाहा ।
 ३ ॐ व्यापकाय नमः स्वाहा । १२ ॐ लिलालोकाय नमः स्वाहा ।
 ४ ॐ इन्द्रचौराय नमः स्वाहा । १३ ॐ एकदंष्ट्राय नमः स्वाहा ।
 ५ ॐ इन्द्रमूर्तये नमः स्वाहा । १४ ॐ ऐरावताय नमः स्वाहा ।
 ६ ॐ उक्षाय नमः स्वाहा । १५ ॐ ओपधिघ्नाय नमः स्वाहा ।
 ७ ॐ कृष्माण्डाय नमः स्वाहा । १६ ॐ बन्धनाय नमः स्वाहा ।
 ८ ॐ वरुणाय नमः स्वाहा । १७ ॐ दिव्यकाय नमः स्वाहा ।
 ९ ॐ बटुकाय नमः स्वाहा । १८ ॐ कम्बलाय नमः स्वाहा ।

- १९ ॐ भीषणाय नमः स्वाहा । ३६ ॐ धनदाय नमः स्वाहा ।
 २० ॐ गवये नमः स्वाहा । ३७ ॐ नागकर्णाय नमः स्वाहा ।
 २१ ॐ घण्टाय नमः स्वाहा । ३८ ॐ महाबलाय नमः स्वाहा ।
 २२ ॐ व्यालाय नमः स्वाहा । ३९ ॐ फेत्काराय नमः स्वाहा ।
 २३ ॐ अणवे नमः स्वाहा । ४० ॐ चीकराय नमः स्वाहा ।
 २४ ॐ चन्द्रवारुणाय नमः स्वाहा । ४१ ॐ सिंहाय नमः स्वाहा ।
 २५ ॐ फटाटोपाय नमः स्वाहा । ४२ ॐ मृगाय नमः स्वाहा ।
 २६ ॐ जटालाय नमः स्वाहा । ४३ ॐ यक्षाय नमः स्वाहा ।
 २७ ॐ क्रतवे नमः स्वाहा । ४४ ॐ मेघवाहनाय नमः स्वाहा ।
 २८ ॐ घण्टेश्वराय नमः स्वाहा । ४५ ॐ तीक्ष्णोष्ठाय नमः स्वाहा ।
 २९ ॐ विटङ्काय नमः स्वाहा । ४६ ॐ अनलाय नमः स्वाहा ।
 ३० ॐ मणिमानाय नमः स्वाहा । ४७ ॐ शुक्लतुण्डाय नमः स्वाहा ।
 ३१ ॐ गणवन्धवे नमः स्वाहा । ४८ ॐ सुधालापाय नमः स्वाहा ।
 ३२ ॐ डामराय नमः स्वाहा । ४९ ॐ वर्वरकाय नमः स्वाहा ।
 ३३ ॐ दुण्डिकर्णाय नमः स्वाहा । ५० ॐ पवनाय नमः स्वाहा ।
 ३४ ॐ स्थविराय नमः स्वाहा । ५१ ॐ पावनाय नमः स्वाहा ।
 ३५ ॐ दन्तुराय नमः स्वाहा ।

इति क्षेत्रपालदेवतानां होमः ॥

अथ सर्वतोभद्रमण्डलदेवतानां होमः ॥

- १ ॐ ब्रह्मणे नमः स्वाहा । ११ ॐ एकादशरुद्रेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २ ॐ सोमाय नमः स्वाहा । १२ ॐ द्वादशादित्येभ्यो नमः स्वाहा ।
 ३ ॐ ईशानाय नमः स्वाहा । १३ ॐ अश्विभ्यां नमः स्वाहा ।
 ४ ॐ इन्द्राय नमः स्वाहा । १४ ॐ सप्तैतृकविश्वेभ्यो० देवे० स्वाहा ।
 ५ ॐ अग्नये नमः स्वाहा । १५ ॐ सप्तयज्ञेभ्यो नमः स्वाहा ।
 ६ ॐ यमाय नमः स्वाहा । १६ ॐ भूतनागेभ्यो नमः स्वाहा ।
 ७ ॐ निर्वृत्तये नमः स्वाहा । १७ ॐ गन्धर्वाप्सरिभ्यो नमः स्वाहा ।
 ८ ॐ वरुणाय नमः स्वाहा । १८ ॐ स्कन्दाय नमः स्वाहा ।
 ९ ॐ वायवे नमः स्वाहा । १९ ॐ नन्दीश्वराय नमः स्वाहा ।
 १० ॐ अष्टवसुभ्यो नमः स्वाहा । २० ॐ शूलमहाकालाभ्यां नमः स्वाहा ।

२१ ॐ दक्षादिसप्तगणेभ्यो नमः स्वाहा ।	३९ ॐ पाशाय नमः स्वाहा ।
२२ ॐ दुर्गायै नमः स्वाहा ।	४० ॐ अंकुशाय नमः स्वाहा ।
२३ ॐ विष्णवे नमः स्वाहा ।	४१ ॐ गौतमाय नमः स्वाहा ।
२४ ॐ स्वधासहितिप्तिभ्यो नमः स्वाहा ।	४२ ॐ भरद्वाजाय नमः स्वाहा ।
२५ ॐ मृत्युरोगाभ्यां नमः स्वाहा ।	४३ ॐ विश्वामित्राय नमः स्वाहा ।
२६ ॐ गणपतये नमः स्वाहा ।	४४ ॐ कश्यपाय नमः स्वाहा ।
२७ ॐ अद्भ्यो नमः स्वाहा ।	४५ ॐ जमदग्नये नमः स्वाहा ।
२८ ॐ मरुद्भ्यो नमः स्वाहा ।	४६ ॐ वसिष्ठाय नमः स्वाहा ।
२९ ॐ पृथिव्यै नमः स्वाहा ।	४७ ॐ अत्रये नमः स्वाहा ।
३० ॐ गङ्गादिनदीभ्यो नमः स्वाहा ।	४८ ॐ अरुन्धत्यै नमः स्वाहा ।
३१ ॐ सप्तसागरेभ्यो नमः स्वाहा ।	४९ ॐ पेन्द्रयै नमः स्वाहा ।
३२ ॐ मेरवे नमः स्वाहा ।	५० ॐ कौमार्यै नमः स्वाहा ।
३३ ॐ गदायै नमः स्वाहा ।	५१ ॐ ब्राह्म्यै नमः स्वाहा ।
३४ ॐ त्रिशूलाय नमः स्वाहा ।	५२ ॐ वाराह्यै नमः स्वाहा ।
३५ ॐ वज्राय नमः स्वाहा ।	५३ ॐ चामुण्डायै नमः स्वाहा ।
३६ ॐ शक्तये नमः स्वाहा ।	५४ ॐ वैष्णव्यै नमः स्वाहा ।
३७ ॐ दण्डाय नमः स्वाहा ।	५५ ॐ माहेश्वर्यै नमः स्वाहा ।
३८ ॐ खड्गाय नमः स्वाहा ।	५६ ॐ वैनायक्यै नमः स्वाहा ।

इति सर्वतोभद्रमण्डलदेवतानां होमः ॥

॥ अथ गौरीतिलकमण्डलस्थदेवतानां होमः ॥

१ ॐ महाविष्णवे नमः स्वाहा ।	११ ॐ ब्रह्मणे नमः स्वाहा ।
२ ॐ महालक्ष्म्यै नमः स्वाहा ।	१२ ॐ प्रजापतये नमः स्वाहा ।
३ ॐ महेश्वराय नमः स्वाहा ।	१३ ॐ शिवाय नमः स्वाहा ।
४ ॐ महामायायै नमः स्वाहा ।	१४ ॐ अनन्ताय नमः स्वाहा ।
५ ॐ ऋग्वेदाय नमः स्वाहा ।	१५ ॐ परमेष्ठिने नमः स्वाहा ।
६ ॐ यदुर्वेदाय नमः स्वाहा ।	१६ ॐ धात्रे नमः स्वाहा ।
७ ॐ सामवेदाय नमः स्वाहा ।	१७ ॐ विधात्रे नमः स्वाहा ।
८ ॐ अथर्ववेदाय नमः स्वाहा ।	१८ ॐ अर्यमणे नमः स्वाहा ।
९ ॐ अद्भ्यो नमः स्वाहा ।	१९ ॐ मित्राय नमः स्वाहा ।
१० ॐ जलोद्भवाय नमः स्वाहा ।	२० ॐ वरुणाय नमः स्वाहा ।

२१ ॐ अंशुमते नमः स्वाहा ।	५१ ॐ द्रोणाय नमः स्वाहा ।
२२ ॐ भगाय नमः स्वाहा ।	५२ ॐ पुष्कराय नमः स्वाहा ।
२३ ॐ इन्द्राय नमः स्वाहा ।	५३ ॐ ह्रींकार्यै नमः स्वाहा ।
२४ ॐ विवश्वते नमः स्वाहा ।	५४ ॐ ह्रींयै नमः स्वाहा ।
२५ ॐ पुष्णे नमः स्वाहा ।	५५ ॐ कात्ययिन्यै नमः स्वाहा ।
२६ ॐ पर्जन्याय नमः स्वाहा ।	५६ ॐ चामुण्डायै नमः स्वाहा ।
२७ ॐ त्वष्ट्रे नमः स्वाहा ।	५७ ॐ महादिव्यायै नमः स्वाहा ।
२८ ॐ दक्षयज्ञाय नमः स्वाहा ।	५८ ॐ महाशब्दायै नमः स्वाहा ।
२९ ॐ देववसवे नमः स्वाहा ।	५९ ॐ सिद्धिदायै नमः स्वाहा ।
३० ॐ महासुताय नमः स्वाहा ।	६० ॐ ऐं नमः स्वाहा ।
३१ ॐ सुधर्मणे नमः स्वाहा ।	६१ ॐ श्री श्रियै नमः स्वाहा ।
३२ ॐ शङ्खपदे नमः स्वाहा ।	६२ ॐ ह्रीं ह्रियै नमः स्वाहा ।
३३ ॐ महाबाहवे नमः स्वाहा ।	६३ ॐ लक्ष्म्यै नमः स्वाहा ।
३४ ॐ वपुष्मते नमः स्वाहा ।	६४ ॐ श्रियै नमः स्वाहा ।
३५ ॐ अनन्ताय नमः स्वाहा ।	६५ ॐ सुघनाय नमः स्वाहा ।
३६ ॐ महेरणाय नमः स्वाहा ।	६६ ॐ गधाय नमः स्वाहा ।
३७ ॐ विश्वावसवे नमः स्वाहा ।	६७ ॐ प्रज्ञायै नमः स्वाहा ।
३८ ॐ सुपर्वणे नमः स्वाहा ।	६८ ॐ मत्स्यै नमः स्वाहा ।
३९ ॐ विष्टराय नमः स्वाहा ।	६९ ॐ स्वाहायै नमः स्वाहा ।
४० ॐ रुद्रदेवतायै नमः स्वाहा ।	७० ॐ सरस्वत्यै नमः स्वाहा ।
४१ ॐ ध्रुवाय नमः स्वाहा ।	७१ ॐ गौर्यै नमः स्वाहा ।
४२ ॐ धरायै नमः स्वाहा ।	७२ ॐ पद्मायै नमः स्वाहा ।
४३ ॐ सोमाय नमः स्वाहा ।	७३ ॐ शच्यै नमः स्वाहा ।
४४ ॐ आपवत्याय नमः स्वाहा ।	७४ ॐ सुमेधायै नमः स्वाहा ।
४५ ॐ नलाय नमः स्वाहा ।	७५ ॐ सावित्र्यै नमः स्वाहा ।
४६ ॐ अनिलाय नमः स्वाहा ।	७६ ॐ विजयायै नमः स्वाहा ।
४७ ॐ प्रत्यषाय नमः स्वाहा ।	७७ ॐ देवसेनायै नमः स्वाहा ।
४८ ॐ प्रभासाय नमः स्वाहा ।	७८ ॐ स्वाहायै नमः स्वाहा ।
४९ ॐ आवर्त्ताय नमः स्वाहा ।	७९ ॐ रुद्रायै नमः स्वाहा ।
५० ॐ सावर्त्ताय नमः स्वाहा ।	८० ॐ मात्रे नमः स्वाहा ।

- ८१ ॐ गायत्र्यै नमः स्वाहा । १११ ॐ शान्त्यै नमः स्वाहा ।
 ८२ ॐ लोकमात्र्यै नमः स्वाहा । ११२ ॐ महासुष्मायै नमः स्वाहा ।
 ८३ ॐ धृत्यै नमः स्वाहा । ११३ ॐ करालिन्यै नमः स्वाहा ।
 ८४ ॐ पुष्ट्यै नमः स्वाहा । ११४ ॐ भारत्यै नमः स्वाहा ।
 ८५ ॐ तुष्ट्यै नमः स्वाहा । ११५ ॐ ज्योतिषे नमः स्वाहा ।
 ८६ ॐ आत्मकुलदेवतायै नमः स्वाहा । ११६ ॐ ब्राह्म्यै नमः स्वाहा ।
 ८७ ॐ गणेश्वर्यै नमः स्वाहा । ११७ ॐ माहेश्वर्यै नमः स्वाहा ।
 ८८ ॐ कुलमात्र्यै नमः स्वाहा । ११८ ॐ कौमार्यै नमः स्वाहा ।
 ८९ ॐ शान्त्यै नमः स्वाहा । ११९ ॐ वैष्णव्यै नमः स्वाहा ।
 ९० ॐ जयन्त्यै नमः स्वाहा । १२० ॐ वाराह्यै नमः स्वाहा ।
 ९१ ॐ मङ्गलायै नमः स्वाहा । १२१ ॐ इन्द्राण्यै नमः स्वाहा ।
 ९२ ॐ काल्यै नमः स्वाहा । १२२ ॐ चण्डिकायै नमः स्वाहा ।
 ९३ ॐ भद्रकाल्यै नमः स्वाहा । १२३ ॐ बुद्ध्यै नमः स्वाहा ।
 ९४ ॐ कपालिन्यै नमः स्वाहा । १२४ ॐ लज्जायै नमः स्वाहा ।
 ९५ ॐ दुर्गायै नमः स्वाहा । १२५ ॐ वपुष्मत्यै नमः स्वाहा ।
 ९६ ॐ क्षमायै नमः स्वाहा । १२६ ॐ शान्त्यै नमः स्वाहा ।
 ९७ ॐ शिवायै नमः स्वाहा । १२७ ॐ कान्त्यै नमः स्वाहा ।
 ९८ ॐ धात्र्यै नमः स्वाहा । १२८ ॐ रत्यै नमः स्वाहा ।
 ९९ ॐ स्वाहात्वधाभ्यां नमः स्वाहा । १२९ ॐ प्रीत्यै नमः स्वाहा ।
 १०० ॐ दीप्यमानायै नमः स्वाहा । १३० ॐ काम्यायै नमः स्वाहा ।
 १०१ ॐ दीप्तायै नमः स्वाहा । १३१ ॐ प्रभायै नमः स्वाहा ।
 १०२ ॐ सुष्मायै नमः स्वाहा । १३२ ॐ काम्यायै नमः स्वाहा ।
 १०३ ॐ विभूत्यै नमः स्वाहा । १३३ ॐ कान्तायै नमः स्वाहा ।
 १०४ ॐ विमलायै नमः स्वाहा । १३४ ॐ ऋद्ध्यै नमः स्वाहा ।
 १०५ ॐ परायै नमः स्वाहा । १३५ ॐ दयायै नमः स्वाहा ।
 १०६ ॐ अमोघायै नमः स्वाहा । १३६ ॐ शिवदूत्यै नमः स्वाहा ।
 १०७ ॐ विधूतायै नमः स्वाहा । १३७ ॐ श्रद्धायै नमः स्वाहा ।
 १०८ ॐ सर्वतोमुख्यै नमः स्वाहा । १३८ ॐ क्षमायै नमः स्वाहा ।
 १०९ ॐ आनन्दायै नमः स्वाहा । १३९ ॐ क्रियायै नमः स्वाहा ।
 ११० ॐ नन्दिन्यै नमः स्वाहा । १४० ॐ विद्यायै नमः स्वाहा ।

१४१	ॐ मोहिन्यै नमः स्वाहा ।	१७१	ॐ क्रतवे नमः स्वाहा ।
१४२	ॐ यशोवत्यै नमः स्वाहा ।	१७२	ॐ पिप्तादाय नमः स्वाहा ।
१४३	ॐ कृपावत्यै नमः स्वाहा ।	१७३	ॐ पराशराय नमः स्वाहा ।
१४४	ॐ सलिलायै नमः स्वाहा ।	१७४	ॐ गर्गाय नमः स्वाहा ।
१४५	ॐ सुशीलायै नमः स्वाहा ।	१७५	ॐ वैशपायनाय नमः स्वाहा ।
१४६	ॐ ईश्वर्यै नमः स्वाहा ।	१७६	ॐ मार्कण्डेयाय नमः स्वाहा ।
१४७	ॐ सिद्धेश्वर्यै नमः स्वाहा ।	१७७	ॐ मृकंडाय नमः स्वाहा ।
१४८	ॐ द्वैपायनाय नमः स्वाहा ।	१७८	ॐ लोमशाय नमः स्वाहा ।
१४९	ॐ भारद्वाजाय नमः स्वाहा ।	१७९	ॐ पुलहाय नमः स्वाहा ।
१५०	ॐ मित्राय नमः स्वाहा ।	१८०	ॐ पुलस्त्याय नमः स्वाहा ।
१५१	ॐ सनकाय नमः स्वाहा ।	१८१	ॐ बृहस्पतये नमः स्वाहा ।
१५२	ॐ गौतमाय नमः स्वाहा ।	१८२	ॐ जमदग्नये नमः स्वाहा ।
१५३	ॐ सुमन्तवे नमः स्वाहा ।	१८३	ॐ जामदग्न्याय नमः स्वाहा ।
१५४	ॐ त्वष्ट्रे नमः स्वाहा ।	१८४	ॐ ढालभ्याय नमः स्वाहा ।
१५५	ॐ सनन्दाय नमः स्वाहा ।	१८५	ॐ गालवाय नमः स्वाहा ।
१५६	ॐ देवलाय नमः स्वाहा ।	१८६	ॐ याज्ञवल्काय नमः स्वाहा ।
१५७	ॐ व्यासाय नमः स्वाहा ।	१८७	ॐ दुर्वाससे नमः स्वाहा ।
१५८	ॐ ध्रुवाय नमः स्वाहा ।	१८८	ॐ सौभर्ये नमः स्वाहा ।
१५९	ॐ सनातनाय नमः स्वाहा ।	१८९	ॐ जायालये नमः स्वाहा ।
१६०	ॐ वसिष्ठाय नमः स्वाहा ।	१९०	ॐ वाल्मीकये नमः स्वाहा ।
१६१	ॐ च्यवनाय नमः स्वाहा ।	१९१	ॐ वह् वृचाय नमः स्वाहा ।
१६२	ॐ पुष्कराय नमः स्वाहा ।	१९२	ॐ इन्द्रप्रतिमये नमः स्वाहा ।
१६३	ॐ सनत्कुमाराय नमः स्वाहा ।	१९३	ॐ देवमित्राय नमः स्वाहा ।
१६४	ॐ कण्वाय नमः स्वाहा ।	१९४	ॐ जाजलये नमः स्वाहा ।
१६५	ॐ मैत्राय नमः स्वाहा ।	१९५	ॐ शाकल्याय नमः स्वाहा ।
१६६	ॐ कवये नमः स्वाहा ।	१९६	ॐ मुद्गलाय नमः स्वाहा ।
१६७	ॐ विश्वामित्राय नमः स्वाहा ।	१९७	ॐ जातेकर्णाय नमः स्वाहा ।
१६८	ॐ धामदेवाय नमः स्वाहा ।	१९८	ॐ यलाकाय नमः स्वाहा ।
१६९	ॐ सुमन्ताय नमः स्वाहा ।	१९९	ॐ कृपाचार्याय नमः स्वाहा ।
१७०	ॐ जैमिन्यै नमः स्वाहा ।	२००	ॐ सुकर्मणे नमः स्वाहा ।

- २०१ ॐ कौशल्याय नमः स्वाहा । २३१ ॐ अपराजिताय नमः स्वाहा ।
 २०२ ॐ ब्रह्मानये नमः स्वाहा । २३२ ॐ भुवनाधीश्वराय नमः स्वाहा ।
 २०३ ॐ गार्हस्पत्याग्नये नमः स्वाहा । २३३ ॐ कपालिने नमः स्वाहा ।
 २०४ ॐ ईश्वराग्नये नमः स्वाहा । २३४ ॐ विशांपतये नमः स्वाहा ।
 २०५ ॐ दक्षिणाग्नये नमः स्वाहा । २३५ ॐ रुद्राय नमः स्वाहा ।
 २०६ ॐ वैष्णवाग्नये नमः स्वाहा । २३६ ॐ वीरभद्राय नमः स्वाहा ।
 २०७ ॐ आवहनायाग्नये नमः स्वाहा । २३७ ॐ अश्विनीकुमाराभ्यां नमः स्वाहा ।
 २०८ ॐ सप्तजिह्वाग्नये नमः स्वाहा । २३८ ॐ आवहाय नमः स्वाहा ।
 २०९ ॐ इध्मजिह्वाग्नये नमः स्वाहा । २३९ ॐ प्रवहाय नमः स्वाहा ।
 २१० ॐ प्रवर्ग्याग्नये नमः स्वाहा । २४० ॐ उद्वहाय नमः स्वाहा ।
 २११ ॐ वडवाग्नये नमः स्वाहा । २४१ ॐ संवहाय नमः स्वाहा ।
 २१२ ॐ जठराग्नये नमः स्वाहा । २४२ ॐ विवहाय नमः स्वाहा ।
 २१३ ॐ लोकाग्नये नमः स्वाहा । २४३ ॐ परिवहाय नमः स्वाहा ।
 २१४ ॐ सूर्याय नमः स्वाहा । २४४ ॐ धराय नमः स्वाहा ।
 २१५ ॐ वेदाङ्गाय नमः स्वाहा । २४५ ॐ अद्भ्यः नमः स्वाहा ।
 २१६ ॐ मानवे नमः स्वाहा । २४६ ॐ अग्नये नमः स्वाहा ।
 २१७ ॐ इन्द्राय नमः स्वाहा । २४७ ॐ वायवे नमः स्वाहा ।
 २१८ ॐ खगाय नमः स्वाहा । २४८ ॐ आकाशाय नमः स्वाहा ।
 २१९ ॐ गमस्तिने नमः स्वाहा । २४९ ॐ हिरण्यनाभाय नमः स्वाहा ।
 २२० ॐ यमाय नमः स्वाहा । २५० ॐ पुष्पब्जयाय नमः स्वाहा ।
 २२१ ॐ अंशुमते नमः स्वाहा । २५१ ॐ द्रोणाय नमः स्वाहा ।
 २२२ ॐ हिरण्यरेतसे नमः स्वाहा । २५२ ॐ श्रुंगिणे नमः स्वाहा ।
 २२३ ॐ विद्याकराय नमः स्वाहा । २५३ ॐ यादरायणाय नमः स्वाहा ।
 २२४ ॐ मित्राय नमः स्वाहा । २५४ ॐ अगस्त्याय नमः स्वाहा ।
 २२५ ॐ दिष्णवे नमः स्वाहा । २५५ ॐ मनवे नमः स्वाहा ।
 २२६ ॐ शम्भवे नमः स्वाहा । २५६ ॐ कश्यपाय नमः स्वाहा ।
 २२७ ॐ गिरिशयाय नमः स्वाहा । २५७ ॐ धौम्याय नमः स्वाहा ।
 २२८ ॐ अजैकपदे नमः स्वाहा । २५८ ॐ भृगवे नमः स्वाहा ।
 २२९ ॐ अहिर्बुध्याय नमः स्वाहा । २५९ ॐ वीतिहोत्राय नमः स्वाहा ।
 २३० ॐ पिनाकपाणये नमः स्वाहा । २६० ॐ मधुच्छंदसे नमः स्वाहा ।

- २६१ ॐ वीरसेनाय नमः स्वाहा । २७७ ॐ प्रचेतसे नमः स्वाहा ।
 २६२ ॐ कृतवृष्णवे नमः स्वाहा । २७८ ॐ उत्तमाय नमः स्वाहा ।
 २६३ ॐ अत्रये नमः स्वाहा । २७९ ॐ दधीचये नमः स्वाहा ।
 २६४ ॐ मेधातिथये नमः स्वाहा । २८० ॐ श्राद्धदेवेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २६५ ॐ अरिष्टनेमये नमः स्वाहा । २८१ ॐ गणदेवेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २६६ ॐ आङ्गिरसाय नमः स्वाहा । २८२ ॐ विद्याधरेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २६७ ॐ इन्द्रप्रमदाय नमः स्वाहा । २८३ ॐ अप्सरेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २६८ ॐ इध्मवाहवे नमः स्वाहा । २८४ ॐ यक्षेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २६९ ॐ पिपभलादाय नमः स्वाहा । २८५ ॐ रक्षेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७० ॐ नारदाय नमः स्वाहा । २८६ ॐ गधर्वेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७१ ॐ अरिष्टसेनाय नमः स्वाहा । २८७ ॐ पिशाचेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७२ ॐ अरुणाय नमः स्वाहा । २८८ ॐ गुह्यकेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७३ ॐ कपिलाय नमः स्वाहा । २८९ ॐ सिद्धदेवेभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७४ ॐ कर्दमाय नमः स्वाहा । २९० ॐ औषधीभ्यो नमः स्वाहा ।
 २७५ ॐ मरीचये नमः स्वाहा । २९१ ॐ भूतप्रायाय नमः स्वाहा ।
 २७६ ॐ क्रतवे नमः स्वाहा । २९२ ॐ वतुर्विधभूतप्रायाय नमः स्वाहा ।

॥ इति गोरीतिलकमण्डलस्थितदेवानां होमः ॥

श्रीदेव्यथर्वशीर्षम्

ॐ सर्वे वं देवा देवीमुपतस्थुः कसि त्वं महादेवीति ॥१॥ सोऽब्रवीत्-
 अहं ब्रह्मस्वरूपिणी । मत्तः प्रकृतिरपुरुषात्मकं जगत् । शून्यं चाशून्यं च ॥२॥
 अहमानन्दानन्दौ । अहं विद्वान्नावेज्ञाने । अहं ब्रह्माब्रह्मणी वेदितव्ये ।
 अहं पञ्चभूतान्यपञ्चभूतानि । अहमखिलं जगत् ॥३॥
 वेदोऽहमवेदोऽहम् । विद्याहमविद्याहम् । अजाहमनजाहम् । अधश्चोर्ध्वं
 च तिर्यक्चाहम् ॥४॥

अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरामि । अहमादित्यैरुत विश्वदेवैः । अहं
 मित्रावरुणावुभौ विभर्मि । अहमिन्द्राग्नी अहमश्विनावुभौ ॥५॥
 अहं सोमं त्वष्टारं पूषणं भगं दधामि । अहं विष्णुमुरुक्रमं ब्रह्माणमुत
 प्रजापतिं दधामि ॥६॥

अहं दधामि ब्रविणं हविष्यते सुप्राप्ये यजमानाय सुन्वते । अहं राष्ट्री
 सङ्गमनी वसुनां चिकितुषी प्रथम यज्ञियानाम् । अहं सुधे पितृमग्न्य मूर्धन्यम

योनिरप्स्वन्तः समुद्रे । य एवं वेद । स देवीं सम्पदमाप्नोति ॥७॥

ते देवा अब्रुवन् -- नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः ।

नमः प्रकृत्यै भद्रायै नियताः प्रणताः स्म ताम् ॥८॥

तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्ती वैरोचनी कर्मफलेषु जुष्टाम् ।

दुर्गां देवीं शरणं प्रपद्यामहेऽसुरात्रार्शायै ते नमः ॥९॥

देवी वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ।

सो ना मन्द्रेषमूर्जं दुहाना धनुर्वागस्मानुप सुष्टुतेतु ॥१०॥

कालरात्रीं ब्रह्मस्तुतां वैष्णवी स्कन्दमातरम् ।

सर्ववतीमदितिं दक्षदुहितरं नमामः पावनां शिवाम् ॥११॥

महालक्ष्म्यै च विद्महे सर्वशक्त्यै च धीमहि ।

तन्नो देवी प्रचोदयात् ॥१२॥

अदितिर्ह्यजनिष्ट दक्ष या दुहिता तव ।

तां देवा अन्वजायन्त भद्रा अमृतबन्धवः ॥१३॥

कामो योनिः कमला वज्रपाणिर्गुहा हसा मातरिश्वाभ्रमिन्द्रः ।

पुनर्गुहा सकला मायया च पुरुष्यैषा विश्वमातादिविद्योम् ॥१४॥

एषाऽऽत्मशक्तिः । एषा विश्वमोहिनी । पाशांकुशधनुर्वाणधरा । एषा श्रीमहाविद्या । य एवं वेद स शोकं तरति ॥१५॥ नमस्ते अस्तु भगवति मातरस्मान् पाहि सर्वतः ॥१६॥

सैषाष्टौ वसवः । सैषैकादश रुद्राः । सैषा द्वादशादित्याः । सैषा विश्वेदेवाः सोमपा असोमपाश्च । सैषा यातुधाना असुरा रक्षांसि पिशाचा यक्षा सिद्धाः । सैषा सत्त्वरजस्तमांसि । सैषा ब्रह्मविष्णुरुद्ररूपिणी । सैषा प्रजापतीन्द्रमनवः । सैषा ब्रह्मक्षत्रज्योतीषि । कलाकाष्ठादिकालरूपिणी । तामहं प्रणौमि नित्यम् ॥ पापापहारिणीं देवी भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् । अनन्तां विजयां शुद्धां शरण्यां शिवदां शिवाम् ॥१७॥

वियदीकारसंयुक्तं वीतिहोत्रसमन्वितम् ।

अर्धेन्दुलसितं देव्या बीजं सर्वार्थसाधकम् ॥१८॥

एवमेकाक्षरं ब्रह्म यतयः शुद्धचेतसः ।

ध्यायन्ति परमानन्दमया ज्ञानाम्बुराशयः ॥१९॥

वाङ्मया ब्रह्मसूस्तस्मात् पष्ठं वक्त्रसमन्वितम् ।

सूर्योऽवामश्रोत्रबिन्दुसंयुक्ताष्टात्तृतीयकः ।

नारायणन सम्मिथ्रो वायुश्चाधरयुक् ततः !
 निध्द्ये नवार्णकोऽर्णः स्यान्महदानन्ददायकः ॥२०॥
 हृत्पुण्डरीकमध्यस्थां प्रातःसूर्यसमप्रभाम् ।
 पाशांकुशधरां सौम्यां नरदाभयहस्तकाम् ॥
 त्रिनेत्रां रक्तवसनां भक्तकामदुधां भजे ॥२१॥
 नमामि त्वां महादेवीं महाभयविनाशिनीम् ।
 महादुर्गप्रशमनीं महाकारुण्यरूपिणीम् ॥२२॥

यस्याः स्वरूपं ब्रह्मादयो न जानन्ति तस्मादुच्यते अज्ञेया । यत्वा अन्तो
 न लभ्यते तस्मादुच्यते अनन्ता । यस्या लक्ष्यं नोपलक्ष्यते तस्मादुच्यते
 अलक्ष्या । यस्या जननं नोपलभ्यते तस्मादुच्यते अजा । एकैव सर्वत्र वर्तते
 तस्मादुच्यते एका । एकैव विश्वरूपिणी तस्मादुच्यतेऽनेका । अत एवोच्यते
 अज्ञेयानन्तालक्ष्याजैका नैकेति ॥२३॥

गन्त्राणां मातृका देवीशब्दानां ज्ञानरूपिणी ।
 ज्ञानानां चिन्मयातीता शून्यानां शून्यसाक्षिणी ।
 यस्याः परतरं नास्ति सैषा दुर्गा प्रकीर्तिता ॥२४॥
 तां दुर्गां दुर्गमां देवीं दुराचारविपातिनीम् ।
 नमामि भवभीतोऽहं संसारार्णवतारिणीम् ॥२५॥

इदमथर्वशीर्षं योऽधीते स पञ्चायर्वशीर्षजपफलमाप्नोति ।
 इदमथर्वशीर्षमज्ञात्वा योऽर्चां स्थापयति -- शतलक्षं प्रजप्त्वापि सोऽर्चासिद्धिं
 न विन्दति । शतमष्टोत्तरं चान्य पुरश्चर्याविधिः स्मृतः ।

दशवारं पठेद् यातु सद्यः पापैः प्रमुच्यते ।

महादुर्गाणि तरति महादेव्याः प्रसादतः ॥२६॥

सायमधीयानो दिवसकृतं पापं नाशयति । प्रातरधीयानो रात्रिकृतं पापं
 नाशयति । सायं प्रातः प्रयुञ्जानो अपापो भवति । निशीथे तुरीयसंख्यायां
 जप्त्वा वाक्सिद्धिर्भवति । नूतनायां प्रतिमायां जप्त्वा देवतासांनिध्यं भवति ।
 प्राणप्रतिष्ठायां जप्त्वा प्राणानां प्रतिष्ठा भवति । भौमाश्विन्यां महादेवीसांनिध्यं
 जप्त्वा महामृत्युं तरति । स महामृत्युं तरति य एवं वेद । इत्युपनिषत् ।

तव च का किल न स्तुतिरप्येके ! सकलशब्दमयी किल ते तनुः ।
 निखिलमूर्तिषु मे भवदन्वयो मनसिजासु वहिःप्रसरासु च ॥
 इति विचिन्त्य शिवे ! शमिताशिवे ! जगति जातमयत्नवशादिदम् ।
 स्तुतिजपार्चनचिन्तनवर्जिता न खलु काचन-कालकलास्ति मे ॥

देवी-नीराञ्जनम्

जगजननी जय ! जय !! (मा ! जगजननी जय ! जय !!)
 भयहारिणि, भवतारिणि भवभामिनि जय ! जय !! जग०
 तू ही सत्-चित् सुखमय शुद्ध ब्रह्मरूपा ।
 सत्य सनातन सुन्दर पर-शिव सुर भूषा ॥१॥ जग०
 आदि अनादि अनामय अविचल अविनाशी ।
 अमल अनन्त अगोचर अज आनन्दराशी ॥२॥ जग०
 अविकारी अघहारी, अकल, कलाधारी ।
 कर्ता विधि, भर्ता हरि हर संहारकारी ॥३॥ जग०
 तू विधिवधू, रमा, तू, उमा, महामाया ।
 मूलप्रकृति विद्या तू, तू जननी, जाया ॥४॥ जग०
 राम, कृष्ण तू, सीता ब्रजरानी राधा ।
 तू वाञ्छा-कल्पद्रुम, हारिणि सय-वाधा ॥५॥ जग०
 दश विद्या, नवदुर्गा, नानाशस्त्रकरा ।
 अष्टमातृका, योगिनि, नव-नव रूप धरा ॥६॥ जग०
 तू परधाम-निवासिनि, महाविलासिनि तू ।
 तू ही श्मशान-विहारिणि, ताण्डव-लासिनि तू ॥७॥ जग०
 सुर-मुनि-मोहिनि सौम्या तू शोभाऽऽधारा ।
 विवसन विकट-स्वरूपा, प्रलयमयी धारा ॥८॥ जग०
 तू ही स्नेहसुधामयि, तू अति गरलमना ।
 रत्नविभूषित तू ही तू ही अस्थि-तना ॥९॥ जग०
 मूलाधार-निवासिनि, इह-पर-सिद्धिप्रदे ।
 कालातीता काला, काला तू वरदे ॥१०॥ जग०
 शक्ति शक्तिधर तू ही, नित्य अभेदमयी ।
 भेदप्रदर्शिनि वाणीं क्षिमले ! वेदत्रयी ॥११॥ जग०
 हम अति दीन दुखी मा ! विपत-जाल घेरे ।
 हैं कपूत अति कपटी, पर बालक तेरे ॥१२॥ जग०
 निज स्वभाववश जननी ! दयादृष्टि कीजे ।
 करुणा कर करुणामयि ! चरण-शरण दीज ॥१३॥ जग०

देवी-नीराजनम्

जय अम्बे गौरी, मैया जय श्यामा गौरी ।
 मैया जय मंगलकरणी, मैया जय आनन्दकरणी ॥
 तुमको निशिदिन ध्यावत, हरि ब्रह्मा शिवरी ॥१॥ जय अम्बे०
 माँग सिन्दूर विराजत, टीका मृगमद को ॥ मैया टीका०
 उज्ज्वल से दोऊ नैना, चन्द्रचदन नीका ॥२॥ जय अम्बे०
 कनक समान कलेवर, रक्ताम्बर राजे ॥ मैया रक्ता०
 रक्त पुष्प गल माला, कण्ठन पर साजे ॥३॥ जय अम्बे०
 केहरि वाहन राजत, खड्ग खप्पर धारी ॥ मैया खड्ग०
 सुर नर मुनि जन सेवत, तिनके दुःख हारी ॥४॥ जय अम्बे०
 कानन कुण्डल शोभित, नासाग्रे मोती ॥ मैया नासा०
 कोटिक चन्द्र दिवाकर, राजत सम ज्योती ॥५॥ जय अम्बे०
 शुभ-निशुभ विदारे, महिपासुर घाती ॥ मैया महिपा०
 धूम्र विलोचन नैना, निशिदिन मदमाती ॥६॥ जय अम्बे०
 चण्ड-मुण्ड संहारे, शोणित यीज हरे ॥ मैया शोणित०
 मधु-कैटभ दोऊ मारे, सुर भयहीन करे ॥७॥ जय अम्बे०
 ब्रह्माणी रुद्राणी, तुम कमला रानी ॥ मैया तुम०
 आगम निगम यखानी, तुम शिव पटरानी ॥८॥ जय अम्बे०
 घांसठ योगिनि गावत, नृत्य करत भैरों ॥ मैया नृत्य०
 याजत ताल मृदंगा, और बाजे डमरू ॥९॥ जय अम्बे०
 तुम ही जग की माता, तुम ही हो भरता ॥ मैया तुम०
 भक्तन की दुःख हरता, सुख-सम्पत्ति करता ॥१०॥ जय अम्बे०
 भुजा चार अति शोभित, खड्गखप्परधारी ॥ मैया व०
 मन बांछित फल पावत, सेवत नर नारी ॥११॥ जय अम्बे०
 कंचन धाल विराजत, अगर कपुरवाती ॥ मैया अगर०
 श्री मालकेतु में राजत, कोटिरत्न ज्योति ॥१२॥ जय अम्बे०
 ये अम्बे जी की आरति, जो कोई नर गावै ॥ मैया जो०
 कहत शिवानन्द स्वामी, सुख-सम्पत्ति पावै ॥१३॥ जय अम्बे०

पुरुष-सूक्तम्

ऋषि - नारायण, देवता - पुरुष, छन्द -- १-१५ अनुष्टुप् १६ त्रिष्टुप्
सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।

स भूमिं सर्वतस्पृत्वात्यतिष्ठदशांगुलम् ॥१॥

परम पुरुष परमात्मा के हजारों सिर, हजारों आँखें, हजारों पैर आदि हैं । वह पृथ्वी को सभी ओर से व्याप्त करके और दस अंगुल अधिक होकर भी स्थित है ।

पुरुषऽ एवेदं सर्वं वद्भूतं यच्च भाव्यम् ।

उतामृतत्त्वस्येशानो यदब्रेनातिरोहति ॥२॥

जो कुछ भी हो चुका है, अभी है और होने वाला है वह सब कुछ पुरुष ही है जो अमरत्व का अधीश्वर है और अन्न से बढ़ता है ।

एतावानस्य महिमातो ज्यावांश्च पूरुषः ।

पादोऽस्य विश्वाभूतानि त्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥३॥

इतना तो इसका ऐश्वर्य है ! और पुरुष इससे भी बढ़कर है । विश्व क समस्त प्राणी इसके चतुर्थांश में स्थित हैं जबकि अमृतमय इसके अंशत्रय ध्रुलोक में सुरक्षित हैं ।

त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः पादोऽस्येहाभवत्पुनः ।

ततो विश्वङ् व्यक्रामत्साशनानशनेऽभि ॥ ४॥

अपने तीन अंशों से यह पुरुष ऊपर उठ गया और इसका एकांश यहीं रह गया । उसी से इसने विश्व के खाने वाले और न खाने वाले समस्त भूतवर्ग को सब ओर से व्याप्त कर लिया ।

ततो विराडजायत विरोजाऽधिपूरुषः ।

स जातोऽत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥५॥

उसीसे विराट् उत्पन्न हुआ और विराट् का अधिष्ठाता भी वही बन गया । पुनः वह पीछे से और आगे से पृथ्वी का अतिक्रमण कर गया ।

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतम्पृषदाज्यम् ।

पशूस्तांश्चक्रे वायव्यानारण्याग्राम्याश्च ये ॥६॥

जिसमें सब कुछ वहन किया गया है उस यज्ञ पुरुष से उसीने दही धी आदि उत्पन्न किये और वायु में, वन में, एवं ग्राम में रहने योग्य पशु उत्पन्न किये ।

तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः ऽ ऋचः सामानि जजिरे ।

छन्दाँ सि जजिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥७॥

उसी सर्वहुत यज्ञपुरुष से ऋग्वेद के एवं सामवेद के मंत्र उत्पन्न हुए, उसीसे यजुर्वेद के मंत्र उत्पन्न हुए और सभी छन्द भी उत्पन्न हुए ।

तस्मादश्वाऽअजावन्त ये के चोभयादतः ।

गावो ह जजिरे तस्मात्तस्माज्जाताऽअजावयः ॥८॥

उसीसे घोड़े उत्पन्न हुए, उसीसे गायें उत्पन्न हुईं और उसीसे भैंरें, वकरियाँ उत्पन्न हुईं । दानों और दातों वाले और पशु भी उत्पन्न हुए ।

तं यज्ञाम्वर्हिपि प्रौक्षन्पुरुषज्जातमग्रतः ।

तेन देवाऽअयजन्त साध्या ऋपयश्च ये ॥९॥

देवताओं साध्यों और ऋषियों ने सर्वप्रथम उत्पन्न हुए उस यज्ञ पुरुष को कुशापर अभिषिक्त किया और उसीसे उसका वजन किया ।

यत्पुरुषं च्यवधुः कतिधा व्यकल्पयन् ।

मुखङ्किमस्यासीत्किम्विदुः किमूरु पादा उच्येते ॥१०॥

पुरुष का जब विभाजन हुआ तो उसमें कितनी विकल्पनाएँ की गई ? उसका मुख क्या था ? उसके बाहु क्या थे ? उसके जंघे क्या थे ? और उसके पैर क्या कहे जाते हैं ?

ब्राह्मणोऽयं मुखमासीद्वाहू राजन्यः कृतः ।

ऊरू तदस्य यद्वैश्वः पद्भ्याँ शूद्रोऽअजायत ॥११॥

उसका मुख ब्राह्मण था । उसकी भुजाएँ क्षत्रिय बनाई गई । जो वैश्य हैं वह उसके जङ्घे थे । पैरों से शूद्र पैदा हुआ ।

चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्योऽअजायत ।

श्रोत्राद्वायुश्च प्राणश्च मुखादग्निरजायत ॥१२॥ -

मनसे चन्द्रमा उत्पन्न हुआ । चक्षु से सूर्य उत्पन्न हुआ । श्रोत्र से वायु और प्राण तथा मुख से अग्नि उत्पन्न हुआ ।

नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।

पद्भ्याम्भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकांऽऽ अकल्पयन् ॥१३॥

नाभि से अन्तरिक्ष हुआ । सिर से द्युलोक हुआ । पैरों से भूमि और कान से दिशाएँ हुईं । उन्होंने इस प्रकार लोकों की रचना की ।

यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत ।

वसन्तांऽस्यासीदज्यङ् ग्रीष्म इध्मः शरत्तद्विः ॥१४॥

जिस पुरुष रूप हविष्य से देवों ने यज्ञ का विस्तार किया, वसन्त उसका धी था, ग्रीष्म काष्ठ एवं शरद् हवि था ।

सप्तास्यासन्न्यरिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः ।

देवा यद्यज्ञान्तन्वानाऽवधन्मुरुषम्पशुम् ॥१५॥

देवों ने जिस यज्ञका विस्तार करते हुए पुरुष रूप पशु को बाँधा उसकी सात परिधियाँ थीं एवं इक्कीस समिधाएँ की गई थीं ।

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवार्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।

ते ह नाकम्महिमानः सचन्त यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः ॥१६॥

देवों ने यज्ञ द्वारा यज्ञ का यजन किया । वही सर्वोपरि धर्म हुए । वे देव महिमान्वित होकर स्वर्ग को प्राप्त करते हैं जहाँ पूर्वके साध्यों एवं देवों का निवास है ।

श्री सूक्तम्

आनन्द कर्दम चिक्लीत जातवेद - ऋषि, श्री-देवता, १-३ अनुष्टुप् ४ प्रस्तारपंक्ति ५-६ विष्टुप् और १५ प्रस्तारपंक्ति छन्द

हिरण्यवर्णा हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् ।

चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१॥

हे अग्निदेव ! सुवर्ण के समान वर्णवाली, हरिणी के से रूपवाली, सोने-चाँदी की मालाओं वाली, चन्द्रमा के से प्रकाश वाली, स्वर्णमयी लक्ष्मी जी का आप मेरे कल्याणार्थ आह्वान करें ।

तां म आवह जातवेदां लक्ष्मीमनपयामिनीम् ।

यस्य हिरण्यं विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥२॥

हे शास्त्रयोने ! आप कभी अलग न होने वाली उन लक्ष्मी जी का मेरे हितार्थ आह्वान करें जिनके आने पर मैं स्वर्ण, गौ, घोड़े एवं वान्धव प्राप्त करूँ ।

अश्वपूर्वा रथमध्यां हस्तिनादप्रयोधिनीम् ।

श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवी जुषताम् ॥३॥

आगे घोड़ों वाली, मध्य में रथवाली और हाथियों के चिंगघाड़ से सबको प्रयुद्ध करने वाली क्रीड़ा करती हुई लक्ष्मी जी का मैं आह्वान करता हूँ । वे लक्ष्मी देवी मुझे अपनाएँ ।

कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामाद्रौ ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीम् ।

पद्मे स्थितां पद्मवर्णां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥४॥

चिन्मयी, मन्दहास वाली, सुवर्ण जैसे आवरण वाली, दयामयी, ज्योति
रूपा, स्वयं तृप्ता एवं जनों को तृप्त करती हुई, कमल पर बैठी कमल
के वर्णवाली उन लक्ष्मी जी का मैं यहाँ आह्वान करता हूँ ।

चन्द्रां प्रमासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् ।

तां पद्मे निमि शरणं प्रपद्ये अलक्ष्मीर्मे नश्यतां त्वां वृणोमि ॥५॥

मैं चन्द्रमा से आह्लादवाली, अत्यधिक कान्तिवाली, लोक में यश के
प्रतापवाली, देवताओं से सेविता उन उदार हृदया लक्ष्मी जी की शरण प्राप्त
करता हूँ । हे देवि ! मैं तुम्हारी शरण ग्रहण करता हूँ कि ताकि मेरी दरिद्रता
का नाश हो ।

आदित्यवर्णं तपसोऽधिजातो वनस्पतिस्तन वृक्षोऽथ विल्वः ।

तस्य फलानि तपसा नुदन्तु मायान्तरा याश्च वाह्या अलक्ष्मीः ॥६॥

सूर्य से तेजवाली देवि ! मंगलकारी विल्व वृक्ष तुम्हारे तप से उत्पन्न
हुआ है उसके फल अपने प्रभाव से मेरे अज्ञान का, विघ्नों का और दैन्य
का नाश करें ।

उपेतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।

प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥७॥

हे महादेव सखा कुवेर । मुझे मणि के साथ कीर्ति भी प्राप्त हो ।
मैं इस राष्ट्र में पैदा हुआ हूँ इसलिए यह मुझे कीर्ति और धन दे ।

क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ।

अभूतिमगमृद्धिञ्च सर्वाग्निर्णुद मे गृहात् ॥८॥

भूख-प्यास से मलीन हुई, और लक्ष्मी जी की अग्रजा अलक्ष्मी का
मैं नाश करता हूँ अनैश्वर्य और अभाव इन सबको मेरे घर से दूर करो ।

गन्धद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।

ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥९॥

मैं सम्पूर्ण प्राणियों की अधीश्वरी उन लक्ष्मी जी का यहाँ आह्वान करता
हूँ जो गन्धमयी दुर्निवारा, नित्य सम्पन्ना एवं उपले आदि से भरी पूरी हैं ।

मनसाः कामयाकृतिं वाचः सत्यमशीमहि ।

पशूनां रूपमन्नस्य माये श्रीः श्रयतां यशः ॥१०॥

हमें मन की कामनाओं का संकल्प, वाणी का सत्य तथा अन्न और पशुओं का स्वत्व प्राप्त हो । यश और श्री मुझ में निवास करें ।

कर्दमेन प्रजाभूता मयि सम्भव कर्दम ।

श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥११॥

श्री जी कर्जम को पाकर पुत्रवती हैं । हे कर्दम ! आप मेरे यहाँ उत्पन्न हों और कमलों की मालावाली माँ श्री जी को मेरे कुल में निवास कराएँ ।

आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वस में गृहे ।

नि च देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥१२॥

हे चिक्लीत ! आप मेरे घर में निवास करें । मेरे यहाँ जल से स्नह युक्त पदार्थों का सृजन हो । और आप अपनी माता श्री जी को मेरे कुल में निवास कराएँ ।

आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टिं पिंगला पद्ममालिनीम् ।

चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१३॥

हे जातवेद ! आप स्नेहमयी, पुष्टिकारिणी, पुष्टिरूपा, पीतवर्णा, कमल मालिनी, आह्लादिनी, सुवर्णमयी लक्ष्मी जी का मेरे लिए आह्वान करें ।

आर्द्रा यष्करिणीं यष्टिं सुवर्णा हेममालिनीम् ।

सूर्या हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१४॥

हे जातवेद ! आप स्नेहमयी, वश बढ़ाने वाली, पूजनीया, सुन्दर वर्णवाली, स्वर्णमालिनी, तेजोमयी और स्वर्णमयी लक्ष्मी जी का मेरे लिए आह्वान करें ।

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।

यस्यां हिरण्यं प्रभृतिं गावो दास्योऽथान्विन्देयं पुरुषानहम् ॥१५॥

हे जातवेद ! स्थिर रहने वाली उन लक्ष्मी जी का मेरे लिए आह्वान करें जिनके आने पर मैं सुवर्ण, समृद्धि, गाएँ, दासियाँ, घोड़े और जन प्राप्त करूँ ।

यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहम् ।

सूक्तं पंचदशर्चं च श्रीकामः सततं जपेत् ॥१६॥

जिसे श्री जी की इच्छा हो वह पवित्र और संयत होकर प्रतिदिन घी से हवन करें और श्रीसूक्त की पन्द्रह ऋचाओं का निरन्तर जप करें ।

सूर्यसूक्तम्

ऋषि -- विभ्राङ्, देवता -- सूर्य, छन्द -- जगती ।

विभ्राङ्बृहत्पितृवतु सोम्यम्मध्वायुर्दधञपतावविह्युतम् ।

वातजूतो यो अभिरक्षतिस्मना प्रजाः पुपोप पुरुषा विराजति ॥१॥

वायु से प्रेरित आत्मा द्वारा जो महान दीप्तिमान सूर्य प्रजा की रक्षा करता, पालन-पोषण करता और अनेक प्रकार से शोभा पाता है, वह यजमान में अखण्ड आयु स्थापित करता हुआ मधुर रस का पान करे ।

उदुत्त्यज्जातवेदसन्देवं वहन्ति केतवः ।

मृशे विश्वाय सूर्यमे ॥२॥

विश्व की दर्शन क्रिया सम्पादित करने के लिए अग्निज्वाला स्वरूप उदीयमान सूर्यदेव को ब्रह्म ज्योतियाँ ऊपर उठाये रखती हैं ।

येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तञ्जनां ॥ अनु ।

त्वं वरुण पश्यसि ॥३॥

हे पावक रूप एवं वरुण रूप सूर्य ! तुम जिस दृष्टि से ऊर्ध्व गमन करने वालों को देखते हो उसी कृपा दृष्टि से सब जनों को देखो ।

दैव्यावध्वर्यू आगतं रथेन सूर्यत्वचा मध्वा यज्ञं समञ्जाथे ।

तम्प्रत्ननथा यं वेनश्चित्रं देवानाम् ।

हे दिव्य अश्वनीकुमारो ! आप भी सूर्य की सी कान्ति वाले रथ में आएँ और हविष्य से यज्ञ को परिपूर्ण करें उसे ही जिसे, ज्योतिष्मानों में चन्द्र ने प्राचीन विधि से अद्भुत बनाया है ।

तं प्रत्ननथा पूर्वपा विश्वमेमथा ज्येष्ठतातिम्बहिंपदं स्वर्विदम् ।

प्रतीचीनं वृजनन्दोहसे दुनिमाशुज्जयन्तमनु यासुवर्द्धसे ॥५॥

यज्ञादि श्रेष्ठ क्रियाओं में बढ़ते हो और विपरीत पापादिका नाश करते हो । ऐसे श्रेष्ठ विस्तार वाले श्रेष्ठ आसन पर स्थित, स्वर्ग के ज्ञाता आपको पुरातन विधि से, पूर्व विधि से, सामान्य विधि से और इस प्रस्तुत विधि से वरण करते हैं ।

अयं वेनश्चोदयत्पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।

इममपां सङ्गमे सूर्यस्य शिशुन्न विप्रा मतिभी रिहन्ति ॥६॥

जल के निर्माण के समय यह ज्योतिर्मण्डल से आवृत चन्द्रमा अन्तरिक्षीय

जल को प्रेरित करता है । इस जल समागम के समय सरल वाणी से सूर्य पुत्र चन्द्रमा की स्तुति करते हैं ।

चित्रन्देवानामुदगादनीकञ्चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्त्वामनेः ।

आप्रा घावापृथिनी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगत्स्तरथुपश्च ॥७॥

क्या ही आश्चर्य है कि स्थावर जंगम जगत् की आत्मा किरणों का पुञ्ज, अग्नि मित्र और वरुण का नेत्र रूप यह सूर्य भूलोक ध्रुलोक और अन्तरिक्ष को पूर्ण करता हुआ उदित होता है ।

आ न इडाभिर्विदधे सुशस्ति विश्वानरः सविता दवे एतु ।

अपि यथा युवानो मत्सथानो विश्वञ्जगदभिपित्वे मनीषा ॥८॥

सुन्दर अन्नो वाले हमारे प्रशंसनीय यज्ञ में सर्व हितैषी सूर्यदेव आगमन करें और हे अजर देवो ! जैसे भी हो आपलोग तृप्त हों और आगमनकाल में हमारे सम्पूर्ण गौ आदि को युद्धिपूर्वक तृप्त करें ।

यदद्यकच्च वृत्रहश्रुदगा अभिसूर्य ।

सर्वन्तदिन्द्र ते वशे ॥९॥

हे इन्द्र ! हे सूर्य ! आज तुम जहाँ कहीं भी उदीयमान हो वह प्रदेश तुम्हारे अधीन है ।

तरणिविश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य ।

विश्वमाभासि रोचनम् ॥१०॥

हे विश्व के देखते-देखते विश्व का अतिक्रमण करने वाले प्रकाशक सूर्य ! इस दीप्तिमान विश्व को तुम्हीं प्रकाशित करते हो ।

तत्सूर्यस्य देवत्वन्तन्महित्वम्मद्ध्या कर्त्तार्वितत् सञ्जमार ।

यदेदयुक्तहरितः सधस्यादाद्रात्रिवासस्तनुतेऽसिमस्मै ॥११॥

सूर्य का देवत्व तो वह है । और आकाश से ही जब हरितवर्ण की किरणों से संयुक्त हो जाते हैं तो रात्रि सबके लिए अन्धकार का आवरण फैला देती है ।

तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे, सूर्यो रूपं कृणुते घोरुपस्थे ।

अनन्तमन्यद्विशदस्यपाजः कृष्णमन्यद्भरितः सम्भरन्ति ॥१२॥

ध्रुलोक के अंक में यह सूर्य मित्र और वरुण का रूप धारण करता और सबको देखता है । अनन्त शुक्ल देदीप्यमान् इसका एक दूसरा अद्वैत

रूप है । कृष्ण वर्ण का एक दूसरा द्वैत रूप है जिसे इन्द्रियाँ ग्रहण करती हैं ।

वण्महौ २ ॥ असि सूर्य वडादित्य महा २ ॥ असि ।

महस्ते सतां महिमापनस्यतेन्द्रादेव गहौ २ ॥ असि ॥१३॥

हे सूर्य रूप परमात्मन् ! तुम सत्य ही महान् हो । आदित्य ! तुम सत्य ही महान् हो ! महान् और सद्रूप होने के कारण आपकी महिमा गाई जाती है । आप सत्य ही महान् हैं ।

वट्सूर्यश्रवसा महौ २ ॥ असि सत्रादेव महौ २ ॥ असि ।

मह्ना देवानामसूर्यः पुरोहितो विभुज्योतिरदाभ्यम् ॥१४॥

हे सूर्य ! तुम सत्य ही यश से महान् हो । यज्ञ से महान् हो और महिमा से महान् हो । देवों के हितकारी और अग्रणी हो और व्यापक ज्योतिवाले हो ।

श्रायन्त इव सूर्य विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।

वसुनि जाते जनमान ओजसा प्रतिभागत्र दीधिम् ॥१५॥

जिन सूर्य का आश्रय करने वाली किरणें इन्द्र की सम्पूर्ण वृष्टि सम्पत्ति का भक्षण करती हैं और फिर उनको उत्पन्न करने अर्थात् वर्षण करने के समय यथा भाग उत्पन्न करती हैं उन सूर्य को हम हृदय में धारण करते हैं ।

अद्यादेवा उदिता सूर्यस्य नरिँ हसः पिपृता निरवद्यात् ।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहतामदितिः सिन्धुः पृथिवी उतद्योः ॥१६॥

हे देवो ! आज सूर्य का उदय हमारे पाप और दोष को दूर करे और मित्र, वरुण, अदिति, सिन्धु, पृथिवी और स्वर्ग सबके सब मेरी इस वाणी का अनुमोदन करें ।

आकृष्णेन पजसा वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यञ्च ।

हिरण्ययेन सविता रथेन देवो याति भुवनानि पश्यन् ॥१७॥

सबसे प्रेरक सूर्यदेव स्वर्णिम रथ में विराजमान होकर अन्धकारपूर्ण अन्तरिक्ष पथ में विचरण करते हुए देवों और मानवों को उनके कार्यों में लगाते हुए लोकों को देखते हुए चले आ रहे हैं ।

रुद्र-सूक्तम्

नमस्ते रुद्र मन्यव उतोत इषवे नमः ।

बाहुभ्यामुत ते नमः ॥१॥

हे रुद्र ! आपको नमस्कार है, आपके क्रोध को नमस्कार है, आपके वाण को नमस्कार है और आपकी भुजाओं को नमस्कार है ।

या ते रुद्र शिवा तनूरघोरापापकाशिनी ।

तया नस्तन्या शन्तमया गिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥२॥

हे गिरिशन्त अर्थात् पर्वत पर स्थित होकर सुख का विस्तार करने वाले रुद्र ! आप हमें अपनी उस मंगलमयी मूर्ति द्वारा अवलोकन करें जो सौम्य होने के कारण केवल पुण्यों का फल प्रदान करने वाली हैं ।

यामिपुङ्गिरिशन्त हस्ते विमर्ष्यस्तवे ।

शिवाङ्गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषञ्जगत् ॥३॥

हे गिरिशन्त ! हे गिरित्र अर्थात् पर्वत पर स्थित होकर त्राण करने वाले ! आप प्रलय करने के लिए जिस वाण को हाथ में धारण करते हैं उसे सौम्य कर दें और जगत् के जीवों की हिंसा न करें ।

शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छावदामसि ।

यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत् ॥४॥

हे गिरिश ! हम आपको प्राप्त करने के लिए मंगलमय स्तोत्र से आपकी प्रार्थना करते हैं । जिससे हमारा यह सम्पूर्ण जगत् रोग रहित एवं प्रसन्न हों ।

अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् ।

अर्होश्च सर्वाञ्जम्भयन्सर्वाश्च यातुधान्योऽधराचीः परासुव ॥५॥

शास्त्र सम्मत योलने वाले, देव हितकारी, परमरोग नाशक, प्रथम पूज्य रुद्र हमें श्रेष्ठ कहें और सर्पादिका विनाश करते हुए सभी अधोगाभिनी राक्षसियों आदि को भी हमसे दूर करें ।

असौ यस्ताग्रो अरुणं उत वभुः सुमङ्गः ।

ये चैनं रुद्र अभितो दिक्षु श्रिताः सहस्रशो वैपां हेड ईमहे ॥६॥

ये जो ताग्र, अरुण और पिङ्ग वर्ण वाले मंगलमय सूर्य रूप रुद्र हैं और जिनके चारों ओर जो ये सहस्रों किरणों रूप रुद्र हैं, हम भक्ति द्वारा उनके क्रोध का निवारण करते हैं ।

निशीर्य शल्यानाम्पूखा शिवो नः सुमना भव ॥१३॥

हे सहस्रों नेत्रों वाले, सैकड़ों तरकस वाले रुद्र ! आप अपने धनुष को ज्या रहित और वाणों के मुखों को फलक रहित करके हमारे लिए सुप्रसन्न एवं कल्याणमय हो जायें ।

नमस्ते आयुधायानातताय धृष्णवे ।

उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यान्तव धन्वने ॥१४॥

हे रुद्र ! धनुष पर न चढ़ाये गये आपके वाण को नमस्कार है, आपको दोनों भुजाओं को नमस्कार है एवं शत्रु-संहारक आपके धनुष को नमस्कार है ।

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकम्मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् ।

मा नो वधीः विपरम्भोत मातरम्मा नः प्रियास्तन्वा रुद्र रीरिषः ॥१५॥

हे रुद्र हमारे बड़ों को मत मारो । हमारे बच्चों को मत मारो । हमारे तरुणों को मत मारो । हमारे भ्रूणों को मत मारो । हमारे पिताओं की हिंसा न करो । हमारी माताओं की हिंसा न करो ।

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।

मा नो वीरात्रुद्र भामिनां वधीर्हविष्मन्तः 'सदमित्त्वा हवामहे ॥१६॥

हे रुद्र ! हमारे पुत्रों पर और हमारे पौत्रों पर क्रोध न करें । हमारी गायों पर और हमारे घोड़ों पर क्रोध न करें । हमारे क्रोधयुक्त वीरों को न मारें । हम भविष्य के लिये हुए निरन्तर यज्ञार्थ आपका आहवान करते हैं ।

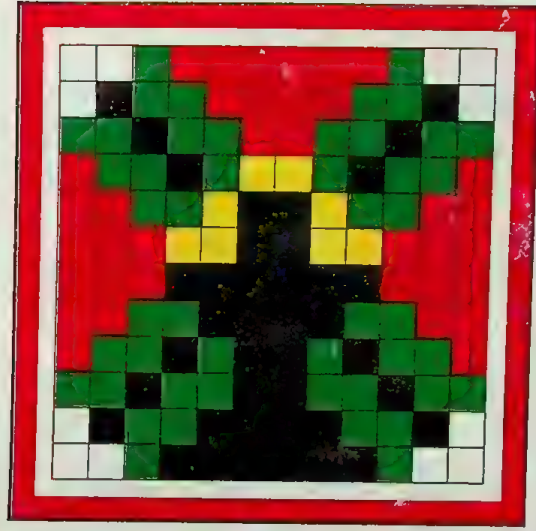
नुष
नए

की
नार

।
॥
गारे
रसा

।
॥
गरी
को
रते

एकलिङ्गतोभद्रचक्रम्

चतुर्लिङ्गतोभद्रचक्रम्

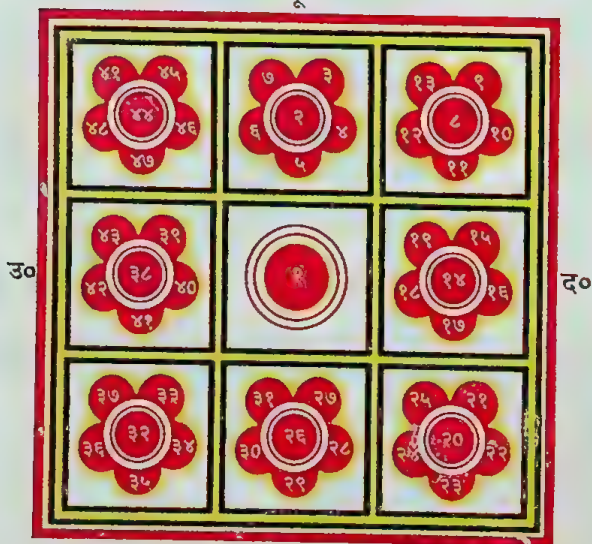

सर्वतोभद्रचक्रम्

क्षेत्रपाल चक्रम्

पू०

विभिन्न कुंड स्वरूपम्

त्रिकोणकुण्डस्वरूपम्

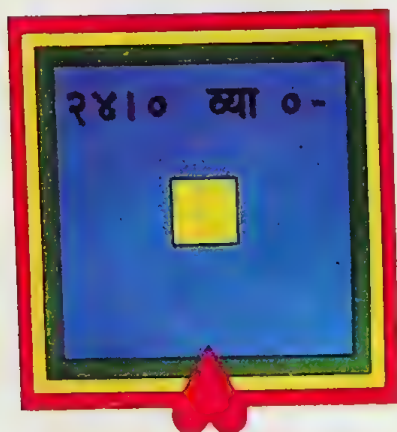

वृत्तकुण्डस्वरूपम्

विषम-षडस्त्र-कुण्डस्वरूपम् विषम-अष्टास्त्र-कुण्डस्वरूपम्

विभिन्न कुंड स्वरूपम्

चतुरस्रकुण्डस्वरूपम्

योनिकुण्डस्वरूपम्

पद्मकुण्डस्वरूपम्

पद्मकुण्डस्वरूपम्

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत

संस्कृत-संस्कृत-संस्कृत

